

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ «УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНОЇ ПОЛІТИКИ, МЕНЕДЖМЕНТУ ТА БІЗНЕСУ
ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЦЕНТР ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ**

**Інформаційний центр
Європейського Союзу**

**БЕЗПЕКОВИЙ, ПОЛІТИЧНИЙ,
ЕКОНОМІЧНИЙ ТА ГУМАНІТАРНИЙ
ВИМІРИ СУЧАСНОГО ЕТАПУ
ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ
ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ**

*Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 70-ій річниці
створення ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
(5 грудня 2015 року, м. Ужгород)*

**Ужгород
2015**

ББК 66.4(4Укр)

УДК 327(477)

Б 40

Безпековий, політичний, економічний та гуманітарний виміри сучасного етапу європейської та євроатлантичної інтеграції України: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 70-й річниці створення ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (м.Ужгород, 5 грудня 2015 р.). – Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2015. – 264 с.

У збірнику за матеріалами міжнародної науково-практичної конференції «Безпековий, політичний, економічний та гуманітарний виміри сучасного етапу європейської та євроатлантичної інтеграції України», що відбулась в Ужгородському національному університеті 5 грудня 2015 року, вміщено статті і тези доповідей провідних вчених освітніх і наукових установ України та зарубіжжя, державних службовців, представників підприємств, громадських організацій, експертів тощо.

Висвітлюються пріоритети зовнішньої та безпекової політики України у контексті російської агресії, економічний, бізнесовий, цивілізаційний та гуманітарно-культурний виміри європейської та євроатлантичної інтеграції України, а також мовні аспекти їхньої реалізації.

ЧЛЕНИ ОРГКОМІТЕТУ КОНФЕРЕНЦІЇ

Україна: Смоланка В.І., Студеняк І.П., Вовканич І.І.,
Андрейко В.І., Артёмов І.В., Бондаренко В.М., Віднянський С.В., Дюгованець О.М.,
Качмар О.Ю., Мишко С.А., Мітряєва С.І., Мостенська Т.Л., Полюжін М.М.,
Тодоров І.Я., Уманців Ю.М., Устич С.І., Черленяк І.І.

Угорщина: Горват Й., Кикинеші Ш.

Чеська Республіка: Мурад М.

Румунія: Алунару К.

Словаччина: Гайдош М.

Польща: Шептицький А.

РЕДАКЦІЙНА РАДА

ГОЛОВА:

Смоланка В.І. – ректор ДВНЗ «Ужгородський національний університет», доктор медичних наук, професор

ЧЛЕНИ РАДИ:

Андрейко В.І. – заступник декана з навчально-методичної роботи, в.о. завідувача кафедри країнознавства факультету міжнародної політики, менеджменту та бізнесу ДВНЗ «Ужгородський національний університет», кандидат історичних наук, доцент

Бондаренко В.М. – заступник декана з навчально-виховної роботи факультету міжнародної політики, менеджменту та бізнесу ДВНЗ «Ужгородський національний університет», кандидат економічних наук, старший науковий співробітник

Вовканич І.І. – декан факультету міжнародної політики, менеджменту та бізнесу ДВНЗ «Ужгородський національний університет», доктор історичних наук, професор

Дюгованець О.М. – заступник декана з наукової роботи факультету міжнародної політики, менеджменту та бізнесу ДВНЗ «Ужгородський національний університет», кандидат економічних наук, доцент

Качмар О.Ю. – доцент кафедри прикладної лінгвістики факультету міжнародної політики, менеджменту та бізнесу ДВНЗ «Ужгородський національний університет», кандидат філологічних наук

Тодоров І.Я. – професор кафедри країнознавства факультету міжнародної політики, менеджменту та бізнесу ДВНЗ «Ужгородський національний університет», доктор історичних наук, професор

Черленяк І.І. – завідувач кафедри міжнародного бізнесу, логістики та менеджменту факультету міжнародної політики, менеджменту та бізнесу ДВНЗ «Ужгородський національний університет», доктор наук з державного управління, професор

Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції рекомендований до друку Вченою радою факультету міжнародної політики, менеджменту та бізнесу (протокол №3 від 11 грудня 2015 р.)

**SHEI "UZHHOROD NATIONAL UNIVERSITY"
FACULTY OF INTERNATIONAL POLITICS, MANAGEMENT AND BUSINESS
EUROPEAN UNION INFORMATION CENTRE**

**Інформаційний центр
Європейського Союзу**

SECURITY, POLITICAL, ECONOMIC AND HUMANITARIAN DIMENSIONS OF THE CURRENT STAGE OF EUROPEAN AND EURO-ATLANTIC INTEGRATION OF UKRAINE

Proceedings of International Scientific Conference for the 70th anniversary of the State Higher Educational Institution "Uzhhorod National University"

(Uzhhorod, December 5, 2015)

**Uzhhorod
2015**

UDC 327(477)

Security, Political, Economic and Humanitarian Dimensions of the Current Stage of European and Euro-Atlantic Integration of Ukraine: International Scientific Conference for the 70th anniversary of the State Higher Educational Institution "Uzhhorod National University" (Uzhhorod, December 5, 2015). – Uzhhorod: Publishing UzhNU "Goverla", 2015 – 264 s.

The volume contains the articles and abstracts contributed to the International Scientific and Practical Conference on Security, Political, Economic and Humanitarian Dimensions of the Current Stage of European Integration of Ukraine, held in Uzhhorod National University on Dec. 5, 2015. It includes the reports of the leading scientists of educational and scientific institutions in Ukraine and abroad, government officials, representatives of enterprises, NGOs and experts.

The priorities of foreign and security policy of Ukraine in the context of Russian aggression, economic, business, civilizational and humanitarian-cultural dimensions of European and Euro-Atlantic integration of Ukraine as well as some linguistic aspects of these processes are highlighted in it.

MEMBERS OF THE ORGANIZING COMMITTEE

Ukraine: V. Smolanka, I. Studenyak, I. Vovkanych,
V. Andreiko, I. Artiomov, V. Bondarenko, S. Vidniansky, O. Diuhovanets,
O. Kachmar, S. Meshko, S. Mitriaieva, T. Mostenska, M. Poliuzhyn,
I. Todorov, Yu. Umantsiv, S. Ustych, I. Cherleniak.

Hungary: J. Horvat, Sh. Kykyneshi

Czech Republic: M. Murad

Romania: Ch. Alunaru

Slovakia: M. Haidosh

Poland: A. Sheptytsky

EDITORIAL BOARD

HEAD OF EDITORIAL BOARD:

V. Smolanka – D.Sc. (Medicine), Professor, Rector at Uzhhorod National University.

MEMBERS OF EDITORIAL BOARD:

V. Andreiko – Ph.D., Associate Professor, Associate Dean, Acting Head of the Department of National Studies, Faculty of International Politics, Management and Business at Uzhhorod National University.

V. Bondarenko – Ph.D., Senior Researcher, Associate Dean at Faculty of International Politics, Management and Business, Uzhhorod National University.

I. Vovkanych – D.Sc. (History), Professor, Dean of the Faculty of International Politics, Management and Business at Uzhhorod National University.

O. Diuhovanets – Ph.D., Associate Dean, Faculty of International Politics, Management and Business, Uzhhorod National University.

O. Kachmar – Ph.D., Associate Professor of Applied Linguistics, Faculty of International Politics, Management and Business, Uzhhorod National University.

I. Todorov – D.Sc. (History), Professor, Faculty of International Politics, Management and Business, Uzhhorod National University.

I. Cherleniak – D.Sc. (Public Administration), Professor, Head of International Business, Logistics and Management Department, Faculty of International Politics, Management and Business, Uzhhorod National University.

*Proceedings of International Scientific Conference recommended for publication by the Academic Council of the Faculty of International Politics, Management and Business
(Protocol No 3, December 11, 2015)*

ШАНОВНІ ПАНІ ТА ПАНОВЕ!

Щиро вітаю всіх учасників міжнародної науково-практичної конференції **«Безпековий, політичний, економічний та гуманітарний виміри сучасного етапу європейської та євроатлантичної інтеграції України»**, присвяченої 70-ій річниці створення ДВНЗ «Ужгородський національний університет». Приємно зазначити, що останнім часом об'єднуються зусилля задля інтенсифікації академічної та науково-дослідницької діяльності між вищими навчальними закладами України та Угорщини, Румунії, Польщі, Чеської Республіки, Литви, а також Ужгородським національним університетом зокрема.

Враховуючи те, що будь-яка наукова конференція є не тільки можливістю обміну думками та представленням своїх теоретичних напрацювань її учасниками, але і прекрасною нагодою для нових знайомств. Сподіваюся, що у Вас була можливість для неформального спілкування, отримання незабутніх вражень. Це важливо, тому проведення подібних наукових заходів буде активно підтримуватися керівництвом нашого університету і надалі. Розшириться і географія місць проведення таких наукових форумів.

Висловлюючи щиро вдячність і повагу організаторам конференції, хочу зазначити, що вони доклали максимум зусиль для її успішного проведення. Дякую усім її учасникам за цікаві доповіді і плідну роботу, сподіваюся, що такі конференції збагачуватимуть кожного з нас.

Я переконаний, що науковий потенціал наших навчальних установ надасть нам можливість втілити в життя багато спільних наукових ідей. Щиро бажаю учасникам конференції, творчої наснаги і сил для нових здобутків. Нехай завжди з Вами будуть міцне здоров'я, мудрість та енергія для перемог у добрих починаннях.

Ректор ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
Володимир СМОЛАНКА

ПЕРЕДМОВА

У жовтні 2015 р. Ужгородський національний університет відзначив своє 70-річчя. Факультет міжнародної політики, менеджменту та бізнесу один з наймолодших в університеті. Колектив факультету разом з низкою українських та зарубіжних партнерів ініціював проведення цієї конференції. Тема нашого наукового форуму обумовлена необхідністю актуальних наукових розвідок саме в площині політичних, безпекових, економічних, гуманітарних вимірів європейської та євроатлантичної інтеграції.

В контексті реалізації стратегічного курсу України на набуття членства в ЄС забезпечується співробітництво з ЄС у різних сферах. Метою цього співробітництва є забезпечення імплементації Угоди про асоціацію, ужиття заходів щодо оптимізації співробітництва з ЄС у сфері зовнішньої та безпекової політики, зокрема в рамках Спільної політики безпеки і оборони, продовження співробітництва між Україною та ЄС у рамках ініціативи Європейського Союзу "Східне партнерство"; продовження виконання Порядку денного асоціації Україна – ЄС (оновленого).

Основним елементом економічної політики України у найближчій перспективі є створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі з ЄС, як це передбачено Угодою про асоціацію. Не менш важливим є відновлення повноцінного функціонування економіки України, яка зазнала значної шкоди внаслідок корупційної діяльності попередньої влади та агресивної політики Російської Федерації. Основними пріоритетами розвитку економіки України є створення базових передумов економічного зростання шляхом досягнення низького рівня інфляції, стабілізації державних фінансів і забезпечення стійкості фінансової системи. Енергетична безпека є ключовим елементом забезпечення незалежності і суверенітету України. Основою забезпечення енергетичної незалежності є політика диверсифікації джерел і шляхів постачання енергоресурсів, удосконалення технологій енергозабезпечення, гарантування безпеки і надійності функціонування атомної енергетики, реформування енергетичного сектору, підвищення рівня енергоефективності та енергозбереження, збільшення обсягу використання альтернативних джерел енергії.

Україна розглядає розвиток особливого партнерства з НАТО на основі Хартії про особливе партнерство між Україною та Організацією Північно-Атлантичного договору, Декларації про її доповнення від 21 серпня 2009 року та Річних національних програм співробітництва Україна–НАТО як пріоритетний напрям своєї безпекової політики. Співробітництво з НАТО сприяє утвердженню в Україні демократичних цінностей, формуванню стабільного безпекового середовища, є важливим інструментом підтримки реформ, зокрема у секторі безпеки і оборони, а також забезпечує спільну протидію сучасним безпековим викликам і загрозам.

Пріоритетним завданням є досягнення повної сумісності сектору безпеки і оборони з відповідними структурами держав-членів НАТО, що має забезпечити можливість набуття у майбутньому членства України в Північноатлантичному альянсі з метою отримання дійових гарантій державного суверенітету та територіальної цілісності України. В тексті нової Стратегії національної безпеки Альянс згадується 19 разів. Зокрема, йдеться про запровадження інтегрованої системи освіти, бойової і спеціальної підготовки персоналу для органів сектору безпеки і оборони із залученням викладачів, інструкторів із держав-членів НАТО, поглиблення оборонно-промислового та військово-технічного співробітництва з іншими

державами, насамперед, державами-членами НАТО, розвиток Сил спеціальних операцій Збройних Сил України відповідно до доктрин і стандартів НАТО, створення системи управління, захищених телекомунікацій, розвідки, радіоелектронної боротьби, отримання оперативного доступу до даних аерокосмічної розвідки, приведення систем військової розвідки та військової контррозвідки у відповідність із стандартами НАТО, зміцнення взаємодії розвідувальних органів з партнерськими спецслужбами держав-членів НАТО, захист державних інформаційних ресурсів, систем електронного врядування, технічного і криптографічного захисту інформації з урахуванням практики держав - членів НАТО, інтенсифікацію співпраці України з Альянсом в межах Трастового фонду НАТО для посилення спроможностей України у сфері кібербезпеки¹.

Україна продовжує робити свій внесок у справу підтримання миру і стабільності на євроатлантичному просторі та поза його межами. Україна надаватиме підтримку міжнародним операціям Альянсу із забезпечення миру і безпеки. Серед цілей євроатлантичного напряму підтримання політичного діалогу та практичного галузевого співробітництва України з НАТО в контексті реалізації заходів невійськового характеру під час операцій із врегулювання кризових ситуацій та постконфліктного відновлення, які проводяться під проводом Альянсу, забезпечення в установленому порядку участі національного контингенту та національного персоналу в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки, які проводяться під егідою НАТО, зокрема: в операції Багатонаціональних сил НАТО в Косово (КФОР), у тренувально-дорадчій Місії НАТО «Рішуча підтримка» в Ісламській Республіці Афганістан, в операції НАТО «Активні зусилля» з урахуванням набуття Національним контактним пунктом Військово-Морських Сил Збройних Сил України (м.Одеса) повних операційних спроможностей шляхом постійного моніторингу надводної обстановки в акваторії Чорного моря та здійснення обміну інформацією із штабом проведення операції (штаб Командування військово-морських сил НАТО «Нортвуд»), забезпечення участі українського військового персоналу у спільній литовсько-польсько-українській бригаді (ЛИТПОЛУКРБРИГ) з метою вивчення відповідного досвіду держав – членів НАТО. Неповною мірою були використані можливості політичного діалогу та практичного співробітництва з НАТО з метою забезпечення суверенітету, територіальної цілісності та незалежності держави. Тривала взаємодія України з НАТО з усіх питань, що становлять взаємний інтерес, зокрема в рамках невідкладних та довгострокових заходів щодо підвищення обороноздатності України у зв'язку з агресією Російської Федерації, рішення щодо яких було прийнято за результатами засідання Комісії Україна – НАТО на рівні глав держав та урядів. Не створений кризовий консультативний механізм для проведення спільних консультацій, оперативного обміну інформацією у кризових ситуаціях між Україною та НАТО відповідно до пункту 15 Хартії про особливе партнерство між Україною та Організацією Північно-Атлантичного договору. Триває практика проведення на території України багатонаціональних військових навчань з участю підрозділів збройних сил держав – членів та інших держав-партнерів НАТО. Забезпечена тісна взаємодія з контактним посольством НАТО в Україні – Посольством Литовської Республіки в Україні шляхом надання йому інформації стосовно прогресу у реалізації реформ у секторі безпеки і оборони України, розвитку

¹ Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року "Про Стратегію національної безпеки України". Офіційний портал Верховної Ради України. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: rada.gov.ua/news/http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/287/2015

співробітництва України з НАТО, а також шляхом організації спільної діяльності у сфері інформування громадськості із зазначених питань.

Через збройний конфлікт на Сході України, воєнно-політичну нестабільність на Близькому Сході, боротьбу за вплив на світові фінансові та енергетичні потоки посилюється глобальна воєнно-політична нестабільність. Зовнішньополітичні умови не сприяють врегулюванню збройного конфлікту на Сході України. За таких обставин Україна може розраховувати насамперед на власні сили та підтримку США, держав – членів ЄС і НАТО, які вважають, що збереження незалежності та територіальної цілісності України є одним із визначальних факторів забезпечення світової та регіональної стабільності.

Актуальними загрозами безпеки України є збройна агресія і порушення територіальної цілісності України (тимчасова окупація Російською Федерацією Автономної Республіки Крим, міста Севастополь та військова агресія Російської Федерації в окремих районах Донецької і Луганської областей), нарощування військової потужності Російської Федерації в безпосередній близькості до державного кордону України, у тому числі потенційна можливість розгортання тактичної ядерної зброї на території Автономної Республіки Крим; мілітаризація Російською Федерацією тимчасово окупованої території шляхом формування нових військових з'єднань і частин, а також постачання бойовиків, військової техніки та засобів матеріально-технічного забезпечення².

Отже, Революція Гідності проти корумпованої влади, яка під тиском ззовні намагалася перешкодити європейському вибору українського народу, відкрила перед Україною можливості для побудови нової системи відносин між громадянином, суспільством і державою на основі цінностей свободи і демократії. Проте, Росія окупувала Автономну Республіку Крим і місто Севастополь, розв'язала воєнну агресію на Сході України та намагається зруйнувати єдність демократичного світу, ревізувати світовий порядок, що сформувався після закінчення Другої світової війни, підірвати основи міжнародної безпеки та міжнародного права, уможливити безкарне застосування сили на міжнародній арені. Саме тому, гарантування мирного майбутнього України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави, утвердження прав і свобод людини і громадянина, забезпечення нової якості економічного, соціального і гуманітарного розвитку неможливе без забезпечення інтеграції України до Європейського Союзу та формування умов для вступу в НАТО.

**Іван Вовканич,
Ігор Тодоров,
Іван Черленяк**

---

² Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року "Про нову редакцію Воєнної доктрини України". Офіційне інтернет-представництво Президента України. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/5552015-19443>

ЧАСТИНА I: ПЛЕНАРНІ ДОПОВІДІ

POSTKOLONIALNY KOMPLEKS W RELACJACH POLSKO-UKRAIŃSKICH: KONTEKST HISTORYCZNY, WSPÓLCZESNE IMPLIKACJE, MOŻLIWOŚCI PRZEZWYCIĘŻENIA

Andrzej Szeptycki,

Ph.D. in Arts and Humanities (field of specialization: Political Science), D.Litt. in Social Sciences
(field of specialization: Political Science), Associate Professor at
Institute of International Relations
University of Warsaw

Zagadnienia wstępne

Tradycyjna definicja kolonializmu uznaje go za panowanie mocarstw zachodnioeuropejskich nad zamorskimi posiadłościami, zamieszkanymi przez przedstawicieli innych grup rasowych. „Czym się wyróżnia zatem ekspansja kolonialna, widziana jako właściwość cywilizacji europejskiej? Najprościej powiedzieć, że dążeniem do przekształcenia przewagi, kontroli i panowania nad innymi społeczeństwami w dominację, związaną z ustaleniem władzy zwierzchniej. Kolonią określa się terytorium podporządkowane politycznie i ekonomicznie, położone poza granicami własnego państwa i zasięgiem własnej cywilizacji.” [22: s. 241]. Ważnym elementem takiego rozumienia kolonializmu jest przekonanie, że jego specyficzne cechy ujawniły się najpełniej w okresie późnodzięwnastowiecznego „imperialistycznego” kapitalizmu [31].

Taka definicja wymaga poszerzenia. Należy przyjąć, że kolonializm to długotrwałe panowanie nad inną grupą rasową lub etniczną połączone z polityką gospodarczej eksploatacji i wymuszonej akulturacji. Ta definicja pozwala zastosować pojęcie kolonializmu do historii przednowożytnej (Rzym), białych kolonii osadniczych (Australia, Kanada etc.) czy ekspansji wybranych mocarstw pozaeuropejskich (Japonia). Obejmuje również kolonizację wewnętrzną, tj. politykę wobec pomniejszych, dyskryminowanych narodów zamieszkujących dane państwo. Klasycznym przykładem kolonii wewnętrznych są Irlandia, Szkocja i Walia. Choć ich sytuacja z pewnością różni się – a także w pewnym stopniu różniła się – od innych posiadłości korony brytyjskiej, można wykazać, że wiele zbliżało je do tradycyjnych kolonii.

Krytyka szkoły postkolonialnej zarzuca się jej przede wszystkim ahistoryczność. Szkoła postkolonialna – uważają jej krytycy – nie tylko stara się badać teraźniejszość, ale również, przyjmując dzisiejszą „postkolonialną” perspektywę, spogląda w przeszłość. Nie dąży zatem do obiektywnego opisanie historii kolonializmu, lecz chce udowodnić z góry przyjęte tezy, wykazać przewinienia kolonizatora i krzywdy, jakich doznał skolonizowany, immanentnie cechujące Europejczyków zło i wrodzoną dobroć ludów pozaeuropejskich [3: s. 152]. Kolejną słabość postkolonializmu to w opinii jego krytyków niesprawdzalność. Ogólny charakter koncepcji postkolonialnych sprawia, że często są one nieweryfikowalne. Niemal każde zjawisko można interpretować w kategoriach postkolonialnych. Stany Zjednoczone to zarazem dawna brytyjska kolonia, kraj, gdzie stosunki społeczne można opisać jako kolonializm wewnętrzny (dyskryminacja ludności pochodzenia afrykańskiego i latynoamerykańskiego), wreszcie współcześnie czołowe mocarstwo postkolonialne [23]. Polska jest postrzegana zarówno jako dawne mocarstwo kolonialne (Kresy), jak i kolonia Rosji/ZSRR. Słabością szkoły postkolonialnej jest również jej ideologizacja. Postkolonializm był historycznie blisko związany z walką z europejską dominacją. F. Fanon był ideologiem dekolonizacji, a zarazem uczestnikiem wojny o nieodległość Algierii. Również jego następcy byli zaangażowani w walkę narodowowyzwoleńczą lub walkę z różnymi formami ucisku (rasowego, kastowego, płciowego). Niektórzy autorzy postkolonialni otwarcie formułowali praktyczne wnioski o charakterze politycznym [16].

Kraje Europy Środkowej i Wschodniej niezbyt pasują do stereotypowej koncepcji kolonializmu i postkolonializmu. Brak im niezbędnej zdawałoby się egzotyki, nie-europejskości,

trzęcioświatowych problemów, zamorskiej ekspansji, której miałyby paść ongiś ofiarą. Takie podejście to jednak przejaw swoistego europocentryzmu – przekonania, że Europa ma w sobie coś unikalnego, co wiąże się z jej życiem umysłowym, rozwojem nauki, pluralizmem politycznym i religijnym [9: s. 107].

W istocie istnieje w literaturze obszerny nurt zajmujący się badaniami postkolonialnymi w odniesieniu do państw Europy Środkowej i obszaru poradzieckiego. Szereg autorów starało się dowieść *quasi*-kolonialnego charakteru polityki carskich, a następnie radzieckich władz na zewnętrznych rubieżach Rosji/ZSRR [7] [24] [29] [50]. Inni w oparciu o założenia szkoły postkolonialnej podejmowali analizę bieżącej sytuacji w regionie [10] [30] lub w wybranych państwach [21]. Jeszcze inni starali się wskazać na paralele pomiędzy sytuacją państw postkolonialnych i postkomunistycznych [4].

Niepoślednią rolę w tych pracach odgrywają dwa największe kraje regionu – Polska i Ukraina [26], choć w przypadku tej pierwszej autorzy skupiają się na częściej na kulturze [18], podczas gdy w przypadku tej drugiej podejmują próbę bardziej całościowej analizy specyfiki Ukrainy w kontekście postkolonialnym [42].

Kontekst historyczny

Rzeczpospolita Dwojga, nie Trojga Narodów

I i – w mniejszym stopniu – II Rzeczpospolita rozciągały się daleko na wschód poza obecne, w dużym stopniu etniczne granice Polski. Ziemiemi leżącymi na wschód od Polski interesowali się już Piastowie, niemniej podstawy ekspansji na obszary wschodniej Słowiańszczyzny i dalej stworzył związek Polski i Litwy, ewoluujący od unii personalnej (przełom XIV i XV wieku) do wspólnego państwa (konstytucja z 3 maja 1791 roku). W szczytowym okresie I Rzeczpospolita obejmowała – oprócz dzisiejszej Litwy – ziemie białoruskie i większość ziem ukraińskich; kontrolowała również przejściowo ziemie mołdawskie. Po 1918 roku nie odbudowano państwa w granicach przedrozbiorowych, niemniej w jego skład weszły Wileńszczyzna oraz tzw. zachodnia Ukraina i zachodnia Białoruś. W efekcie co trzeci mieszkaniec przedwojennej Polski należał do którejś z mniejszości narodowych [51: s. 35].

Trudno jest jednoznacznie podsumować kilkaset lat polskiej obecności w Europie Wschodniej. Warto jednak wskazać na kilka elementów ważnych z perspektywy postkolonialnej. Przede wszystkim polska ekspansja miała w istotnym stopniu służyć realizacji celów ekonomicznych. Polska arystokracja potrzebowała żyznych ukraińskich czarnoziemów, by produkować zboże, które było następnie eksportowane na Zachód. Był to jeden z powodów dla których w ramach unii lubelskiej (1569 r.) ziemie ukraińskie zostały oderwane od Wielkiego Księstwa Litewskiego i przyłączone do Korony. Następnie Polacy dążyli do narzucenia swojej kultury, religii i języka mieszkańcom Europy Wschodniej. Prowadziło to po części do polonizacji elit, po części do rozwoju swoistej, złożonej tożsamości mieszkańców tych ziem. Jej przejawem było chociażby powstanie w efekcie unii brzeskiej w 1596 r. Kościoła grekokatolickiego („unickiego”), łączącego tradycje prawosławne z właściwym katolikom uznaniem zwierzchnictwa Stolicy Apostolskiej [14].

Wreszcie I i II nie uznały trwale mieszkańców wschodnich ziem za równoprawnych partnerów we wspólnej ojczyźnie. Chętnie natomiast dzielili te tereny z sąsiadami, w zależności od aktualnej koniunktury politycznej, nie biorąc pod uwagę interesów zainteresowanych. Unia brzeska i spory religijne będące jej następstwem nałożyły się na istniejące antagonizmy między władzami Rzeczypospolitej a kozakami, w efekcie czego ich konflikt nabrał charakteru religijnego i społecznego, czy nawet etnicznego [41: s. 13]. Konflikt ten przybrał w 1648 r. formę zbrojną, znaną w polskiej historiografii jako powstanie hetmana Bohdana Chmielnickiego. Po śmierci tego ostatniego Kozacy podjęli politykę balansowania pomiędzy Rzeczpospolitą i Rosją. Nowy hetman Iwan Wyhowski zawarł w 1658 r. w Hadziaczu ugodę z Rzeczpospolitą, zakładającą zrównanie Rusi z Koroną i Wielkim Księstwem Litewskim. Przywódca kozaków został jednak odsunięty od władzy i zastąpiony przez Jerzego Chmielnickiego, syna Bohdana. Wkrótce ziemie ukraińskie zostały podzielone pomiędzy Rzeczpospolitą i Rosję na podstawie rozejmu andruszowskiego (1667 r.), a postanowienia ugody hadziackiej nigdy nie weszły w życie [27] [39].

Scenariusz powtórzył się po zakończeniu I wojny światowej. Polska była wyzwaniem przede wszystkim dla Zachodniukraińskiej Republiki Ludowej. Ich konflikt (walki o Lwów, 1918–1919) zakończył się porażką Ukraińców. Ta sytuacja otworzyła jednak paradoksalnie drogę do sojuszu Polski i Ukraińskiej Republiki Ludowej przeciwko Rosji. To porozumienie jawiło się jako niezbędne zarówno dla Ukraińców, jak i Polaków. Rosja radziecka podjęła bowiem działania militarne przeciwko zachodnim sąsiadom, dążąc do wsparcia procesów rewolucyjnych w Europie Zachodniej: na przełomie lat 1919–1920 Armia Czerwona zajęła większość ziem ukraińskich. Polska i Ukraina określiły przebieg wspólnej granicy wzdłuż Zbrucza; URL wyrzekła się w ten sposób Galicji, los pozostającego w rękach Wołynia miał zostać określony w terminie późniejszym; Polska natomiast zrzekała się ziem przedrozbiorowych leżących na wschód od tej rzeki. Działania przeciwko Rosji miały być prowadzone przez Naczelne Dowództwo Wojsk Polskich w porozumieniu z Główną Komendą Wojsk Ukraińskich [28]. Bilans sojuszu był z perspektywy ukraińskiej raczej negatywny. Wiosną 1920 r. udało się wyprzeć Armię Czerwoną z Kijowa, ale był to przejściowy sukces. Rosja radziecka podjęła kontrofensywę, którą Polacy powstrzymali w sierpniu tego samego roku dopiero pod Warszawą [12]. Polska nie była jednak gotowa toczyć dalej walki w obronie ukraińskiego sojusznika. W listopadzie 1920 r. siły radzieckie zajęły właściwie całe terytorium URL. W marcu 1921 r. Polska podpisała w Rydze z radziecką Rosją i radziecką Ukrainą traktat pokojowy. Dokument potwierdzał niepodległość Ukrainy i Białorusi, potwierdzając przebieg granicy polsko-ukraińskiej wzdłuż Zbrucza. Godząc się na uznanie Ukrainy radzieckiej, Polska oficjalnie rezygnowała ze wspierania Ukraińskiej Republiki Ludowej [8] [25].

„Ukraiński Piemont” czy Małorosja

Począwszy od XIV w. aż do II wojny światowej ziemie ukraińskie wchodziły w mniej lub większej części w skład szeregu państw Europy Środkowej – Rzeczypospolitej, Węgier, Austrii, później Austro-Węgier, Rumunii i Czechosłowacji. Największą rolę odegrała tu przynależność do I i II RP, a także do imperium Habsburgów.

Ludność ruska dominowała pod względem demograficznym i kulturowym w Wielkim Księstwie Litewskim. Sytuacja uległa zmianie po przyłączeniu ziem ukraińskich do Korony. Elity uległy polonizacji. Podjęto również działania zmierzające do ograniczenia pozycji prawosławia. W efekcie ukształtował się układ „polski pan” – ruski/ukraiński chłop, układ który niektórzy zachodni autorzy śmiało nazywają, ze względu na ciężkie położenie tego ostatniego kolonialnym [6: s. 725].

Sytuacja uległa pewnej poprawie pod rządami austriackimi, zwłaszcza po 1867 r., kiedy władze starały się rozgrywać Ukraińców przeciwko Polakom. Po I wojnie światowej polskie władze prowadziły niekonsekwentną politykę, wahając między próbami budowy narodu obywatelskiego i asymilacji [52]. Generalnie jednak zarówno pod rządami polskimi, jak i austriackimi Ukraińcy cieszyli się mniejszymi prawami politycznymi. Nakładała się na to sytuacja ekonomiczna. Gospodarka na ziemiach ukraińskich miała w przeważającej części charakter rolny. Nie rozwinął się tu w szerszym stopniu przemysł. Rdzenna ludność, w większości chłopska żyła w ubóstwie. Można więc uznać, że Ukraińcy byli klasyczną grupą podporządkowaną [33].

Paradoksalnie właśnie pod rządami austriackimi i polskimi w przeważającym stopniu ukształtowała się ukraińska tożsamość narodowa. Interpretacja tego zjawiska nie jest jednoznaczna. Ukraińscy autorzy – a w ślad za nimi większość autorów polskich i zachodnich – wyrażają przekonanie, że zachodnia Ukraina, a konkretnie rzecz biorąc Galicja, stała się „ukraińskim Piemontem” dlatego, że istniały tam dużo korzystniejsze warunki polityczne i kulturalne niż w Rosji, pod rządami której znalazła się w XVII – XVIII w. większość ziem ukraińskich. Reżim polityczny w monarchii Habsburgów był bardziej liberalny niż w państwie Romanowów, a odmienności religijne i językowe pomiędzy Ukraińcami i dominującymi grupami etnicznymi ograniczały możliwość asymilacji [34]. Również w II RP istniały szersze warunki dla działalności ukraińskich organizacji politycznych i społecznych niż w ZSRR, choć ten wspierał początkowo rozwój ukraińskiej świadomości narodowej. Z odmiennym stanowiskiem można się spotkać w Rosji i w prorosyjskich środowiskach na Ukrainie. Władze carskie uważały, że język (naród) ukraiński jest tworem polskim czy polsko-austriackim, sztucznie stworzonym w celu oderwania „Małorosjan” (tak nazywano od Ukraińców) od „świata rosyjskiego” [11: s. 240].

Współczesne implikacje Dyskurs kresowy i „solidarność”

Polskie spojrzenie na dawną obecność w Europie Wschodniej odnaleźć można w pojęciu „Kresów” i w tzw. dyskursie kresowym [43]. Wizja „Kresów” łączy w sobie nostalgię za utraconą – z gruntu rzeczy pozytywną – przeszłością (mit imperialny) i właściwie kolonizatorom przekonanie o wyższości Polski-Rzeczypospolitej nad jej wschodnimi sąsiadami („kresy” cywilizacji). Jest on obecny w polskiej kulturze – zarówno tej wysokiej, jak i masowej – w polskim społeczeństwie, wreszcie w polskiej polityce.

Dwa filary historii polskiej literatury – Adam Mickiewicz i Henryk Sienkiewicz to przedstawiciele dyskursu kresowego. *Pan Tadeusz* to idylliczny obrazek życia polskiej szlachty mocno jeszcze zakorzenionej w I Rzeczypospolitej. Można śmiało powiedzieć, że niemal Polak zna początek inwokacji „Litwo! Ojczyzno moja” [35: s. 5], nie zastanawiając się zbytnio nad tym, o jaką Litwę chodzi i dlaczego „polski wieszcz” pisał w tak wzniosłych i czułych słowach o sąsiednim kraju. Należałoby dodać, że chodzi tu o „polską” Litwę, Litwę rozumianą w kategoriach geograficznych, regionalnych, gdyż o jej litewskich czy białoruskich mieszkańcach nie ma w dziele wieszca słowa. *Trylogia* Sienkiewicza również wpisuje się w postkolonialny schemat. Zarówno Jan Skrzetuski, jak i Michał Wołodyjowski walczą z przedstawicielami barbarzyńskiego Wschodu. Skrzetuski mówi to wprost Kozakom: „Szlachcicem będąc, od równych tylko sobie sądzon być mogę i nie przed sędziami tu stoję, jeno przed zbójcami, nie przed szlachtą, jeno przed chłopstwem, nie przed rycerstwem, jeno przed barbarzyństwem, i wiem dobrze, że się od śmierci nie wybiegam, którą wy też dopełnicie miary swej nieprawości. Przede mną jest śmierć i męka, ale za mną moc i zemsta całej Rzeczypospolitej, przed którą drżycie wszyscy” [44: s. 92]. Wołodyjowski natomiast tak charakteryzuje zbliżających się do Kamieńca Turków: „[forteca] oblegana będzie i to przez nieprzyjaciela, żadnej dyskrecji nie znającego. Nie mówię jeszcze, żeby z jakim politycznym nieprzyjacielem miała być wojna, ale tu przecie z barbarzyństwem sprawa” [45: s. 355]. Warto zauważyć, że obaj bohaterowie walczą nie tylko o ojczyznę, ale i o ukochaną, którą chce im skraść w pierwszym przypadku Bohun, a w drugim – Azja Tuchajbejowicz.

Tego typu myślenie obecne jest w Polsce do dziś. Polacy w wyidealizowany sposób postrzegają obecność Polski na „Kresach”. W pamięci tamtejszych (polskich) przedwojennych mieszkańców jawią się one jako miejsce spokojne i szczęśliwe. Nieszczęścia zaczęły się wraz z nadejściem Armii Czerwonej, Wehrmachtu, wreszcie OUN-UPA. Dokonana przez Ukraińską Powstańczą Armię rzeź wołyńska (1943 – 1944) pozostaje centralnym elementem pamięci historycznej Polaków w odniesieniu do Ukrainy. Część polskiej klasy politycznej, mediów, społeczeństwa czyni z tego swoisty *casus belli*, uzależniając rozwój współpracy polsko-ukraińskiej od przyjęcia przez ukraińskiego partnera polskiej wersji tragicznych wydarzeń z lat 40. XX wieku. Ukraińcom odmawia się prawa do własnej pamięci historycznej, własnych symboli i bohaterów. Warto odnotować, że Polska nie prezentuje podobnego stanowiska w odniesieniu do innych sąsiadów – chociażby Rosji, w której coraz silniejszy jest kult Józefa Stalina i szerzej ZSRR. Takie stanowisko wyjaśnić można paternalistycznym podejściem wobec wschodniego sąsiada, warunkowanym łączącymi oba państwa postkolonialnymi związkami.

Należy podkreślić, że społeczeństwo polskie nie odnosi się negatywnie do wschodnich sąsiadów, w szczególności najliczniejszych w Polsce Ukraińców. Niemniej ta percepcja ma w dużym stopniu charakter postkolonialny. Polacy postrzegają Ukrainę i Białoruś przez pryzmat: bliskości kulturowej, „polskości” tych ziem, etnicznego folkloru (jedzenie, muzyka), poradzieckiego zacofania kontrastującego z dobrobytem w „zachodniej” Polsce, wreszcie ukraińskich imigrantów i imigrantki, którzy podejmują tu pracę w sektorze budowlanym, w rolnictwie czy w prywatnych domach jako sprzątaczkami i opiekunkami do dzieci [15: s. 49].

To szczególne zainteresowanie wschodem znajduje odzwierciedlenie w polskiej polityce zagranicznej. Polska nie rości wobec wschodnich sąsiadów pretensji terytorialnych, niemniej jest aktywnie zainteresowana regionem. Polityka wschodnia stanowi jeden z kluczowych elementów polskiej polityki zagranicznej, zwłaszcza na forum UE. Polska polityka skupia się na czterech zasadniczych kwestiach – zbliżeniu wschodnich sąsiadów do standardów i struktur zachodnich,

rozwiązaniu problemów związanych z polską obecnością na wschodzie, rozwoju współpracy gospodarczej i kontaktach międzyludzkich. Cel pierwszy jest zasadniczo zgodny z modelem postkolonialnym – Polska zdaje się doskonale wiedzieć, co byłoby najlepsze dla jej wschodnich sąsiadów. Wie to nawet lepiej niż ich obywatele – wystarczy przypomnieć poparcie Polski dla dążeń władz ukraińskich do NATO, realizowane wbrew woli większości społeczeństwa. Różnica z modelem postkolonialnym jest jednak taka, że mocarstwa zachodnioeuropejskie raczej nie oferowały swoim dawnym koloniom członkostwa w strukturach zachodnich, choć wyjątkami są tu Cypr i Malta. Potrzeba dialogu historycznego z dawnymi koloniami również nieobca jest byłym mocarstwom kolonialnym. Polskim przywódcom niejednokrotnie zarzucano tu zbyt dużą uległość wobec wschodnich sąsiadów – chodzi tu przede wszystkim o Ukrainę. Taka postawa wynika przede wszystkim z pewnego pragmatyzmu polskich władz, niemniej można by się zastanawiać czy nie wypływała również z pewnego rodzaju poprawności politycznej, charakterystycznej dla współczesnego dyskursu zachodniego na temat kolonializmu. Chęć rozwoju współpracy gospodarczej można by interpretować w kategoriach postkolonialnych, gdyby nie to, że polska obecność gospodarcza w państwach Europy Wschodniej jest relatywnie niewielka, w każdym razie, jeśli porównać ją z pozycją Rosji. Najbardziej oryginalnym elementem polskiej polityki jest zapewne dążenie do rozwoju kontaktów międzyludzkich. O ile państwa zachodnie starają się obecnie ograniczyć napływ imigrantów z dawnych kolonii, o tyle Polska – wobec braku problemów w tej dziedzinie – domaga się większego otwarcia na państwa Europy Wschodniej (Szeptycki 2010).

Kluczem do polskiej polityki wobec Europy Wschodniej, przynajmniej na poziomie dyskursu jest „solidarność” – zarówno ta pisana z małej, jak i wielkiej litery. Po pierwsze, Polska ma doświadczenie pokojowej walki z radziecką (rosyjską) dominacją i udanej transformacji polityczno-gospodarczej. Po drugie, jest przekonana, że jej pozytywne doświadczenia można i należy przekazać państwom Europy Wschodniej, aby i one z niej skorzystały (nie darmo zarządzająca pomocą państwową dla polskich organizacji pozarządowych działająca w regionie fundacja nazywa się Fundacją Solidarności Międzynarodowej). Po trzecie, biorąc pod uwagę wcześniejsze założenia, Polska uważa że powinna brać aktywny udział w działaniach na rzecz wschodnich sąsiadów, zwłaszcza w trudnych dla nich momentach. Niekiedy taka postawa przynosi wymierne efekty (ważna rola Aleksandra Kwaśniewskiego w rozwiązaniu kryzysu politycznego podczas „pomarańczowej rewolucji”), niekiedy ograniczone (niezrealizowane porozumienie Wiktora Janukowycza z opozycją, którego jednym z „akuszerów” był Radosław Sikorski), niekiedy jest powodem polskiej frustracji (wykluczenie Polski z rozmów na temat rozwiązania konfliktu zbrojnego w Donbasie).

Soft power i wyparcie

Ukraińcy pozytywnie odnoszą się do Polski i Polaków, postrzegając ich przede wszystkim przez pryzmat sąsiedztwa, narodowych tradycji i sukcesu polskich przemian; historia odgrywa zdecydowanie mniejszą rolę niż w przypadku polskiej percepcji Ukrainy [15: s. 49]. Polska postrzegana jest na płaszczyźnie politycznej jako „advokat” Ukrainy w strukturach euroatlantyckich, którego pomoc jest szczególnie przydatna w przypadku pogorszenia relacji z zachodnimi partnerami. Od „rewolucji godności” stała się ponadto istotnym wzorcem ustrojowym – Ukraińcy z coraz większą uwagą analizują polskie doświadczenia po 1989 r. (w szczególności w zakresie reformy samorządowej), licząc że uda się je powtórzyć. Na płaszczyźnie ekonomiczno-społecznej Polska jest ważnym rynkiem pracy i dobrym krajem do życia. W 2014 r. polskie urzędy konsularne wydały 833 tysięcy wiz obywatelom Ukrainy. Większość z nich przyjeżdża do Polski w celach zarobkowych, choć rosnącą grupę stanowią studenci oraz uciekinierzy z terenów objętych działaniami wojennymi. Wedle badań prowadzonych przez kijowski Instytut Światowej Polityki Polska była postrzegana jako najbliższy „przyjaciel” Ukrainy w UE, choć trudno przesądzać o reprezentatywności tych wyników [53]. Wszystkie te fakty pozwalają stwierdzić, że Polska dysponuje na Ukrainie wymiernym *soft power*, definiowanej jako zdolność otrzymania tego, czego pragnie dane państwo dzięki jego atrakcyjności bardziej niż za pomocą przymusu czy zapłaty. *Soft power* opiera się na atrakcyjności kultury danego kraju, jego ideałów politycznych i realizowanej

polityki zagranicznej. Nie należy przy tym utożsamiać *soft power* z pozycją kultury popularnej [38: s. 25, 41].

Taka sytuacja jest typowa dla relacji dawnej metropolii i jej posiadłości. Elity polityczne państwa postkolonialnego potrzebują wsparcia z zewnątrz ze względu na swoją słabą pozycję w kraju i zagranicą. Trudna sytuacja gospodarcza i bliskie związki z dawną metropolią sprzyjają emigracji zarobkowej. Jej wysoki poziom rozwoju i prestiż sprawiają, że państwo postkolonialne podejmuje próby jej naśladowania – z reguły są one jednak skazane na porażkę [17: s. 225 – 233].

W ukraińskim podejściu do Polski obserwujemy jednak również inną tendencję, bardziej niepokojącą dla dwustronnych relacji – ignorowania niewygodnych faktów z przeszłości, pomniejszania znaczenia wzajemnych stosunków, w niektórych przypadkach wyparcia się współpracy z Polską. Takie stanowisko wynika zarówno z postkolonialnego kompleksu – niechęci, by asymetryczne relacje łączyły Ukrainę właśnie z Polską, jak i quasi-mocarstwowych aspiracji Ukrainy, uzasadnianych jej potencjałem geograficznym (największy kraj w Europie) i gospodarczo-społecznym, a czerpiącym swe korzenie z poradzieckiej nostalgii.

Na płaszczyźnie historycznej stanowisko Ukrainy dobrze ilustrują niektóre głosy w dyskusji na temat rzezi wołyńskiej. Dla niektórych środowisk w Polsce uznanie przez Ukraińców swoich win stało się swoistą *id?e fixe*. Nie sposób jednak odmówić sprawności i rzetelności warsztatowej polskim historykom zajmującym się tą tematyką [36] [37]. Ukraińscy autorzy podejmując polemikę idą w dwu kierunkach – starają się wykazać, że na Wołyniu i w Galicji Wschodniej miał w istocie miejsce konflikt czy nawet wojna polsko-ukraińska, sugerując pewną symetrię pomiędzy obiema wspólnotami etnicznymi, zarówno jeśli chodzi o sposób prowadzonych działań, jak i liczbę ofiar; ponadto dowodzą, że „antypolska akcja” miała charakter spontaniczny, była odwetem ukraińskiego chłopstwa za wielowiekową polską opresję [20] [54]. O ile tezę o wielowiekowej opresji można przyjąć do wiadomości, o tyle pozostałe niestety mijają się z prawdą.

Omawiane zjawisko wykracza poza problematykę historyczną. Ukraińcy eksperci zajmujący się polityką zagraniczną swego kraju niechętnie podejmują tematykę relacji polsko-ukraińskich, a w każdym razie przywiązują do nich mniejsze znaczenie niż ich koledzy z Polski. W roczniku *Zwnisznia polityka Ukrainy: stratehiczni ocinki, prohnozy ta priorytety*, wydawanym od 2007 przez Instytut Badań nad Polityką Zagraniczną pod redakcją Hryhorija Perepełycy systematycznie unikano tej tematyki. Relacje ukraińsko-polskie analizowane były pobieżnie w rozdziałach poświęconych stosunkom dwustronnym Ukrainy z licznymi państwami europejskimi. Więcej uwagi poświęcano Rosji, Stanom Zjednoczonym, nawet Turcji. Sytuacja uległa zmianie po „rewolucji godności”, gdy po raz pierwszy stosunki z Polską zasłużyły na osobny rozdział.

Na płaszczyźnie politycznej Ukraina chętnie korzysta ze wsparcia Polski, gdy jej potrzebuje (najczęściej, gdy w wyniku zbliżenia z Rosją i pogorszenia standardów demokratycznych w kraju psują się relacje z Zachodem), natomiast również ostentacyjnie rezygnuje z uprzywilejowanej współpracy, gdy nie ma takiej potrzeby. Można tu wymienić: po „pomarańczowej rewolucji” – likwidację specjalnych stref ekonomicznych przez pierwszy rząd Julii Tymoszenko (kwiecień 2005 r.), w wyniku którego ucierpiało kilkadziesiąt polskich firm, a po „rewolucji godności” – przyjęcie przez ukraińską Radę Najwyższą pakietu ustaw historycznych uznających członków UPA za bojowników o wolność Ukrainy w dniu wizyty prezydenta Bronisława Komorowskiego (kwiecień 2015 r.) i zgodę na nieobecność Polski w ramach tzw. formatu normandzkiego (czerwiec 2014 r. –). W tym ostatnim przypadku trudno jednak mówić o złej woli strony ukraińskiej, a raczej o koniecznym pragmatyzmie. Wobec braku realnego wsparcia ze strony Zachodu, Ukraina zmuszona jest rozmawiać z Rosją, na jej zasadach, a zatem jak się wydaje – bez udziału Polski.

Przyszłość

Historia i pamięć historyczna

Przewyciężenie postkolonialnego kompleksu w relacjach polsko-ukraińskich wymaga przede kontynuacji dialogu historycznego. W tym celu konieczna jest kontynuacja dialogu historycznego. Przed dziesięciu laty wydawało się, że osiągnięto w tej sprawie istotne postępy (uchwała Senatu z 1990 r. potępiająca akcję „Wisła”, wspólne oświadczenie Aleksandra Kwaśniewskiego i Leonida Kuczmy o porozumieniu i pojednaniu z 1997 r., obchody w Pawliwce (2003 r.), Pawłokomie (2006 r.) itd.). Proces

pojednania historycznego okazał się płytki i w jakiejś mierze odwracalny. Jeśli za probierz wziąć rocznice rzezi wołyńskiej to atmosfera w 2013 r. była zdecydowanie mniej pojednawcza (brak wspólnych obchodów na poziomie państwowych, wcześniejsza uchwała Sejmu uznająca tragedię za czystkę etniczną o znamionach ludobójstwa). Polityka polsko-ukraińskiego pojednania istotnie miała pewne słabości. Po pierwsze, była ona warunkowana politycznie – starano się zapomnieć o trudnej przeszłości w imię bieżącej współpracy. Po drugie, miała ona fragmentaryczny charakter – nie podjęto całościowej próby oceny polskiej obecności na wschodzie czy działalności OUN i UPA. Po trzecie proces pojednania był przede wszystkim dziełem elit, a właściwie ich części; większość obu społeczeństw nie brała w nim świadomie udziału. Po czwarte wreszcie, w obu krajach narastało zainteresowanie historią i chęć zerwania z „polityczną poprawnością” w tej dziedzinie. W Polsce wyrazicielami tej tendencji stało się zwłaszcza Prawa i Sprawiedliwości. Na Ukrainie aktywną politykę historyczną podjął Wiktor Juszczenko, choć jakościowa zmiana w tym zakresie nastąpiła wraz z „rewolucją godności”, która uczyniła z symboli UPA symbole ogólnonarodowe. W tych warunkach po obu stronach popularność zyskiwali radykałowie – w wymiarze społecznym i medialnym można tu wymienić działalność księdza Tadeusza Isakowicza-Zaleskiego; w wymiarze politycznym – działalność „Swobody” i Prawego Sektora.

Dialog historyczny wymaga na poziomie naukowym osiągnięcia porozumienia w kwestii faktów. To zadanie dla historyków. W tym miejscu wypada przypomnieć, że specjaliści po obu stronach granicy już w latach 90. podjęli wysiłki w tym kierunku (seria seminariów i publikacji *Polska – Ukraina: trudne pytania*), a także wyrazić żal, że na poziomie politycznym i społecznym tylko częściowo spełniły one pokładane w nich nadzieje. Oba państwa mogą wspomóc ten proces poprzez wsparcie dla rodzimych badań historycznych, rozumianych nie jako instrument budowania narodu, ale jako uprawianie prawdziwej nauki. Dlatego pomoc ze środków publicznych powinna być przyznawana w oparciu nie o kryteria polityczne, ale względy merytoryczne. To szczególne wyzwanie dla porewolucyjnej Ukrainy.

Politycy, środki masowego przekazu, społeczeństwa stoją przed zadaniem odmiennym. Konieczne jest zrozumienie, że historii nie należy mylić z pamięcią historyczną. To co dla Polaków będzie owocem dobrowolnej i korzystnej w skutkach unii, dla przedstawicieli innych narodów może się jawić jako efekt polskiej dominacji [47: s. 317]. Polska musi na nowo przemyśleć swą historię i dostrzec jej ciemniejsze karty, a zarazem postawić pod znakiem zapytania stereotyp Polski-ofiary [55: s. 34] [13: s. 171]. Ukraina musi zaakceptować fakt, że jej bohaterowie, zwłaszcza ci z okresu II wojny światowej, nie są bohaterami sąsiadujących z nią krajów. Historia jako nauka podlega dyskusji, pamięć historyczna jako zjawisko z zakresu psychologii społecznej – z trudnością. Można się starać ją kształtować, ale to zadanie dla władz krajowych, wymagające zaangażowania środków masowego przekazu i instytucji oświatowych, a przede wszystkim – czasu. Nie powinno się natomiast narzucać jej sąsiadowi, w szczególności w drodze nacisku polityczno-dyplomatycznego. Dlatego na naganną ocenę zasługują formułowane w Polsce i na forum UE tezy, że zmiana przez Ukrainę polityki historycznej, w szczególności rezygnacja z dziedzictwa OUN-UPA jest warunkiem *sine qua non* jest zbliżenia z UE [48]. To przejaw patriarchalnego stosunku do Ukraińców i stawianie ich pod ścianą.

Wizy i praca

Asymetria dwustronnych relacji pomiędzy Polską a Ukrainą nie jest warunkowana wyłącznie przez historię. Postkolonialna zależność łączy przeszłość i teraźniejszość, nawet jeśli tłumaczy się ją przede wszystkim tą pierwszą. Ważnym elementem tej relacji jest narastająca obecność w Polsce imigrantów z Ukrainy, wynikająca zarówno z różnic w poziomie rozwoju ekonomicznego pomiędzy oboma państwami, jak i wojny w Donbasie.

Byłoby działaniem bezcelowym, a wręcz kontrproduktywnym ograniczać imigrację z Ukrainy. Obecność ukraińskich pracowników w istotnym stopniu przyczyniła się do poprawy wizerunku Ukraińców w Polsce (w 1993 r. pozytywnie odnosiło się do nich 12% społeczeństwa, w 2015 r. – 36% [40: s. 3]) i zmniejszenia dystansu społecznego pomiędzy obiema obywatelami obu państw. Imigranci z Ukrainy w większości pracują na swoje utrzymanie, dobrze się integrują, nie stwarzają problemów, z jakimi borykają się tradycyjne kraje imigracji w Europie Zachodniej.

Należy jednak przeciwdziałać zjawiskom, które utrudniają czy mogą utrudnić funkcjonowanie ukraińskiej społeczności w Polsce i jej relacje z państwem imigracji. Problemem dobrze znanym i rozpoznanym, zwłaszcza od czasu akcesji Polski do strefy Schengen w 2007 r. jest kwestia reżimu wizowego UE, któremu podlega Polska i podróżujący do niej Ukraińcy [19]. Chodzi tu zarówno o ceny wiz (dla grup osób niezwolnionych z opłaty na podstawie umowy o liberalizacji reżimu wizowego Ukraina – UE z 2007 r.), jak i złożoność samej procedury, zwłaszcza liczbę dokumentów, które trzeba przedstawić. Pochodną reżimu wizowego jest po części sytuacja na granicy – długie oczekiwanie, które dotyka obywateli obu państw, często dość niska kultura urzędników granicznych, wreszcie obawa o niewpuszczenie na terytorium drugiego państwa – w praktyce przede wszystkim Polski. Biorąc pod uwagę problemy, jakie rodzimy reżim wizowy, z perspektywy Polski i Ukrainy wskazane byłoby jak najszybsze zniesienie przez UE wiz w odniesieniu do tego ostatniego kraju, zgodnie z Planem Działań na rzecz zniesienia wiz z 2010 r. Wymaga to zarówno wprowadzenia przez Ukrainę szeregu reform przewidzianych w tym dokumencie, jak i podjęcia przez Unię niepopularnej – zwłaszcza w kontekście kryzysu migracyjnego – decyzji o otwarciu granic dla obywateli Ukrainy.

Drugi problem, obecnie bardziej potencjalny niż rzeczywisty, to wzrost niechęci wobec imigrantów z Ukrainy. Jak wspomniano napływ pracowników ukraińskich był jednym z czynników, który przyczynił się do wzrostu sympatii wobec Ukraińców w Polsce. Ten trend jednak może łatwo ulec odwróceniu za sprawą narastającej w Polsce propagandy skierowanej przeciwko obecnej polityce historycznej Ukrainy, a także dyskusji dotyczącej przyjmowania w Polsce uchodźców i imigrantów, będącej pokłosiem masowego napływu przedstawicieli obu tych grup z Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej do Unii Europejskiej. W obu przypadkach antyukraińska retoryka może być elementem rosyjskiej wojny informacyjnej mającej na celu skłócenie Polski i Ukrainy [1] [2]. Pierwsze działania, dość nieskuteczne, podjęto przeciwko ukraińskim studentom w Polsce pod zarzutem że są w uprzywilejowanej sytuacji, ponieważ dostają w Polsce wysokie stypendia, a ponadto znieważają kraj, który ich przyjął hołubiąc pamięć Ukraińskiej Powstańczej Armii. Na fali rosnącego sprzeciwu wobec przyjmowania w Polsce uchodźców i szerzej imigrantów, kolejne ataki ze strony części klasy politycznej, mediów, ekstremistycznych działaczy społecznych mogą być skierowane przeciwko ukraińskim imigrantom ekonomicznym.

W Unii i poza Unią

O asymetrii relacji polsko-ukraińskich, patriarchalnym podejściu Polski i postkolonialnym kompleksie charakterystycznym części ukraińskich elit nie stanowi li tylko przeszłość obu państw i współczesne różnice gospodarczo-społeczne. Ważnym, jeśli nie kluczowym elementem warunkującym ich wzajemne relacje są odmienne drogi rozwoju, jakimi podążają oba państwa od przemian okresu 1989 – 1991, w szczególności odmienny status z perspektywy UE.

Polska już na początku lat 90. podjęła działania na rzecz akcesji do Wspólnot Europejskich. W 1991 r. podpisała umowę stowarzyszeniową. W 1993 r. państwa członkowskie przyjęły tzw. kryteria kopenhaskie, które wyraźnie kreśliły trudną drogę, jaką należy pokonać, aby przystąpić do WE. Polsce zajęło to 11 lat, przy czym najważniejszą rolę odegrały tutaj negocjacje akcesyjne w latach 1998 – 2002. Członkostwo Polski w UE było potwierdzeniem sukcesu przemian po upadku komunizmu, potwierdzeniem „powrotu do Europy” i do jakiegoś stopnia gwarancją trwałości przemian. Było ono w równym stopniu efektem ciężkiej pracy Polski (przyjęcie unijnego *acquis communautaire*) i zaangażowania państw „starej” UE, które postanowiły otworzyć się na kraje Europy Środkowej, w szczególności sfinansować ich modernizację i akcesję. Polska stała się największym beneficjentem funduszy unijnych, otrzymując w latach 2007 – 2013 ok. 88 miliardów euro, a w latach 2014 – 2020 wedle planów ok. 108 miliardów euro.

Ukraina również głosiła od początku lat 90. chęć akcesji do Wspólnoty. Ze względu na niestabilną sytuację wewnętrzną i szczególne relacje z Rosją jej postulaty nie były jednak brane na poważnie. W 1994 r. Wspólnoty Europejskie podpisały z Ukrainą niewiele znaczący Układ o Partnerstwie i Współpracy. Zasadnicza zmiana nie nastąpiła ani po „pomarańczowej rewolucji”, ani po „rewolucji godności”. Ukraina była traktowana jako partner, nie jako potencjalny członek. UE nigdy nie uznała perspektywy członkostwa Ukrainy, choć uczyniła to wobec takich państw jak

Turcja czy Kosowo. W latach 2007 – 2013 Ukraina dostała w ramach pomocy dwustronnej z Europejskiego Instrumentu Sąsiedztwa i Partnerstwa ok. jednego miliarda euro pomocy; pomoc ta wzrosła po rewolucji 2014 r. Dopiero w 2014 r., po obaleniu reżimu Wiktora Janukowycza, podpisano umowę stowarzyszeniową Ukraina – UE.

Tak jak w przypadku Polski czynniki wewnętrzne i zewnętrzne przyczyniły się do jej sukcesu, tak w przypadku Ukrainy czynniki te sprawiły, że Ukraina stała się przykładem *unsuccessful story*. Ukraińcy spoglądają na Polskę z zazdrością (a może z zawiścią) dlatego że jest częścią Unii Europejskiej; Polacy patrzą na Ukrainę z wyższością (a może z pogardą), bo jest poza UE. To fakt, które znacząco wykracza poza ramy dwustronnych stosunków, niemniej w istotnym stopniu je determinuje. Jak pokazuje historia ostatniej dekady Polska (a tym bardziej Ukraina) dysponuje ograniczonymi możliwościami, by zmienić ten stan rzeczy: do sukcesów Polski można zaliczyć zaangażowanie UE w rozwiązanie kryzysu politycznego na Ukrainie w 2004 r., inicjatywę Partnerstwa Wschodniego, wprowadzenie sankcji unijnych wobec Rosji po aneksji Krymu i rozpoczęciu wojny w Donbasie.

Pozostaje mozolna praca organiczna na rzecz zmian na Ukrainie, z nadzieją, że kiedyś przyniosą one perspektywę członkostwa, z drugiej rezygnacja z przekonania, że członkostwo w elitarniej organizacji jaką jest UE determinuje politykę zagraniczną Polski („Integracja europejska – pisał w 2009 r. minister Radosław Sikorski – coraz bardziej określa podstawowe zasady polskiej polityki zagranicznej oraz krąg najbliższych partnerów i sojuszników” [46]) na rzecz prawdziwie partnerskich relacji z Ukrainą.

Bibliografia

1. Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego (2015), Raport z działalności Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego w 2014 r., Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Warszawa, <http://www.abw.gov.pl/download/1/1646/raport2015int.pdf>
2. Akademia Europejska Krzyżowa (2015), „Wojna informacyjna” prezydenta Putina. Raport Akademii Krzyżowa, Akademia Europejska Krzyżowa, Warszawa
3. Amselle J.L. (2008), *L'Occident d'croch?: Enqu?te sur les postcolonialismes*, Editions Stock, Paris
4. Barrington L. (ed.) (2006), *Nationalism after Independence. Making and Protecting the Nation in Postcolonial and Postcommunist States*, University of Michigan Press, Ann Arbor (Mi)
5. Barrington L., Herron E. (2004), *One Ukraine or Many? Regionalism in Ukraine and Its Political Consequences*, „Nationalities Papers”, vol. 32, No 1
6. Beauvois D. (2005), *Trójkąt ukraiński. Szlachta, carat i lud na Wołyniu, Podolu i Kijowszczyźnie 1793 - 1914*, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin
7. Bennigsen A. (1969), *Colonization and Decolonization in the Soviet Union*, „Journal of Contemporary History”, vol. 4, No 1
8. Borzęcki J. (2012), *Pok?j ryski 1921 roku i kształtowanie się międzywojennej Europy Wschodniej*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa
9. Brennan T. (2005), *The Economic Image-Function of the Periphery*, w: A. Loomba et al. (ed.), *Postcolonial Studies and Beyond*, Duke University Press, Durham – London
10. Carey H., Raciborski R. (2004), *Postcolonialism: A valid paradigm for the former Sovietized States and Yugoslavia*, „East European Politics and Societies”, vol. 18, No 2
11. Cyrkular ministra wnutriennych dzieł P. A. wałujewa Kijewskomu, Moskowskemu i Petersburgskomu cenzurnym komitetom ot 18 ijula 1863 g. (1863), w: A. Miller, „Ukrainskij wopros” w politike własiej i russkom obszczestwiennom mnienii (wtoroja połowina XIX wieka), *Aleteja*, Sankt-Petersburg 2000, s. 240
12. Davies N. (1997), *Biały Orzeł, Czerwona Gwiazda*, Znak, Krak?w
13. Domańska E. (2008), *Obrazy PRL w perspektywie postkolonialnej. Studium przypadku*, w: K. Brzechczyn (red.), *Obrazy PRL. Konceptualizacja realnego socjalizmu w Polsce*, Instytut Pamięci Narodowej, Warszawa
14. Dylągowa H. (1996), *Dzieje Unii Brzeskiej*, Interlibro, Warszawa, Olsztyn
15. Fomina J., Konieczna-Salamatin J., Kucharczyk J., Wenerski Ł. (2013), *Polska – Ukraina. Polacy – Ukraińcy. Spojrzenie przez granicę*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa
16. Gandhi L. (2008), *Teoria postkolonialna. Wprowadzenie krytyczne*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań
17. Gawrycki M.F., Szeptycki A. (2011), *Podporządkowanie – niedorozwój – wyobcowanie: postkolonializm a stosunki międzynarodowe*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa
18. Gosk H. (2010), *Opowieści skolonizowanego/kolonizatora W kręgu studiów postzależnościowych nad literaturą polską XX i XXI wieku*, Universitas, Krak?w

19. Gromadzki G., Wasilewska O. (2008), Co można zmienić w sprawie wiz? Polityka wizowa po wejściu Polski do Schengen, Fundacja Batorego, Warszawa, http://www.batory.org.pl/doc/co_mozna_zmienic.pdf
20. Hud Bohdan (2013), Ukraińcy i Polacy na Naddnieprzu, Wołyniu i w Galicji Wschodniej w XIX i pierwszej połowie XX wieku, Pracownia Wydawnicza, Lwów – Warszawa
21. Kelertas V. (ed.) (2006), *Baltic Postcolonialism*, Rodopi, Amsterdam
22. Kieniewicz J. (2003), *Wprowadzenie do historii cywilizacji Wschodu i Zachodu*, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa
23. King Ch. (2000), *Postcolonial America*, University of Illinois Press, Chicago
24. Kolarz W. (1967), *Russia and Her Colonies*, Archon Books, Hamden (Ct)
25. Komorowski B. (red.) (2006), *Traktat Pokoju między Polską a Rosją i Ukrainą, Ryga 18 marca 1921: 85 lat później*, Rytm, Warszawa
26. Korek J. (ed.) (2007), *From Sovietology to Postcoloniality: Poland and Ukraine from a Postcolonial Perspective*, Södertörns högskola, Stockholm
27. Kroll P. (2008), *Od ugody hadziackiej do Cudnowa. Kozaczyzna między Rzeczpospolitą a Moskwą w latach 1658–1660*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa
28. Krzastek T. (red.) (2009), *Polska i Ukraina w walce o niepodległość 1918–1920*, Vipart, Pruszków
29. Kulski W. (1959), *Soviet Colonialism and Anti-Colonialism*, „Russian Review”, vol. 18, No 2
30. Kuzio T. (2002), *History, Memory and Nation Building in the Post-Soviet Colonial Space*, „Nationalities Papers”, Vol. 30, No 2
31. Lenin W. (2000), *Imperializm jako najwyższe stadium kapitalizmu. Szkic popularny*, Tower Press, Gdańsk
32. Lesińska M., Thibos C. (2015), *Corridor Report on Poland: the case of Ukrainian and Russian immigrants*, „Interfact”, nr 2, http://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/34601/Interfact_KF_2015_02.pdf
33. Magocsi P. R. (1992), *A Subordinate Or Submerged People: The Ukrainians of Galicia Under Habsburg and Soviet Rule*, w: R.L. Rudolph, D.F. Good (eds.), *Nationalism and Empire: The Habsburg Monarchy and the Soviet Union*, Saint Martin's Press, New York
34. Magocsi P. R. (2002), *The roots of Ukrainian nationalism: Galicia as Ukraine's Piedmont*, University of Toronto Press, Toronto itd.
35. Mickiewicz A. (1995), *Pan Tadeusz czyli Ostatni zajazd na Litwie : historia szlachecka z roku 1811 i 1812 we dwunastu księgach wierszem*, Liberal, Kraków
36. Motyka G. (2006), *Ukraińska partyzantka 1942–1960. Działalność Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i Ukraińskiej Powstańczej Armii*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa
37. Motyka G. (2011), *Od rzezi wołyńskiej do akcji „Wisła”. Konflikt polsko-ukraiński 1943-1947*, Wydawnictwo Literackie, Kraków
38. Nye J.S. (2007), *Soft power. Jak osiągnąć sukces w polityce światowej*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa
39. O'Brien C.O. (1963), *Muscovy and the Ukraine: from the Pereiaslavl Agreement to the Truce of Andrusovo, 1654-1667*, University of California Press, Berkeley – Los Angeles
40. Omyła-Rudzka M. (2015), *Stosunek do innych narodów*, „Komunikat z badań CBOS”, nr 14, Centrum Badań Opinii Publicznej, Warszawa, http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2015/K_014_15.PDF
41. Plokhly S. (2001), *The Cossacks and Religion in Early Modern Ukraine*, Oxford University Press, Oxford
42. Riabczuk M. (2011), *Postkolonialnyj syndrom. Sposterezennja*, K.I.S., Київ
43. Ritz G., *Kresy polskie w perspektywie postkolonialnej*, w: Gosk, H; Karwowska, *Nieobecność: pominięcia i przemilczenia w narracjach XX wieku*, Elipsa, Warszawa
44. Sienkiewicz H. (1997a), *Ogniem i mieczem*, Zielona Sowa, Kraków
45. Sienkiewicz H. (1997b), *Pan Wołodyjowski, Podsiedlik, Raniowski i Spółka*, Poznań
46. Sikorski R. (2009), *Lekcje historii, modernizacja i integracja*, „Gazeta Wyborcza”, 29 sierpnia
47. Snyder T. (2006), *Rekonstrukcja narodów : Polska, Ukraina, Litwa i Białoruś 1569-1999*, Pogranicze, Sejny
48. Stryjek T. (2014), *Ukraina przed końcem Historii. Szkice o polityce państw wobec pamięci*, ISP PAN, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa
49. Tabaczyk D. (2009), *Od Ribbentropa do Majdana*, „Izwestija”, 22 września 2009
50. Thompson E. (2000), *Trubadurzy imperium: literatura rosyjska i kolonializm*, Universitas, Kraków
51. Tomaszewski J. (1985), *Rzeczpospolita wielu narodów*, Czytelnik, Warszawa
52. Torzecki R. (1989), *Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923 – 1929*, Wydawnictwo Literackie, Kraków
53. *Who is Our Friend in the EU*, 26 czerwca 2014 r., <http://iwp.org.ua/eng/public/1156.html>
54. Wiatrowycz W., *Druga wojna polsko-ukraińska 1942-1947*, Archiwum ukraińskie, Warszawa
55. Zarycki T. (2008), *Polska i jej regiony a debata postkolonialna*, w: M. Dajnowicz (red.), *Oblicze polityczne regionów Polski*, Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania, Białystok

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Пойда-Носик Ніна Никифорівна,

кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів і банківської справи
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Основним напрямом державної політики, як внутрішньої, так і зовнішньої, Україна обрала європейський вибір, кінцевою метою якої має бути повноправне членство в Європейському Союзі. Слід наголосити, що європейський вибір означає, насамперед, економічні та соціальні перетворення. Цілями та завданнями України при цьому є глибокі та якісні перетворення у всіх сферах суспільного життя. Це збігається з критеріями вступу до ЄС (Копенгагенськими критеріями), за якими право країни стати членом ЄС визнається лише за умови відповідності цим критеріям: в економічній, політичній, законодавчій сферах.

Чинною правовою основою відносин між Україною та ЄС є Угода про партнерство та співробітництво (УПС) від 14 червня 1994 р. (набула чинності 1 березня 1998 р.), яка започаткувала співробітництво з широкого кола політичних, торговельно-економічних та гуманітарних питань. Укладення УПС дозволило встановити регулярний двосторонній діалог між Україною та ЄС на політичному та секторальних рівнях, впровадити впорядкований режим торгівлі між обома сторонами на основі принципів ГАТТ/СОТ, визначити пріоритети адаптації законодавства України до стандартів та норм Європейського Співтовариства (*acquis communautaire*) у пріоритетних секторах української економіки.

Після завершення вступу України до Світової організації торгівлі 18 лютого 2008 року були започатковані переговори в частині створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС, що відкриває шлях до лібералізації руху товарів, капіталів та послуг та широку гармонізацію нетарифних інструментів економічного регулювання. 9 вересня 2008 року на Паризькому саміті Україна та ЄС досягли політичної домовленості про укладення майбутньої угоди у форматі Угоди про асоціацію, яка будуватиметься на принципах політичної асоціації та економічної інтеграції. У ході 15-го Саміту Україна – ЄС у Києві 19 грудня 2011 року сторони оголосили про завершення переговорів щодо майбутньої Угоди про асоціацію, 30 березня 2012 року текст майбутньої Угоди було парафоровано главами переговорних команд України та ЄС.

Підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС відбулося в два етапи. Перший етап – 21 березня 2014 р. під час Позачергового Саміту Україна – ЄС. Було підписано політичну частину Угоди та Заключний акт саміту, які від імені України підписав прем'єр-міністр України А. Яценюк.

Другий етап – 27 червня 2014 р. в ході засідання Ради ЄС Президентом України П.Порошенком та керівництвом Європейського Союзу і главами держав та урядів 28 держав-членів ЄС була підписана економічна частина Угоди – Розділи III «Юстиція, свобода та безпека», IV «Торгівля і питання, пов'язані з торгівлею», V «Економічне та галузеве співробітництво» та VI «Фінансове співробітництво та положення щодо боротьби із шахрайством», які разом з рештою тексту Угоди становлять єдиний документ.

16 вересня 2014 р. Верховна Рада України та Європейський Парламент синхронно ратифікували Угоду про асоціацію між Україною та ЄС. Важливим фактом було набрання чинності 16 вересня 2015 р. IV Розділом Угоди про асоціацію щодо запровадження поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС з 1 січня 2016 року.

Для України євроінтеграція, з одного боку, – це шлях модернізації економіки, залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій, підвищення конкурентоспроможності вітчизняного товаровиробника, вихід на світові ринки, в тому числі і на ринок фінансових послуг. З іншого боку, – вихід на світові ринки, формування відкритої економіки означає також, що економіка держави повинна бути внутрішньо стабільною, здатною протистояти ризикам, які супроводжують процеси глобалізації та євроінтеграції.

На жаль, фінансова система України в сучасних умовах знаходиться під впливом низки загроз, серед яких зростання політичної нестабільності, боргової залежності, недосконалість бюджетної політики, тінізація економіки, значний рівень корумпованості усіх ланок фінансової системи, нестабільність банківського сектора та багато інших. Всі ці загрози негативно позначаються на рівні фінансової безпеки держави.

Світова фінансово-економічна криза 2008-2009 років, яка мала негативні наслідки для соціально-економічного розвитку України, засвідчила вразливість вітчизняної фінансової системи, її залежність від зовнішнього впливу. Крім того, протягом 2010–2014 років Україна пережила безпрецедентне поєднання політичної, фінансово-економічної та банківської криз. Тільки у 2014 році ВВП скоротився на 6.7% (за оцінками НБУ) [1]. Дефіцит Зведеного бюджету України (разом з НАК «Нафтогаз України») перевищив 10% від ВВП. Гривня знецінилася майже вдвічі. Інфляція зросла майже на 25%. Дефіцит зведеного платіжного балансу сягнув 13 млрд дол. США. Золотовалютні резерви знизилися до критично низького рівня. Банківська система втратила третину депозитів. Масовий відтік депозитних коштів населення становив 10 млрд дол. по валютним вкладам і більше 40 млрд - по гривневим.

Криза банківської системи супроводжувалася численними дефолтами фінансових установ. Станом на 01.11.2015р. офіційно визнано неплатоспроможними 64 комерційні банки [2]. Банківський ринок знаходиться й сьогодні в шоковому стані від валютних коливань (знецінення гривні), втрати активів у Криму і зоні військових дій (близько 15%), падіння платоспроможності позичальників, масового скорочення персоналу.

За таких умов проблема захисту національних інтересів держави у фінансовій сфері та забезпечення фінансової безпеки держави стає надзвичайно актуальною. Як ніколи, стають актуальними основні положення Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері (від 15.08.2012 р.). Розробники Концепції вже тоді наголошували на необхідності розв'язання основної проблеми – недостатньо ефективного застосуванні механізмів, спрямованих на нейтралізацію, мінімізацію впливу та усунення явищ і чинників, які призводять до створення зовнішніх та внутрішніх загроз національній безпеці у фінансовій сфері. Одним із шляхів розв'язання визначеної проблеми вважалося проведення структурних реформ у національній економіці та забезпечення цінової і фінансової стабільності.

Наразі питання ефективності проведення структурних реформ чи взагалі їх відсутності є наріжним каменем всіх політичних дискусій. По суті, реформи слід починати із структурування існуючих проблем, оцінки ризиків і загроз, визначення стратегічних і тактичних цілей та формування комплексу заходів у вигляді різноманітних програм розвитку.

Якщо говорити про забезпечення фінансової безпеки України як основного фактора стабілізації фінансової системи, то необхідно розглянути кілька моментів. По-перше, що ми розуміємо під терміном «фінансова безпека держави»? По-друге, які загрози є найбільш суттєвими для окремих складових та в цілому фінансової безпеки держави? По-третє, які заходи необхідно здійснити для забезпечення фінансової безпеки України в умовах євроінтеграційних процесів?

У переважній більшості випадків у літературі з фінансової безпеки та нормативно-правових актах ця категорія розглядається як складова економічної безпеки. Так, у проекті Концепції фінансової безпеки України зазначено: *фінансова безпека* – складова економічної безпеки, яка характеризує стан захищеності життєво важливих (ключових) інтересів держави, регіонів, підприємницьких структур та громадян у фінансовій сфері від впливу широкого кола негативних чинників (загроз) [3].

Тут варто тільки наголосити, що фінансова безпека є однією з найважливіших складових економічної безпеки. Без забезпечення фінансової безпеки практично неможливо вирішити жодне із завдань, що стоять перед Україною. Дійсно, «владні структури руйнуються тоді, коли підривається економічна, фінансова основа їх існування» [4, с.246]. Фінансова безпека безпосередньо впливає на політичне життя суспільства, реалізацію економічної політики, виконання соціальних програм, зміцнення обороноздатності країни, розв'язання екологічних проблем тощо.

Зважаючи на вагому роль фінансової безпеки, у Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України (від 29.10.2013 р. №1277) ця категорія тлумачиться так: *фінансова безпека* – це стан фінансової системи країни, за якого створюються необхідні фінансові умови для стабільного соціально-економічного розвитку країни, забезпечується її стійкість до фінансових шоків та дисбалансів, створюються умови для збереження цілісності та єдності фінансової системи країни [5].

З точки зору державних регулюючих органів фінансова безпека передбачає створення таких умов функціонування фінансової системи, за яких: фактично відсутня можливість спрямовувати фінансові потоки в незакріплені законодавчими нормативними актами сфери їх використання; до мінімуму знижена можливість зловживання фінансовими ресурсами.

Часто фінансову безпеку розглядають крізь призму її складових: *фінансова безпека* – такий стан фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової, інвестиційної, митно-тарифної і фондової систем, які характеризуються збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю попередити зовнішню фінансову експансію, забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи і економічне зростання [6, с.28].

На думку автора, при визначенні поняття «фінансова безпека держави» необхідно виходити із сутності власне поняття «безпека». Під поняттям «безпека» доцільно розуміти таку характеристику системи, яка відображає рівень захищеності суб'єкта від будь-яких загроз та його здатність зберігати рівновагу в умовах впливу негативних чинників зовнішнього і внутрішнього середовищ, а також забезпечувати розвиток у поточному та перспективному періодах.

З огляду на це, враховуючи різносторонні підходи та узагальнивши всі визначення, фінансову безпеку держави можна представити як категорію, яка характеризується:

- 1) захищеністю фінансових інтересів на усіх рівнях фінансових відносин;
- 2) певним рівнем незалежності, стабільності і стійкості фінансової системи країни в умовах впливу на неї зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих факторів, що складають загрозу фінансовій безпеці;
- 3) здатністю фінансової системи держави забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та стале економічне зростання.

Зважаючи на існування різних підходів до тлумачення категорії фінансової безпеки, необхідно вказати на існування різних думок щодо її структури. На нашу думку, доречно виділяти дві основні ознаки поділу структурних складових – функціональну та ієрархічну.

Ієрархічна ознака виділення складових фінансової безпеки держави передбачає розгляд її на кількох рівнях, які є взаємопов'язаними і чинять вплив один на одного: 1) на рівні підприємства; 2) на рівні галузі; 3) на рівні регіону.

Щодо функціональної ознаки, то тут існують основні розбіжності. У методичних рекомендаціях [5] виділені такі функціональні складові – банківська, безпека небанківського фінансового ринку (страхового та фондового ринків), боргова, бюджетна, валютна, грошово-кредитна. Водночас науковці О.І.Барановський, С.І.Юрій, Ю.Б.Іванов виділяють податкову та інвестиційну складові фінансової безпеки. Незважаючи на тісний взаємозв'язок з бюджетною безпекою, є необхідність розглядати податкову безпеку як самостійний об'єкт дослідження через призму достатності податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів та впливу податкового навантаження на результати діяльності окремих суб'єктів господарювання. Саме збалансоване забезпечення достатніх надходжень при помірному податковому тиску визначає ефективність економіки в цілому.

Говорити про більшу або меншу вагомість кожної складової в загальній оцінці рівня фінансової безпеки складно. Незважаючи на те, що вагові коефіцієнти складових фінансової безпеки у методиці [5] визначені, проте однозначним є твердження – всі складові тісно взаємопов'язані і кожна з них впливає на фінансову стабільність держави в цілому. Так, бюджетна безпека, яка за вагомістю посідає перше місце при визначенні інтегрального показника фінансової безпеки, тісно пов'язана і залежить від податкової, грошово-кредитної

безпеки, впливає на боргову безпеку. Грошово-кредитна безпека, у свою чергу, впливає на рівень банківської, валютної, а також боргової безпеки.

Зважаючи на те, що грошово-кредитна політика здійснює потужний вплив на економічні процеси в державі, оскільки є інструментом регулювання економічного зростання, стримування інфляції та забезпечення стабільності грошової одиниці України, забезпечення зайнятості населення та вирівнювання платіжного балансу, то необхідно провести оцінку рівня безпеки грошово-кредитного сектора як складової фінансової безпеки держави. Основні показники грошово-кредитної безпеки України представлені у табл. 1.

Таблиця 1

Показники грошово-кредитної безпеки України за 2010–2014 рр.*

Показник	Роки					Оптимальне значення	Критичне значення
	2010	2011	2012	2013	2014		
Питома вага готівки поза банками в загальному обсязі грошової маси, %	30,6	28,1	26,3	26,2	29,08	20	35
Різниця між відсотковими ставками за кредитами та депозитами, %	4,3	6,1	3,4	4,1	4,42	4	11
Рівень середньозваженої процентної ставки за кредитами відносно індексу споживчих цін, %	5,04	9,27	16,23	15,4	-7,15	5	15
Частка споживчих кредитів, наданих домогосподарствам, у загальній структурі наданих кредитів, %	28,6	25,1	23,02	21,25	20,99	5	1
Питома вага довгострокових кредитів у загальному обсязі кредитів, наданих комерційними банками	55,01	52,3	48,65	51,32	43,6	60	25

*Сформовано за даними [7-8]

Динаміка питомої ваги готівки поза банками в загальному обсязі грошової маси протягом 2010–2013 рр. була спадною, але у 2014 р. індикатор знову наблизився до небезпечного рівня у 30%, що свідчить про зменшення довіри до фінансових установ та намагання населення тримати гроші у вигляді готівки, в той час як для розвинених країн світу притаманна тенденція до поступового витіснення готівкових грошей з обігу.

Різниця ставок між виданими кредитами та залученими депозитами в цілому близька до оптимального значення відповідно до методичних рекомендацій. Також слід відмітити тенденцію до подорожчання кредитних ресурсів у гривні, яку не відображає названий показник, оскільки ставки за залученими депозитами у національній валюті також зростають. Таке зростання процентних ставок пояснюється стрімкими темпами інфляції, які враховують при розрахунку вартості кредитних ресурсів (офіційний темп інфляції у 2014 р. становив 24,9%).

Чинник інфляції враховано у розрахунку показника відношення ставки за кредитами до індексу споживчих цін. Так, у 2010 р. цей показник мав оптимальне значення – 5%, але стрімко починає зростати, у 2012 та 2013 рр. перевищивши критичні значення. Порівняння ставок у 2014 р. дало від’ємний результат, за офіційними даними, ставка за кредитами у гривні становила 17,75%, тоді як інфляція – 24%. Це можна пояснити тим, що фінансові установи намагаються втримати попит на кредитні ресурси, забезпечуючи дещо нижчі ставки, ніж індекс споживчих цін. Але очевидно, що кредитні ресурси дорожчають як у національній, так і в іноземній валюті.

Кредитування домогосподарств має важливе суспільне значення унаслідок задоволення потреб і поліпшення добробуту населення. Протягом останніх років питома вага кредитів, що надаються домогосподарствам, значно перевищує оптимальні значення і є досить суттєвою. Головним фактором, який впливатиме на обсяги кредитування домогосподарств, вважають стабілізацію всіх сфер економіки і політики.

У загальному обсязі наданих кредитних ресурсів частка довгострокових кредитів має тенденцію до зниження, особливо у 2014 році, це пояснюється нестабільною економічною і політичною ситуацією, яка породжує у людей невпевненість у завтрашньому дні.

Аналіз рівня безпеки грошово-кредитного сектору в Україні засвідчив, що на даний час існує безліч недоліків у проведенні монетарної політики, а саме: надмірна питома вага готівки в грошовому обігу; зменшення обсягів довгострокового кредитування; високий рівень доларизації тощо.

Обґрунтовуючи необхідність податкової реформи, глава Мінфіну Н.Яресько у презентації компромісного варіанту (від 8.12.2015 р.) наголосила, що метою такої реформи повинно бути створення простої, прозорої та справедливої податкової системи, яка стимулюватиме інвестиції та забезпечить сприятливі умови для сталого розвитку національної економіки. Привабливість і доцільність інвестування в ту або іншу господарську систему визначається інвестиційним кліматом. Позитивний інвестиційний клімат сприяє вирішенню соціальних проблем, забезпечує високий рівень зайнятості населення, дозволяє оновлювати виробництво, проводити модернізацію й нарощування основних фондів підприємств, впроваджувати новітні технології. Інвестиційний клімат країни найкраще можна проаналізувати, використовуючи міжнародні рейтинги.

Для оцінки інвестиційного клімату України розглянемо насамперед рейтинг України за індексом економічної свободи Heritage Foundation (табл.2), який оцінює рівень лібералізації взаємодії держави і бізнесу. Індекс економічної свободи порівнює обмеження і перешкоди на шляху економічної діяльності, до яких вдаються уряди різних країн.

З табл.2 видно, що індекс економічної свободи України за досліджуваний період повільно зростає. Так, в 2011 році він становив 45,8 балів, а в 2014 році 49,3 балів. Максимальна оцінка за цим рейтингом становить 100 балів. Таким чином, Україна не набрала за рейтингом економічної свободи навіть половини можливих балів. Тому, серед країн-учасниць рейтингу Україна в 2011 році займала 162 місце, в 2012 та 2013 роках – 161 місце, а за результатами 2014 року піднялася на 6 позицій та займала 155 місце в рейтингу. За цим рейтингом Україна належить до економічно невеликих деспотичних держав, де економічна свобода обмежується та є репресивною.

Таблиця 2

Динаміка показників України за індексом економічної свободи за 2011–2014 роки*

Показник	Роки				Абсолютний приріст		
	2011	2012	2013	2014	2012-2011	2013-2012	2014-2013
Індекс економічних свобод у тому числі:	45,8	46,1	46,3	49,3	0,3	0,2	3
Індекс захисту прав власності	30	30	30	30	0	0	0
Індекс рівня корупції	22	24	23	21,94	2	-1	-1,06
Індекс податкового навантаження	77,3	78,2	78,2	79,06	0,9	0	0,86
Індекс бюджетних витрат	32,9	29,4	29,405	37,55	-3,5	0,005	8,145
Індекс підприємницької діяльності	47,1	46,2	47,6	59,8	-0,9	1,4	12,2
Індекс захисту трудових прав	50	51,2	49,9	49,77	1,2	-1,3	-0,13
Індекс регулювання цін	63,2	67,7	71	78,74	4,5	3,3	7,74
Індекс свободи торгівлі	85,2	84,4	84,4	86,18	-0,8	0	1,78
Індекс інвестиційного клімату	20	20	20	20	0	0	0
Індекс розвитку фінансового сектору	30	30	30	30	0	0	0
Місце України серед країн-учасниць рейтингу економічної свободи	162	161	161	155	+1	0	+6

* Сформовано на основі [9]

Розглянемо детальніше складові індексу економічної свободи. Так, в Україні високими є тільки три складові індексу – індекс свободи торгівлі, індекс регулювання цін та індекс податкового навантаження. Натомість інші складові індексу є значно нижчими. Зокрема, низьким є рівень захисту прав власності та поширена корупція, яка не спонукає відкривати бізнес. Фінансовий сектор є слабким та нерозвиненим, з активним втручанням держави в діяльність фінансових установ. Також дуже низький рівень інвестиційної свободи, основною причиною якої є складність та неоднозначність українського законодавства, слабкий правовий захист інвесторів та непрозорий приватизаційний процес.

Стабільно низькі показники індексів є негативним чинником для інвестиційного клімату України, адже це свідчить про небажання або неможливість з боку держави впливати на ситуацію в країні та неефективність функціонування уряду в сфері інвестиційної політики.

Згідно з Індексом інвестиційної привабливості (International Business Compass), що його розраховує міжнародна консалтингова мережа BDO, Україна поліпшила свій показник на 20 позицій і посіла 89 місце зі 174 країн. Минулого року Україна посіла 109 місце в цьому рейтингу.

Далі проаналізуємо інвестиційний клімат України, який визначається Європейською Бізнес Асоціацією. За підсумками щоквартального опитування, проведеного Європейською бізнес асоціацією (ЕВА), інвестиційний клімат станом на II квартал 2015 року оцінено в 2,66 бала (за 5-бальною шкалою). Це дуже низька оцінка, однак навіть це можна назвати успіхом. Хоча б тому, що нинішній показник, хоч і мінімально, але все-таки вищий, ніж оцінили інвестиційний клімат України наприкінці минулого року (2,5 балів). Найгірші показники – 1,81 балів – індекс ЕВА демонстрував наприкінці 2013 року – це була реакція бізнесу на згорання урядом курсу на євроінтеграцію. В першій половині 2014 року, навпаки, очікування бізнесу поліпшилися у зв'язку з поверненням європейського курсу України. Однак, вже у другій половині минулого року втома бізнесу від відсутності обіцяних реформ призвела до нового падіння показників індексу ЕВА. Згідно з опитуваннями ЕВА, ключовою проблемою європейського бізнесу, що працює в Україні, є слабе валютне регулювання, девальвація гривні, а також непослідовна політика НБУ. Про цю проблему заявили 62% респондентів [10].

Фінансову безпеку будь-якої держави визначають фактори, необхідність врахування яких є особливо актуальною для України сьогодні:

➤ *рівень фінансової незалежності* (при цьому велике значення має розмір зовнішньої фінансової допомоги з боку міжнародних фінансових інституцій, економічних угруповань, урядів окремих країн, обсяг іноземних інвестицій у національну економіку);

➤ *характер фінансово-кредитної політики* (як внутрішньої, так і зовнішньої), яку проводить держава;

➤ *політичний клімат у країні;*

➤ *рівень законодавчого забезпечення функціонування фінансової сфери.*

Слід зауважити, що загрози фінансовій безпеці та умови (чи напрями) її забезпечення у тій чи іншій мірі обґрунтовуються у Законі України «Про основи національної безпеки». Законом виділено такі основні загрози в економічній сфері, які є, по суті, загрозами фінансовій безпеці нашої країни: нестабільність правового регулювання у сфері фінансової політики держави; відсутність ефективної програми запобігання фінансовим кризам; зростання кредитних ризиків; велика боргова залежність держави, критичні обсяги державних зовнішнього і внутрішнього боргів; "тінізація" державної економіки тощо.

Цим же законом були визначені основні напрями, реалізація яких створить умови для забезпечення фінансової безпеки держави:

➤ подолання "тінізації" економіки через реформування податкової системи, оздоровлення фінансово-кредитної сфери та припинення відпливу капіталів за кордон, зменшення позабанківського обігу грошової маси;

➤ забезпечення збалансованого розвитку бюджетної сфери, внутрішньої і зовнішньої захищеності національної валюти, її стабільності, захисту інтересів вкладників, фінансового ринку;

➤ здійснення виваженої політики щодо внутрішніх та зовнішніх запозичень.

Як бачимо, основні положення цього закону і на сьогоднішній день залишаються нереалізованими та потребують конкретизації як у розрізі заходів, виконавців, їх повноважень, так і в розрізі часових інтервалів.

Важливим аспектом формування ефективної системи фінансової безпеки держави в контексті європейської інтеграції України є створення умов для кваліфікованого та ефективного нагляду за учасниками ринків фінансових послуг. Для цього необхідно враховувати, що нещодавно Єврокомісією було підготовлено проект нової структури фінансового нагляду в ЄС. Зазначена структура включає створення Європейської Ради з системних ризиків (European Systemic Risk Board (ESRB)), Європейської системи фінансових наглядачів (European System of Financial Supervisors (ESFS)) та Європейського органу із регулювання страхової діяльності та діяльності з недержавного пенсійного забезпечення (European Insurance and Occupational Pensions Authority (EIOPA)).

Європейська Рада з системних ризиків (European Systemic Risk Board (ESRB)) створена як новий незалежний орган, який відповідає за збереження фінансової стабільності, здійснюючи “макропруденційний” нагляд на рівні ЄС.

Для реалізації запланованого ESRB здійснює такі основні функції: збирає та аналізує всю важливу інформацію для моніторингу та оцінки потенційних загроз для фінансової стабільності, які є результатом макроекономічного розвитку та розвитку фінансової системи в цілому; ідентифікує та визначає найбільш пріоритетні ризики; попереджує про проблемні ризики, які є істотними; за необхідності надає рекомендації щодо заходів, які мають бути вжиті в якості реакції на ідентифіковані ризики; продовжує моніторинг певних попереджень та рекомендацій; співпрацює з Міжнародним Валютним Фондом (International Monetary Fund), Радою фінансової стабільності (Financial Stability Board) та третіми країнами.

Європейська система фінансових наглядачів (European System of Financial Supervisors (ESFS)) складається із національних наглядових органів та агентств щодо нагляду за банківськими установами, ринком цінних паперів, страхових компаній та пенсійних організацій. До основних функцій ESFS належать:

1) встановлення єдиних гармонізованих правил щодо ліцензування та нагляду за фінансовими інститутами;

2) забезпечення цілісності застосування європейських правил, включаючи питання посередництва та врегулювання можливих розбіжностей між національними органами нагляду, а також гарантування щодо застосування національними органами нагляду спільного законодавства;

3) встановлення спільної культури нагляду та цілісної наглядової практики;

4) безпосередній нагляд за окремими надєвропейськими інститутами, які регулюються на рівні ЄС (напр., Агентство кредитних рейтингів);

5) гарантування скоординованих дій на кризову ситуацію із можливістю прийняття рішення надзвичайного характеру;

6) акумулювання “мікропруденційної” інформації.

Також в рамках реформування наглядових органів фінансової системи Європейського Союзу створено Європейський орган із регулювання страхової діяльності та діяльності з недержавного пенсійного забезпечення (European Insurance and Occupational Pensions Authority (EIOPA)), діяльність якого спрямована на підтримку стабільності фінансової системи, прозорість ринків небанківських фінансових послуг, а також захист прав споживачів страхових послуг.

Основними завданнями EIOPA визначені: поліпшення захисту споживачів фінансових послуг, відновлення довіри до фінансової системи; запровадження надійної та ефективної системи регулювання та нагляду з урахуванням різних інтересів усіх держав-членів та різних

характер фінансових інститутів; сприяння підвищенню гармонізації та узгодженості у застосуванні правил для фінансових установ та ринків у Європейському Союзі; посилення контролю за діяльністю транскордонних груп; сприяння забезпеченню координації при здійсненні наглядової діяльності Європейським Союзом.

Варто наголосити, що зміни стосовно наглядової структури ЄС мають розглядатися як наднаціональні адміністративно-організаційні реформи, розроблені для вдосконалення законодавства країн-членів ЄС та спільних дій Європейського Союзу. У зв'язку з цим при формуванні регулятивної політики та розробці відповідного законодавства у фінансовій сфері з метою забезпечення фінансової безпеки України повинні враховуватися особливості фінансового нагляду країн Європейського Союзу. Це дозволить сформувати основу для ефективного функціонування національних економічної та фінансової систем.

Отже, пріоритетами України у галузі фінансової безпеки повинно стати створення належних правових, економічних, соціальних та інших умов, спрямованих на удосконалення грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової, інвестиційної політики, а також розробка та реалізація ефективних механізмів, спрямованих на нейтралізацію, мінімізацію впливу та усунення явищ і чинників, що призводять до створення зовнішніх та внутрішніх загроз фінансовій безпеці держави.

Список використаних джерел

1. Банківська система 2015: виклики та перспективи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=14741673>
2. Загальна аналітична інформація по неплатоспроможним банкам [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uba.ua/documents/presentation/kiyak_a.pdf
3. Концепція фінансової безпеки України (проект) / Розробники: О.І.Барановський, Ю.О.Блащук, М.І.Пузяк, Л.В.Новошинська та ін. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ufin.com.ua/консерсія/008.doc>
4. Барановський О. І. Філософія безпеки : монографія : у 2 т./ О.І.Барановський. – К.: УБС НБУ, 2014. – Т.1. – 831 с.
5. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, затв. наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовтня 2013 р. №1277.
6. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення): монографія. – К.: КНТУ, 2004. – 759 с.
7. Основні показники економічного і соціального розвитку України // Міністерство фінансів України: [сайт] – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minfin.gov.ua/file/link/281303/file/november.pdf>. – Назва з екрану.
8. Річний звіт Національного банку України за 2010–2014 // Національний банк України: [сайт]. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=77106>. – Назва з екрану.
9. Index of economic freedom 2014. Heritage Foundation [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.heritage.org/index/explore.aspx?view=byregion-country-year>
10. Оцінка інвестиційної привабливості України Європейською Бізнес Асоціацією за 2014 рік [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.eba.com.ua/static/indices/iai/index26_results_ukr.pdf

ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ЕКОНОМІЧНІ ЗМІНИ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО ЕТАПУ ТА ПРОБЛЕМА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Черленяк Іван Іванович,

доктор наук з державного управління, професор,
завідувач кафедри міжнародного бізнесу, логістики та менеджменту
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Відмова колишнього президента України В.Ф.Януковича від підписання документа про асоціацію України з ЄС наприкінці листопада 2013 спровокувала низку подій і процесів як всередині України, так і в міжнародному просторі. Найбільш явними результатами цих процесів для України стала анексія Криму та гібридна війна РФ на південному сході країни. В геополітичному просторі українські події та афільована з ними кремлівська політика породили надзвичайно гостру цивілізаційну напругу між Росією та Європейським Союзом і США. Зокрема, це призвело до тимчасового виключення Росії зі складу Великої вісімки та введення низки міжнародних економічних та політичних санкцій проти неї. Це звузило взаємодію економік України та РФ, тим самим звузивши сам ареал розвитку та самовідтворення економік індустріального типу.

Гібридна війна РФ проти України, економічні витрати на війну, виклики, перспективи та проблеми створення нових технологій, зокрема, у сфері виробництва озброєнь, зміна традиційних ринків збуту продукції української економіки загострила питання про економічні зміни в Україні. Уряд України безперервно говорить про соціально-економічні реформи, обговорюються проблеми реформування системи державної влади та управління у фокусі соціально-економічної ефективності усіх гілок влади. Безперервними розмовами про реформування під «соусом» ідеологеми інтеграції України з ЄС формується очікування невідворотного соціального прогресу та невідворотності модернізації. Актуальним є дослідження того, наскільки виправданими є такі очікування, на чому вони базуються, за яких умов очікування трансформуються в ефективну соціальну практику.

Автори ранніх теорій модернізації (1950-1970 рр) вважали, що процес модернізації невідворотно (тобто лінійно або пропорційно до модернізаційних зусиль) поліпшить рівень добробуту, «цивілізованості» та модернізації в наздоганяючих країнах. З тих пір з'явилася значна кількість науково-теоретичних та праксеологічних досліджень, які заперечують правомірність ідеї лінійної невідворотності модернізації. Це стосується також і можливості автоматичної модернізації країнових індустріальних суспільств до рівня країнових постіндустріальних суспільств.

Незважаючи на усе це, сучасні глобалізовані інформаційні технології знову створюють у обивателів ілюзію лінійної невідворотності прогресу, що в цілому «вписується» в глобальну «теоретичну» тенденцію цивілізаційного прогресу за рахунок переходу від традиційної індустріальної економіки до постіндустріальної нової економіки. Проте економічна система кожної країни має свою автономну логіку розвитку. Тому, незважаючи на загальний напрям розвитку технологій, науково-технічного прогресу та світової економіки, результати постіндустріального переходу для кожної країнової економіки можуть дуже відрізнятись. Практика модернізації свідчить, що хід і зміст економічних зрушень в різних країнах на різних етапах цивілізаційного та соціально-політичного розвитку значно відрізнялися як у розрізі країн, так і в розрізі еволюційних етапів.

Ми будемо розглядати складний простір економічної еволюції комплексу господарство-технологія-техніка-капітал-фінанси-природні-ресурси-людські ресурси-соціальний капітал-гуманітарний капітал-інформаційний капітал дещо спрощено як взаємодію фіктивної та реальної економіки. Функціонування реальної економіки базується на використанні господарства, механізмів господарювання, виробничих потужностей, сировинних та людських ресурсів. Зміну станів функціонування економіки можна розглядати як економічні коливання та/або економічні зрушення. В межах традиційної доіндустріальної

та індустріальної економіки фактори економічних зрушень можна сфокусувати у чотири групи: природно-кліматичні, виробничо-економічні, соціокультурні, організаційно-комунікативні. Природно-кліматичні фактори пов'язані з «подарованими долею» країні доступом до географічних та кліматичних благ, до сировинних ресурсів. До виробничо-економічних факторів відносяться засоби та предмети праці, машинна техніка, технології, знання та компетенції виробничого та сервісного персоналу, здоров'я та психологічний ресурс людини-працівника як компоненти продуктивної сили і суб'єкта організаційно-економічних відносин, форми організації праці та виробництва, характеру і форми привласнення засобів і результатів виробництва – приватна, громадська, кооперативна, особиста власність, рівень ефективності економічних регуляторів. Соціокультурні фактори являють собою прояв духовно-свідомої життєдіяльності людини (духовний розвиток, духовні та філософські життєві цінності, соціальну поведінку, культуру поведінки, громадський менталітет, традиції культури, ідеологія, релігія). Організаційно-комунікативні фактори являють собою організаційну культуру поведінки в колективах різної природи, мережі комунікацій в колективах різних масштабів, комунікаційне середовище територіальних громад, регіональних громад, комунікаційна мережа-середовище країнового суспільства. Соціокультурні чинники традиційно вважаються відносно самостійними і стійкими.

Формаційна модель розуміння суті економічної системи включає такі компоненти: продуктивні сили, що виражаються через структуру виробничих факторів; соціально-економічні відносини, які виражають право власності на засоби виробництва та вироблений з їх допомогою продукт; організаційно-економічні відносини, що забезпечують галузевий поділ і кооперацію, розподіл, спеціалізацію, кооперацію та комбінування праці, а функціонування окремих фірм за рахунок організації виробництва та впровадження технологій, функціонування домогосподарств; фінансово-економічний механізм регулювання економічної системи.

Для формаційного підходу головною рушійною силою капіталістичного товарного виробництва є прагнення до прибутку та наживи через експлуатацію найманих робітників капіталістами. Тут головним конфліктом є антагонізм між суспільним способом виробництва товару та приватним способом його привласнення. Цивілізаційний підхід не заперечує існування функціональних ролей автономних підсистем економічної системи, які визначені у формаційному підході головними. Проте він розширює розуміння економічної системи до цивілізаційно-соціально-економічної системи, у якій такі системні блоки, як цінності, культура та техніко-технологічна субкультура відіграють детермінуючі ролі в цивілізаційно-економічному розвитку.

Вважаємо, що для постсоціалістичної фази «дикого капіталізму» розвитку української економічної системи однаково важливими є і формаційний, і цивілізаційний підходи. Адже, визначальним у цій економіці став окреслений формаційним підходом конфлікт між суспільним способом виробництва та «дико-приватним» способом його привласнення. Ця обставина є одним із джерел будівництва «стіни» між станом індустріальної економіки та бажаним майбутнім станом постіндустріальної економіки в Україні. Проте наголосимо, що між індустріальним та постіндустріальним станами є також і природно-еволюційні бар'єри технологічної, а соціальної та гуманітарної природи. Подолати їх можна лише на основі синергетичного режиму еволюційного стрибка акторів національної економіки всіх економічних масштабів та рівнів.

Синергетичний режим «кoeволюції» станів реформування фіктивної економіки та реальної економіки важливий для переходу від споживання валютних кредитів МВФ до режиму «створення нових робочих місць» в реальній економіці. Постає ключове запитання: чи забезпечить автоматично такий перехід інтеграція України з ЄС?

Насправді, все буде залежати від того, яким чином і за яким сценарієм будуть відбуватись фундаментальні економічні зміни в Україні, викликані глобальним трендом розвитку постіндустріальної економіки. У доіндустріальних та індустріальних суспільствах

на основі ідеології формаційного підходу вважається, що, насамперед, саме зміна виробничо-економічних факторів призводить до зміни в економічній системі.

Відзначимо, що проблема економічних змін у формаційному підході дещо спрощено трактується як проблема зміни характеру та способів привласнення засобів виробництва та продуктів праці. Стверджується, що саме виробничі відносини власності капіталіста на засоби виробництва та власності робітника на свою працю складають базис економічної системи. В такому наближенні не враховується ні роль підприємницького таланту, організаторського таланту, інформації, евристичного знання. Фактором змін економічної системи в формаційній моделі є саме зміни в згаданому базисі. Щоправда, такі зміни в базисі кореспондуються із соціальними революціями. Разом з тим, зміни стану виробничої системи та системи споживання, які є підсистемами економіки практично спостережні і без революцій. Але проблема економічних змін часто внаслідок намагання абстрагуватися від «революційних» висновків формаційного підходу підміняється проблемами економічного розвитку.

Замість оцінювання економічних змін, економісти, як правило, оцінюють фінансові показники економічного розвитку національної економіки або окремих економічних агентів. Тобто, економічний розвиток фактично ототожнюється із вимірюванням параметрів економічного функціонування. Технологічну еволюцію та організаційну і соціально-організаційну еволюцію фактично не включають у розвиток змін як ендегенні параметри. При цьому часто мимоволі упускають те, що і національна економіка, і економічні агенти менших масштабів є одночасно суб'єктами і господарювання, і самоуправління, та до того ж, об'єктами зовнішнього управління та впливу. Тому параметри їх функціонування кібернетично зв'язані з закономірностями еволюції різних сфер життя, які у відповідності до викликів часу змінюються. Інша ситуація при оцінюванні змісту економічного росту. Але і такий принципово еволюційний феномен, як економічний ріст, найчастіше трактується та вимірюється спрощено як різниця значень відповідних складових «рознесених у часі» груп агрегованих параметрів стану (рівня) економічного розвитку.

Більш адекватне розуміння економічних змін як етапів еволюції можна сформулювати на основі концептів сучасної системології, розглядаючи економіку та господарство як дуальні безперервно взаємодіючі системи, що все ж мають певну автономність свободи поведінки. Вважаючи економіку референцією рівня розвитку господарства, можна трактувати економічні зміни як зміни, досягнуті на цивілізаційному рівні соціотехнічної, технологічної, соціальної та гуманітарних систем, резидентних певному господарству. Проте в кінцевому значенні економічні зміни, кореспондовані зі зміною соціотехнічної, виробничої, технологічної, соціальної, гуманітарної систем, в силу зручності та «бюджетної традиції» усе ж таки виражають в грошовому вимірі через системи бухгалтерських рахунків, зокрема, у вимірі країни через систему національних рахунків. Але у цій системі тільки один параметр відображає ступінь входження країнової економіки в постіндустріальну фазу – рівень доходу на душу населення. Але він не показує темп подолання бар'єрів входження в структурно галузевих аспектах.

Незважаючи на труднощі концептуального опису, економічні зміни все ж реально безперервно відбуваються у всіх масштабах, вимірах та екзистенціях: від країни до окремої фірми чи домогосподарства. Їх напрям не завжди реалізується автоматично як прогресивний для майбутнього всіх країн – учасниць світового економічного процесу. Та й для всіх економічних агентів меншого масштабу довільної з країн. Прогнозування напрямів, потреб, темпів, етапів економічних змін, розкриття джерел руху та моторів економічних змін, прогнозування наслідків економічних змін є тим важливим завданням сучасності, без якої жодна країна та жодна фірма не може розраховувати на довготривалий успіх. Тим більше – на автоматичний успіх у такому багатоволоконному каналі економічного руху, як інтеграція економіки України з економіками країн ЄС.

Інтеграція з ЄС приведе, безперечно, до змін економічного життя українських суб'єктів господарювання. Але як прогнозувати, в якій сфері або галузі найбільше проявляться

позитивні зміни, а де зміни призведуть до деградації суб'єктів ділової активності? Для цього потрібно навчитися «вимірювати» напрям, якість та природу сучасних економічних змін. Порівнюючи на практиці, які зміни відбулися за п'ять, два та один рік у нашому виробничому процесі, у процесі ведення домогосподарства внаслідок пришвидшених сучасністю темпів технологічного розвитку, сьогодні на феноменологічному рівні бачимо, що економічні зміни проявляються у зміні спектру модних та престижних товарів, необхідних для задоволення життєвих потреб фірм і домогосподарств, видів продукції, в зміні технічного оснащення, ускладненні технологій та розширенні діапазону їх застосування, фундаментальній зміні ринкової вартості видів виробництв тощо. А оскільки саме товар є клітиною ринкової економіки, то зміна його видової різноманітності визначає зміну тканин економічного організму. Але все це на споглядальному рівні.

На аналітичному рівні зміна видової різноманітності товарів кореспондується із зміною агрегованих показників балансу попиту та пропозиції, зміною інтересів та об'єктів зацікавленості інвесторів, структури ринків виробництва та споживання. Економічні зміни тим самим виражаються у зміні системних характеристик функціонування агентів, інститутів, організацій, структур.

При постіндустріальному переході змінюються параметри технологічного розвитку, продуктивності праці, з'являються нові види діяльності, сектори економіки, стиль життя, виникають нові форми комунікації, обробки інформації. Зміни супроводжують еволюцію економічних систем, стають невід'ємною її характеристикою. При цьому в постіндустріальній новій економіці важливою їх складовою стає накопичення релевантної інформації, нових знань, одночасне підвищення рівня технологічності економіки за різними напрямками. При цьому економічні зміни можуть бути, і останнім часом стають, безпосереднім завданням управління. Іншими словами, вони мають цільове спрямування, припускають планування та організацію. Набуває актуальності в практиці бізнесу постіндустріальної нової економіки менеджмент інновацій та інноваційних проектів.

Для успішної євроінтеграції України треба накопичувати знання, технології та капітал. Накопичені знання і рівень складності економіки повинні передбачати вирішення складних нових завдань адміністративного та ділового управління, яке в умовах постіндустріальної економіки вже необхідно розглядати як управління економічними змінами. Особливо важливим це є для тих «наздоганяючих» постсоціалістичних країн Європи, що входять в ареал постіндустріальної економіки навздогін та наперекір лідерам економічної модернізації. Для управління економічними змінами необхідними є знання джерел та факторів економічних змін. Насправді фактори економічних змін більш-менш послідовно розглянуті лише для доіндустріального та індустріального цивілізаційних рівнів.

Постіндустріальна економіка немов виростає на основі індустріальної як її діалектичне заперечення та діалектичний перехід кількісних технологічних змін у якість продуктивних сил, але не зовсім так. Постіндустріальна економіка в значних сегментах свого економічного простору та характеру продуктивних сил є у цілому діалектичним запереченням змісту індустріальної економічної системи та змісту її домінантних продуктивних сил. В процесі інтеграції до постіндустріальної європейської економіки на нашу індустріальну (а на сучасному етапі вже і деградовану) економіку «нахлине» хвиля цього заперечення.

Яким чином оцінити наслідки такого діалектичного заперечення? Точніше, як спрогнозувати наслідки економічних змін, що відбудуться за одним із альтернативних економічних сценаріїв визнання українського країнового господарства як господарства ЄС, коли природа постіндустріальної економіки та природа традиційної індустріальної української економіки різні? Проте, вважаємо, що існує і певна «видова спорідненість» продуктивних сил та факторів економічного зростання та критеріїв оцінювання економічного росту індустріальної та постіндустріальної економік. Для індустріальної економіки визначено, що фактори економічного зростання можуть діяти як з боку попиту, так і з боку пропозиції. До факторів пропозиції індустріальної економіки відносять:

- кількість і якість природних ресурсів;
- кількість і якість трудових ресурсів;
- обсяг основного капіталу;
- науково-технічний прогрес (рівень технології).

Всі ці фактори необхідно досліджувати також як комплекс з точки зору їх оптимального поєднання на рівні окремого виробництва. Ці фактори розглядаються макроекономікою як ресурси економічного зростання. Аналіз факторів дає можливість зрозуміти, за рахунок чого здійснюється розвиток у конкретному історичному періоді часу. Очевидно, що ці фактори пропозиції частково будуть присутні і в постіндустріальній економіці.

До числа найважливіших чинників зростання економіки в «квазі- замкнутій моделі» національної економіки відноситься і сукупний попит суспільства, зміна якого проявляється через рівень сукупних витрат.

В Україні сукупний попит суспільства деформований систематичним «збіднінням» внутрішнього ринку за рахунок використання фінансово-промисловими групами схем трансфертного ціноутворення до прибуткових агрегатів та ланок реальної економіки, що, зрештою, приводить до домінування на українському ринку високотехнологічних високорентабельних товарів виробників інших країн. В рамках тренду постіндустріального економічного переходу зміна структури товарного спектру сукупного попиту відображає цивілізаційні зміни та соціальні зміни у розумінні еволюції змісту життєвих цілей соціальних груп. Це відображає зміну розуміння цивілізаційного комфорту домогосподарствами, що належать як до індустріальної, так і до постіндустріальної економік.

У форматі споживання економіка України готова до інтеграції з ЄС. Але як у форматі виробництва? Яким чином забезпечити платіжний баланс між продукцією українського «міксу» індустріальної та доіндустріальної епох та продукцією постіндустріальної епохи? Як гармонізувати спільний з ЄС українських ринок виробників?

Проблеми інтеграції ускладнюються і тим, що змінюється економічна природа «економічної людини» при постіндустріальному переході. Зростає темп і обсяг проникнення в стиль життя домогосподарств України розуміння потреби в нових постіндустріальних товарах, міняються «раціональні очікування» атомізованих (духовно) і колективізованих (інформаційно) економічних агентів. При постіндустріальному переході змінюється зміст соціальної колективізації та соціальної атомізації. Фактори економічного зростання та економічної деградації України при постіндустріальному переході та одночасній асоціації економіки України з економікою ЄС взаємопов'язані і переплетені, тому визначити частку кожного досить важко.

В умовах постіндустріальної економіки при ефективній «співпраці» фіктивної та реальної економік з'являються нові вагомні чинники економічного зростання та нові фактори економічних змін у цілому на доповнення до факторів індустріального зростання економіки вище розглянутих. Насамперед це ноотехнології. Як зауважує О. Колесніков, «суттєва відмінність стратегій технологічної діяльності на початку ХХІ століття полягає в освоєнні принципово нових типів об'єктів і процесів, які являють собою досить складні макросистеми, що самоорганізуються та саморозвиваються. Важливе місце посідатимуть людино розмірні системи, які включають у себе людину в якості особливого компоненту. Це означає, що настав час створення цілісних людино машинних комплексів: динамічних макросистем «людина-техніка, система-середовище», що розвиваються, у які впроваджуються нові перспективні технології з урахуванням особливостей соціокультурного середовища» [1, с. 382-383]. Економічні системи за таких умов орієнтуються на самоуправління власним розвитком, що стимулює технологічний підйом реальної економіки. Це новий виклик для українського бізнесу.

Потреба самоуправління власним розвитком формує особливості соціально-комунікативної та гуманітарної вимог до зародків постіндустріальної економічної системи України та швидко потребує і формування і нового типу соціуму. Це ще один

фундаментальний виклик для українського бізнесу. У свою чергу, новий соціум потребує та вимагатиме перебудови індустріальних компонентів економіки до постіндустріальних. В цих взаємоіндуктивних зв'язках між швидкістю перетворень соціуму та швидкістю економічних змін у розумінні зміни галузевої структури, зміни технологій виробництва, спектру продукції та спектру ресурсів, необхідних для їх виготовлення, – завданням економічних агентів є узгодження та посилення взаємодії між собою та між інститутами економіки як цілісним феноменом.

Ще одним викликом для бізнесу є зміна самого способу виробництва та впровадження маркетингово-активного способу просування товарів через мереживні технології. Зміна способу постіндустріального виробництва полягає у тому, що в індустріальній цивілізації виробник завжди тиражував товар. Процес тиражування був основою економіки. У постіндустріальному суспільстві значення тиражування масштабно трансформується. У постіндустріальній економіці виробник може створювати продукт, який володіє новизною і значущістю в масштабах всього людства, але затребуваним є локально на ринку або в рамках інтересів певної мережі споживачів.

Це дуже важливий етап процесу економічних змін. У термінах формаційного підходу, науково-дослідна, евристично-пошукова праця набуває загального характеру. Тобто, науково-технічний прогрес із віддалених від виробництва науково-дослідних інституцій переміщується безпосередньо на виробничу платформу. Тобто, на індустріальному етапі продукти загальної евристичної цінності виробляла лише фундаментальна наука. Вона існувала «вище» діючого основного економічного устрою, хоча поступово ставала безпосередньою продуктивною силою, вписуючись в ці устрої за рахунок створених нею нових технічних та технологічних можливостей. Але, так як в економічній системі індустріальної епохи в основі виробництва вартості лежав процес тиражування, то економічна наука індустріальної епохи майже завжди прирівнювала вартість інтелектуального продукту до нуля та не вивчала трансформацію інтелектуальної компоненти продукту виробництва у формат товару в економічних процесах. На більш пізньому етапі індустріальної епохи управління реальною економікою полягало в тому, щоб перетворити зразок у технологію, цю технологію тиражувати, її масово відтворити, продати, довести до споживача. Так сформувався економічний феномен, що отримав назву індустріальних соціальних технологій.

В основі постіндустріального економічного переходу лежить дозволений новими знаннями феномен, при якому потенційно кожен постіндустріальний виробник створює оригінальний або фундаментально новий продукт. З одного боку, цей продукт може мати новизну і значущість в масштабах всього людства як фактор економічних змін. З іншого боку, споживачів для нього вкрай мало, але зате ці споживачі використовують його для того, щоб впливати або поширювати свої інтереси в глобальному масштабі. Питання тиражування в цій економіці знімається тим, що кожен потенційний виробник може володіти досить ефективними автоматичними (роботизованими) засобами тиражування.

Новим системно-динамічним додатком продуктивних сил постіндустріальної економічної системи стає фактор людинорозмірності технологічної бази виробництва (генераторів економіки). Це «діалектично заперечує» значення ключових продуктивних сил формаційної моделі. Ця системна людиномірність генераторів економіки не відмінє економічний ефект вигід масштабу великих концернів та корпорацій. Навпаки – доповнює. Адже базою розвитку капіталомістких високотехнологічних корпорацій постіндустріальної економіки є здобутки інноваційних венчурних проектів, які формуються кількома талановитими та компетентними фахівцями. Проектний менеджмент розробок, необхідних для виведення нової продукції на ринок, впроваджується та розвивається виробничим менеджментом корпорацій. Використовується і ефект масштабу (якщо це вигідно з погляду логістики) з метою забезпечення раціональної довжини фаз випередження росту ринкової частки нової продукції корпорації та підтримки фази «знімання вершків» прибутку від завоювання корпорацією сектора або сегменту ринку за рахунок прогнозованого

оптимального обсягу продаж своєї нової моделі. Це свідчить про те, що українські корпорації, в умовах викликів інтеграції до економіки ЄС, необхідно переформатовувати але не «розформувати».

У високорозвинутій індустріальній економіці розрізняють два типи економічного зростання: екстенсивний та інтенсивний. Екстенсивне зростання відбувається за рахунок залучення додаткових факторів виробництва при їх незмінному якісному і технічному рівні. Інтенсивне зростання – це такий ріст, при якому збільшення вироблених благ відбувається за рахунок більш ефективного використання наявних факторів або застосування більш продуктивних факторів. Визначальним ресурсом інтенсивного росту індустріальної економіки є науково-технічний прогрес та вдала організаційна методика його використання в національному масштабі. Як правило, чисто екстенсивне або чисто інтенсивне зростання на практиці не реалізується. Зазвичай має місце переважно екстенсивний або інтенсивний ріст. Це залежить від питомої ваги приросту виробництва за рахунок якісних або кількісних факторів. Екстенсивне зростання обмежене в кожен певний момент часу наявністю виробничих ресурсів.

Екстенсивний розвиток можливий тільки за наявності вільних ресурсів. Інтенсивне зростання дозволяє подолати обмеженість ресурсів. Але технічний прогрес теж вимагає великих витрат для свого забезпечення та розширеного відтворення. Процес економічного зростання індустріальної економіки добре відбиває крива виробничих можливостей. Збільшення обсягу ресурсів або підвищення їх якості за рахунок науково-технічного прогресу (НТП) призводить до зміщення кривої виробничих можливостей. При цьому, якщо рух кривої за рахунок кількісних факторів обмежена, то зсув її за рахунок НТП формально не має меж. У постіндустріальній економіці співвідношення між екстенсивними та інтенсивними факторами та його гуманітарні та екологічні витрати «виносяться» за межі постіндустріальної системи. Як правило, в інші, ще не розвинуті у постіндустріальному економічному вимірі країни.

В індустріальній економіці технічний прогрес означає нові можливості комбінації вже наявних виробничих ресурсів з метою збільшення кінцевого випуску продукції, тісно взаємопов'язаний з такими ресурсами, як інвестиції та продуктивність праці. Інвестиції в нові машини й устаткування і є реальним втіленням технічного прогресу. А з іншого боку, вирішальним фактором зростання продуктивності живої праці є збільшення його фондоозброєності. Слід зазначити, що до якісних чинників високорозвинутої індустріальної економіки необхідно віднести не тільки технічний прогрес, але й зміну організаційно-економічних відносин, оскільки саме від них залежить, чи буде у виробників стимул до впровадження нововведень у виробництво. Постіндустріальна економіка не нівелює роль науково-технічного прогресу та зміни організаційно-економічних відносин. Вона їх просто якісно інакше використовує, власне розчиняючи науково-технологічний прогрес, організаційні технологічні новації та інформаційно-технологічні інновації в самій тканині постіндустріальної економіки. Українські фірми та корпорації повинні знайти відповідну форму залучення науки та знань у технологічні ланки виробництва.

Відмінність постіндустріальної та індустріальної економік задається також відмінністю систем вибору та обґрунтування цілей: індустріальна економіка протягом життєвого циклу фірми ставить та реалізує переважно видимі цілі економіки та господарського розвитку, а постіндустріальна – невидимі цілі технологічного розвитку, господарського розвитку та економіки. Для промоції в українську економіку зародкових самоорганізованих гомеостатичних виробничих систем постіндустріальної природи необхідна розробка алгоритмів та методик класифікації та оцінювання змісту цілей та рівня технологічної «постіндустріальності» фірми та її продукції.

Необхідна також незалежна від уряду та олігархів система оцінювання вкладу «постіндустріальних фірм» в економічне зростання національного господарства.

Розроблені в період індустріальної та високорозвинутої індустріальної економіки теорії економічного зростання на Заході пов'язані зі створенням конкретних показникових моделей

економічного зростання. В них важливим поняттям та інтегральним показником є рівень економічного розвитку, стан народного господарства (суспільного виробництва) країни (групи країн, економічного району) у певний історичний момент. Рівень економічного розвитку характеризується кількома групами показників:

- виробництво сукупного суспільного продукту, матеріальних благ, національного доходу на душу населення;
- структура суспільного виробництва (частка промисловості і сільського господарства в народному господарстві; питома вага виробництва засобів виробництва; частка, обсяг і темпи розвитку прогресивних галузей народного господарства);
- кількісний і якісний рівень зайнятості населення;
- рівень використання природних ресурсів (залучення в господарський обіг земельних, паливно-енергетичних ресурсів, корисних копалин і т.д.);
- організація та ефективність суспільного виробництва (рівень продуктивності праці, спеціалізація і концентрація, якість продукції).

Для оцінки рівня економічного розвитку існує ціла система показників, серед яких виділяються, насамперед, такі:

- загальний обсяг реального ВВП;
- ВВП / ВНП на душу населення;
- галузева структура економіки;
- виробництво основних видів продукції на душу населення;
- рівень і якість життя населення;
- показники економічної ефективності.

Якщо обсяг реального ВВП характеризує головним чином економічний потенціал країни, то виробництво ВВП / ВНП на душу населення є провідним показником рівня економічного розвитку індустріальної економіки. Тобто в індустріальній економіці система показників економічного розвитку прив'язується до ВВП / ВНП та до ВВП / ВНП на душу населення.

У постіндустріальній економіці система показників рівня економічного розвитку частково вже змінюється. Зокрема, поряд з показником ВВП / ВНП на душу населення необхідно додатково вивчати параметри якості соціального та гуманітарного капіталу. Актуальним питанням є розробка алгоритмів координування агрегованих показників економічного зростання вітчизняної економіки з індивідуальними спектрами мотивацій вітчизняних фірм щодо залучення до ареалу постіндустріальної економіки. Мотивація залучення домогосподарств до плодів постіндустріальної економіки уже сформована ззовні країни. Для розуміння суті економічних змін, що визначають відмінності постіндустріальної економіки від індустріальної, потрібні не тільки вдосконалення показникових та індикаторних моделей, але й розробка системно-сміслових моделей економічних змін.

Одним із важливих форматів економічних змін є трансформація таких рольових агрегатів, як сектори економіки. Ідея секторів економіки була запропонована К.Кларком в трисекторній моделі економіки. Еволюція економічної системи відповідно класичної теорії трьох секторів К.Кларка, А.Фішера і Ж. Фурастьє [2, с. 492; 3, с. 56; 4, с. 192] полягає в зміні структури економіки під впливом двох основних рушійних сил: 1) зростання продуктивності праці як показник і як наслідок технічного та технологічного прогресу (в розумінні цієї моделі зовнішній для економіки фактор); 2) зміна структури запитів на продукцію окремих галузей та їх груп (внутрішній для економічної системи фактор). Виходячи із цих двох критеріїв, автори класичної секторної моделі групували галузі економіки та функціональні зони економічної діяльності в три основні сектори: 1) первинний – використання, розробка, видобування, перетворення в напівфабрикати безпосередніх природних ресурсів (сировини, плодів сільського господарства) насамперед засобами праці; 2) вторинний – створення товарів засобами виробництва з напівфабрикатів, вироблених у первинному секторі; 3) третинний – надання послуг (сервіс) працівникам перших двох секторів, владно-політичним, управлінським персоналам та власне працівникам сервісного сектору і, зрештою, іноземним персоналам та фірмам.

Зміни в структурі попиту в класичній моделі сприймаються як ендогенний фактор, оскільки викликані різною еластичністю попиту стосовно доходу (закон Енгеля). Основним мотивом всієї господарської діяльності є необхідність задоволення потреб людей, черговість реалізації яких визнається моделлю ієрархії потреб. Аналіз змін в структурі попиту, проведений за інтервал приблизно в 150 років Фурастьє та Кузнецом, показав, що люди насамперед задовольняють свої потреби в продовольчих та промислових товарах, а потім вже в послугах. Це означає, що в збіднілій Україні немає стимулів до розвитку «базис» традиційної постіндустріальної економіки індустріальної епохи.

Закон Енгеля уточнює зміст змін в структурі попиту шляхом встановлення залежності структури витрат сім'ї від зміни її доходів. Відповідно до цього закону, із зростанням доходів сім'ї питома вага витрат на харчування знижується, частка витрат на одяг, житло і комунальні послуги дещо збільшується, помітно зростає частка витрат на задоволення культурних та інших нематеріальних потреб (подорожі, спорт, додаткові медичні, оздоровчі та освітні послуги, активне Інтернет-користування, придбання книг, журналів, інших джерел інформації), з'являється можливість частину грошових коштів використовувати як капітал (зберігання на банківських депозитах, придбання акцій, облігацій і т. д.). Відповідно до концепції закону Енгеля до категорії бідних і найбідніших відносять сім'ї, частка витрат на харчування яких складає 80-100% від сімейного бюджету, в середньозаможних сім'ях ці витрати коливаються від 40 до 80%, в багатих і найбагатших сім'ях – до 40%. Це, в свою чергу, вказує, що поступове нівелювання якості гуманітарного капіталу середнього класу в Україні стане неминучим базовим трендом.

Класична трисекторна модель економіки була трансформована відомими соціальними футурологами та економістами Д.Беллом, В.Ростоу, які почали трактувати цю модель як концепцію лінійного висхідного розвитку суспільства та його економіки, виділяючи аграрну, індустріальну та постіндустріальну цивілізаційні стадії [5,6]. Е. Тофлер виокремлює на основі спостереження секторальних зрушень рушійну силу технологічних революцій та замість концепції стадій запроваджує концепцію цивілізаційних хвиль. При цьому рівні економічного розвитку визначає як аграрне, індустріальне та технотронне суспільство [7]. М.Кастельс стадії економічного розвитку пояснює як три «способи розвитку», називаючи їх «аграрним», «індустріальним» та «інформаційним» [8].

Економічні зміни в концепціях згаданих науковців параметризуються насамперед неявно, через соціальні та цивілізаційні зміни. Разом з тим у роботах зазначених вчених доводиться, що кожний із секторів має свою логіку розвитку, тобто певну автономію мотивів свого відтворення.

Ми вважаємо, що загальна динаміка кожного із секторів визначається: 1) системою внутрішньосекторальних мотивів, сформованих запитами та потребами споживачів продукції сектора; 2) логікою розвитку техніко-технологічної бази сектора; 3) організаційним дизайном та інституційною архітектурою управління сектором в галузевому та ринковому вимірах; 4) системою зовнішніх стимулів, які походять від інших секторів; 5) системою зовнішніх стимулів, які походять від суспільства в розрізі інтересів суспільних груп.

Ми підтримуємо позицію, що сучасна теорія структурування економіки потребує доповнення аспектів дослідження секторальної структури з точки зору виокремлення якісних характеристик та полюсів зростання у кожному секторі. Якщо розглядати окремих сектор з точки зору відтворювальних процесів, то це дає можливість виокремлювати його не тільки як статистичну одиницю, але й як певний вид діяльності. Кожен сектор має не лише свій життєвий цикл, а є також повноцінним життєздатним елементом економіки і, як єдине ціле, містить економічну та соціальну складові. Тобто, раціональна модель секторальної структури повинна відображати не тільки цивілізаційний рух суспільства (перехід від домінування одного сектору над іншим), але й розкривати якісний розвиток кожного сектору. На основі цього можна провести виокремлення полюсів зростання в кожному секторі. При формуванні відповідної системної моделі постіндустріальної економічної динаміки це може стати важливим креативним підходом у поетапному формуванні

секторальної структури, відповідній технологічному рівню розвинутих країн. Це, знову ж, потребує комплексного розуміння урядовцями суті економічних змін, розуміння та використання їх взаємного індуктивного зв'язку зі складним комплексом соціальних змін в культурному, інституційному та гуманітарному вимірах.

Трисекторна модель Кларка пояснює перехід від індустріального до постіндустріального суспільства якісним збільшенням обсягів третинного сервісного сектору як зростання складності характеру індустріальної економіки без зміни природи господарювання. Це, мабуть, має рацію і в глобальному вимірі світової економіки для відсталих економік. Але така ситуація та така ідеологія реформування України тільки консервує наше економічне відставання. Правильно й те, що якщо на доіндустріальній стадії домінуючим в діаді «соціальні зміни – економічні зміни» була саме складова «соціальні зміни», то в індустріальну епоху масового виробництва домінантною компонентою цієї діади стали економічні зміни. Цей висновок побічно підтверджується розпадом Радянського Союзу та «менеджеріальною революцією» в капіталістичній системі. Але для глибокого розуміння формування можливостей адаптації до вимог та викликів постіндустріальної економіки та можливостей ефективної інтеграції України до ЄС необхідно всебічно аналізувати і масштаби, і виміри, і параметри функціонування факторів постіндустріальної економіки.

Для дослідження цього комплексу питань доцільно виходити із концептів управлінської, урядової та діяльності бізнесової активності.

Економічні зміни – це зміни: структурної композиції факторів виробництва; виробничої системи та механізмів й ресурсів, необхідних для функціонування виробництва; галузевих пропорцій; спектру виробництва товарних груп; спектру споживання товарних груп.

Економічні зміни виражаються через спектральні та індексно-вагові зміни структури та функцій системи-процесу виробничого відтворення та спектральні та індексно-вагові зміни в структурі та функціях компонентів системи-процесу споживання.

Економічні зміни виражаються у структурі алгоритму граничної вартості виробництва продукту: вартість зразка та інтелектуальних затрат на його виготовлення + вартість тиражування + вартість просування на ринках + вартість сервісного обслуговування + вартість підтримки бренду.

Соціальні зміни відбувається у багатьох діяльнісно-функціональних просторах: політичному, владному, управлінському, соціальної стратифікації, освітньому, культурному, науковому, виробництва, споживання та інших. У просторі виробництва соціальні зміни відбуваються у формі зміни спектрів:

- 1) професій, актуальних для певного етапу соціального та економічного розвитку;
- 2) галузей, необхідних для основ життєдіяльності соціуму;
- 3) галузей з найбільшою, середньою та мінімальною рентабельністю;
- 4) ресурсів, необхідних для життєзабезпечуючих галузей;
- 5) ресурсів, необхідних для рентабельних та високорентабельних галузей;

У просторі споживання соціальні зміни відбуваються у формі зміни спектрів:

- 1) життєзабезпечуючих товарів;
- 2) рентабельних товарів;
- 3) високорентабельних товарів;
- 4) престижних, модних товарів;
- 5) якості інфраструктурного забезпечення виробничого комфорту;
- 6) якості інфраструктурного забезпечення комфорту домогосподарств;

7) якості інфраструктурного забезпечення комфорту міжнародних, загальнодержавних та комунальних транспортних та інших комунікацій.

Спектральні зміни в цих просторах відображаються у зміні зв'язків між галузями, групуванні галузей в сектори економіки та поступову автономізацію мотивів діяльності секторів економіки. Розглядаючи і фіктивну, і реальну економіку в якості генератора спектру виробничих потенціалів та генератора продукування певного спектру товарів, можемо економічні зміни в цілому трактувати також як указані спектральні зміни

номенклатури виробництва та споживання. В такій спрощеній моделі економічні зміни визначаються насамперед економікою, а потім уже соціальними змінами. Тобто економічні зміни виражаються через спектральні та індексно-вагові зміни структури та функцій системи-процесу виробничого відтворення та спектральні й індексно-вагові зміни в структурі та функціях компонентів системи-процесу споживання. Така модель зручна для аналізу економічних механізмів та похідних від економічних механізмів дерев ділових процесів у фокусі дієвості продуктивних сил та факторів постіндустріальної економіки в окремо взятій конкретній країні. Така постановка питання важлива сьогодні тому, що на відміну від періоду, коли була запропонована модель Кларка, сьогодні в силу інформаційної, фінансової та інших видів глобалізації, більшість країнних суспільств формально увійшли в стадію постіндустріального суспільства. Насамперед, саме в найпростішому розумінні трисекторної моделі Кларка, в якій визначальним індикатором переходу до постіндустріальної фази є поява значної кількості людей, зайнятих в секторі послуг. Але в кожній із сучасних країн відбуваються кардинально відмінні за напрямом економічні зміни, залежно від «модернізаційного» класу, до якого належить країна. Незважаючи на те, що діє загальноорієнтований постіндустріальний вектор технологічно обумовлених цивілізаційних змін, постіндустріальні країнові суспільства розділяються на кілька класів. З точки зору перспектив євроінтеграції України ми виділимо лише два головні класи: 1) постіндустріальні суспільства з постіндустріальною країною економікою; 2) постіндустріальні суспільства без власної країнової постіндустріальної економіки.

У першому класі – органічно інформаційно-постіндустріальні країни, що мають самодостатню постіндустріальну економіку у сфері виробництва. Тобто, мають такий комплекс фіктивної економіки, реальної та економіки інформаційно-віртуальної, який здатен створювати можливості використовувати належний іншим країнам первинний та вторинний сектори економіки для відтворення власної високоприбуткової постіндустріальної економіки.

У другий клас сервісно-постіндустріальних економік (і, відповідно, суспільств) потрапляють країни, які не мають власної постіндустріальної економіки у сфері виробництва здатної продукувати вартість нового типу. Країни цього класу не можуть використовувати первинний та індустріальний сектори інших країн та їх сировинні ресурси для забезпечення роботи власних високорентабельних галузей та фірм, кореспондованих з постіндустріальною високотехнологічною економікою.

Головною проблемою успішної інтеграції України до економічних реалій ЄС є те, за яких умов країна здатна перейти з другого класу в перший і які «невидимі» характеристики національного господарства та вітчизняних корпорацій треба сформувати для такого переходу. Мова також повинна йти про більш справедливую постановку питання про адекватний факторам затрат платіжний баланс між країнами першого та другого класу.

У статті «Виникнення інформаційних суспільств» професор Г. Дордік (США) дає таке визначення ери інформаційного суспільства: «Коли інновації ведуть до перегрупування секторів економіки, змін у людській діяльності, напрямі культурного розвитку, тоді ми можемо вважати, що відбувається революція, і, коли вона закінчиться, ми вступаємо в нову еру. Всі ці та інші драматичні події потрібно віднести на рахунок комунікаційних і комп'ютерних технологій та сучасних телекомунікацій. Ці технології поклали початок новій ері – ері інформаційного суспільства».

В Україні теж функціонують фірми (ІТ-фірми), які працюють в сегменті нової постіндустріальної економіки знань та інформації. Але вони не мають ареалу самовідтворення як виробничо-продуктивні організаційні екосистеми на вітчизняних ринках. Вони є сервісними сегментами закордонних ареалів відтворення постіндустріальної нової економіки. Тобто, українські ІТ-фірми сьогодні роблять революцію тільки на експорт. Для того, щоб виникла революція знань та інформації в національній економіці, уряд повинен так планувати зміст реформування економіки та влади, щоб вітчизняні фірми змогли переходити до внутрішньо-орієнтованого етапу технологічної та соціально-економічної революції.

Тільки за таких фактів, практик, факторів та джерел економічного руху європейська інтеграція економіки України буде успішною.

Список використаних джерел

1. Колесников А.А. Синергетика и научное познание / А.А.Колесников // Синергетика и проблемы теории управления / под. ред. А. А. Колесникова. – М. : ФИЗМАТЛИТ, 2004. – С.379-397.
2. Clark, C. The condition of economic progress, Macmillan, London. 1957. – 720 p.
3. Fisher A.G.B. Economic progress and social security, London. 1945. – 362 p.
4. Fourastie, J. Mysli przewodnie, PIW, Warszawa 1972. – 245 s.
5. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Д. Белл. – М. : Academia, 1999. – 956 с.
6. Rostow W.W. Politics and the Stages of Growth / W.W. Rostow. –Cambridge, 1971. – 230 p.
7. Тоффлер Е. Третья волна / Е. Тоффлер. – М.: "АСТ", 1999. –261 с. Cambridge, 1971. – 230 p.
8. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс. – М.: ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.
9. Прушківська Е. Кількісні та якісні характеристики секторальної структури в контексті економічного розвитку/ Вісник КНУ ім. Т.Шевченка. Серія Економіка 6(147) – 2013 С.82–87.
10. Dordick H.S., Wang G. The Information Society: A Retrospective View. Newbury Park – L., 1993. – P. 201.

УКРАЇНСЬКИЙ КЛАСТЕР ГЛОБАЛЬНОГО ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК ЧИННИК ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Черленяк Іван Іванович,

доктор наук з державного управління, професор,
завідувач кафедри міжнародного бізнесу, логістики та менеджменту
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Тодоров Ігор Ярославович,

доктор історичних наук, професор,
професор кафедри країнознавства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

В умовах всеосяжної глобалізації на сучасному цивілізаційному етапі існує тенденція, спрямована на послаблення владної ролі національної держави та посилення ролі міжнародних організацій. Експерти у сфері міжнародної інтеграції сьогодні часто ведуть дискусії про формування космополітичної демократичної дифузної держави, оскільки саме вона може стати основою успішної інтеграції та глобалізації. Ми вважаємо, проте, що в умовах геополітичних криз посилюються й інші тенденції, що фантастичним чином часто переплітаються. Перша – це тенденція імперативна, що спрямована на вдосконалення ролі держави, вдосконалення порядку здійснення влади, підвищення ефективності влади та управління у військовій, безпековій, господарській сферах. Тенденція друга – посилення демократичних інститутів та ролі демократичних процедур в управлінні державою та суспільством. Ця тенденція передбачає дотримання прав громадянина та прав громад. Тобто, потребує зростання ролі такого організаційного феномену як громадянське суспільство. Тенденція третя – безпосередні контакти між соціальними спільнотами та громадянами сусідніх та віддалених народів.

Імперативну тенденцію посилення владної ролі української держави безперечно обумовлює та виправдовує той факт, що внаслідок гострої нецивілізованої реакції Кремля на практичну дію реалізації ідеї європейської інтеграції, Україна в XXI столітті перша стала ареною широкого та явного геополітичного зіткнення. На території України та за сферу інтересів, зв'язаних з Україною, сьогодні відбувається боротьба організаційних інструментів та владно-політичних і військових зусиль могутніх в військовому та економічному чи сировинному вимірі держав. Причому держав, різновекторних як у геополітичному, так і в цивілізаційному розумінні. Тобто, мова може вестися про «зіткнення» цивілізацій на локалізованих територіях. Формально збувається аналіз та прогноз С. Хантінгтона. Але ситуація набагато складніша, ніж це прогнозував С. Хантінгтон, який в 1996 році вважав, що конфлікти майбутнього відбуватимуться не на ідеологічному, економічному чи політичному рівнях між державами, а на культурно-цивілізаційному рівні. Тобто, С. Хантінгтон вважав, що наймасштабнішим є той цивілізаційний рівень, який визначається самоорганізацією духовної культури, що отримує духовно-організаційну «матеріалізацію» у релігійному форматі суспільного самоусвідомлення. На думку С. Хантінгтона, саме культурно-релігійна спільність буде визначати політичні та економічні чинники інтеграції та дезінтеграції між цивілізаціями.

Помаранчева революція (незважаючи на омертвіння її змісту діями чиновників-бізнесменів, бізнесменів-чиновників, олігархів всеукраїнського та магнатів регіонального рівня) указала, що українське суспільство, незважаючи на релігійну різноманітність, сповідує цінності європейського розуміння суспільного комфорту, тобто конституювання ролі бізнесу та чиновників у державі. Революція Гідності засвідчила прихильність українців до базових ідеологічних цінностей Європи, завойованих у ході великих європейських антифеодальних революцій: свобода та права людини, особи та громадянина, гідність людини, особи та громадянина. У цьому зв'язку вважаємо, що для української сцени

геополітичного цивілізаційного конфлікту сьогодні більш актуальним є розуміння поняття «цивілізація» М.Я. Данилевського, який визначив цивілізацію як «головну форму людської організації простору і часу, культурно-історичним типом, який має тільки йому притаманні особливості, цінності. Але в технологічну епоху технології та технологічні та економічні уклади теж вкладають свою частку в конфлікт між епохами та цивілізаційними формами, які до цих епох «прив'язані». Тому вважаємо, що мова сьогодні повинна йти про зіткнення «цивілізаційних хвиль»: самоорганізацію культурно-історичних просторів цінностей; самоорганізацію суспільного, соціального самоусвідомлення гідності, свободи та порядку; самовідтворення духовної, мовно-культурної та духовно-релігійної самоідентифікації.

У державному і міждержавному вимірі парадигми інтеграції у Європі виражаються у формі 1) економічно самоорганізаційного та політично організованого процесу європейської інтеграції; 2) спроектованої «цивілізаційної» хвилі поширення євразійської ідеологічної міфологеми «російського світового цивілізаційного Центру». Складність самоідентифікації українським народом, а конкретніше: українським чиновництвом, українським політикумом, українським бізнесом та, насамкінець, українським громадянським суспільством, практичного змісту свого геополітичного і водночас цивілізаційного вибору обумовлюється багатьма причинами. Але серед найголовніших та, що на українську державу та суспільство вже тривалий час діють впливи двох цивілізаційних різновекторних проектів: 1) європейська та євроатлантична інтеграція; 2) євразійська інтеграція-колонізація. Ці сучасні інтеграційні міжнародні проекти мають виражений генетичний кодовий зв'язок також з «централізаторськими проектами» попередніх епох, що індукує різновекторні фрагменти історичної пам'яті колись роз'єднаного державними кордонами народу.

І це незважаючи на те, що альтернативний до проекту європейської інтеграції євроазійський проект є антагоністичним до державності України, оскільки спрямований проти української держави та українства як таких. Його автори та промоутери намагаються ідентифікувати, класифікувати та представляти не як проект, а як особливу цивілізаційну місію. Місію, яка підкріплена природним «матеріальним», «об'єктивним» порядком самоорганізації Великого Євразійського континенту з одного боку, та особливою духовною пасіонарністю російської мови, культури та особливої «богообраності» їх носія – російського народу. Також виділяється особлива цивілізаторська роль Російської православної церкви.

Видається так, що російські «проектанти історії» взяли на озброєння тези С. Хантінгтона про «природні цивілізаційні конфлікти», додали сталінські технології одержавлення цивілізаторської ролі російської мови і ... повірили в успіх нового «цивілізаційного наступу». Підстави так мислити дають самі медіа та інтернет-простір РФ. Аналіз джерел свідчить, що в останні два десятиліття система державної влади та управління РФ активно розвиває та технологічно застосовує смислові напрацювання згаданого мегапроекту. Інкорпорована в систему державної влади та суспільного управління російська православна церква в цілому та її функціонери поокремо активно формують у підконтрольних їм конфесійно релігійних громадах смислову установку духовної пасіонарності та цивілізаційної значимості проекту «Русский Православный Мир». Зокрема, у виступі Святішого Патріарха Кирила формується така проектна смислова установка: «Йдеться про Руський світ, йдеться про велику руську цивілізацію, що вийшла з Київської купелі Хрещення і поширилася на величезні простори Євразії. Ось ця самобутня цивілізація, в основі якої — Православ'я й моральні цінності Православ'я, — понад 400 років не дає спокою тим, хто в цій мирній цивілізації бачить певний виклик своїм власним ідейним установкам. І ми знаємо, що щоразу, коли на Вітчизну нашу нападали вороги, то головне, що вони хотіли зробити, — це розділити наш народ, і особливо відірвати південні й західні руські землі від єдиного світу» [1].

Відповідно до змісту наведених вище слів церковного високопосадовця, далі трансформація «інтеграційної» логіки полягає в тому, що «південні та західні руські землі» – це два зв'язані проекти трансформації білоруської та української державностей до єдиного Московського світу (Московського Всесвіту Православ'я) «руські землі».

«Нормальні» церкви цивілізованих конфесій в розвинутих демократіях є часткою громадянського суспільства, а не держави. Тим не менше, позиція церков різних конфесій впливає на зміст цивілізаційного вибору демократичного суспільства. В авторитарних владно-політичних режимах церкви будь-якої з діючих конфесій або є частиною державної ідеологічно-пропагандистської машини, або є частиною її заперечення. Безперечно, Російська православна церква має величезний ідеологічно-ціннісний вплив на цивілізаційний вибір широких верств українського суспільства. З іншого боку, Російська православна церква є заперечення української держави, тобто є основою спеціальної компоненти контрвладного громадянського суспільства в Україні. Ця контрвладна компонента формує та формує спеціальні цивілізаційні цінності, орієнтовані на євразійську інтеграцію.

Що може протиставити у цілому ідеології євразійської інтеграції та конкретним інструментам згаданих вище ідеологічних проєктів державне та соціальне управління України? Перш за все, ефективну функціональну інтеграцію усіх фрагментів економічного та соціального простору України. Це можливо лише при подоланні рецидивів феодально-олігархічного дефектного капіталізму та його ангелів-охоронців: корупції та офшорної схематизації економіки та бізнесу.

По-друге, формування агенцій та служб, націлених на інтеграцію життєвих інтересів усіх етнічних та всіх соціальних груп України.

По-третє, приєднання українського суспільства до глобальної європейської родини демократичних суспільств через усі можливі канали комунікацій, у тому числі, такої, як характерні природі громадянського суспільства. Європейська інтеграція передбачає зближення та смислово гармонізацію політичних, правових та економічних систем країн ЄС та України. Тобто гармонізацію структур економічної, політичної, судової влад. Але, разом з тим, в усіх демократичних країнах субстратом розвитку та противагою владному диктату є громадянське суспільство та цивілізаційна культурна установка паритету світської та церковної влад.

Європейська інтеграція України – це цивілізаційний вибір, цінності якого значною мірою заперечують цивілізаційні цінності авторитарного «Русского Мира». Тому треба всебічно освітлювати та підтримувати те, що одним із важливих цивілізаційних цінностей європейської демократії є саме громадянське суспільство та надана ним можливість контролю за дотриманням повного обсягу прав людини, особи та громадянина у цих демократіях. Тому поступово необхідно гармонізувати на основі подібності (фрактальної подібності) цивілізаційну організаційну культуру та спосіб і режим функціонування громадянського суспільства в країнах ЄС та в Україні.

Глобальне суспільство – це нова організаційна реально-віртуальна дійсність. В реальному просторі, діючи у міжнародному масштабі, глобальне суспільство об'єднує представників різних держав, народів, спільнот, етносів, які концентрують свою діяльність та активність з метою подолання наслідків гуманітарних конфліктів, захисту прав людини, формування демократичних міжнародних коаліцій тощо. Становлення глобального громадянського суспільства збагачує структуру системи міжнародних відносин, трансформує відносини між усіма міжнародними суб'єктами. Це обумовлює актуальність аналізу особливостей становлення глобального громадянського суспільства в умовах сучасних трансформацій міжнародної системи. Це ставить спільне завдання перед українським народом та українською державою сприяти формуванню громадянського суспільства України як кластера глобального громадянського суспільства. При цьому необхідно враховувати таке.

Головними структурними елементами реального формату глобального суспільства в цьому контексті виступають недержавні або неурядові організації національних громадянських суспільств, які трансформуються у міжнародні неурядові організації. Прикладами можна вважати «Міжнародну амністію», яка спочатку діяла як незначна британська недержавна організація, а також – «Репортери без кордонів», «Грінпіс», «Міжнародна організація захисту прав людини» та інші, що у своїй діяльності національно

не обмежені [2]. Метою діяльності цих акторів є вплив на діяльність наднаціональних та національних органів управління. Але це та грань існування влади глобального суспільства, яку ми назвемо комплементарною.

Окрім комплементарного формату існування глобального суспільства існує ще контраверсійний формат. І з цим теж чиновникам треба змиритися. Цей формат претендує на формування глобального суспільства як центру контрвлади. Обумовлюється це тим, що інформація була і є однією із важливих компонентів не тільки управління, але і влади. В минулі часи інформованість «громадськості» країни про те, що незадоволення владою короля (імператора, царя, тощо) існує в багатьох окремих центральних та периферійних громадах приводило до бунтів чи революцій. Це стосувалося і того, чи підтримує правитель сусідньої держави бунтарів (або заколотників), чи ні: іноземна підтримка часто ставала фактором успіху бунту.

А на сучасному етапі глобальна інформація та глобальна інформованість принесла зміни в глобальній владі, що відобразилося на чинниках формування геополітики та міжнародної політики. Під впливом глобальної інформації у геополітиці розвивається новий феномен – інформаційно-комунікаційний політичний активізм. Формується такий новий фактор геополітики як «Інтернет-солідарність», яка через реалізацію мобілізаційної, соціалізаційної, інтеграційної, мотиваційної, маніпулятивної функцій політичних комунікацій та функції зворотного зв'язку, перетворює розрізнених учасників віртуального середовища на активний та згуртований колектив однодумців, здатних діяти та бути активним учасником політичних процесів.

Сьогодні інструменти втручання влади в особисте життя громадян урізноманітнюються та вдосконалюються. Посилюється перманентна присутність влади в щоденному житті громадян. Одним із дійових засобів протидії цьому є вимоги зростання публічності державної влади через активну присутність невідних соціальних організацій в щоденному житті влади. На сучасному етапі в розвинутих країнах публічність влади забезпечується не тільки вимогами загальнодемократичного характеру щодо її підзвітності, прозорості, транспарентності, встановлення періодичного дійового контролю за нею з боку громадськості. Необхідним є рівноправний діалог влади та громадянського суспільства при прийнятті та підготовці політики влади.

Розвиток інформаційних технологій та системи глобальної комунікації сприяє інформованості про нові можливості суспільного розвитку та прогресу, вкорінює у суспільній свідомості багатьох народів нові цінності буття, формує міжкультурний діалог. Сьогодні на основі новітніх інформаційних технологій утворюються соціальні мереживно-комунікаційні спільноти. У тому числі з громадсько-політичними інтересами. Ці спільноти локалізовані на певних комунікаційних центрах з інтересами. За рахунок саме таких різноманітних зв'язків формується нове мереживне глобальне громадянське суспільство, функціонування якого в основному спрямоване на захист прав і свобод людини державою, їх пріоритетністю.

Але структура і глобальної влади, і глобального суспільства, яке мало би стати природним чинником стримування, досить складна. Дослідники М.Хардт та А. Негрі представляють сучасну геополітичну владно-управлінську систему як пірамідальну структуру, яка складається з трьох ярусів, що послідовно розширюються, кожен з яких ділиться, в свою чергу, на кілька рівнів. На вершині піраміди знаходиться єдина наддержава, США, котра утримує гегемонію використання сили в глобальному масштабі, – наддержава, яка може діяти самостійно, але виступає поряд з іншими державами в рамках Організації Об'єднаних Націй. Цей унікальний статус був набутий Америкою по закінченні Холодної війни і вперше підтверджений нею в ході війни у Персидській затоці. На другому рівні, що складає все ще перший ярус піраміди, кілька національних держав контролюють найважливіші важелі світової фінансової системи та мають, таким чином, можливість керувати процесом глобалізації. Вони представлені низкою організацій – Велика Сімка (G7), Паризький та Лондонський клуби, Давоський економічний форум. Нарешті, на третьому

рівні першого ярусу знаходяться різні об'єднання (за участі такого ж кола держав, що домінують у військовій та фінансовій сферах), які мають владу в питаннях культури та політики в глобальному масштабі.

Нижче першого та головного ярусу єдиної системи світового панування розташовується другий ярус, влада в якому не зібрана воедино, а розподілена по всьому світу, та наголос робиться не стільки на організаційній єдності, скільки на узгодженості дій. Структура цього ярусу визначається в основному мережевими структурами, створеними транснаціональними корпораціями на світовому ринку: це мережі руху капіталу, технологій, міграцій населення. Ці виробничі структури, котрі формують та живлять ринки, пронизують весь світ завдяки захисту та гарантіям з боку центральної влади, яка складає перший рівень глобальної системи. Єдиний та незаперечний центр управління світом тим самим з'єднується з транснаціональними корпораціями та організацією ринків. На другому ярусі розташовується основна маса суверенних національних держав, об'єднаних в регіональну організацію за територіальною ознакою. Ці держави виконують різні функції, такі, як політичне опосередкування з урахуванням інтересів провідних світових держав, господарська діяльність з урахуванням інтересів транснаціональних корпорацій та перерозподіл доходів у відповідності з біополітичними потребами на своїй обмеженій території. Національні держави є своєрідними фільтрами в системі світового обігу; через них, як через регулятори, поширюється світове панування, іншими словами, вони контролюють та регулюють переміщення багатств до центру світової влади та в зворотному напрямі, а також насаджують дисципліну серед власного населення, наскільки це можливо.

Третій, найбільш широкий ярус піраміди складається з різних груп, які презентують інтереси населення в системі світової влади. Маси не можуть бути включені безпосередньо в її структуру, але повинні пройти крізь своєрідні фільтри, створені механізмами представництва. Однак не тільки держави формують та представляють народ в новій глобальній системі. На третьому ярусі піраміди народ більш чітко та безпосередньо представлений не урядами, а цілою низкою організацій, які є хоча б відносно незалежними від держави та капіталу. Нерідко ці організації розглядаються як частини глобального громадянського суспільства, котрі надають потребам та бажанням мас форми, здатної бути представленою в функціонуючій системі глобальної влади. В цьому новому утворенні глобального масштабу можна знайти традиційні компоненти громадянського суспільства, такі, як засоби масової інформації та релігійні інститути. Найновіша і, можливо, провідна сила глобального громадянського суспільства представлена неурядовими організаціями (НУО).

Розвиток міжнародних політичних та економічних організацій водночас і сприяє активістам у галузі соціальних перетворень у різних країнах, і вимагає більшої співпраці шляхом поширення їхнього внеску у швидке поширення інтернаціонально об'єднаних громадських рухів. Але наскільки ці дедалі помітніші рухи визначають «світове громадянське суспільство»? Чи справді міжнародні громадські рухи та організації (МГРО) сприяють розвитку соціального капіталу з точки зору політично принадного світового громадянського суспільства? МГРО роблять це, забезпечуючи таку інфраструктуру, яка створює сприятливі умови для міжнародних зв'язків та акцій шляхом розвитку міжнаціональної єдності дій та публічних дискусій. Чи завжди ефективні такі підходи, й справді зростає якість соціального капіталу країни та як наслідок якість влади та управління в країні?

У працях Роберта Патнема про соціальний капітал та, зокрема, його твердження про сучасний занепад соціального капіталу у Сполучених Штатах, проведено дослідження взаємозв'язків між громадянським суспільством та демократичним управлінням. Аналізуючи суперечності указаній праці Р.Патнема, зокрема його висновки про занепад соціального капіталу в США, Майкл Фолі та Боб Едвардс вказали на потребу розрізнення сучасних форматів існування громадянського суспільства. Вони в 1996 році наголосили, що необхідно розрізнити формат: «Громадянське суспільство I» та «Громадянське суспільство II».

«Громадянське суспільство I», – це традиційне розуміння-представлення, яке вперше було описане у праці Алексіса де Токвіля про вплив американського суспільного життя на демократичне управління. Згідно з цим підходом, аполітичні асоціації, які охоплюють найвагоміші напрями протистояння всередині суспільства, допоможуть створити атмосферу стриманості та компромісу, необхідні для ефективного демократичного правління. Організації, які поляризують суспільство шляхом активного стимулювання політичної боротьби, мають бути виключеними з поняття «Громадянське суспільство I». Таким чином, така дефініція громадянського суспільства охоплює лише ті організації, які ставлять за мету наведення мостів для подолання соціальних і політичних розбіжностей, а не ті, що загострюють їх. У рамках цього підходу особлива увага приділяється здатності колективного життя в цілому і навичкам спілкування і спільної роботи, зокрема, виховувати цивілізований спосіб життя і манеру поведінки у демократичній державі. Ефективність такого підходу настає тільки при відповідно високій культурі і представників владної еліти, і загалу громадян. І тільки в умовах реальної, а не дефектної представницької демократії.

На відміну від «доповнювального» до змісту та функцій держави «Громадянського суспільства I», зміст «Громадянського суспільства II» – противага державній владі як єдиному центру «нав'язування» суспільству рішень соціального, економічного, політичного, екологічного та цивілізаційного характеру. Цей зміст стає більш зрозумілим завдяки аналізу традицій протидії суспільних верств та квазіорганізацій в країнах Варшавського договору 1950–1990 рр., тиску СРСР та політиці узурпації влади маріонетковими комуністичними режимами. Концепція Громадянського суспільства II (ГС II) найвиразніше сформульована Яцеком Куронем, Адамом Міхніком і їх соратниками в ході вироблення стратегії опору комуністичному режиму у вісімдесятих роках у Польщі. Концепція ця розглядається також в роботах, присвячених процесам «редемократизації» в Латинській Америці. Концепція ГС II підкреслює властивість громадянського суспільства бути сферою діяльності, незалежної від держави і внаслідок цього здатної пробуджувати і жити опір тиранічному режиму.

Треба визнати, що між «Громадянським суспільством I» і «Громадянським суспільством II» є значний смисловий та діяльнісний антагонізм, оскільки перше стверджує насамперед, позитивну роль громадських об'єднань в системі управління (щоправда, у демократичній системі управління), а друге підкреслює важливість громадянських об'єднань саме як противаги державі.

В Україні «Громадянське суспільство I» в суспільній практиці матеріалізується через такі інститути: сім'я, церква, об'єднання за інтересами, профспілки, органи громадської самодіяльності, громадські організації, політичні партії, недержавні засоби масової інформації. Головною ознакою цих інститутів є те, що вони утворюються не державою, а самими індивідами (громадянами), і тому їх реальне функціонування (фінансове та організаційно не залежне від чиновників) є показником громадської зрілості суспільства, усвідомлення ним своїх власних потреб, рівнем його самосвідомості. Серед інститутів громадянського суспільства слід виокремити українські політичні партії та рухи, оскільки вони мали би виступати і виступають своєрідною «перехідною ланкою» від інтересів громадянського суспільства до здійснення державної влади. З одного боку, діяльність політичних партій України мала би бути спрямована на сферу громадянського суспільства, звідки акумулюються політичні настрої та сподівання населення, а з іншого — мала би бути спрямована на здобуття державної влади і важелів управління в загальнонаціональному масштабі для виконання настанов суспільства щодо соціального економічного розвитку країни. Але політичні партії є частиною одержавленого істеблішменту та бізнесу, яку спрощено люди називають олігархатом або диктатом фінансово-промислових груп. Тому «Громадянське суспільство I» в Україні є напів-реальним (сім'я, родина, церква, кредитні спілки, ...) і напів-віртуальним. І тому, на жаль, повністю «ручним» і зручним для економічної та політичної влад.

Як противага недіездатності і як доповнення до «Громадянського суспільства I» в Україні хвилями революційного підйому формується «Громадянське суспільство II». Воно

близьке за своїм концептуальним змістом до феномену «контрвлади». У. Бека. «Громадянське суспільство II» в Україні формується та відтворюється насамперед через соціальні мережі. М. Кастельс визначає мережу як «сукупність пов'язаних між собою вузлів» [3, с. 31].

Для формування українського громадянського суспільства як кластера глобального громадянського суспільства важливим є те, що соціальна мережа – напівпрозора система, а, отже, вона є демократичною і надає людям рівні можливості. Як зазначають О. Бард та Я. Зодерквіст, принцип прозорості виявляється в тому, що усі учасники мережі мають доступ до всієї необхідної інформації і в будь-який момент можуть зробити власний внесок [4, 196]. Мережа дозволяє моментально і майже без зайвих витрат часу, сил та енергії встановити велику кількість прямих контактів і цим полегшує виявлення партнерів, тому знайти людей з необхідними якостями в умовах Мережі набагато простіше, ніж при використанні будь-якої іншої форми взаємодії [5, 7]. В Україні сформувалася технологічна основа масових комунікацій, що привела до якісних змін гуманітарного та соціального капіталу. Але реалізація цього капіталу в соціально значимій організаційній діяльності та діловій підприємницькій діяльності недостатня. Бар'єром тут виступає системна корупція та кругова порука у суддівській системі, у правоохоронних відомчих ієрархіях, у системі органів виконавчої влади. Бар'єром виступає масове економічне знекровлення домогосподарств українськими бізнесменами, які планомірно вивозять гроші на офшорні рахунки. Причому збідніння української економіки за рахунок корупційно-обумовленої деградації національної грошової одиниці та за рахунок офшорно-обумовленої «усушки» внутрішнього ринку іде на шкоду тим самим чиновникам та бізнесменам у стратегічній перспективі. Тільки громадянське суспільство України, включене в глобальне громадянське суспільство в якості самодостатнього автономного кластера, може припинити таке політико-економічне безглуздя та сприяти формуванню передумов успішної практичної інтеграції України до ЄС.

Для забезпечення національної безпеки та утримання суспільної стабільності система державного управління України має перейти від фази дипломатико-формалістичного споглядання цих проектів в якості об'єкта впливу до фази активної взаємодії в якості суб'єкта та актора стратегічного управління. Перейти до фази розробки власних проектів управління діловими та політичними ситуаціями, що виникають внаслідок впровадження іншими суб'єктами міжнародної стратегії компонентів згаданих мега-проектів. Причому пам'ятаючи, що негативним тенденціям, що створюються недружніми чи ворожими конкурентними проектами треба перманентно активно протистояти.

Проект європейської та євроатлантичної інтеграції не лише ставить багато складних запитань та формує низку викликів, але передбачає конкурентно-партнерські, тобто суб'єкт-суб'єктні стосунки. Зокрема, стосунки безпосередньо між народами Європи, між громадянськими суспільствами країн Європи. А це потребує реального становлення громадянського суспільства в Україні. Приклад існування громадянського суспільства в Україні вплине через Мережу і на зомбоване автократичною державною владою суспільство сусідньої Російської Федерації. Що сприятиме поступовому становленню громадянського суспільства і в РФ. А це поволі переформатує зміст та напрям цивілізаційного зіткнення між РФ та Україною, поступово перетворить зіткнення в цивілізаційний діалог.

Висновки. Розвиток «Громадянського суспільства I» в Україні стримується тим, що олігархія підпорядкувала своїм паразитичним інтересам структурно-функціональні ресурси поточної інституційної форми української держави. Вона зуміла підпорядкувати своїй системі смислів та мотивацій основні компоненти ГС-I. Проте в Україні під впливом світової комунікаційної мережі сформувалося таке ГС-II, яке є фракталом геополітичної (глобальної) контрвлади. Організації та мереживні структури ГС-II України сьогодні відкрито і наполегливо виступають за впровадження стандартів судочинства, адміністрування, ведення бізнесу, прийнятих в ЄС, тим самим створюючи основу реальної інтеграції Україна-ЄС. Позиція ГС-II відображає глибоку прірву між інтеграційними інтересами та мотиваціями суспільства країни, з одного боку, та інтересами та мотиваціями політичної псевдоеліти,

високопоставлених функціонерів державної влади, економічної псевдоеліти, з іншого боку. ГС-II сприяє євроінтеграційному процесу, активно артикуючи своє незадоволення тим, що і псевдоеліта і державна влада в своїй «масі» все ще представляють не інтереси широких кіл українських громадян, а інтереси олігархічно-кланових кіл та криміналізованих груп і в центрі, і у регіонах. Громадянському суспільству України вкрай необхідно «себе розбудовувати» і водночас посилювати власну інформаційну політику взаємодії з глобальним громадянським суспільством.

Метою такої політики доцільно обрати поширення та референцію розроблених і масами, і активістами ГС ідей, концепцій, стратегій. Обговорення кращого досвіду просування справжніх системних реформ. Пошук механізмів входження у владу представників справжньої еліти країни. Посилення власної інформаційної політики ГС-II України слід спрямовувати і на зміцнення його позицій в якості фрактальної частини глобальної «контрвлади», що апріорі може мати синергетичний ефект в сенсі досягнення сприятливого перебігу геополітичних процесів для України. Необхідно починати інтелектуальну експансію ініціатив ГС-II на інституційні форми ГС-I з метою поступової трансформації від прислужницької для олігархії суті ГС-I до демократичних інституційних смислів державотворення через створення неолігархічно орієнтованої партійно-політичної системи України. Реальна, а не «візова» інтеграція України до ЄС неможлива без революційного переродження суті та смислів державного управління та бізнесу України до рівня гармонії та фрактальної подібності із суттю управління та бізнесу ЄС як системного цілого.

Список використаних джерел

1. Слово Святішого Патріарха Кирила після Літургії Передосвячених Дарів у 38-у річницю архієрейської хіротонії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.patriarchia.ru/ua/db/text/3588258.html> 6).
2. Степаненко В. Глобальное гражданское общество: концептуализация и посткоммунистические вариации / В. Степаненко // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2005. – № 2. – С. 156–175.
3. Кастельс М. Галактика Интернет: Размышления об Интернете, бизнесе и обществе: [пер. с англ.] / Мануэль Кастельс. – Екатеринбург: У-Фактория, 2004. – 328 с.
4. Бард А., Зодерквист Я. Нетократия. Новая правящая элита и жизнь после капитализма / Александр Бард, Ян Зодерквист. – СПб. : Стокгольмская школа экономики в СПб., 2004. – 252 с.
5. Ткачук А. Місцеве самоврядування та децентралізація. Практичний посібник/ Швейцарсько-український проект DESPRO. – К.: Софія. – 2012. – 120 с.

ЧАСТИНА II: СЕКЦІЙНІ ДОПОВІДІ

Секція 1: Пріоритети зовнішньої та безпекової політики України у контексті російської агресії

ЗАГОСТРЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКОВОЇ СИТУАЦІЇ В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Андрейко Віталій Іванович,
кандидат історичних наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри країнознавства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

У контексті загострення політичного протистояння та глобальної боротьби світових лідерів за перерозподіл існуючої міжнародної системи Україна змогла вийти на якісно новий рівень реалізації Стратегії національної безпеки, прийнятої у 2015 році. Багато хто з розробників попереднього документа (Стратегії національної безпеки України «Україна у світі, що змінюється») прогнозував, що потенційними джерелами безпекових загроз національним інтересам і національній безпеці України можуть бути «криза існуючої та невизначеність засад нової системи міжнародної безпеки, розмивання системи міжнародних угод у галузі стратегічної стабільності, послаблення ролі міжнародних безпекових інститутів, що у комплексі з недосконалою системою міжнародного права уможливує безкарне застосування сили на міжнародній арені для реалізації власних інтересів; виникнення самопроголошених квазідержавних утворень на територіях суверенних держав, поява небезпечних прецедентів визнання іншими державами деяких із цих утворень, що стало (і в Україні також) стимулом для процесів регіонального сепаратизму» [3]. Але як свідчить аналіз подій поточного року, саме ці чинники були покладені В.Путіним та його оточенням в основу військового сценарію відновлення глобальної ролі РФ та нівелювання внутрішніх російських проблем.

Основними чинниками, які у 2015 року впливали на розвиток безпекової ситуації у світі в контексті інтересів України, були:

- посилена мобілізація та значне збільшення військової складової у зовнішній політиці РФ;
- подальша мілітаризація українських територій (Крим, Донецька та Луганська області), що призводить до зміни військово-політичного балансу в Чорноморському регіоні та у східних регіонах України;
- ескалація позиційного протистояння між Заходом та Сходом, в яке втягуються й інші країни, що призвело до загострення відносин у багатьох векторах;
- збільшення витрат на закупівлю озброєння, інтенсифікації військової підготовки резервістів та активізація державами Східної Європи заходів з посилення власної безпеки та обороноздатності, у т. ч. шляхом розміщення на своїй території додаткових сил НАТО;
- невизначеність щодо подальших кроків США та західних союзників стосовно врегулювання сирійського питання й можливість зміни балансу сил у регіоні Близького Сходу в разі втягування РФ та Саудівської Аравії у конфлікт, що набирає нових обертів;
- загострення ситуації в Чорноморському та Середземноморському регіонах в умовах нового протистояння Росії та Туреччини.

Після захоплення Росією Криму, вона розпочала повномасштабний процес мілітаризації півострова і перетворення нашої тимчасово окупованої території на потужний військовий плацдарм РФ, що веде до трансформації загального балансу сил у

Чорноморському регіоні на користь російської сторони. Протягом 2015 року в багатьох містах півострова продовжувались дії щодо значного збільшення військових угруповань та велася робота щодо відновлення інфраструктури для обслуговування авіації і флоту з ракетно-ядерним озброєнням. РФ продовжує нарощувати військову присутність уздовж східних кордонів України. Як неодноразово зазначали міжнародні спостерігачі та спеціалісти НАТО, окрім армійських підрозділів та бойової техніки, вздовж російсько-українського кордону створюються склади паливно-мастильних матеріалів, боеприпасів, концентруються інженерно-саперні та медичні підрозділи ЗС РФ. В поточному 2015 році було проведено низку планових і позапланових військових навчань як у рамках військових округів РФ, так і на міжнародному рівні. Окрім підвищення рівня боєготовності російських військ, вони були спрямовані також і на попередження можливої гострої реакції на події на сході України. Можна констатувати, що РФ проводить стосовно України так звану «дистанційну війну», яка передбачає нанесення ракетно-артилерійських ударів по об'єктах військової інфраструктури та силам АТО. Одночасно концентруючи свої війська на кордоні, Росією здійснюється періодичне «вирівнювання» військового балансу між силами бойовиків і українською армією, прикриття «коридорів» логістичних поставок для сепаратистів, забезпечення можливості швидкого розгортання військ у разі проведення «миротворчої операції». Слід відзначити, що з метою зниження військово-політичних ризиків для України, у т. ч. у сфері ОПК, при Атлантичній раді США створено Експертну робочу групу з метою підготовки пропозицій для американського уряду щодо взаємодії у політичних, економічних і оборонних питаннях з нашою країною та надання Україні статусу «основного партнера США, що не є членом НАТО» (Major non-NATO Ally of the United States — MNNA) [4].

Аналіз даних щодо посилення військових потужностей Криму й дестабілізації ситуації в південно-східних регіонах України свідчить про те, що кінцевою метою Москви є перерозподіл на користь Росії балансу сил у Східноєвропейському та Чорноморському регіонах шляхом створення «проросійської дуги» від Кавказу (Абхазія — Південна Осетія — Грузія — Вірменія — Азербайджан) до півдня Молдови (Гагаузія — Придністров'я — південний схід України). Це призведе до «тектонічних» зрушень у військово-політичному балансі сил у Чорноморсько-Каспійському регіоні не лише на користь Росії, але й ОДКБ. Важливим елементом реалізації цього сценарію може стати спроба Росії встановити повний контроль над Азовським морем, перетворивши його на «внутрішнє російське море». При цьому агресивна й наступальна політика Москви, яка ґрунтується на використанні існуючих суперечностей в Європі у поєднанні з недієздатністю міжнародних механізмів стримування й противаг, може спричинити європейські дезинтеграційні процеси, що у подальшому дозволить Росії подовжити проросійську дугу на Балканський регіон через Словаччину, Угорщину, Болгарію, Сербію. Грубе порушення Росією норм міжнародного права та нехтування положеннями Будапештського меморандуму мобілізували Великобританію, країни Балтії та Східної Європи на поглиблення співпраці в рамках НАТО з метою посилення власної обороноспроможності. При цьому найбільшу зацікавленість у посиленні військової присутності Альянсу на своїй території демонструють Румунія, Польща та держави Балтії [2].

Агресивні заходи РФ актуалізували перед керівництвом НАТО та його державами-членами питання необхідності вжиття важливих заходів у безпеково-оборонній сфері на східних кордонах, зокрема шляхом суттєвого збільшення чисельності збройних сил Альянсу, посилення патрулювання повітряного простору й водної акваторії. Багато іноземних аналітиків і фахівців з питань безпеки у цьому контексті поділилися міркуваннями щодо подальшого продовження протистояння по лінії «Схід – Захід», зокрема, щодо:

- незначної ймовірності реалізації Росією упродовж найближчого часу ризикованої стратегії відкритої політичної конфронтації із Заходом. Водночас РФ продовжуватиме тиск на Україну з метою утримання її у своїй сфері впливу, що може мати негативні наслідки для безпекової ситуації не лише в європейському регіоні, але й у глобальному вимірі;
- важливості ухвалення стратегічного рішення стосовно нарощування потужностей неядерних сил НАТО, а також активізації навчань у прикордонних з Росією та Україною регіонах;

• необхідності створення у військовій структурі Північноатлантичного союзу нових штабів дивізійного й корпусного рівня, які безпосередньо відповідатимуть за управління силами НАТО у Східній Європі та Прибалтиці;

• нагальності першочергового посилення Альянсом розвідувальної діяльності стосовно Росії (збільшення обсягів фінансування та кількості фахівців зі знанням російської мови).

Постійна присутність українського питання на порядку денному НАТО та посилення військової складової на кордонах «старої Європи» продемонструвала деякі особливості у підходах держав-членів НАТО (зокрема, Франції), про:

- необхідність визнання зростаючої ролі доктрини ядерного стримування як надійного засобу захисту території Альянсу;

- несхвалення переведення відносин НАТО–РФ у площину конфронтації на фоні тенденції до посилення інших регіональних та глобальних викликів і загроз (регіональна нестабільність, тероризм, розповсюдження ядерної зброї, кіберзлочинність);

- важливість збереження політичного діалогу з Росією з одночасним згортанням військового співробітництва;

- підтримку інтеграційних ініціатив Альянсу, зокрема, щодо докорінної зміни завдань сил реагування НАТО, а також заохочення європейських країн-членів Північноатлантичного союзу до подальшого докладання зусиль у сфері оборони, які повинні підкріплюватися одностайністю й доповнюваністю рішень на рівні ЄС;

- нагальність посилення координації НАТО з Євросоюзом на різних рівнях діяльності (політичному, військово-стратегічному, оперативному й тактичному) із застереженням, що розвиток ролі Альянсу в зміцненні оборонних спроможностей країн, які не є членами ЄС, не перекриватиме діяльність Євросоюзу в цій сфері.

Таким чином, слід очікувати постійних консультацій країн-членів у кабінетах НАТО в контексті подій в Україні, продовжуватиметься узгодження спільної європейської позиції стосовно питань оборони. Оновлюються також підходи країн Євросоюзу до розбудови Спільної політики безпеки та оборони (СПБО) ЄС, у т. ч. у частині розміщення в Україні цивільної місії СПБО для допомоги у реформуванні вітчизняного сектору безпеки. Зокрема, в рамках підготовки до розміщення вказаної місії європейські країни наприкінці липня скасували заборону на постачання до України озброєння й засобів захисту, які можуть використовуватися для придушення демонстрацій (рішення про заборону було прийнято у лютому 2014 р.) [1]. Крім того, Європейська служба зовнішньої діяльності, Європейське оборонне агентство та Європейська Комісія планували включити оборонний сектор СПБО до стратегії підтримки розбудови потужностей місцевих і регіональних партнерів, а також до системного й довготривалого співробітництва в оборонній сфері до кінця 2015 р., включно зі стимулами для сприяння спільним проектам.

Підсумовуючи наведені факти, можна зробити деякі висновки і подальші прогнози розвитку ситуації в регіоні:

➤ захоплення Росією українських територій та подальша реалізація тактики «гібридної війни» проти України спровокувала серйозну кризу європейської і міжнародної системи гарантування безпеки, продемонструвавши її неефективність, а також ілюзорний характер гарантій безпеки, наданих свого часу позаблоковим державам. При цьому у середньостроковій перспективі РФ виступатиме основним джерелом загрози національній безпеці України;

➤ першочерговим завданням політики РФ до кінця року залишатиметься забезпечення визнання на міжнародному рівні анексованих територій з одночасною мілітаризацією півострова та його перетворення на військовий форпост Росії у Чорноморському регіоні, а також подальша підтримка терористів у східних регіонах України (озброєння та військова техніка, бойовики);

➤ паралельно з цим Росія здійснюватиме кроки щодо прискорення економічного й фінансового виснаження України (зупинка економіки на сході, протидія реверсу газу з Європи, різноманітні економічні санкції, нова хвиля інформаційної війни), формування

нових «гуманітарних конвоїв» для сходу України, посилення інформаційної війни на країни Заходу;

➤ на сучасному етапі ані НАТО та США, з одного боку, ані Росія — з іншого, не зацікавлені у переході протистояння у фазу відкритої воєнної конфронтації. Вказане обмежуватиме можливості отримання Україною прямої та достатньої за обсягом військової допомоги з боку Альянсу (через побоювання спровокувати неадекватну реакцію Росії), а також унеможливлуватиме набуття нею членства в НАТО;

➤ головною рушійною силою реалізації планів НАТО виступатимуть США, Великобританія, країни Балтії, а також Польща та Румунія. Водночас ефективність таких заходів стримуватиметься пасивною позицією інших держав-членів Альянсу, незацікавлених, у т. ч. через економічні чинники, у посиленні конфронтації з РФ, які надаватимуть перевагу дипломатичним і політичним варіантам врегулювання ситуації;

➤ сучасні реалії стратегії РФ на пострадянському просторі демонструють значну імовірність того, що черговим потенційним об'єктом агресивної політики Кремля може бути Молдова. У цьому контексті наразі спостерігається активізація діяльності російських спецслужб на молдовському напрямі, що за своїми ознаками може свідчити про можливість повторення сценарію «донбаського сепаратизму» на території, зокрема, Гагаузії.

➤ стратегічною метою агресивної політики Росії виступатиме повернення втраченого внаслідок розпаду СРСР статусу світового лідера, а також забезпечення визнання Заходом російської зони стратегічних інтересів, розвиток співпраці з державами якої має здійснюватися за погодженням з Москвою.

Крім того, в умовах продовження запроваджених ЄС санкцій переорієнтація Росії на азійський ринок виступатиме чинником загострення на ньому конкурентної боротьби російських виробників з традиційними постачальниками, які переважно є членами ШОС і БРІК, що, у свою чергу, нівелюватиме «ідеологічні зусилля» Москви.

Список використаних джерел

1. Консультативну місію ЄС з питань реформ сектору громадської безпеки в Україні очолив Кальман Міжей // [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: http://www.euointegration.com.ua/news/2014/07/24/7024464/view_print/
2. НАТО посилює свою присутність в Європі // [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: <http://ukr-net.info/14190/>
3. Указ Президента України «Про Стратегію національної безпеки України» «Україна у світі, що змінюється» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/105/2007>.
4. Чи отримає Україна статус «найбільшого союзника США поза НАТО»? // [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: <http://time-ua.com/novini/ukraina-i-svit/3144-chi-otrima-ukrana-status-nayblshogo-soyuznika-ssha-poza-nato>

РОСІЙСЬКА АГРЕСІЯ ПРОТИ УКРАЇНИ ЯК ВИКЛИК ЄВРОПЕЙСЬКІЙ СИСТЕМІ БЕЗПЕКИ

Білак Павло Павлович,
кандидат політичних наук,
доцент кафедри міжнародних відносин
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Події останніх двох років докорінно змінили середовище безпеки в Європі. Спочатку ідеалістична віра в те, що війна зникла з європейського континенту як засіб зовнішньої політики, була розбита неприхованою агресією РФ проти України, а потім Європу захлиснули хвилі неконтрольованої міграції та терористичних нападів.

Проте лише українсько-російський конфлікт є насправді новим явищем для сучасної Європи, адже вперше з часів Другої світової війни одна з європейських держав стала на шлях неприхованої агресії проти іншої, вперше відбувся перегляд усталених європейських кордонів шляхом анексії однією державою частини території іншої.

Агресія Росії яскраво продемонструвала слабкість й крихкість європейської системи безпеки, збудованої на припущенні, що Європа є континентом, на якому вдалося створити простір довіри та співробітництва і знищити війну як засіб ведення зовнішньої політики.

У зв'язку з цим перед системою європейської безпеки, яка інституційно існує у вигляді НАТО, спільної зовнішньої політики та політики безпеки ЄС та ОБСЄ, постала низка нових викликів, від успішної відповіді на які залежить безпекова динаміка всього континенту.

На рівні оперативного реагування на загрози агресивні дії Росії виявили непідготовленість НАТО та ЄС до реакції на загрози «гібридного» характеру, тобто такі, в яких збройний компонент є лише одним з кількох, а також поставили питання про надійність союзницьких зобов'язань у рамках НАТО. «Гібридна війна» Росії проти України та Заходу (попри всю суперечливість самого терміну [1]) унаочнила застарілість концептуальних засад європейської системи безпеки. Очевидно, Росія не наважиться на конвенційний напад, наприклад, на країни Балтії, але, як справедливо відзначають американські військові експерти, вона може використати «комбінацію обману, прихованого саботажу та стратегічної невизначеності» для тиску на уряди та громадськість цих країн [3, с. 49]. У таких ситуаціях неминуче постане питання про готовність та здатність США гарантувати європейську безпеку.

На рівні регіональної системи міжнародних відносин кинутий Росією виклик полягає у запереченні права держав-сусідів РФ на самостійний вибір власної моделі соціально-економічного розвитку та власного вектору геополітичної орієнтації. Агресія Росії проти України була спричинена, здавалося би, не настільки важливою подією – внутрішньополітичним конфліктом навколо підписання Угоди про асоціацію з ЄС, але, з точки зору Росії, навіть такий крок України назустріч ЄС являв собою загрозу. Взагалі, вся політика РФ останнім часом просякнута ворожістю до європейського проекту; агресія Росії, отже, спрямована не лише проти України, але й проти ЄС. Потужна російська пропаганда в країнах ЄС, використання економічних та енергетичних важелів впливу, підтримка євроскептичних рухів як правого, так і лівого спрямування є не чим іншим, як спробою розколоти єдність членів ЄС, послабити, а в ідеалі – зруйнувати, Європейський Союз як потужного гравця і центр тяжіння в регіоні [2, р. 51].

На рівні глобальному агресія Росії не лише продемонструвала крихкість міжнародно-правових конструкцій, спрямованих на підтримку миру, недоторканності кордонів, безпеки

тощо, але й поставила під удар всю систему міжнародних відносин, що склалася в своїх загальних рисах в роки «холодної війни». Апелюючи до принципу «історичної справедливості», вибірково використовуючи міжнародне право, наголошуючи на особливому статусі й особливих інтересах Росії, її лідери прагнуть повернути до міжнародних відносин право сили та відновити практику існування сфер впливу та залежних держав. Якщо ревізійністська політика Росії не отримає належної відповіді, то зможе стати моделлю і прикладом й для інших держав, невдоволених своїм поточним становищем в системі міжнародних відносин, що, безперечно, не сприятиме миру та безпеці в світі.

Виклик з боку Росії та інші загрози, які гостро проявилися в останні роки, вимагають від Заходу переосмислення своєї безпекової стратегії. Перед тим, як спробувати окреслити контури нового підходу до Росії, слід відповісти на три запитання: 1) що вважати успіхом дій Заходу щодо Росії; 2) які позитивні та негативні наслідки можуть виникнути в результаті дій Заходу; 3) який формат стосунків є бажаним у майбутніх стосунках з Росією?

Відповідь на перше запитання: 1) програма мінімум – припинення агресивної політики Росії щодо розпалювання конфлікту на сході України, відновлення територіальної цілісності України; гарантування безпеки в державах «східного флангу» НАТО; програма максимум – створення нової всеохоплюючої системи безпеки в Європі, яка ефективно відповідала б новітнім безпековим викликам.

Відповідь на друге запитання: 1) позитивні наслідки – зміцнення блокової дисципліни в НАТО та трансатлантичної солідарності; посилення координації між НАТО, ЄС та ОБСЄ; посилення оборонного потенціалу Європи в т.ч. для реагування на новітні виклики; 2) негативні – збільшення військового тягаря на економіки європейських країн; погіршення політичних, безпекових, економічних стосунків з Росією.

Відповідь на третє запитання – Росія як повноправний і відповідальний член загальноєвропейської системи безпеки, що мав би тісні стосунки з інституційними структурами європейської безпеки – НАТО та СЗПБ. Такий формат стосунків передбачав би відмову Росії від претензій на якусь ексклюзивну сферу впливу та чітке дотримання нею взятих на себе міжнародно-правових зобов'язань з поваги суверенітету своїх сусідів. Але такими стосунки з Росією можуть стати лише за умов або кардинального послаблення Росії, коли вона вже не буде здатна становити загрозу європейській безпеці, або за умов демократизації її політичного режиму. Слід однак розуміти, що можливості ЄС чи НАТО сприяти демократизації Росії зараз фактично зведені до нуля, а кардинального послаблення Росії ЄС та США не бажають, бо такий розвиток подій може створити низку серйозних викликів – від безпеки ядерних об'єктів на території РФ до інтенсифікації міграційних потоків [4, р. 26].

У розбудові нової стратегії європейської безпеки політичними пріоритетами для Заходу з огляду на агресію Росії мають стати:

– більш послідовне та рішуче дотримання норм, що лежать в основі європейської системи безпеки;

– посилення здатності європейських країн до протистояння військовим і невійськовим (в т.ч. «гібридним») формам втручання Росії, тобто повернення *de facto* до стратегії стримування;

– посилення взаємодії та компліментарності між НАТО та ЄС з метою спільного реагування на «жорсткі» та «м'які» загрози для європейської безпеки;

– «повернення» США до справ європейської безпеки та зміцнення американської присутності на континенті як складової безпекових гарантій в рамках НАТО;

– перетворення Німеччини на лідера, готового брати на себе серйозні політичні, фінансові та військові зобов'язання щодо безпеки в Європі.

Як справедливо зазначають західні аналітики, «західні держави переоцінили свою здатність чинити тиск на Росію санкціями та дипломатичною ізоляцією ... Жодні фінансові санкції не змусять Росію повернути Крим» [2, р. 52]. З цього випливає невтішний для України і Заходу висновок, що справа встановлення миру на Донбасі та відновлення

суверенітету нашої держави над Кримом є довготривалою метою, успіх у досягненні якої залежатиме від єдності країн Заходу та України та від чіткого розуміння ними своїх довгострокових стратегічних переваг над агресором.

Список використаних джерел

1. Kofman M., Rojansky M. A closer look at Russia's «Hybrid War» / M. Kofman, M. Rojansky // Kennan Cable № 7, April 2015. – The Wilson Center [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/7-KENNAN%20CABLE-ROJANSKY%20KOFMAN.pdf>.
2. Krastev I., Leonard, M. Europe's Shattered Dream of Order / I. Krastev, M. Leonard // Foreign Affairs. – 2015. – № 94 (3). – P. 48–55.
3. Larrabee F. S.; Wilson P. A.; Gordon J. The Ukrainian crisis and European security. Implications for the United States and U.S. Army // F. S. Larrabee, P. A. Wilson, J. Gordon // Rand Corporation, 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR900/RR903/RAND_RR903.pdf.
4. Vedby Rasmussen M. The Ukraine crisis and the end of the post-cold war European order. Options for NATO and the EU / M. Vedby Rasmussen // Centre for Military Studies, University of Copenhagen, 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://cms.polsci.ku.dk/english/publications/ukrainecrisis/Ukraine_Crisis_CMS_Report_June_2014.pdf.

Секція 1: Пріоритети зовнішньої та безпекової політики України у контексті російської агресії

КОНЦЕПЦІЯ СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ГЕОПОЛІТИЧНІ РИЗИКИ ТА ПЕРЕВАГИ

Бедзир Володимир Саватійович,
старший викладач кафедри менеджменту,
Ужгородський торговельно-економічний інститут КНТЕУ

Україна не лише втратила контроль над значною частиною території і ослабла економічно до критичного стану, але й зазнала суттєвих невдач на дипломатичному рівні. Воєнно-політичні та дипломатичні поразки України є наслідком різних чинників і факторів, однак каталізатор у них один – Російська Федерація, її політична, ідеологічна, дипломатична, воєнна та, як не дивно, економічна машинерія. Чи то відверто антиукраїнська резолюція Генеральної Асамблеї ООН, результати голосування якої відображають ступінь симпатії до України у світовому співтоваристві: резолюція підтримана 126 країнами, утримались 53, проти – 4 (!) [1]; чи то загострення сирійського конфлікту та наплив мігрантів в Європу, що в результаті значно додало серед європейців російських симпатиків і українських антипатиків, – за всіма напрямками Росія діє навипередки і далекосяжно, Україна ж опинилася в ролі аутсайдера, що постійно наздоганяє та «перездає нормативи». Заради справедливості слід зауважити, що й євроатлантичні дипломатичні та політичні інституції виявилися слабко підготовленими до нових світових викликів, джерелом яких стала Росія.

Неочікувано стримана підтримка Євросоюзом і НАТО (в першу чергу США) України в її протидії російській агресії, недостатня ефективність «точкових» санкцій проти агресора спонукає Україну шукати нові – нетрадиційні, гібридні тощо – стратегічні сценарії протидії та подолання геополітичних викликів, що постали перед країною та суспільством. У цьому контексті одним з ефективних сценаріїв може стати створення Східноєвропейського Союзу (СЄС).

Нагадаємо, що ідею СЄС, ще в 2008 році запропонував Інго Фрідріх, євродепутат від Баварського Християнсько-Соціального Союзу. За його концепцією Східноєвропейський Союз міг би бути створений за прикладом Середземноморського, а до його складу могли б увійти Україна, Молдова та країни Південного Кавказу (Вірменія, Грузія, Азербайджан). У такому об'єднанні, на думку євродепутата, з'явилася б краща фінансова база та можливості для пожвавлення міждержавної співпраці, розширення її на більшу кількість регіонів [2].

За останні роки на сході Європи сталися значні геополітичні зміни. Вірменія стала членом Євразійського економічного союзу, де домінує Росія. Україна, Молдова та Грузія уклали з Євросоюзом угоди про асоціацію. Всі три країни мають різної глибини територіально-політичні протиріччя з Росією (Крим, Донбас, Придністров'я, Абхазія, Південна Осетія). Останнім часом виник і має всі шанси стати затяжним і глибоким конфлікт політичних, воєнних і економічних інтересів Росії та Туреччини, яка є членом НАТО та асоційованим членом ЄС.

Враховуючи геополітичну ситуацію, а також соціально-політичні тенденції в Євросоюзі, у тому числі й «втому від розширення» [3, с.11-12], ймовірність поповнити лави членів ЄС в найближче десятиліття у цих чотирьох «асоціантів» (а можливо, й не лише у них) близька до нуля, що вже є об'єднуючою ознакою.

З огляду на це, пропонуємо модернізовану концепцію Східноєвропейського Союзу, до складу якого могли б увійти Грузія, Молдова, Україна та Туреччина, а в перспективі, вірогідно, й деякі інші східноєвропейські країни – Азербайджан, Албанія, Боснія і Герцеговина, Македонія.

Безперечно, Східноєвропейський Союз, як будь-яка регіональна міжнародна (міждержавна) організація – той же, приміром, Євразійський економічний союз – таїть в собі низку геополітичних ризиків і переваг.

До ризиків створення гіпотетичного СЄС можна віднести:

- очевидне політичне та економічне домінування Туреччини в союзі, що може викликати характерну внутрішню міждержавну та корпоративну напруженість;
- значне посилення, в першу чергу, ролі Туреччини як регіонального (Близький Схід, Східна Європа, Кавказ, Центральна Азія), так і світового гравця;
- посилення «османської ностальгії» Туреччини, вектори якої спрямовуються не лише на Близький Схід, але й на Балкани, Кавказ і самих членів СЄС (серед відповідних ментально-історичних маркерів варто згадати хоча б Абхазію, Аджарію, Гагаузію, Крим);
- це в свою чергу може привести до ще більшого загострення взаємовідносин Туреччини (а відтак і членів СЄС) з Росією. Враховуючи, що Туреччина є членом НАТО, але не є членом ЄС, це, на думку деяких експертів, як мінімум, поглибить розбіжності між ЄСівськими та не ЄСівськими членами НАТО [4], а як максимум, може остаточно підірвати глобальну систему безпеки і мати непередбачувані наслідки для всієї світової спільноти.

Зауважимо, що важелі впливу НАТО та ЄС на Туреччину дозволяють у значній мірі нівелювати ймовірні ризики утворення СЄС, хоча результати цього впливу не можна вважати гарантованими, а лише очікуваними.

До переваг створення СЄС, з позицій українського виміру, можна віднести такі:

- посилення ролі України як регіональної держави;
- послаблення відчутного міжнародного «вакууму», що утворився навколо України в останні роки;
- перенесення двосторонніх, «локальних» з точки зору міжнародної спільноти, конфліктів (Україна–Росія, Грузія–Росія, Туреччина–Росія) в колективну, принаймні міжрегіональну, площину, зрештою трансформували розрізнені агресивні дії Росії (Абхазія, Південна Осетія, Донбас, Крим, Придністров'я) в узагальнену «російську проблему» міжнародного масштабу;
- економічні вигоди пов'язані, перш за все, зі значною, здебільшого вимушеною, переорієнтацією експортних та імпорتنих потоків членів СЄС з російського ринку на ринок внутрішній (будемо вважати, що СЄС не в останню чергу буде й митним союзом); достатньо серйозні шанси закріпитися на турецькому ринку є в українських підприємств військово-промислового комплексу та ракетобудування (оборонний проект «Yildirim», проекти мирного освоєння космосу тощо); економічна інтеграція в рамках СЄС може дати багато неочікуваних позитивних результатів;
- значні бонуси від створення СЄС може отримати українське православ'я, перш за все Українська православна церква Київського патріархату, що перебуває в нерегульованому канонічному статусі, адже ні для кого не секрет, що Вселенський патріарх, резиденція якого (Фанар) знаходиться в Стамбулі, фактично є заручником турецької міжнародної політики; якщо раніше російсько-турецька дружба забезпечувала Руській православній церкві вагомий дипломатичний вплив на Фанар, то тепер у Києва з'явився серйозний шанс принаймні «розморозити» давно уже окреслену церковно-історичну проблему – незаконну передачу Київської митрополії Московському патріархату [5].

Ризики існують для того, щоб їх долати, а переваги – щоб ними користатися. Створення Східноєвропейського Союзу, безперечно, надзвичайно складний, багаторівневий і тривалий процес, який, перш за все, вимагає всебічного та глибокого експертного обговорення на концептуальному рівні.

Список використаних джерел

1. Центр новостей ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/russian/news/story.asp?NewsID=24952>
2. Deutsche Welle [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dw.com/p/Dmnp>

-
3. Брензович К.С. «Втома від розширення» Європейського Союзу як соціально-політичний феномен / К.С. Брензович // Актуальні проблеми міжнародного економічного співробітництва: оцінки та стратегії : збірник тез наукових робіт учасників Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 17-18 липня 2015р.) / ГО «Центр економічних досліджень та розвитку». – О.: ЦЕДР, 2015. – 136 с.
  4. Конфликт России с Турцией может подорвать единство НАТО // РИА Новый регион [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://nr2.ru/News/world_and_russia/Konflikt-Rossii-s-Turciey-mozhet-podorvat-edinstvo-NATO-ekspert-112377.htm
  5. Щеткина Е. Зависимость патриарха Константинопольского от международной политики Анкары может сыграть злую шутку с РПЦ // Деловая столица [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dsnews.ua/society/podarit-li-turtsiya-kanonichnost-ukrainskomu-pravoslaviyu-26112015101800>

**ПРОБЛЕМА «СХІДНОЇ ЄВРОПИ» У СТВОРЕННІ НОВОЇ СИСТЕМИ
ЄВРОПЕЙСЬКОЇ БЕЗПЕКИ**

Богінська Ірина Валентинівна,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики,
Донецький національний університет (м. Вінниця)

Місце «Східної Європи» в системі європейської безпеки надалі визначатиметься мегатрендами світового розвитку та особливостями системи міжнародної безпеки, формування якої – основна подія ХХІ ст.

Розширення ЄС і НАТО на Схід спричинило розшарування умовного поняття «Центрально-Східна Європа» і виокремлення не менш умовного поняття «Східна Європа». У сучасній науковій літературі цим поняттям охоплюються європейські пострадянські країни (за винятком Росії), які не входять до західних інституцій [1].

Закінчення «холодної війни», розпад СРСР та саморозпуск ОВД обумовили перехід від біполярної до нової системи міжнародних відносин, фаза консолідації якої досі не завершилася. Консолідація нової системи триває на фоні загострення старих і появи нових міжнародних конфліктів, і врешті-решт закінчиться підписанням міжнародних угод, які і визначать основні контури майбутнього світового порядку.

Позбавлені міжнародно-правового підґрунтя, ці контури поки що по-різному сприймаються провідними учасниками міжнародних відносин, а їхні спільні зусилля спостерігаються лише у руйнації залишків колишнього світоустрою. Коли США вийшли з Договору ПРО і взяли за розбудову власної системи протиракетної оборони, РФ вийшла з Договору про звичайні збройні сили в Європі, а США – із зобов'язань перед Росією з цього Договору, то система європейської безпеки була позбавлена своїх важливих опор.

Та й на глобальному рівні система міжнародної безпеки не спрацьовує у кризових ситуаціях. Так, анексувавши Крим, РФ використовує членство в РБ ООН, щоб блокувати не вигідні для себе резолюції, чим підриває можливості цієї організації з врегулювання «української кризи».

«Східна Європа» – відносно відособлений фрагмент політичної карти Європи, наслідок постсоціалістичної реструктуризації східної частини європейського континенту [2]. Зацікавленими гравцями на цьому геополітичному майданчику виступають США, РФ та ЄС. У разі різкого послаблення Росії внаслідок протистояння з США про свої інтереси в регіоні може заявити і Китай.

Політика США у Східній Європі має інструментальне значення і є похідною від загальної динаміки відносин з іншими акторами європейської системи та низки міркувань ціннісно-ідеологічного характеру. Для російсько-американських відносин Східна Європа – це лише один із елементів широкого діапазону двостороннього діалогу, значення якого змінюється в залежності від поточної кон'юнктури та загальних тенденцій у взаєминах.

Для Росії Східна Європа являє собою абсолютну політичну, стратегічну та економічну цінність. Її важелі впливу на внутрішні процеси в країнах регіону ґрунтуються на неформальних зв'язках між політичними елітами, участі у врегулюванні «заморожених конфліктів», розміщенні власних військових баз і в засобах економічного та енергетичного тиску.

Зусилля ЄС спрямовані на створення «зони комфорту» на східному кордоні та посилення прозахідної орієнтації країн-учасниць програми «Східного партнерства» [3]. При

цьому роль ЄС у загостренні ситуації навколо України є другорядною, а основний конфлікт стосується відносин по лінії РФ-НАТО, РФ-США. Тому навряд чи конфліктна лінія РФ-Україна стане фундаментом для побудови нової системи взаємозв'язків у Східній Європі.

Після закінчення «холодної війни» в регіоні так і не було визначено певних «правил гри» – нормативних параметрів та «меж дозволеного» у поведінці всіх акторів. За таких умов країни Східної Європи намагалися використати протиріччя у відносинах РФ та Заходу для посилення своїх позицій у відносинах з Росією. А остання завжди була налаштована на вирішення проблемних питань Східної Європи на рівні взаємодії з Заходом.

Наразі в американсько-російських відносинах накопичений значний комплекс проблем, для вирішення яких сторони не демонструють доброї волі. І хоча тепер ці відносини не є таким важливим структуроутворюючим елементом системи міжнародних відносин, як за часів біполярності, Росія залишається послідовним супротивником однополярного світу [4].

На відміну від початку 1990-х рр., вона вже не потребує міцних зв'язків із Заходом для відродження в якості великої держави. Наразі їй вигідніше дистанціюватися від нього, позиціонувати себе «як країну, до якої можуть звертатися всі невдоволені світовим пануванням США» [5]. І хоча Росії бракує надійних союзників та потужної ресурсної бази, вона таки спроможна як сприяти, так і створювати для США деякі незручності у процесі світового врегулювання.

Серед можливих варіантів переформатування простору Східної Європи (СЄ) в контексті створення нової системи європейської безпеки можна виокремити наступне.

Перший передбачає інтеграцію СЄ в НАТО, внаслідок чого Росія буде витіснена із Європи, а альянс вийде на нові – євразійські рубежі. При цьому СЄ припинить своє існування у якості фрагменту політичної карти Європи, а геополітична Європа дедалі наблизиться до своїх географічних кордонів. Цей варіант цілком відповідає мегатренду однополюсного світу, в якому НАТО перетвориться на фундамент євразійської системи безпеки.

Другий варіант – Росія домагається розподілу СЄ на сфери впливу. При цьому Білорусь та частина України залишаються за нею і формують т. зв. «буфер», що відділятиме РФ від Заходу. Вочевидь РФ наполягатиме саме на такому розвитку подій, оскільки В.В. Путін розуміє, що «програвши» Україну, протистояння з Заходом надалі відбуватиметься на території його країни зі всіма можливими ризиками її подальшого розпаду.

Реалізація цього варіанту значною мірою залежить і від позиції Китаю, зокрема його готовності рішуче підтримати ослаблену протистоянням з Заходом РФ.

Нарешті, не виключається і третій варіант – цілковитого поглинення Росією СЄ. Його реалізація стане можливою у разі ескалації конфлікту в регіоні і переведення його у стадію відкритого збройного протистояння РФ з Заходом. У цьому випадку Росія зможе реалізувати свої переваги близькості, достатньої кількості військ та військової техніки. НАТО і надалі зосереджуватиметься на проблемі захисту Європи від Росії. Проте реалізація цього варіанту свідчитиме на користь зміцнення тенденцій багатополлярності в системі міжнародних відносин.

Список використаних джерел

1. Шаповалова О. Східна Європа в європейській системі міжнародних відносин /О. Шаповалова // Зовнішні справи. – 2009. – № 12. – С.10–13.
2. Шаповалова А.И. Роль Восточной Европы в конфигурации европейского континента /А.И. Шаповалова // Геополитика. – 2011.– Вып.10. – С. 56-57.
3. Тренин Д. Украинский кризис и возобновление великодержавного соперничества / Д. Тренин [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://carnegie.ru/publications/?fa=56935>
4. Концепция внешней политики РФ (утверждена Президентом Российской Федерации В.В.Путиным 12 февраля 2013 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://archive.mid.ru/brp_4.nsf/0/6D84DDEDED7DA644257B160051BF7F
5. Стент А. Почему Америка и Россия не слышат друг друга? Взгляд Вашингтона на новейшую историю российско-американских отношений /Анджела Стент. – М.: Манн, Иванов и Фербер, 2015. – С. 362.

Секція 1: Пріоритети зовнішньої та безпекової політики України у контексті російської агресії

«СЛАБКІ ДЕРЖАВИ» СВІТУ: ЧИ ВХОДИТЬ УКРАЇНА В ЦЕЙ КЛУБ АУТСАЙДЕРІВ?

Зелінська Марина Ігорівна,

кандидат політичних наук, доцент кафедри адміністративного менеджменту,
Донецький державний університет управління (м. Маріуполь)

У рамках сучасного світу ми можемо спостерігати різну динаміку розвитку держав: падіння, чисельні кризи, стрімкий розвиток або стабільну еволюцію. Зазначимо, що перелічені негативні процеси є більшою мірою закономірними та керованими, але все ж таки іноді непрогнозованими, небезпечними як для пересічних громадян, так і для усього навколишнього світу. Чисельні спроби прогнозу в таких випадках є неефективними через те, що в кризових (або ж, як ми будемо їх називати в цій роботі, «слабких») державах є і державно-політичні інститути з демократичним фасадом, і громадянське суспільство (нехай лише в стані зародження), і більш-менш стабільна влада, й ідеально прописані законодавчі норми, але ж розвиток все одно не йде по лінії розвитку стабільних демократичних країн, а завжди обирає свій «викривлений» шлях з кризовими ямами, владними перекосами та фінансовими катастрофами. І ніяке копіювання, сліпе або вибіркоче, не в змозі надати стовідсоткову гарантію «правильного розвитку» та стабільного росту благополуччя такої держави.

Отож, спробуємо розглянути деякі особливості «теорії слабких держав» та міркування дослідників цього явища, що наблизить нас до такої жаданої відповіді. В останні роки відбувається деталізація понять, так чи інакше висхідних до феномену невдалих держав. Зокрема, крім термінів «weak» (слабка), «failed» (невдала) і «failing» (вмираюча) держава, вчені стали оперувати термінами «collapsed» (розруйновані), «fragile» (тендітні), «traumatized» (пошкоджені) і «diminished» (редуковані) держави [1, р. 47].

Деякі з цих термінів, як, наприклад, «fragile», частіше застосовують до країн, які нещодавно вийшли з кризи або подолали громадянську війну. Інші ж характеризують різні стадії руйнування державності. Термін «гинуча держава» (failing state) відноситься до країн, зовсім не здатних самотужки зійти з траєкторії розпаду. До них здебільшого відносять Ліван, Гвінею, Ефіопію, Малі, Чад, Лівію. Поняття «слабка держава» (weak state) застосовується для позначення групи країн, в яких процес модернізації відверто буксує або навіть іде назад – Демократична Республіка Конго, Руанда, Боснія, Філіппіни та деякі країни Латинської Америки. Термін «collapsed states» характеризує суб'єкти, які вже фактично не являють собою цілісні політичні простори – Сомалі, Ліберія та Гаїті.

Багато вчених сходяться на думці, що країни пострадянського простору підпадають під визначення слабких держав. З точки зору теорії слабких держав, країни пострадянського простору мають усі характеристики, які дозволяють розглядати їх в рамках цієї теоретичної парадигми.

У цих, слабких за своєю суттю, гібридних державах усі ознаки демократичного режиму підтримуються: вибори проводяться, є свобода зібрань, права громадян поважають, свавілля влади знижено, іншими словами, в якійсь мірі дотримуються мінімальні процедурні вимоги, але регулярні, прийнятні і передбачувані демократичні рухи ніколи не приведуть до форми сильної держави. Демократія не замінюється, вона збережена, але функціонує в спеціальному режимі, який обслуговує інтереси владної верхівки та окремих груп, або навіть, як вже було сказано вище, однієї особи.

Відмітимо, що взагалі теорія слабкої держави перш за все оперує фактом несумнівної важливості ролі правителів (керівників) в процесі функціонування держав такого типу. Аналізуючи дії керівників в умовах слабкої держави, ми бачимо, що характер прийняття

рішень головними особами держави неопосередковано впливає на вектор розвитку держави та визначає виникаючі політичні наслідки. У більшості слабких держав характер влади і ступінь її зв'язку з іншими акторами (в першу чергу, з народом) означає, що міра виживання існуючого політичного режиму стає практично синонімом виживання держави. Тобто, сама держава та нація являють собою лише придатак до конкретного політичного режиму, а отже втрачається головний принцип демократії – «влада народу». Головною місією такої держави стає підтримання життєдіяльності конкретного політичного режиму, в кращому випадку, або визначного політичного діяча, в гіршому випадку. Дослідник Нгугі ва Тьонго пояснює цю тезу таким чином: слабкий лідер взагалі не терпить концептуального розходження між режимом та державою.

У Південній Америці, Східній Європі та Азії ознакою слабкої держави є, перш за все, відсутність консолідації. Демократія, що розуміється в найзагальнішому сенсі, встановлюється після смерті автократії, але ніколи не перетворюється самостійно в специфічний, надійний і загально- прийнятий набір правил. Особливо в тих випадках, коли перехідний період ініціюється і нав'язується зверху, колишні правителі намагаються захистити свої інтереси шляхом «щеплення» авторитарних прийомів новому режиму. У тих випадках, коли вони проводять лібералізацію без демократизації (тобто, коли вони поступаються деякими індивідуальними правами без згоди громадян), такий новий гібридний режим має назву диктабланда (dictablanda). У тих же випадках, коли вони проводять демократизацію без лібералізації (тобто, коли вибори проводяться, але при умовах гарантованої перемоги правлячої партії, усунення певних суспільно-політичних груп з участі в них, або при позбавленні обраних громадян можливості справжнього керування), був запропонований неологізм демокрадура (democradura) [2].

Ні той, ні інший результат не може бути названий демократичним.

На відміну від деяких постколоніальних держав Африки та Азії, пострадянські країни, і Україна зокрема, успадкували досить розгалужену інституційну інфраструктуру. Проте ця інфраструктура виявилася неповноцінною як у політичному, так і у кадровому вимірах. З одного боку, розпад СРСР залишив республіканські державні інститути без контрольно-координаційного центру, відповідального за вироблення та контроль виконання політичних рішень. Пострадянський кадровий склад державних інститутів зберігся не тільки на найвищому, але й на інших рівнях. Таким чином, пострадянські українські бюрократи успадкували «менталітет залежності», який виявлявся у браку ініціативи та в пасивності.

Модернізація, яку зараз, з великим запізненням, переживає Україна, як показує досвід багатьох країн, може призвести до порушення політичної стабільності. С. Хантінгтон каже, що, коли темпи політичної модернізації в конкретній державі занадто високі, розширення політичної участі випереджає темпи політичної інституціоналізації, то це може призвести до порушення політичної стабільності і навіть до її деградації. На його думку, в цих умовах для запобігання хаосу потрібна сильна авторитарна влада, яка б послідовно впроваджувала реформи, створила б коаліцію реформаторських сил, враховуючи найважливіший в даній ситуації фактор часу.

С. Хантінгтон, вивчаючи наслідки змін традиційних інститутів у процесі модернізації, прийшов до висновку, що їх руйнування, як правило, спричинює дестабілізацію політичних відносин, зростання соціальних конфліктів, створення в деяких випадках авторитарного режиму військового характеру. Тому він вважав, що потрібна, насамперед, стабілізація державно-політичного розвитку, а це можливо лише при сильній авторитарній державній владі. Політичний розвиток означає інституціоналізацію політичних організацій і процедур та їх стабільність. Політична модернізація, на думку С. Хантінгтона, означає, насамперед, послідовне, поетапне проведення реформ. Говорячи про авторитарну владу, вчений зазначає, що саме вона є коаліцією реформаторських сил, яка характеризується компетентністю політичного керівництва [3].

Вважаємо за необхідне підкреслити, що основним показником сильної держави є її здатність зберігати політичну стабільність в умовах модернізації. Зате слабкі держави, крім

економічної і політичної нестабільності, часто розташовані в нестабільних регіонах (з етнічними або релігійними питаннями). І в силу своєї слабкості ці фактори стають джерелом додаткової нестабільності.

Слабкість українських державних інститутів, непрозорі правила гри та споживацьке ставлення політиків до влади призвели до того, що у прийнятті рішень політики керуються власними або кон'юнктурними інтересами, а не національними інтересами держави. Фактично національні інтереси, щодо яких погоджувалася б переважна більшість населення України, досі не є визначеними, а їхнє формулювання залежить від того, яка політична сила знаходиться при владі.

Отже, емпіричним шляхом було доведено, що інституційне середовище в Україні повністю відповідає критеріям, закладеним в аналітичній категорії «слабка держава». Це дає підстави вважати, що ця аналітична категорія може бути правомірно застосована до безпекових студій щодо України, що, у свою чергу, може бути якісно новим підходом до дослідження питань національної безпеки в Україні та, вірогідно, дозволить знайти нові підходи до вирішення проблем національної безпеки [4, с. 74-75].

Список використаних джерел

1. Munck, G. L. Democracy Studies: Agendas, Findings, Challenges, in Berg-Schlosser, B. (ed.; 2007): Democratization. The State of Art, Barbara Budrich Verlag, pp. 45–68.
2. Горовиц Дональд Л. Различия демократий /Д.Л. Горовиц // Пределы власти. – 1997. – № 2-3 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://old.russ.ru/antolog/predely /2-3/dem26.htm>
3. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций /С. Хантингтон. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. – 603 с. 3 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://grachev62.narod.ru /hantington/chapt08.htm>
4. Зарембо К.В. Україна як слабка держава: інституційний вимір /К.Зарембо // Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна № 1091, серія «Питання політології». – 2014. – С. 69–75.

Секція 1: Пріоритети зовнішньої та безпекової політики України у контексті російської агресії

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ СТРАТЕГІЄЮ НАЦІОНАЛЬНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Кривенкова Руслана Юрївна,
асистент кафедри туризму
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Для сучасної України і теоретично, і практично проблемною залишається розробка дійових моделей поведінки в агресивному оточенні ворогів та конкурентів, готових до «недружніх» поглинань компонент її суверенітету. Таким чином, Українська держава постає в якості об'єкта впливу складних стратегічних міжнародних проектів інтеграційного поглинання. Саме тому актуальним завданням державного управління можна вважати пошук об'єктивно оптимальної суб'єктної реакції на такі проекти.

Історію управління розвитком держав можна розглядати як сукупність кроків-варіантів інтуїтивного, прагматичного, емоційного, владно-ідеологічного, загарбницько-військового процесів формування та реалізації «інтеграційних» та «цивілізаційних» проектів. Звичайно, це були не зовсім інтеграційні проекти у сучасному теоретико-концептуальному та політико-економічному розумінні. Проте загалом вони мали «майже сучасні» параметри інтеграційних «централізаторських» завдань: збільшення інтеграційним центром контрольованого геофізичного та економічного просторів, обсягів контрольованих людських, природно-сировинних, енергетичних та інших ресурсів. Централізаторські інтеграційні проекти, як правило, у владно-політичному та у військово-владному форматах реалізовувались як імперії. На Українську державу та суспільство сьогодні спрямовані впливи двох цивілізаційно різновекторних проектів: європейської та євроатлантичної інтеграції; євразійської інтеграції. Деякі сучасні інтеграційні міжнародні проекти мають чітко виражений генетичний кодовий зв'язок з централізаторськими проектами попередніх епох.

Для гарантування національної безпеки та утримання суспільної стабільності система державного управління України повинна перейти від фази дипломатико-формалістичного «споглядання» цих проектів у якості об'єкта впливу до фази активної взаємодії в якості суб'єкта та актора стратегічного управління. Потрібно розпочати розробку власних проектів управління діловими та політичними ситуаціями, що виникають внаслідок впровадження іншими суб'єктами міжнародної стратегії компонент згаданих мегапроектів. Причому, пам'ятаючи, що негативним тенденціям, які створюються недружніми чи ворожими конкурентними проектами, необхідно перманентно активно протистояти. Проект європейської та євроатлантичної інтеграції поки що викликає багато складних запитань та формує низку викликів, однак передбачає конкурентно-партнерські, тобто суб'єкт-суб'єктні відносини.

До проектів, що відверто або приховано негативно впливають на розвиток Української держави, сьогодні, насамперед, можна віднести активно «діючі» проектні ідеологеми такого типу, як «Третій Рим», «Русский мир» тощо. Щоправда, ідеологему та технологічну практику про особливу централізаторську роль Російської Федерації (РФ) автори та промоутери цих проектів намагаються ідентифікувати, класифікувати та демонструвати не як проект, а як особливу цивілізаційну місію. Місію, яка підкріплена природним «матеріальним», «об'єктивним» порядком самоорганізації Великого Євразійського континенту, з одного боку, та особливою духовною пасіонарністю російського народу, російської мови та культури – з іншого. Такий зміст проектування підтверджують й офіційні, аналітико-проектні інформаційні матеріали. Так, у Посланні Президента РФ до Федеральних

Зборів РФ від 12 грудня 2012 р. В. Путін зауважував: «В мире XXI века на фоне новой расстановки экономических, цивилизационных, военных сил Россия должна быть суверенной и влиятельной страной... Россия должна не просто сохранить свою геополитическую востребованность – она должна её умножить, она должна быть востребована нашими соседями и партнёрами» [2].

Сусідам РФ і, насамперед, Українській державі, її державним діячам, керівникам та службовцям відповідних державних органів доцільно фокусувати увагу на тому, що, з точки зору проектного аналізу, шлях до формулювання концептуального ядра місії оновленого мегапроекту «Євразійська імперія Росія» розпочався зі створення в 1996 р. «автономної некомерційної організації» «Русский институт», метою діяльності якого стало проголошення «сприяння становленню російської культурної самосвідомості та інститутів нової суспільної ідентичності» [1].

Одним з найпомітніших та найуспішніших проектів «Русского института» було заснування у 1997 р. провідного російського інтернет-ресурсу «Русский журнал» [3], на веб-сторінках якого розгорталася, зокрема, дискусія щодо «Русского мира» (РМ) та пошуків місця Російської Федерації у світі та змісту російської національної ідентичності. За кілька років ці проектні пошуки «російської ідентичності» просунулись від поетичної метафори «Русский мир» до ідеологічного концепту та політтехнології.

Відповідно до розширеного місіонерського трактування «Русского мира», що був запропонований одним із активних розробників проекту П. Щедровицьким, РМ є «мережною структурою великих і малих спільнот, які думають і говорять російською мовою» [5]. Визначальною рисою ідеології РМ у варіанті П. Щедровицького є її спрямованість назовні, прагнення до розширення сфер впливу, у жодному разі – не обмеження територією сучасної Російської Федерації та російським етносом: «Чем большему числу отдельных граждан других государств нужна Россия, тем устойчивее позиции России в мире. Основы устойчивости и нужности формирующаяся русская государственность может и должна искать в пределах русского мира, в политике конструктивного развития его мировых сетей» [5].

У аналізованого нами розробника євразійського імперського проекту РМ – це гіпотетичний інструмент отримання доступу до глобальних економічних та фінансових ресурсів за допомоги російськомовних діаспорних спільнот. Крім економічного трактування місії проекту, у П. Щедровицького місія має також і футуристичний характер. Це полягає у «нав'язуванні» доцільного для Кремля уявлення про радикальні зміни у світовій економіці та політиці, швидку зміну основних суб'єктів соціальних та економічних процесів, послаблення ролі держав і транснаціональних корпорацій у світовій економіці, їх заміну містами та світовими діаспорними мережами тощо. Однак П. Щедровицький неявно пропонує зниження ролі таких національних держав, як Україна, Білорусь, Польща, Угорщина та інших «сусідів», і вивищення ролі мегаміста Москви у ролі «Третього Риму» та у ролі міста-імперії. В останні два десятиліття розвитку світової цивілізації, державної влади та управління РФ активно розвиває та технологічно застосовує смислові напрацювання згаданого мегапроекту. У призмі технологій глобального проектування Російської авторитарної імперії особливо актуальними видаються слова О. Бланка: «Імперії сьогодення створюються не зброєю, а нав'язуванням смислів» [4].

Що може протиставити інструментам вказаних проектів державне та соціальне управління України? Перш за все, ефективну функціональну інтеграцію усіх фрагментів економічного та соціального простору України. Це можливо тільки за умов подолання рецидивів феодально-олігархічного дефектного капіталізму та його «охоронців»: корупції та офшорної схематизації економіки та бізнесу. По-друге, формування агенцій та служб, націлених на інтеграцію життєвих інтересів усіх етнічних та соціальних груп України. По-третє, концепцію, смислову модель та технологію суспільної консолідації та суспільної стабільності на базі конкурентоспроможної сучасної капіталістичної демократичної української державності. По-четверте, розв'язання проблеми формування етнічної основи режиму консолідованої демократії. Вона особливо загострилась в Україні під впливом

технології проектів «Русский мир» та «Новороссия». Вказана проблема розшаровується на такі проблемні рівні:

- проблема політичного менеджменту: виборчі технології партій, що проходили в українській парламент, починаючи з так званого «періоду раннього Кучми», певним чином користувались виборчими технологіями зонування країни та експлуатацією етнічного та мовного факторів для формування електоральних рейтингів;

- проблема державної політики: не стали результативними державні програми, спрямовані на подолання ідеологічних розбіжностей між соціальними групами та мережами, які в якості основної комунікаційної моделі обрали ту чи іншу сигнально-вербальну систему, прив'язану до кремлівсько орієнтованої ідеології «Русского мира»; прив'язану до російськомовної системи комунікаційних мереж, орієнтованих на Київ та українську самодостатню державність, прив'язану до природно-збереженого та відродженого українського мовного та культурного середовища, що центрується на україномовній художній, науковій, політичній та філософській літературі, на україномовному локальному сегменті Інтернет-мережі тощо.

Список використаних джерел

1. Павловский Г. К возобновлению русского / Глеб Павловский, Сергей Чернышев // Русский журнал [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://old.russ.ru/ri/index.htm>
2. Послание Президента Федеральному Собранию [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kremlin.ru/events/president/news/17118>
3. Русский журнал [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.russ.ru/>
4. Русские – это искусственно сконструированная идентичность под сверхзадачу Госстроя [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.archipelag.ru/ru_mir/history/new_idea/russkie/
5. Щедровицкий П. Русский мир и Транснациональное русское / П. Щедровицкий [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://old.russ.ru/politics/meta/20000302_schedr.html

ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ З БЕЗПЕКИ ТА СПІВРОБІТНИЦТВА В ЄВРОПІ

Лихоман Наталія Олегівна,
студенка магістратури спеціальності «Країнознавство»,
факультет міжнародної політики, менеджменту та бізнесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Науковий керівник: Мелеганч Г.І.,
доцент кафедри країнознавства,
доцент, кандидат політичних наук
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Створення ОБСЄ розпочалося з Гельсінського процесу. 3 липня 1973 року за участі 35 держав відбулася Гельсінська нарада з питань безпеки та співробітництва в Європі, на якій міністри закордонних справ представили позиції своїх країн з питань безпеки та співробітництва в Європі [4, с. 33]. Нарада з безпеки і співробітництва у Європі була скликана з ініціативи СРСР і соціалістичних держав Європи як діючий міжнародний форум представників 33 європейських держав, а також США і Канади для розробки заходів зменшення військового протистояння і зміцнення безпеки у Європі.

У Гельсінкі 1 серпня 1975 року глави держав та урядів підписали Заключний акт, в якому були задекларовані принципи взаємних відносин держав - учасниць: повага до суверенітету, відмова від використання сили або погрози силою, визнання непорушності кордонів та територіальної цілісності держав, мирне врегулювання суперечностей, невтручання у внутрішні справи, повага до прав і свобод людини, рівноправ'я країн та право народів розпоряджатися власною долею, співробітництво між державами, дотримання зобов'язань згідно з міжнародним правом [1, с. 68].

Документ став стратегічною програмою дій з побудови єдиної, мирної, демократичної Європи, з налагодження співробітництва у політично-військовій, екологічно-економічній та гуманітарній сферах. Політико-військовий вимір передбачав встановлення контролю за розповсюдженням озброєнь, заходи щодо попередження конфліктів та зміцнення довіри між державами. Економіко-екологічний вимір передбачав налагодження співробітництва у сфері економічної та екологічної безпеки. Людський вимір націлений на захист прав людини, розвиток демократичних інститутів, моніторинг виборів тощо.

Важливими віхами розвитку Гельсінського процесу стали засідання держав-учасниць у Белграді (4 жовтня 1977 – 8 березня 1978 рр.), у Мадриді (11 листопада 1980 – 9 вересня 1983 рр.) та Відні (4 листопада 1986 – 19 січня 1989 рр.). Значними перевагами Гельсінського процесу були, по-перше, його надблоковий статус, що сприяв подоланню міжблокових суперечностей, та, по-друге, демократичність процедур прийняття рішень: рішення нарад приймалися консенсусом, що сприяло захисту інтересів кожної з країн-учасниць процесу, незалежно від її ваги у міжнародних відносинах [2, с. 12].

21 листопада 1990 р. глави держав та урядів країн-учасниць підписали Паризьку хартію для нової Європи. Паризька хартія фактично стала першим документом, який підбив підсумки «холодної війни» та проголосив початок нової ери. Під час цього засідання було також укладено Договір про звичайні збройні сили у Європі (ДЗЗСЄ), який залишається однією з ключових міжнародних угод в галузі контролю за озброєннями та підтримання стратегічної стабільності на європейському континенті.

Поступово запроваджувався новий інституційний механізм ОБСЄ. Було вирішено, що політичні консультації на найвищому рівні проводитимуться кожні 2 роки, один раз на рік зустрічатимуться міністри закордонних справ в рамках Ради міністрів, а також час від часу будуть проходити експертні зустрічі в рамках Комітету вищих посадових осіб. Для забезпечення роботи цих органів створювалася постійна адміністративна інфраструктура, яка складалася з Секретаріату, Центру із запобігання конфліктів та Бюро з питань вільних виборів [5, с. 265].

У рамках подальших кроків перетворення НБСЄ з 24 березня по 8 липня 1992 р. у Гельсінкі відбулася ще одна зустріч країн-учасниць, у ході якої були створені такі структури, як Форум з питань співробітництва в галузі безпеки. Економічний форум та посада Верховного комісара у справах національних меншин, Гельсінські рішення фактично офіційно визначили функції Діючого голови НБСЄ, а під час Стокгольмського засідання Ради міністрів (14-15 грудня 1992 р.) була заснована посада Генерального секретаря.

5-6 грудня 1994 р. під час Будапештської зустрічі на вищому рівні НБСЄ змінила назву на Організацію з питань безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ).

Рішення набуло чинності 1 січня 1995 р. На Лісабонській зустрічі лідерів держав ОБСЄ у грудні 1996 року було наголошено на необхідності розбудови єдиної мирної і демократичної Європи без розмежувальних ліній.

В Будапешті країни-члени прийняли рішення перейменувати керівні органи Організації: Рада НБСЄ – на Раду міністрів; Комітет старших посадових осіб – на Керуючу Раду; Постійний комітет – на Постійну Раду [6, с.69].

Важливе значення мала також Стамбульська зустріч на найвищому рівні в листопаді 1999 р., де країни-члени підписали Хартію європейської безпеки, яка чітко визначила роль ОБСЄ на межі нового тисячоліття.

З кінця 1990-х років у діяльності ОБСЄ почали наростати суперечності між позиціями окремих країн-членів стосовно цілей і завдань організації. Суперечності стосувалися насамперед військово-політичного виміру діяльності ОБСЄ.

Ці суперечності значно загострилися після Стамбульського саміту ОБСЄ (8-19 листопада 1999 року), на якому, зокрема, було прийнято рішення зобов'язати Росію вивести свої війська з Грузії та Молдови. Російська Федерація так і не виконала в повному обсязі цих зобов'язань.

Внаслідок внутрішніх суперечностей ОБСЄ потрапила у стан перманентної кризи, і наступна після Стамбульського саміту зустріч лідерів країн-членів ОБСЄ на вищому рівні відбулася лише через 11 років, у грудні 2010 року в Астані.

Попри внутрішні суперечності і кризові явища в ОБСЄ, організація залишається однією з головних опор системи європейської безпеки. Це підтверджують досягнення останнього десятиліття у врегулюванні криз, відповіді на новітні загрози (Хартія ОБСЄ з боротьби з тероризмом, 2002 р.), прийняття документів про стратегію оптимізації роботи ОБСЄ в еколого-економічному вимірі (2003 р.), ініціатива «На схід від Відня» із співробітництва з пострадянськими країнами ОБСЄ (2004 р.), боротьба з організованою злочинністю, прийняття Мадридської декларації з безпеки та екології (2007 р.), прийняття регіональної декларації з Карабахського конфлікту (2008 р.), прийняття Астанінської декларації (2010 р.)

Сьогодні учасницями ОБСЄ є 57 країн. Регіон відповідальності Організації охоплює Північну Америку, Європу, Центральну Азію. Крім того, з ОБСЄ підтримує зв'язки різного рівня та інтенсивності низка багатьох держав інших регіонів [3, с. 56-57].

Отже, ОБСЄ – досить нове утворення в системі міжнародної безпеки. Офіційно оформлена організація лише в 1995 році, але почалося її формування в 1975 році після підписання Гельсінських угод. Організація створена відповідно до глави 8 Статуту ООН як головного інструмента для раннього попередження та запобігання кризових ситуацій, врегулювання існуючих конфліктів і постконфліктного відновлення в Європі. На сьогоднішньому етапі ОБСЄ ставить перед собою такі пріоритетні завдання: утвердження спільних для всіх держав-членів цінностей та надання їм допомоги в побудові

демократичного громадянського суспільства, де панувало б верховенство закону; попередження локальних конфліктів, відновлення стабільності та миру в районах конфліктів; подолання реального дефіциту безпеки та запобігання нових політичних, економічних та соціальних протистоянь шляхом формування системи безпеки, яка б ґрунтувалася на співробітництві.

Список використаних джерел

1. Буроменський М. В. Міжнародне право: навч. посібник / М.В. Буроменський. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 324 с.
2. Загорский А.В. Хельсинкский процесс: (Переговоры в рамках Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе. 1972-1991) / А. В. Загорский . — М. : Права человека, 2005. – 447 с.
3. Кошеваров В.П. Міжнародне право: навчальний посібник / В.П. Кошеваров. – К.: Істина, 2013. – 208 с.
4. От Хельсинки до Будапешта : история СБСЕ/ОБСЕ в док., 1973–1994 : сб. док.: в 3 т. / Стокгольм. ин-т исслед. проблем мира, Рос. акад. наук, Ин-т Европы; сост.: О. В. Лазебникова [и др.]. – М. : Наука, 1996. – Т. 1 : 1973–1990. – 383 с.
5. Цыганкова П.А. Международные отношения: теории, конфликты, организации: учебное пособие / под ред. П.А. Цыганковой. – М.: Мысль, 2004. – 288 с.
6. Шреплер Х.А. Международные организации: справочник / Х.А. Шреплер. – М.: Международные отношения, 1995. – 322 с.

Секція 1: Пріоритети зовнішньої та безпекової політики України у контексті російської агресії

ПРАВО ЗАКОНОДАВЧОЇ ІНІЦІАТИВИ ГРОМАДЯН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Мельник Юрій Віталійович,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри глобалістики,
європейської інтеграції та управління національною безпекою
НАДУ при Президентові України

Із здобуттям незалежності Україна проголосила себе державою, що базується на демократичних принципах і традиціях. Те, що Україна є демократичною державою, знайшло своє закріплення і в Основному законі нашої держави. На жаль, на сьогодні можна констатувати, що де-факто в Україні майже абсолютно не використовується принцип народовладдя. Український народ повністю усунутий від прийняття рішень, які впливають на функціонування держави. Ця стаття є обґрунтуванням необхідності розширення принципу народовладдя в частині прояву громадської ініціативи для прийняття законів України. Автор має намір довести необхідність надання українцям можливості створювати громадську ініціативу. На сьогодні це питання є надзвичайно актуальним.

Відповідно до п. 4 статті 11 Консолідованої версії Договору про Європейський Союз та про функціонування Європейського Союзу (Лісабонський договір) [1] щонайменше один мільйон громадян, що є громадянами значної кількості держав-членів, можуть запропонувати Європейській Комісії в межах її повноважень висунути будь-яку належну пропозицію з питань, щодо яких, на їхню думку, треба ухвалити правовий акт Союзу на виконання Договорів. Вперше в історії юриспруденції було закріплено безпосереднє право громадян на прояв законодавчої ініціативи. Правда при цьому варто зазначити, що така ініціатива може бути висунута лише стосовно тих питань, які є предметом компетенції в рамках третьої опори.

Крім того, Європейський Парламент та Рада, діючи за допомоги регламентів згідно зі звичайною законодавчою процедурою, ухвалюють положення щодо процедур та умов, необхідних для ініціативи громадян, включаючи положення стосовно мінімальної кількості держав-членів, із яких мають походити такі громадяни.

16 лютого 2011 р. Європейський парламент та Рада прийняли Регламент № 211/2011 «Про громадянську ініціативу» [2], який був опублікований 11.03.2011 р. Згідно з цим документом громадянська ініціатива має бути запропонована у такий спосіб.

По-перше, необхідно створити громадянський комітет у кількості не менше, ніж 7 осіб, причому всі вони мають бути громадянами різних держав-членів. Після цього необхідно зареєструвати цей комітет та громадянську ініціативу в Європейській Комісії, причому комітет має забезпечити переклад громадянської ініціативи всіма офіційними мовами ЄС одразу після реєстрації.

По-друге, після реєстрації ініціативи необхідно набрати не менше одного мільйону підписів підтримки протягом 12 місяців із дати реєстрації. Причому для кожної країни встановлена мінімальна кількість голосів, які мають бути в ній отримані. Найбільше в Німеччині – 74 250, найменше на Мальті – 3 750. При цьому всі підписи мають бути зібрані у щонайменше семи державах-членах.

По-третє, після того, як зібрані підписи, громадянський комітет має отримати відповідне підтвердження в кожній країні, де було отримано мінімальну кількість голосів. Після цього таку ініціативу може бути передано Європейській Комісії, яка, в свою чергу, вирішує, у який найбільш оптимальний спосіб її імплементувати у законодавство ЄС.

Таким чином, узагальнюючи все вказане вище, є всі підстави стверджувати, що, незважаючи на таку високу ідею, як громадянська ініціатива, в законодавчому процесі її втілення є досить громіздким, затратним та протяжним у часі. Всі ці чинники досить суттєво зменшують ефективність таких процедур.

Згідно із ст. 93 Конституції України, право законодавчої ініціативи у Верховній Раді України належить Президентові України, народним депутатам України, Кабінету Міністрів України [1]. Таким чином, в Конституції міститься вичерпний перелік суб'єктів законодавчої ініціативи.

Що стосується громадян України, то вони, на відміну від європейців, не мають чітко та формально визначеного права законодавчої ініціативи, більше того – вони ніяким чином не можуть здійснити це право, оскільки відсутні будь-які механізми його реалізації. Хоча є всі підстави стверджувати, що право законодавчої ініціативи презюмується у відповідних правових актах. Відповідно до ст. 5 Конституції України носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Конституційний суд України у своєму Рішенні від 5 жовтня 2005 року № 6-рп/2005 визначив, що «носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ» і це треба розуміти так, що в Україні вся влада належить народові. Влада народу є первинною, єдиною і невідчужуваною та здійснюється народом шляхом вільного волевиявлення через вибори, референдум, інші форми безпосередньої демократії у порядку, визначеному Конституцією та законами України, через органи державної влади та органи місцевого самоврядування, сформовані відповідно до Конституції та законів України [5].

Таким чином, народ України має будь-яке право чи повноваження, якими наділені державні органи та може їх використовувати за допомоги будь-яких форм безпосередньої демократії. Безумовно, одним із таких суверенних прав народу є право законодавчої ініціативи. Однак, для того, щоб реалізувати це право, необхідні певні зміни до вітчизняного законодавства, варто розробити та прийняти Закон України «Про законодавчу ініціативу громадян України».

Основними положеннями, які мають бути зазначені у такому законі, є такі.

Варто відзначити, що може бути два види законодавчої ініціативи громадян: місцева та всеукраїнська. Під місцевою законодавчою ініціативою слід розуміти громадянську ініціативу, яка реалізована мешканцями одномандатного виборчого округу. Для реалізації цієї ініціативи громадянам необхідно буде створити ініціативну групу у кількості не менше 5 осіб та разом із законопроектом зареєструвати у відповідному управлінні юстиції обласного рівня. Управління юстиції може відмовити в реєстрації ініціативи лише в тому випадку, якщо вона суперечить Конституції України, така відмова може бути оскаржена в суді. Відмовити в реєстрації ініціативної групи можна лише тоді, коли ініціаторами є неповнолітні або обмежено дієздатні чи недієздатні особи. Також доцільно було б наділити правом ініціативної групи громадські організації. Після реєстрації законодавчої ініціативи на її підтримку необхідно зібрати десять тисяч підписів громадян, які мешкають в цьому окрузі. Після того, як будуть зібрані підписи, ініціативна група має звернутись до народного депутата, який був обраний в цьому одномандатному окрузі, щоб він подав цю ініціативу у вигляді законопроекту до Верховної Ради України. При цьому варто відзначити, що народний депутат не має права відмовити у внесенні цього законопроекту до Верховної Ради України і зобов'язаний його відповідним чином оформити та зареєструвати. Варто також зобов'язати народного депутата звітувати про всі громадські ініціативи, які він вніс, а також про те, на якій стадії законотворчого процесу вони знаходяться, та передбачити відповідальність за неподання до ВРУ громадянської ініціативи аж до відкриття із посади, на яку його обрано народом.

Що стосується всеукраїнської законодавчої ініціативи громадян, то вона повинна мати місце тоді, коли громадська законодавча ініціатива має на меті внесення змін до Конституції України. При цьому необхідно було б створити ініціативні групи у не менше, ніж 2/3 від

загальної кількості областей, та зібрати не менше, ніж 1 мільйон підписів громадян і не менше, ніж 50 тисяч у кожній. Такі ініціативні групи та законопроект про внесення змін до Конституції України мають реєструватись Міністерством юстиції, а сам законопроект разом із зібраними підписами передаватись Президенту України для внесення на розгляд до Верховної Ради України та проходження відповідної процедури.

Підбиваючи підсумки, можна зазначити таке. По-перше, держава має забезпечити реалізацію народом своїх суверенних прав, в тому числі і права законодавчої ініціативи, які передбачені Конституцією. Відсутність відповідних механізмів реалізації суверенного права народу щодо законодавчої ініціативи можна вважати обмеженням народного суверенітету.

По-друге, створення механізму реалізації громадянами України права законодавчої ініціативи дозволить підвищити ефективність державного управління, що буде обумовлено тим фактом, що забезпечуватиметься більш тісний зв'язок між потребами громадян та законодавчою роботою ВРУ.

По-третє, імплементація стандартів ЄС у сферу законодавчого процесу повною мірою відповідатиме тій політиці, яка задекларована нашою державою та передбачена п. 2 ст. 11 Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», згідно з яким має бути забезпечено інтеграцію України в європейський політичний, економічний, правовий простори з метою набуття членства в Європейському Союзі.

По-четверте, автор розуміє, наскільки складним є питання надання можливості громадянам реалізовувати право законодавчої ініціативи, і тут проблема навіть не у недосконалому законодавстві чи низько ефективному державному управлінні. Громадянам України певний час буде важко змінювати свою свідомість та реалізовувати надане право на практиці, але нехай ці тези покладуть хоч мінімальний, але початок, спрямований на утвердження та реалізацію українцями свого суверенного права законодавчої ініціативи.

Список використаних джерел

1. Конституція України // Офіційний вісник України від 01.10.2010 р. / № 72/1 Спеціальний випуск /, стор. 15, стаття 2598.
2. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та про функціонування Європейського Союзу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eurodocs.sdla.gov.ua/DocumentViewLast/tabid/30/ctl/Edit/mid/31/ID/10006386/Lang/Default.aspx>
3. REGULATION (EU) No 211/2011 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 16 February 2011 on the citizens' initiative // Official Journal of the European Union 11.03.2011. L 65/1.
4. Рішення Конституційного суду України по справі № 1-5/2005 від 5 жовтня 2005 року № 6-рп/2005 // Офіційний вісник України від 26.10.2005 р., № 41, стор. 31, стаття 2605.

Секція 1: Пріоритети зовнішньої та безпекової політики України у контексті російської агресії

РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКО-КАЗАХСТАНСЬКИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Микитчук Наталія Миколаївна,

кандидат історичних наук,

доцент кафедри міжнародних відносин,

Дніпропетровський національний університет ім. Олеса Гончара

У 2014-2015 рр. Україна активізувала пріоритетні європейський та євроатлантичний напрями зовнішньої політики. Однак, в умовах кризи політичних, економічних, енергетичних відносин з Росією українське керівництво змушене шукати на пострадянському просторі політичну підтримку, ринки збуту продукції, можливості енергетичної диверсифікації тощо. Пострадянський простір не є однорідним. Відносно самостійну позицію щодо агресивної політики Росії висловлює Казахстан.

Після анексії Криму Росією та «референдуму» у Криму Казахстан не зміг зайняти однозначну позицію. З одного боку, офіційний Казахстан зробив заяву, в якій «з розумінням» поставився до «волевиявлення» жителів Криму щодо приєднання до РФ [6]. Однак, у телефонній розмові з канцлером ФРН А. Меркель 11 березня 2014 р. Президент Казахстану Н. Назарбаєв виступив за забезпечення територіальної цілісності України [2]. Але вже під час голосування за резолюцію ООН про підтримку територіальної цілісності України №68/262 27 березня 2014 р. Казахстан утримався.

Українська сторона в подальшому намагалася дістати підтримку Казахстану. Серед контактів на найвищому рівні у 2014 р. відбулися зустрічі П. Порошенка з Н. Назарбаєвим у рамках консультацій у форматі ЄС – Україна – «Євразійська трійка» (м. Мінськ) та робочий візит Президента Казахстану до України у грудні 2014 р. П. Порошенко та Н. Назарбаєв під час спільного брифінгу в Києві оголосили про відновлення роботи міждержавної комісії щодо співпраці країн. Під час перебування у Києві Н. Назарбаєв назвав конфлікт в Україні «організованою громадянською війною», однак визнав Україну «близьким другом і партнером по політиці та економіці» та підтримав мирний план врегулювання ситуації на Донбасі шляхом дотримання мінських угод. Країни домовилися відновити військово-технічне співробітництво [7].

Українська влада й надалі намагалася зміцнити формальну та неформальну підтримку. Так, 6 липня 2015 р. під час привітання Н. Назарбаєва з 75-річчям П. Порошенко заявив, що «розраховує на подальші кроки з боку Н. Назарбаєва з метою сприяння повній реалізації мінських домовленостей, відновлення миру на Донбасі і стабільності в регіоні» [5].

Під час робочого візиту П. Порошенка до Казахстану 8-9 жовтня 2015 року підписано План дій Україна–Казахстан на 2015–2017 рр. На політичному рівні ключовим стало підтвердження Казахстаном фундаментальних принципів міжнародного права, суверенітету та територіальної цілісності держав. Одна з головних – енергетична проблематика, адже Україні потрібно бути готовою залишитися без російських енергоресурсів [4].

Казахстан має власні мотиви підтримувати Україну. Аналітики виділяють причини, через які Астані варто враховувати можливість агресії Росії: велика частка російськомовного населення та російської діаспори; відмова на початку 1990-х рр. від ядерного арсеналу та відсутність членства в НАТО; розташування на території Казахстану найбільшого на пострадянському просторі космодрому «Байконур» [8].

Для зміцнення взаємовідносин Україні слід використовувати інтереси Казахстану щодо співпраці у кількох сферах:

1. Енергетична. Казахстан зацікавлений у розвитку власних нафтопереробних потужностей поза межами країни: казахська сторона раніше виявляла інтерес до придбання одного з українських НПЗ. Казахстан має на меті диверсифікувати шляхи транспортування нафтогазових ресурсів на ринки Європи, позбутися залежності в цьому від Росії. Казахські компанії зацікавлені у приватизації українських підприємств енергетичної сфери. Розробляються можливості постачання до України енергетичного вугілля, нафти, газу, уранового концентрату [1].

2. Транспортна. Україна має один із найвищих у світі коефіцієнтів транзитності території, через неї проходять трансконтинентальні напрями вантажопотоків. Подальше зближення України із Заходом створює для Казахстану додаткові можливості для просування економічних інтересів в європейському регіоні. Слід залучати казахстанські інвестиції в модернізацію транспортної інфраструктури України: 1) створення сучасних логістичних систем для забезпечення взаємодії транспортних комплексів, проведення реконструкції, будівництва та експлуатації портів на Каспійському морі, залучення казахстанських компаній до розширення використання морських портів України (розглядалася можливість реалізації проектів перевалки нафти в районі морського нафтотерміналу «Південний» і нафтопереробного заводу в районі міста Южного Одеської області); 2) будівництво казахстанською стороною зернового терміналу або створення СП в одному з портів на Чорному морі для експорту зерна в інші країни; 3) співпраця у реконструкції та побудові нових авто- та залізничних шляхів (стратегічна мета – участь обох країн в ініціативі «Економічний пояс Шовкового шляху» за маршрутом Західний Китай – Західна Європа).

3. Космічна. Пріоритетні проекти: прогноз «космічної погоди»; створення космічного апарату для вивчення сонячно-земних зв'язків і стану іоносфери, зокрема для виявлення передвісників землетрусів; аерокосмічний моніторинг природних ресурсів і екологічного стану територій, тестування методик тематичного дешифрування космічних знімків; участь у створенні Всесвітньої космічної обсерваторії; створення наземної інфраструктури системи високоточної супутникової навігації; співпраця у підготовці та підвищенні кваліфікації спеціалістів космічної галузі в Україні; об'єднання можливостей українських КБ «Південне», «Південмашу» та «Хартрону» з можливостями казахської сторони, у тому числі космодром «Байконур».

4. Машинобудування. Казахстан зацікавлений у поставках з України сільгосптехніки, техніки для електростанцій, вагонів, гірничошахтного обладнання. Водночас є можливості зі створення заводів для збирання та обслуговування цієї техніки на території Казахстану.

5. Агропромисловий комплекс. Україна може надавати Казахстану технології, матеріали та обладнання для вирощування, зберігання та переробки сільськогосподарської продукції, співпраці в модернізації іригаційних систем. Актуальним є створення СП у переробному секторі, побудова комбикормових заводів, елеваторних та зерноочисних комплексів, молочно-товарних ферм.

6. Науково-технічна, освітня. У Казахстані існує дефіцит спеціалістів та технологій у сфері металообробки, машинобудування, в авіаційній та космічній галузях. Україна має потужну наукову базу, можливість надавати якісну освіту казахстанським спеціалістам, розробляти спільні наукові проекти, експортувати українські технології та розробки, направляти спеціалістів. Опрацьовуються питання участі українських компаній в будівництві Казахстаном об'єктів електроенергетики, атомних станцій, спільного виробництва ядерного палива.

7. Сприяння українській діаспорі Казахстану в задоволенні культурологічних потреб, підтримці зв'язків з етнічною Батьківщиною. Українська діаспора є третьою за чисельністю етнічною групою після казахів і росіян (306 тис. етнічних українців).

Таким чином, в умовах сучасної кризи Україна змушена шукати політичної та економічної підтримки на пострадянському просторі. Цілком обґрунтовано на таку підтримку можна розраховувати від Казахстану, оскільки країна є досить розвиненою

економічно, має політичну та економічну вагу в СНД та в Центральній Азії, загрозу власній воєнно-політичній та економічній безпеці. Казахстан не може йти на відкриту конфронтацію з Росією, однак у реалізації зовнішньої політики керується власними національними інтересами, які не збігаються з амбіціями Росії.

Список використаних джерел

1. Казахстан готовий поставляти в Україну нафту, газ і урановий концентрат [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : http://dt.ua/ECONOMICS/kazakhstan-gotoviy-postavlyati-v-ukrayinu-naftu-gaz-i-uranoviy-koncentrat-187244_.html
2. Казахстан підтримує територіальну цілісність України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : <http://ukranews.com/news/117477.---.uk>
3. «Нафтогаз» і держкомпанія Казахстану розглядають участь у спільному енергетичному проекті [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: http://dt.ua /ECONOMICS/naftogaz-i-derzhkompaniya-kazakhstanu-rozglyadayut-uchast-u-spilnomu-energetichnomu-proekti-187259_.html
4. Порошенко і Назарбаєв підписали План дій Україна – Казахстан на три роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : <http://www.unian.ua/ politics/1147804-poroshenko-i-nazarbaev-pidpisali-plan-diy-ukrajina-kazakhstan-na-2015-2017-roki.html>
5. Порошенко попросив Назарбаєва допомогти втихомирити Путіна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: http://24tv.ua/poroshenko_poprosiv_nazarbayeva_dopomogti_vtihomiriti_putina_n590860
6. Посла Казахстану викличуть до МЗС України через підтримку Астанною кримського «референдуму» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: http://dt. ua/POLITICS/posla-kazakhstanu-viklichut-do-mzs-ukrayini-cherez-pidtrimku-astanoyu-krimskogo-referendumu-139937_.html
7. Україна та Казахстан відновлять військово-технічну співпрацю [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://www.bbc.com/ukrainian/ politics/2014/ 12/141222>
8. Gelernte J. An Enticing Next Target For Putin Moscow is turning up the rhetoric on Kazakhstan, a non-NATO member with a valuable space center / J. Gelernte [Electronic Resource]. – Mode of access: URL: <http://www.wsj.com/articles/josh-gelernter-an-enticing-next-target-for-putin-1412722083>

Секція 1: Пріоритети зовнішньої та безпекової політики України у контексті російської агресії

ДИFUЗНІ ВІЙНИ ЯК НОВИЙ КЛАС ГЕОПОЛІТИЧНИХ ЗАГРОЗ

Осельська Олена Сергіївна,
кандидат політичних наук,
доцент кафедри міжнародних відносин,
Дніпропетровський національний університет ім. Олеся Гончара

Нині у динамічному світі, що змінюється, виникає принципово новий клас загроз. Це боротьба не тільки інтелекту, фінансів, організаційних принципів, технічних можливостей і технологічних рішень, але, перш за все, боротьба кодексу поведінки колишньої цивілізації та моральних початків зовсім іншої культури. На планеті розбудовується свого роду глобальна та багаторівнева конструкція, яка експлуатує можливості, що відкрилися, для необмежених моральними бар'єрами форм діяльності легальних та іллегальних організацій, де «неформальний стиль» та гнучкість подібних «організмів» виявляється їх суттєвою перевагою.

Існуючі системи забезпечення безпеки виявилися налаштованими на зовсім інший клас загроз, в нових конфліктах їх потужність, внутрішнє зорієнтована на принцип ескалації (а не диверсифікації), виявилася зовсім неадекватною. Вони були створені для боротьби із системами нападу таких же держав або їх коаліцій. У всякому разі – «з агресією чітко виражених інститутів, з чимось таким, що має географічно локалізовану інституційну структуру» [1; 12]. А проти нових типологічних суб'єктів ці системи не працюють.

Зараз на планеті виникає феномен так званих «дифузних війн» – відбувається дифузія часових і просторових меж конфліктів, їх суб'єктів та об'єктів, засобів і методів ведення бойових дій, що застосовуються. В умовах трансформації світоустрою, коли «родові ознаки» колишнього цивілізаційного контексту і державності відсутні або послаблені, сучасні військові системи стають все менш ефективними. Прикладом тому може бути в'язкість та хибкість ситуації в Косово, в Македонії, коли вектор активності зміщувався від конфронтації з Сербією до «Албанської армії визволення». США, що володіють величезною потужністю, зіткнулися із безликим супротивником та анонімною агресією.

Мережна типологія цих суб'єктів дозволяє їм швидко адаптуватися до зовнішніх умов, що змінюються, саме в цьому напрямі діють сьогодні деякі великі транснаціональні корпорації, пристосовуючись до мінливої геометрії глобальної економіки та нових форм конкуренції. За зрозумілих причин корпоративні утворення є більш інертними, ніж бюджетні структури, до яких відносяться і збройні сили, і спецслужби, і суспільні системи безпеки в цілому.

Але зараз вони теж змушені переймати мережні правила гри, порівнювати ключові переваги й пороки децентралізації й автономії з конкурентоспроможністю звичних вертикальних командних ліній. Поки що підпорядковані директивному плануванню державні служби не можуть встигати давати відповідь на нові виклики, і в цьому одна з причин, чому вони не можуть швидко переналаштуватися на боротьбу із новими, нешаблонними видами загроз. У той час, коли держава все більше коштів вкладає у боротьбу з тероризмом, громадяни все менше покладаються на заходи колективної безпеки. Рівень ризику зріс настільки, що вже не може страхуватися звичними засобами та відповідними інститутами.

Цивілізація, переходячи в іншу якість, зіштовхується із новим класом загроз. Розробляються та випробуються відповідні військові засоби й технології. Але все частіше доводиться замислюватися не стільки про підвищення ефективності вже існуючих систем і підходів, скільки про принципово нові шляхи забезпечення стратегічної стабільності, про

альтернативні концепції та картографію дій, про цілеспрямовану та результативну зміну правил гри.

Саме розуміння соціальної структури Нового світу та витоків його ідеології може дати ключ до ефективної боротьби із новими загрозами національним державам та суспільству в цілому.

Мережеві комунікації є базовими й основними. Ієрархічні комунікації історично були надбудовою над мережевими. Сьогоднішнє їх зіткнення обумовлене тим, що інформаційні технології підняли можливості мережових комунікацій на новий рівень. Тобто, окрема людина (скажімо, блогер) тепер може зрівнятися за своїм впливом з цілим інститутом. Можливе і принципово позитивне використання цього інструментарію. Наприклад, за допомогою соцмереж писали ісландську конституцію [6].

Зацікавленість мережевими структурами та формами їх існування й функціонування була покликана вимогами реального життя, оскільки саме в ньому мережні структури були представлені на багатьох рівнях. На сьогоднішній день теорія вже наздогнала практику. І багато в чому це було простимульоване розвитком мереж терористичних організацій. Так, наприклад, для Аль-Каїди як мережевої структури не має значення, хто стоїть на чолі. Зникнення з арени бен Ладена не змінює ситуації, оскільки мережі є неієрархічними структурами.

На сьогоднішній день до вивчення мережових структур залучені всі – від математиків і IT-спеціалістів до спеціалістів з тероризму та соціальних наук. Наприклад, американська армія в особі «Армійської дослідницької лабораторії фінансує створення Центру соціальних і когнітивних мереж у Ренселерському політехнічному інституті» [5]. Фінансування може і не таке велике з точки зору США, але надзвичайне з точки зору України. Це 35 з половиною мільйонів доларів на десять років роботи.

Зміст дифузної війни, яка реалізується мережевими структурами, полягає в досягненні успіху в збройній боротьбі не через перевагу в чисельності й вогневій могутності військ, а завдяки їх перевазі в інформаційних можливостях та організаційній побудові за мережевою структурою. Власне, саме цим і небезпечна ця загроза. У дифузній війні буває важко визначити суперника, а отже майже неможливо вести мову про правові, етичні та моральні фрейми. Без них організоване насильство веде до деградації локальних спільнот, їх варваризації. Наприклад, в Україні досі тривають дискусії щодо терміну «антитерористична операція», який не відображає сутності подій у зоні конфлікту на Донбасі. З іншого боку, інша сторона протистояння, РФ, офіційно не визнає своєї участі, тож якщо це війна – то хто суперник?

Так само стираються кордони війни та сценарії її початку та закінчення. Практично вся європейська політична та військова історія говорить про те, що еліти сприймають початок і закінчення війни як церемонію, певний набір дій. Але у гібридній війні принаймні одна зі сторін відчуває брак легітимності. Тоді на допомогу приходять пропаганда або створення маріонеткових урядів. Відтак, зміна стану з військового на мирний суттєво ускладнюється, а ворожість зростає та поширюється за межі конфлікту.

Такою була правова ситуація у війнах індіанців з американськими колоністами, чи конфлікти у Судані та Конго, чи навіть війна з тероризмом (маючи початок, вона навряд чи матиме кінець). Така війна має усі шанси вилитись у ендемічне та безкінечне насилля в регіоні.

Цілком слушно наголошують військові аналітики і на тому аспекті, що «дифузні війни здатні нівелювати технологічну перевагу будь-якої армії» [3; 28]. Натомість сьогоднішня «дифузна війна» виявила не лише всі слабкі сторони української армії та суспільства, а й артикулювала новий виклик світу загалом та державам Східної Європи зокрема. Відсутність відкритого протистояння, використання нових тактик, дезінформації, створення за короткий час атмосфери паніки й загрози, використання живого щита з мирних мешканців продемонстрували безпорадність армії у війні нового типу. В Україні під загрозою виявились

практично усі сфери суспільного життя – економіка, політика, культура пам'яті та інформаційного споживання, навіть ідентичність.

Очевидно, сучасна гібридна загроза українській державності вимагає не просто пошуку адекватних відповідей на щоденні виклики. На часі є розробка системної відповіді, довгострокової стратегії. Це видається неможливим без теоретично-методологічного осмислення сутності дифузної війни та вивчення світового досвіду протистояння гібридній загрозі. Перебіг сучасних воєн свідчить про необхідність розгляду та врахування не лише суто військових аспектів, а й політичних, соціокультурних, техніко-економічних та геополітичних вимірів військового конфлікту.

Список використаних джерел

1. Галака О.М. Основні тенденції розвитку та ймовірні форми воєн і збройних конфліктів майбутнього / О.М. Галака, О.А. Ільяшов, Ю.М. Павлюк // Наука і оборона. – 2007. – № 4. – С. 10–15.
2. Ільяшов О.А. Війни майбутнього як об'єкт наукових досліджень / О.А. Ільяшов // Наука і оборона. – 2008. – № 2. – С. 36–40.
3. Арзуманян Р.В. Определение войны в 21 веке. Обзор XXI ежегодной конференции по стратегии Института стратегических исследований Армейского военного колледжа, 6–8 апреля 2010 р. / Р.В. Арзуманян. – Ереван, 2011. – 60 с.
4. Hoffman Frank G. Hybrid Warfare and Challenges / F.G.Hoffman // Joint Force Quarterly (JFQ). – 2009. - Issue 52, Forth Quarter. – P. 34–39.
5. Hoffman Frank G. Hybrid Threats: Reconceptualizing the Evolving Character of Modern Conflict / F.G.Hoffman // Strategic Forum. Institute for National Strategic Studies (INSS), National Defence University (NDU). Washington, DC, April 2009. – №. 240. – P. 1–8.
6. Почепцов Г. Мережеві комунікації. // Г. Почепцов/ Media sapiens. – 07 серпня 2011. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/ethics/manipulation/merezhevi_komunikatsii/

НАТО ЯК ФАКТОР СТАБІЛІЗАЦІЇ ЄВРОПИ ПІД ЧАС АГРЕСІЇ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Потехін Олександр Володимирович,
доктор історичних наук,
головний науковий співробітник
ДУ «Інститут всевітньої історії НАН України»

Мережевий характер сучасної міжнародної системи робить беззмстовним питання про ієрархію держав, але не знімає з порядку денного проблему їхньої здатності окремо чи разом різною мірою впливати на її стабільність (встановлення нових взаємозалежностей чи відновлення зруйнованих) або внесення турбулентності, системної дестабілізації (розриву зв'язків). Закономірністю є те, що *стабілізація, як правило, вимагає використання набагато більших ресурсів, ніж дестабілізація*. Це сповна відчули на собі Сполучені Штати, які були змушені відмовитися від одноосібних дій на світовій арені та шукати підтримки в союзників по НАТО.

У теорії міжнародних відносин домережевої доби визначення стабільності можна відшукати в концепції гегемоністської стабільності, що, як і геополітика, оперує поняттями «домінування» та «контроль» (специфіка геополітики – «контроль простору»). Дискусія щодо пізнавальної здатності цієї теорії, породженої від початку економічною думкою (її автор Ч. Кайндлбергер на матеріалах Великої депресії 1930-х рр. дійшов висновку, що стабільність міжнародної економічної інфраструктури вимагає наявності держави-«стабілізатора», що володіє засобами контролю над відхиленнями від встановлених нею правил), а, згодом запозиченою політологією, стосується, насамперед, визначення «гегемон».

Згідно з ліберальним позитивним підходом, гегемон – це лідер групи держав, які заохочують його, співробітничать та освячують його дії заради спільного блага. Автор концепції ліберальної гегемонії Д. Ікенберрі вважає, що держави-гегемони постають після перемоги у великій війні, але якщо післявоєнний порядок нелегітимний, то їхнє домінування не розгортається повною мірою та є нестабільним. Потреба у встановленні стабільного міжнародного порядку зумовлена неминучою з плином часу ерозією військової та економічної переваги гегемона. За Д. Ікенберрі, вибір стратегії гегемона відбувається з тріади: домінування, самотність, встановлення взаємозв'язків з іншими державами. Демократичним державам – гегемонам краще вдається зберігати свій статус, пропонуючи переваги та викликаючи довіру до надійності своїх зобов'язань. Щоб уникати частих витратних викликів своїй владі, держава, що домінує, змушена демонструвати свої миролюбні наміри щодо інших країн, вона має залучати своїх молодших партнерів до інституцій, насамперед НАТО, яка надає їм формального права голосу у прийнятті рішень та регулює їхню поведінку. Отже, гегемон вдається до створення союзу з іншими державами, в такий спосіб обмежуючи власну самостійність.

Теорія гегемоністської стабільності базується на припущенні, що гегемон сприятиме встановленню стабільного міжнародного режиму, вигідного для домінуючої держави, але її менш впливові партнери виграють від стабільності ще більше. Це означає, що баланс сил можливий лише в ситуації, коли гегемон встановлює та підтримує міжнародну політичну систему. За Р. Гілпінім, гегемон здійснює експансію, доки не досягне рівноваги між здобутками та витратами на її продовження. Спостерігається тенденція, що ціна збереження міжнародної стабільності (статус-кво) зростає швидше, ніж ресурсна здатність сили, що

домінує (гегемона), підтримувати власні позиції та статус-кво водночас. Для захисту домінуючих позицій держава повинна збільшувати витрати на збройні сили, підтримку союзників, інші засоби стабілізації міжнародної системи. Результатом відмови гегемона від своїх зобов'язань в рамках міжнародної системи, що перевищили його можливості (занепад гегемона), постає її дестабілізація.

Під враженням від дій Кремля, спрямованих на силове захоплення територій України та її руйнування як держави, деякі дослідники віддають перевагу гіпотезі архаїзації системи міжнародних відносин, зокрема відродженню в Європі геополітики нацистського штибу 30-х рр. ХХ століття. Але ця гіпотеза є хибною, не відповідає дійсності, оскільки архаїка передбачає зростання, а не зменшення ролі військової сили, яка у сучасній Європі може виступати насамперед як засіб стримування агресора. Архаїка російської агресії не здатна змінити магістральний напрям процесів, що відбуваються в міжнародних економічних і політичних відносинах в умовах глобалізації в ХХІ столітті. Дестабілізація відбулася через дії Росії, яка в Україні у черговий раз (після Придністров'я, Грузії та ін.) своїми імперіалістичними діями піддала сумніву засади європейської й світової системи міжнародної безпеки. Загроза взаємного знищення (нанесення неприйнятних збитків іншій стороні) завжди була найстійкішою, найбільш надійною гарантією відносної стабільності не лише двосторонніх стосунків, але і ситуації у світі в цілому.

Сучасна агресивна політика Росії, яка з часу вторгнення в Україну 20 лютого 2014 р. вдається до масштабних провокацій, загрожуючи реінкарнувати «холодну війну» з метою примусити Захід піти на Ялту-2, тобто визнати за Москвою «право» обмежувати суверенітет незалежних держав на пострадянському просторі та всупереч міжнародному праву та власним зобов'язанням, зафіксованим багатосторонніми та двосторонніми договорами, перекроювати кордони на ньому, підірвала засади європейської та світової безпеки. Воєнний шантаж, до якого постійно вдається Росія, актуалізував для НАТО проблему її стримування.

Для встановлення і підтримання європейської стабільності в НАТО є вибір: а) втручання, яке може передбачати обмежене чи повномасштабне використання сили – до нього за всі роки існування НАТО вдалося тільки одного разу – у 90-ті рр. ХХ ст., щоб припинити війни та етнічні чистки на території колишньої Югославії після її розпаду; б) стримування. Зміст стримування (containment, deterrence) полягає у переконанні іншої сторони у тому, що її агресивні дії призведуть до реакції у відповідь, за якої вона зазнає неприйнятних для себе втрат, які набагато перевищать отримані або заплановані вигоди. Стимування безумовно виходить за рамки простих розрахунків втрат чи надбань сторін-учасниць збройного конфлікту, воно є динамічним процесом, за якого мають братися до уваги не тільки безпосередні, але віддалені наслідки удару.

У стримуванні слід розрізняти два аспекти: (1) утримання противника від міжнародної дестабілізації (так званого ревізіонізму у міжнародній системі), тобто спроби змінити ситуацію на власну користь, що може здійснюватися загрозою застосування військової сили чи її застосуванням не щодо противника, а проти його союзника – на периферії, при цьому зовсім не обов'язковим є застосування зброї масового знищення (containment); (2) вплив на поведінку іншої сторони загрозою нанесення абсолютно неприйнятного для неї за масштабами втрат удару у відповідь на агресію (deterrence).

За Р. Нароллом, який простежив політику стримування в ретроспективі, є сім вартих уваги для оцінки його ефективності факторів: позиція для оборони; могутність збройних сил; мобільність збройних сил; якість збройних сил; їх престиж (імідж); засоби оборони; військово-політичні союзи. Він доходить висновку, що «військові приготування («хочеш миру – готуйся до війни») не знижують ризику розв'язування війни». Але такий ризик може зменшувати військово-політичний інституціалізований союз – НАТО, насамперед для середніх та малих країн – його членів.

У діючій Стратегічній концепції НАТО (СК), схваленій у Лісабоні 19-20 листопада 2010 року, зокрема, декларується: «Стимування (deterrence) на основі відповідного поєднання ядерних і звичайних можливостей залишається основним елементом загальної

стратегії» Альянсу». Прийнята вже після російського вторгнення до Грузії у серпні 2008 р., СК жодним чином не передбачала стримування РФ, а, навпаки, просякнута духом заохочення Росії до співробітництва задля «подальшого спільного розвитку системи європейської безпеки». Треба віддати належне НАТО : офіційна позиція Альянсу щодо неприйнятності російської агресії проти України була сформульована та неодноразово підтверджена у досить прямий та недвозначний спосіб. Але протягом 2014 р. та першого півріччя 2015 р. п'ять трастових фондів для допомоги Україні, рішення про створення яких було схвалене на саміті Україна-НАТО у вересні 2014 р., так і не запрацювали. Кардинальних зрушень у позиції Альянсу щодо надання допомоги Україні не відбулося й під час візиту до Києва Генерального секретаря НАТО у вересні 2015 р.

Сучасну ситуацію у відносинах НАТО – Україна найкращим чином описує Дж. Шерр. У 2015 р. існував консенсус в Альянсі з таких питань: «РФ веде агресивну війну проти України, всупереч власним зобов'язанням за угодами, що створили фундамент системи міжнародної безпеки після припинення «холодної війни»; збройна інтервенція Росії становить смертельну загрозу для України, а також загрозу для такої Європи, якою її хочуть зберегти європейці; конфлікт між Росією та Україною становить загрозу системного характеру: В.Путін не може собі дозволити поразку в Україні, але не можна дозволити йому й здобути перемогу. Зберігається небезпека ескалації воєнних дій в Україні» [з ініціативи російської сторони. – Авт.]; для відповіді на цей виклик НАТО має привести власні засоби та методи стримування у відповідність до «нового покоління» загроз, зокрема до застосування проти слабких держав, вразливих до вторгнення, провокацій та підривної діяльності, інформаційної та «гібридної» війни; у цілому європейська система стримування та оборони зазнає удару, якщо Росія досягне своєї мети в Україні, тому потрібно докласти усіх доступних зусиль, щоб не допустити територіального розпаду України та хаосу в державі; «російський виклик», схоже, є проблемою у довготривалій перспективі».

Важко не зачаруватися красою формули, запропонованої навесні 2015 р. директором Інституту світової політики А. Гетьманчук: «Україна ще ніколи не була так близько, і так далеко від НАТО, як сьогодні». Мається на увазі, що після анексії Криму та інспірованої Росією війни на Донбасі в Україні вперше існує потужна суспільна підтримка вступу до НАТО. Але ті ж самі події призвели до небажання Альянсу навіть обговорювати перспективу її членства. «Україна опинилася у певному зачарованому колі. З одного боку, НАТО всіляко повторює, що в Україні є власний вибір, зокрема й в тому, що стосується інтеграції до НАТО. З іншого боку, реакція НАТО на сам факт обговорення членства України в НАТО означає, що насправді в Україні такого вибору не існує». Базуючись на прецедентах нещодавньої історії, можна стверджувати, що Україна в змозі розірвати це буцімто «зачароване» коло: ніяких див для цього не має трапитися. Достатньо хоча б згадати досвід 1997 р., коли країнам Балтії було відмовлено у членстві в НАТО під час першої хвилі розширення. Але завдяки єдності політичних еліт та спадковості позицій урядів в питанні євроатлантичного вибору пройшло зовсім трішки за історичними мірками часу, й держави Балтії опинилися під захисною безпековою парасолькою Альянсу. Україні треба докласти зусиль, щоб довести: знаходячись на передньому краї стримування подальшої російської навали, наша країна, як ніхто інший у Європі сьогодні, є не користувачем, а контрибутором стабілізації на континенті.

Секція 1: Пріоритети зовнішньої та безпекової політики України у контексті російської агресії

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ МЕДІА В ОКУПОВАНОМУ КРИМУ

Соколан Олена Ігорівна,
магістр журналістики, здобувач,
Інститут екранних мистецтв КНУТКиТ ім. Карпенка-Карого

Науковий керівник: Горпенко Володимир Григорович,
професор, доктор мистецтвознавства,
Інститут екранних мистецтв КНУТКиТ ім. Карпенка-Карого

Свобода вимушеного слова. Журналісти в Криму поступово адаптуються до нових, неукраїнських реалій. У лютому 2014-го Володимир Путін підписав закон, що вніс поправки до Кримінального кодексу Російської Федерації. Відтоді – за публічні заклики до примусової зміни конституційного ладу РФ (по суті мова йде про «екстремізм») (ст. 280 КК РФ) документ гарантує від ста до трьохсот тисяч рублів штрафу або чотири роки ув'язнення [1, с.146]. Посилили і відповідальність за «розпалювання ненависті чи ворожнечі» (ст. 282 КК РФ) [1, с. 147]. Ця стаття передбачає штраф від 300 до 500 тисяч рублів або чотири роки примусових робіт.

За організацію екстремістської спільноти в Криму тепер можуть оштрафувати на 200-500 тисяч рублів або призначити примусові роботи на термін до п'яти років з обмеженнями свободи на термін від року до двох. Максимальне покарання за цією частиною статті – шість років ув'язнення. При цьому учасники такої спільноти можуть отримати штраф до 100 тисяч рублів або примусові роботи до трьох років. Максимальний термін для учасників екстремістської спільноти – чотири роки за ґратами.

Правозахисник «Кримської польової місії» Дмитро Макаров пояснює – «екстремістські» поправки до Кримінального кодексу настільки розмиті визначили саме поняття, що фактично до нього можна підв'язати будь-яке критичне до влади висловлювання. Працівників же ЗМІ за таких умов можуть звинуватити у публічному поширенні закликів і збільшити ступінь покарання. «По суті будь-яке твердження про те, що Крим є частиною української території – загрожує терміном до чотирьох років. А з використанням ЗМІ – до п'яти років. І ми знаємо, що вже є кримінальні справи в Криму за цими статтями проти журналістів, які, зокрема, пишуть про Крим», – пояснює юрист в інтерв'ю автору дослідження.

Правозахисники «Кримської польової місії» наводять такі промовисті цифри: станом на липень вони зафіксували двадцять п'ять фактів тиску силовиків на журналістів, тринадцять разів «незручній» пресі забороняли відвідувати і висвітлювати офіційні заходи. Місцеві чиновники і законодавці ухвалили чотири документи, що обмежують свободу слова. Серед них – вищезазначені поправки до Кримінального кодексу. Крім того, минулого року ввели кримінальну відповідальність за заклики до сепаратизму, розповів Дмитро Макаров.

У вересневому звіті КППМ йдеться про кілька випадків порушень прав працівників медіа у Криму [2]. Зокрема, 7 вересня керівник апарату антитерористичної комісії Криму Олександр Буличев повідомив, що з початку року за підозрою у екстремізмі були затримані сім блогерів, які нібито вели дві екстремістських спільноти в соцмережі «ВКонтакте», пропагували радикальний іслам і розповсюджували ідеї фашизму. Проте, відзначили правозахисники, жодного конкретного прикладу забороненого висловлювання чиновник не навів.

Крім того, 22 вересня на кілька адрес провідних ЗМІ республіки надійшов лист з Міністерства внутрішньої політики РК. У ньому працівникам медіа наполегливо

рекомендували виключити з лексики слово «меджліс», адже така організація за даними прокуратури нібито не зареєстрована у Криму і Севастополі.

29 вересня, за даними правозахисників, представники Роскомнагляду телефоном заборонили редакторам кількох інформаційних видань розповсюджувати будь-яку інформацію про присутність російських військ у Сирії, окрім повідомлень російського агентства ТАРС.

Більш детально із моніторингами щодо прав людини і свободи слова у Криму можна ознайомитися на офіційному сайті Кримської польової місії [3].

Крім того, в редакції севастопольського видання «Інформер» автору цього матеріалу повідомили – підозрюють, що їхню редакторку Ірину Осташенко отруїли за політичні матеріали. За п'ять місяців до смерті на жінку напали біля її власної квартири. Тоді журналістка і її колеги по редакції пов'язали інцидент із виходом статті «Севастопольський Че Гевара улітає навсеред?» з критичними коментарями про так званого «народного мера» Севастополя, власника підприємства «Таврида-Електрик» Олексія Чалого.

Після підозрілої смерті Ірини Осташенко редакція вдалася до самоцензури, анонімно зізналися працівники «Інформера». Правозахисник Дмитро Макаров підкреслив – такий спосіб, як правило, стає нормою в умовах тиску на свободу слова, зважаючи на недостатню активність влади в розслідуванні злочинів проти журналістів.

Поступове згортання прав і свобод працівників ЗМІ відбулося і на найпоширеніших темах, які обирають журналісти. Севастопольський фрілансер Володимир розповів, що така форма, як журналістське розслідування, майже зникла зі сторінок і екранів. Адже, як правило, передбачає «гострі» контакти з представниками влади чи силових структур. В умовах же, коли працівники преси почуваються незахищеними, вони намагаються цих контактів уникнути.

Спецкор українського телеканалу «Інтер» на півострові Юлія Крючкова відзначила, що нині майже неможливо знімати проблемні сюжети, шукати героїв, здобувати офіційні і статистичні дані. Адже чиновники майже не йдуть на контакт із українськими журналістами, часто виключають їх з розсилок про плановані заходи та й взагалі майже не запрошують і не повідомляють про прес-конференції і події за участі офіційних осіб. До того ж, знімальну групу Юлії вже двічі затримували правоохоронці попри те, що «Інтер» – єдиний український телеканал, який отримав дозвіл російського МЗС на роботу в Криму. «Перший раз привід був вельми дивний. Нібито правоохоронцям надійшов сигнал від анонімною особи про те, що в нас можуть бути заборонені предмети. Нас затримали, подивилися автомобіль, провели у дільницю, де близько п'яти годин перевіряли наші особи. І це при тому, що на руках у нас були всі документи, включаючи редакційні посвідчення і дозвіл МЗС», – поділилася деталями Юлія Крючкова.

Одна з кримських журналісток, редакторка інтернет-порталу новин розповіла у приватній бесіді – у таких умовах роботи боїться за своє життя чи свободу. Тому категорично відмовилася оприлюднити своє ім'я. Своє рішення пояснила так: «Жоден із в'язнів концтабору ніколи не скаже правди про своє життя – або збреше, або змовчить».

Цією весною Кримом прокотилася хвиля обшуків і добровільно-примусових бесід із найбільш активними проукраїнськими журналістами. Дехто – попав у «чорні списки» ФСБ як свідок, а дехто – вже як фігурант кримінальної справи. Станом на квітень 2015-го експерти Кримської польової місії зафіксували скорочення кількості ЗМІ у Криму на 88%, про що повідомили у особистому інтерв'ю. Правозахисники пов'язують це, зокрема, зі страхом працівників преси бути ув'язненими за політичними мотивами та із тиском владних структур на медіа, аж до примусового позбавлення ліцензії на мовлення деяких опозиційних ЗМІ.

Так, з першого квітня 2015-го року припинив своє мовлення єдиний кримськотатарський телеканал АТР. «Компанія чотири рази подавала у Роскомнагляд документи для перереєстрації, однак кожного разу отримувала відмову», – процитував гендиректора телеканалу Ельзару Іслямову місцевий сайт Керчь.ФМ. [4] АТР разом з усією

редакцією перебрався на материкову Україну і продовжив мовлення з Києва. У Криму залишилася лиш ФБ-спільнота «Кримський репортер», яка до цих пір готує відеоматеріали з півострова для опального телеканалу [5].

Проте, вже у листопаді кримська прокуратура порушила кримінальну справу проти власника АТР Ленура Іслямова. Бізнесмен став одним з ініціаторів «торговельної блокади» півострова. Розслідуючи цю справу, правоохоронці навідалися з обшуками до редактора кримського відділення телеканалу Лілії Буджурової [6].

Довелося вивезти редакцію і частину обладнання і українськомовному телеканалу Міністерства оборони «Бриз». При цьому і військовим, і цивільним журналістам ЗМІ неодноразово погрожували розправою і кримінальними справами, повідомив головний редактор ТРК капітан 1 рангу Іван Чміль. Російські військові вилучили частину редакційної власності і цінний відео-архів. Унікальні кадри весни-2014, коли відбувалося захоплення Криму російськими військовими, були вилучені і частково знищені. Частина матеріалу редакції, за свідченнями її журналістів, потрапила на полиці до спецслужб. Частину незаконно перепродали іноземним телеканалам.

Однак подібні факти утисків свободи слова не бентежать доволі великий прошарок працівників місцевих кримських медіа. Мої співбесідники у проросійських та навіть провладних інтернет-виданнях Севастополя не приховують того, що пишуться своїми матеріалами попри відсутність балансу і емоційність, що межує з маніпуляцією. Пояснюють це тим, що нібито роблять корисну для Росії справу – не інформують, а коригують громадську думку під потреби держави. Ось лише кілька прикладів свіжих заголовків: «План Барака Обами з встановлення контролю над Урядом Севастополя з тріском провалився!», «США вимагає від України дати геям бразди правління», [7] «Бойовики ІДІЛ збивають бороди і тікають з Сирії під виглядом жінок» [8].

Ще більше ідеологічного соусу у матеріали місцевих ЗМІ додали російські журналісти, які заповнили вакансії, що вивільнилися після відтоку українських кадрів.

Список використаних джерел

1. Уголовный кодекс Российской Федерации [зі змінами та доповненнями] станом на листопад 2015. – М., 1996. – 183 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://duma.consultant.ru/files/1156455>
2. Мониторинговый обзор ситуации с правами человека в Крыму [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://crimeahr.org/wp-content/uploads/2015/11/Review_Crimean_Human_Rights_Group_September_2015_RU.pdf
3. Крымская полевая миссия [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://crimeahr.org/category/monitoring/>
4. В Крыму закрыли единственный в мире крымско-татарский телеканал АТР [Текст]. – Керчь, 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kerch.fm/2015/04/01/v-krymu-zakryli-edinstvennyy-v-mire-krymsko-tatarskiy-telekanal-atr.html>
5. Крымский репортер [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/groups/110274805988078/?fref=>
6. У меня два приоритета – Родина и Семья. Не пугайте их автоматами! – Буджурова [Текст]. – К., 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://crimea.hromadskeradio.org/2015/11/02/u-menya-2-prioriteta-rodina-i-semya-ne-pugayte-ih-avtomatami-budzhurova>
7. Севастопольские рассказы [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sevstory.ru>
8. Форпост [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sevastopol.su>

Секція 1: Пріоритети зовнішньої та безпекової політики України у контексті російської агресії

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЦІННІСНИХ РОЗБІЖНОСТЕЙ

Тодоров Ігор Ярославович,
доктор історичних наук,
професор кафедри країнознавства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Революція Гідності проти корумпованої влади, яка під тиском ззовні намагалася перешкодити європейському вибору Українського народу, відкрила перед Україною можливості для побудови нової системи відносин між громадянином, суспільством і державою на основі цінностей свободи і демократії. Прагнучи перешкодити волі українського народу до європейського майбутнього, Росія окупувала частину території України – Автономну Республіку Крим і місто Севастополь, розв'язала воєнну агресію на Сході України та намагається зруйнувати єдність демократичного світу, ревізувати світовий порядок, що сформувався після закінчення Другої світової війни, підірвати основи міжнародної безпеки та міжнародного права, уможливити безкарне застосування сили на міжнародній арені. Ці дії Росії спочатку не знайшли адекватної відсічі з боку США, ЄС, НАТО. Захід довгий час не міг консолідуватися і не спромігся на дійову активізацію своєї політики, обмежившись ритуальними висловлюваннями «глибокого занепокоєння». Це спровокувало чи не найбільшу кризу в міжнародних відносинах, повернувши світ до порядку денного «холодної війни», до мови погроз і санкцій, поставило під питання існування усталеної системи міжнародної безпеки, заснованої на гельсінських принципах.

В країнах ЄС та НАТО є досить велика частина людей, які наївно продовжують вірити, що Росію можна зробити демократичною. Це є ключовою помилкою: ще на початку 90-х, після розвалу СРСР існувала надія, що Росія може бути демократичною і стати частиною цивілізованого світу. Історія останніх 24 років, на прикладі України, Грузії, Молдови, довела, що це абсолютний абсурд.

Водночас на Заході поширюється розуміння, що варто співіснувати з Росією, але, на жаль, будь-які спроби втягнути її в демократичні процеси – це політична фата-моргана. Маркіз де Кюстін ще в 1839 р. слушно зауважив: «московська вдача – це дикунська вдача, байдужа до святости даного слова, до всякого правдивого почування, до почуття справедливості. Все в ній – тріумфуюча брехня, облуда й обман, брак всякого морального сенсу, відсутність поняття права і обов'язку» [1].

В цьому контексті варто не забувати про принципові ціннісні відмінності Росії і цивілізованого світу. Напад на Україну створив ситуацію, за якої розходження в цінностях між сторонами війни не може більше ігноруватися. Більше того, саме у відмінності цінностей – причини протистояння. Відмінність цінностей виступає відповіддю на запитання, за що воює Росія і за що воює Україна. Українці, як і більшість європейців, виступають за індивідуальну свободу, на відміну від росіян, які виступають за колективний патерналізм. Індивідуальна свобода – це зовсім не всюдозволеність, як про це інколи говорять російські пропагандисти. Справжня свобода – це відповідальна свобода. Індивідуальна свобода – це свобода громадян на Майдані, це свобода волонтерів, які захищають свою країну, коли армія небоєздатна, а державу зруйновано, це свобода резервістів, що добровільно йдуть захищати свою Батьківщину. Колективний патерналізм колаборантів у Криму та на Сході України виражається у відозвах «Росія, захисти нас!», «Путін, введи війська!». Колективний патерналізм в Росії завжди примусовий, завжди з оглядкою на те, що

вважає більшість. Колективний патерналізм в Росії завжди породжує «зрадників», яких суспільство шельмує, ненавидить і переслідує. Колективний патерналізм в Росії – це нездатність суспільства до спільної дії без оглядки на владу і державу. Саме тому індивідуальна свобода в Україні породжує громадянство, тобто спроможність громадян брати відповідальність на себе. Колективний патерналізм в Росії породжує підданство, тобто делегування населенням відповідальності державі.

Інноваційність українців і європейців проявляється у праві на революцію, яке принципово заперечується в Росії. Інноваційність проявляється у відмові українців від фундаменталізації православ'я, в віротерпимості до інших релігій, що відповідно заперечується в Росії. Українці виступають проти права сили і проти свавілля, що твориться російською владою. Крим Росією був окупований не за міжнародним правом, не за українським правом і не за російським правом, а за правом сили. За правом сили і за рахунок чистого свавілля Росія ініціювала, профінансувала, забезпечила озброєнням і військовими фахівцями колабораціонізм на Сході України.

Солідарність в Росії досягається шляхом безпрецедентного контролю масової свідомості, офіційної істерії в медіях, шельмування інакомислячих, пошуку та репресій «зрадників». У Росії солідарність також розуміється як спільність в ненависті до Заходу, Туреччини, в агресії до України, в спільному протистоянні західним санкціям. В Україні солідарність носить позитивний характер, це солідарність захисту своєї території від російської агресії, солідарність підтримки поранених і біженців, солідарність у проведенні реформ. В Україні солідарність має також суспільний характер – це широкий рух громадських активістів, волонтерів та організацій, заснованих на соціальних мережах.

Вихід із сучасної світової безпекової ситуації можливий саме за врахування ціннісних відмінностей. Мають бути не лише точкові економічні санкції, які зберігаються, а й більш глобальні – різноманітна блокада, демонстрація сили тощо. Росія ніякої іншої мови, крім мови сили не розуміє [2].

Консолідований (наскільки це можливо!) Захід разом з Україною має домогтися припинення збройної агресії проти України і виведення Росією збройних формувань з території України; відведення збройних сил Росії від кордонів України і припинення загроз; повернення окупованих і анексованих територій; відшкодування Україні всіх збитків, причиною яких став акт російської агресії; притягнення до відповідальності всіх, хто причетний до воєнних злочинів і злочинів проти людяності на території України. Безсумнівно, що такі умови можуть виглядати фантастичними, проте іншого шляху для відновлення справедливого миру важко запропонувати. Бо лише їхнє виконання надасть можливість говорити про відновлення нормальних цивілізованих відносин з Росією. На жаль, у Захода поки повноцінного розуміння цього немає. На те є низка причин: російські гроші, наявність «корисних ідіотів», які, виходячи з хибно сприйнятих ліберальних європейських цінностей, вимагають, що потрібно почути іншу сторону, показати, що правда десь посередині. Втім, правда не посередині. Є «імперія зла» яка, володіючи ядерною зброєю, прагне остаточно зруйнувати міжнародну систему відносин і встановити щось інше, з власним домінуванням над частиною планети. І це несе загрозу Заходу.

Отже, підтримка України цивілізованим світом у війні з Росією дуже важлива. Для цивілізованого світу важлива чіткість і відповідність юридичних характеристик того, що відбувається (війна, агресія, анексія, відповідальність агресора, санкції, найманці, колаборанти, іноземні окупаційні війська). Якщо не давати таких кваліфікацій, то інформаційний простір своїми підступними визначеннями заповнює агресор («громадянський конфлікт», «громадянська війна», «повстанці», «особливі права регіонів»). У результаті небажання надати чіткі визначення і правові характеристики подіям вже майже два роки ситуація ускладнюється як для України, так і її союзників.

Спільними цінностями були обумовлені українські сподівання на негайну та ефективну підтримку України Організацією Північно-атлантичного договору. Проте вони виявилися наївними і марними. У тексті Стратегії національної безпеки України 2015 р. Альянс

згадується 19 разів. Зокрема, йдеться про запровадження інтегрованої системи освіти, бойової і спеціальної підготовки персоналу для органів сектору безпеки і оборони, поглиблення оборонно-промислового та військово-технічного співробітництва з державами - членами НАТО, інтенсифікацію співпраці України з Альянсом в межах Трастового фонду НАТО [3]. Тобто в новій редакції відновлена євроатлантична мета України. Проте зроблено це доволі стримано. Це обумовлено насамперед складною геополітичною ситуацією у світі.

Отже, Україна в середньостроковій перспективі спиратиметься на власні можливості та залишає за собою право долучатися до міжнародної консультативної, фінансової, матеріально-технічної допомоги з боку Організації Північноатлантичного договору.

Список використаних джерел

1. Кюстин А. Россия в 1839 году [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://royallib.com/read/kyustin_astolf/rossiya_v_1839_godu.html#0.
2. Россия никакого другого языка, кроме языка силы, не понимает [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://novosti.dn.ua/details/263841>
3. Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України». Офіційний портал Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>

Секція 1: Пріоритети зовнішньої та безпекової політики України у контексті російської агресії

КОРЕКЦІЯ ПРІОРИТЕТІВ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПОЛІТИКИ СУСІДСТВА

Толстов Сергій Валеріанович,
кандидат історичних наук, доцент,
завідувач відділу трансатлантичних досліджень,
Державна установа «Інститут всесвітньої історії
Національної Академії наук України»

Керівні органи ЄС розглядають відносини з Україною в ракурсі Європейської політики сусідства (ЄПС), яка вважається ключовою ланкою зовнішньополітичної діяльності європейського інтеграційного об'єднання. Офіційна мета ЄПС полягає у встановленні з країнами-сусідами якомога тіснішої політичної асоціації та максимальної економічної інтеграції. Хоча ЄПС визначає певний набір загальних критеріїв для всіх країн-сусідів, відносини з кожним із зовнішніх партнерів мають власну специфіку. Країни-сусіди узгоджують з ЄС індивідуальні «плани дій» або «порядок денний» асоціації, які мають підтвердити їхню прихильність до демократії, прав людини, влади закону, ефективного врядування, ринкової економіки та сталого розвитку. Зі свого боку, ЄС надає країнам-сусідам підтримку в досягненні цих цілей. Із 16 країн, на які поширюється ЄПС, 12 вважаються «повноцінними партнерами» (Азербайджан, Вірменія, Грузія, Єгипет, Ізраїль, Йорданія, Ліван, Марокко, Молдова, Палестина, Туніс, Україна). З Алжиром тривають переговори щодо укладення рамкових документів. Натомість Білорусь, Лівія та Сирія не включені до програм і структурних механізмів ЄПС [1].

Політику ЄС щодо східноєвропейських сусідів уособлює регіональна «спільна» політична ініціатива «Східне партнерство» (СхП), яку запропонували країни-члени ЄС, найбільш зацікавлені в розвитку співпраці з державами регіону. В документах ЄПС проект «Східне партнерство» характеризується як інструмент, який створює «спільну власність» на визначення змісту політики та характеру взаємодії між ЄС та східноєвропейськими учасниками. Така дефініція вказує на згоду європейських інституцій залучати уряди та громадські об'єднання країн-партнерів до підготовки й реалізації політики ЄС щодо них самих. Проте, беручи до уваги неспівставність потенціалів ЄС-28 та окремих країн Східної Європи, провідна роль у визначенні пріоритетів належить Брюсселю.

За лісабонською редакцією Договору про Європейський Союз прерогатива ухвалення рішень у сфері зовнішньої політики та політики безпеки належить до спільних функцій ЄС та держав-членів. Керівні установи ЄС можуть визначати напрями діяльності та виходити з певними ініціативами, планами заходів та проектами програм, однак кінцеві рішення ухвалюються в Раді ЄС, тобто представниками урядів країн-членів. З часу проголошення ЄПС (2004 р.) цілі та пріоритети ЄПС піддавалися критичному аналізу та періодичному перегляду.

В останньому документі з цього приводу – комюніке Єврокомісії та Високого представника з питань зовнішньої та безпекової політики «Перегляд ЄПС» від 18 листопада 2015 р. відзначено, що події останніх років зумовили потребу в застосуванні нових підходів, оновленні пріоритетів та використанні нових форм діяльності [2, р. 2]. В документі відзначено, що ЄС визнає посилення взаємозалежності з країнами-сусідами. Така взаємозалежність позначена зростанням потоків біженців, посиленням ваги енергетичної безпеки, диверсифікації джерел, шляхів та форм енергетичних поставок, активізацією терористичних загроз. Все це змушує ЄС шукати більш ефективних форм партнерства з сусідами. Оскільки стабільність ЄС побудована на демократії, правах людини, владі закону

та економічній відкритості, оновлена ЄПС у якості свого головного політичного пріоритету має відігравати зовнішню стабілізуючу функцію. Хоча ЄС «не може самостійно дати відповідь на виклики в регіоні», нова ЄПС має сприяти створенню умов для позитивного розвитку [2, р. 2].

Серед пріоритетних питань ЄПС названо активізацію уваги до проблем реформування сектору безпеки країн-сусідів, попередження конфліктів, політику, спрямовану на протидію тероризму та радикалізації. Водночас ЄС декларує намір дотримуватися принципів безпечної та законної мобільності громадян водночас із подоланням феномену нелегальної міграції та пов'язаних з нею видів злочинної діяльності [2, р. 3].

Попри декларування спроб суттєвого оновлення ЄПС, останній періодичний огляд не містить значної змістової корекції політики ЄС у довколишніх географічних просторах. Загальний перелік розділів документа залишається традиційним: «стабілізація сусідства», «сильніші партнерства», базові принципи (відповідальне правління, демократія, влада закону, права людини), «пропозиції щодо спільних пріоритетів співпраці», регіональний вимір, збільшення ефективності допомоги. В документі відчутне посилення уваги до проблем економічного розвитку країн-сусідів. З приводу регіональних особливостей ЄПС передбачено продовження консультацій в існуючих регіональних форматах. При цьому визнається потреба розвивати стосунки з «сусідами сусідів», від яких залежить стабільність прилеглих регіональних зон.

Визнання потреби в «охопленні» проблем поза межами простору поширення ЄПС мотивується кризовими процесами в Сирії, Іраку та до певної міри, в Україні. Все це змушує керівні установи ЄС розробляти власну регіональну стратегію щодо конфліктів на Близькому Сході та, до певної міри, у Східній Європі. В контексті конфліктів в Сирії та Україні передбачено використання трастових фондів, які надають змогу гнучко реагувати на реальні потреби.

Прискорення динаміки міжнародних процесів зумовлює перехід до швидкого реагування на зовнішні зміни. Проблеми конфліктних регіонів змушують ЄС прискорювати надання допомоги і пристосуватися до швидкоплинних політичних обставин [2, р. 18-20]. З цією метою європейські керівні установи потребують ліпшої аналітичної підготовки поточних рішень та ефективної взаємодії між органами, представництвами та місіями ЄС (делегаціями ЄС, місіями в сфері політики безпеки та оборони, спеціальними представниками тощо) та державами-членами. Пропонується застосування спрощених підходів в реалізації спільних проектів за участю держав-членів та агенцій ЄС.

Однак на загал, попри прагнення модернізувати та адаптувати ЄПС до нових реалій, її ефективність залишається невисокою. Це значною мірою зумовлено внутрішніми інституційними особливостями та проблемами ЄС як асиметричного конфедеративного утворення, яке, в силу специфіки свого складу та режиму ухвалення рішень, не здатне сформулювати чітку зовнішньополітичну стратегію, обов'язкову для виконання всіма його членами. Ці особливості наочно виявилися після зміни влади в Україні у лютому 2014 р. та переходу РФ до активного протистояння із Заходом.

До певного часу європейська політична присутність у формі програм та інструментів ЄПС та СхП надавала країнам Східної Європи певні, хоча й відносні, можливості для політичного лавірування. Активізація євразійського інтеграційного проекту та просування Єврокомісією угод про асоціацію та зону вільної торгівлі зі східними партнерами призвели до суттєвого скорочення можливостей автономного позиціонування східноєвропейських країн, змушуючи їхніх політиків та бізнесові кола до непростого вибору між двома альтернативними моделями. В новій ситуації можливість країн-учасниць ініціативи СхП провадити різноспрямовану зовнішньоекономічну політику, яка б передбачала їх одночасну присутність в економічному просторі ЄС та в зоні вільної торгівлі СНД, була втрачена. З одного боку, в угодах про асоціацію ЄС з Україною, Грузією та Молдовою передбачено обов'язковий перехід цих країн на технічні та технологічні стандарти ЄС. З іншого боку, застосування Росією важелів економічного тиску означає для України та Молдови закриття

російського ринку для їхніх товарів та примусове вилучення із зони вільної торгівлі, що діє між країнами-учасницями СНД. Зрештою, все це призвело до диференціації учасників, посилено напруження в регіоні та зумовило потребу в перегляді проекту СхП.

Через відсутність визначення перспективи членства в ЄС проект СхП не став для країн Східної Європи потужним інтеграційним стимулом. До того ж, керівні установи ЄС прагнули і прагнуть зберегти ЄПС як інструмент асиметричного впливу в якості «певної форми рамкової спільної політики для всього простору Східного та Південного Сусідства» [2, р. 4]. В останньому огляді ЄПС визнається, що, оскільки партнери ЄС мають різні устремління, це має повніше відобразитися в їх відносинах з ЄС, включаючи скорочення кількості пріоритетів. Також передбачено появу різних нових моделей відносин і підписання індивідуальних угод Вірменією та Білоруссю – країнами-членами Євразійського економічного союзу, які не мають наміру створювати зону вільної торгівлі з ЄС. З приводу перспектив міжнародних відносин у просторі Східної Європи більшість новітніх аналітичних розробок наголошують, що становище країн регіону визначатиметься переважно стосунками між ЄС і Росією [3; 4]. З урахуванням загострення протиріч між Росією та Заходом, напруженість у регіоні негативно впливатиме на умови економічного та соціального розвитку країн-учасниць СхП. Прогнозовані Фондом ім. Ф.Еберта чотири сценарії майбутніх відносин між ЄС та Росією передбачають доволі тривалий період напруженості та суперництва. В усіх сценаріях український чинник виступає щонайменше в якості катализатора протиріч або навіть прямого суперництва. Тому нинішня корекція цілей ЄПС напевно не буде останньою.

З набуттям чинності Угоди про асоціацію Київ зможе використовувати власний організаційний формат відносин з ЄС у вигляді Ради асоціації, її галузевих комітетів та підкомітетів. Важливу роль у підтримці європейського курсу України відіграє фінансово-економічна та політична підтримка, а також чітка позиція інституцій ЄС щодо неприйняття зовнішнього політичного тиску та порушення територіальної цілісності України з боку Росії.

Список використаних джерел

1. European Neighbourhood Policy / European External Action Service [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/enp/about-us/index_en.htm
2. Review of the European Neighbourhood Policy / European Commission; High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy: Joint Communication to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions [Swd(2015) 500 Final]. JOIN(2015) 50 final. – Brussels, 18.11.2015. – 21 p.
3. ЕС и Восток в 2030 году [Группа по разработке сценариев «ЕС+Восток 2030»]. – Берлин : Фонд им. Ф.Эберта, 2014. – 38 с.
4. Cohen C., Dalton M.G. (Eds). Global Forecast 2016. – Washington, DC : Center for Strategic and International Studies. 2015. – 143 p.

Секція 2: Економічний та бізнесовий виміри європейської та євроатлантичної інтеграції України

KEY FACTORS INFLUENCING FINANCIAL STABILITY IN BALTICS NOWADAYS

Eugenia Martinaityte

Mykolas Romeris University, Lithuania

The recent processes and events affected Baltic countries are debt crisis (Greece case), and weak euro against the dollar, the Russian-Ukraine conflict, sanctions against Russia, prices oil and gas.

All Baltic countries have had a quick recovery from the recent recession and economies have different shape than before the crisis. Now there are more capabilities for handling international shocks.

The world economic crisis in last decades of the 20th century influenced the economic development, and the international financial system changes not only in advanced countries but emerging economies in Eastern and Central European countries. These countries' ongoing financial integration processes in the context of globalization are the subject of numerous studies. The currency changeovers have always caused the negative social and inflationary effects, and they have motivated many research papers. This paper contributes to the literature by analysing how the euro changeover has affected convergence in Estonia, Latvia, Lithuania, and what the modest effects on actual inflation in all these countries, and if personnel income has a convergence trends. Central banks have a key role to play in essential euro zone policy areas.

The institutional and functional regulation ensures that central banks understand each others' reaction on current processes and economic outlooks. This provides the context within which they can set their policies in a manner relevant to their domestic policy principles and financial and price stability objectives. For the purpose to analyze the developments in Baltic countries after join eurozone it was referred to the systematic and comparative analysis of scientific literature, analysis of statistical data.

All three countries started a new age of their Independency since 90 ties. All developments went under influences of external and internal conditions: political/military pressure by crack up Soviet System, institutional and legal establishments, economic and social reforms towards the "free market" terms, structural reforms, and social attitudes dramatic changes. From political and socio-economic integration of the Soviet system in a short time all Baltic countries – Lithuania, Latvia, Estonia have to build new state status and basics economy developments. After 25 years of Independency, the new stage of developments is going within the eurozone. The basis of the financial system in each Baltic country is rather similar: Estonia and Lithuania adopted Currency board model, Latvia with similar Monetary policy pegged the national currency to the SDR (managed fixed regime). There are some significant dates in the Monetary system in each Baltic country (Table1).

Table 1. The Currency Regime Changeovers in Baltic countries

	Lithuania	Latvia	Estonia
2015	euro zone	euro zone	euro zone
2014	pegged	euro zone	euro zone
2011	pegged	Pegged	euro zone
2004	ERM II	ERM II	ERM II
	Currency board in 1992. The Estonian kroon was pegged to German mark at rate 1DEM = 8EEK.	No Currency board. Managed floating regime, 1994. Latvia pegged the Lat (national currency) to the SDR basket.	Currency board in 1994. The litas was pegged to the US dollar at a rate of 1USD = 4LTL

There are discussions about the efficiency of the currency board in case of unsustainable conditions as hyperinflation, transition time, crisis, and recession. All three Baltic countries obtained valuable experience of the fixed exchange regimes using the model mentioned above. (Pilinkus, D., et.(2011).

Estonia has had a quick recovery from the recent recession and its the economy was in better shape than before the crisis. After a sharp contraction, in which GDP contracted by over 14 percent in 2009, GDP growth rebounded quickly, growing at a rate of 3.1 percent in 2010 and 8.3 percent in 2011. Labor productivity has grown faster than real wages, which has increased the competitiveness of Estonian firms in the world markets. Estonian exports grew 22 percent in 2010 and 25 percent in 2011. It should be mentioned, that is a result of the rapid increase of high value-added exports by the manufacturing sector, which was the main job creator since the crisis. Indeed, export growth has been the main driver of the Estonian economic recovery.

In **Latvia** complications are possible in the field of transit, where both the speed of recovery of the euro-zone and geopolitical considerations, including the policy pursued by Russia and the Latvian industry capacity, will play big roles. During the next two years, overall growth might remain at 4.8%, which indicates that in many fields improvements will be gradual as well as uneven. The increase in economic activity continues to push up wages, which increased by 5.1% in the third quarter, as compared to the same quarter of the previous year. The increase in wages in the public sector was 5.3%, including the general government sector, where it reached 6.2%. It was closely followed by the private sector, where the increase was 5%. The slightly larger increase of wages in public administration is in line with projected trends, and there is reason to believe that a similar trend will continue in the future as well. The strong grip of austerity loosens, and preconditions for the wage increases improve Lithuania and Latvia stood out in Europe in 2013 with 3.3 and 4.1 per cent GDP growth, respectively. Private consumption was one of the main growth drivers and this trend is likely to continue, given increasing demand from the eurozone and recovering business sentiment. The economic performance of all three Baltic States is more directly exposed to trade with Russia than in other central European countries. By this reason, the export/import structure was highly influenced by EU/US decision to put the wide range of sanctions against Russia Recession and geopolitical conflict in Russia influence the outlook of Baltic economies this year. But region will benefit from accelerating new EU support program. This year Lithuania's GDP will grow by 2.6 percent, Latvia's – 2.8 percent and Estonia's – 2.2 percent. Due to the euro expectations, there was a hustle in Lithuania in real estate and durable goods purchases last year. These segments should slow this year. But other sector - Lithuanian exports – should benefit from the recovery in Lithuania's main trading partners in the EU.

With the entry to the euro zone, **Lithuania** improved its investment environment and should gain in the long-term. Latvian economy will be driven by domestic demand. Solid growth in wages, low inflation and falling unemployment will boost household consumption. Similar factors are in play in Lithuania and Estonia. Latvia's loan portfolio is still contracting, what restraints economic growth. Estonia's external environment is worsened by struggling Finnish economy. Favorable borrowing environment and weaker euro should help Baltic countries to adjust to changing export markets and to return to faster economic growth path next year. GDP per capita (€, 2012) in Estonia accounted by 13,495 Euros; in Latvia 10,858 Euros, and, Lithuania 11,025 Euros.

Table 2: Comparison of Macroeconomic developments and forecasts

Lithuania	2013	2014	2015	2016	2017
1	2	3	4	5	6
Real GDP, annual change, %	3.3	2.9	2.6	3.0	4.0
Average annual inflation,%	1.2	0.2	0.0	1.5	2.0
Average gross monthly earnings, annual change, eop, %	4.8	5.4	4.0	5.0	5.0

Unemployment rate, eop, %	11.5	10.1	9.0	8.2	7.5
General government budget balance, ratio to GDP, %	-2.6	-0,7	-1.7	-1.0	-0.5
Current account balance, ratio to GDP, %	1.6	0.1	-0.5	-2.0	-2.0
Latvia					
Real GDP, annual change, %	4.2	2.4	2.8	3.5	4.0
Average annual inflation, %	0.0	0.7	0.5	2.0	2.5
Average gross monthly earnings, annual change, eop, %	4.8	6.6	4.0	5.0	6.0
Unemployment rate, eop, %	11.5	10.4	9.0	8.0	7.5
General government budget balance, ratio to GDP, %	-0.9	-1.0	-1.0	-1.0	-0.5
Current account balance, ratio to GDP, %	-2.3	-3.1	-2.5	-3.0	-3.0
Estonia					
Real GDP, annual change, %	1.6	2.1	2.2	2.8	4.0
1	2	3	4	5	6
Average annual inflation,%	3.2	0.5	1.5	1.7	2.0
Average gross monthly earnings, annual change, eop, %	7.6	5.4	4.0	5.0	5.0
Unemployment rate, eop, %	8.7	6.5	6.5	6.0	5.5
General government budget balance, ratio to GDP, %	-0.5	0.6	-0.5	-0.5	0.0
Current account balance, ratio to GDP, %	-1.1	-0.1	-1.0	-1.5	-1.5

Source: DNB

The Baltic countries still have work on the recovery of their economies under new conditions faced by Russia-Ukraine crisis. Latvia, Estonia and Lithuania still suffer from high unemployment, reviving credit growth—as well as improving export competitiveness and reducing high structural unemployment—are key to sustaining economic growth in the Baltics. Lithuania's main export markets include Russia (20 per cent), Latvia (10 per cent), Estonia (8 per cent), Poland (7 per cent), and Germany (7 per cent).

Credit to the private sector contracted 5.7% in **Latvia** last year, while parent funding of Nordic subsidiary banks fell further, according to a separate IMF report. Latvia's economy is still a standout within the region. It entered the euro area in January with the fastest growth rate in all of Europe, helped by robust consumer demand and higher real wages. The unemployment rate fell to 11.3% at the end of 2013, while inflation slid to an average of zero last year, the IMF said.

Estonia's economy is expected to expand 2.4% this year—a major improvement from the 0.8% growth in 2013—and will head toward potential growth of 3% to 3.5% in the medium term. Its economy has benefited from private consumption and a decline in its elevated unemployment rate to 8.6% last year, but Estonia still needs to boost competitiveness, including by diversifying its infrastructure, the IMF said. Similarly, **Lithuania's** economy is on a positive trajectory, and the economy grow remain the faster among Baltic countries.

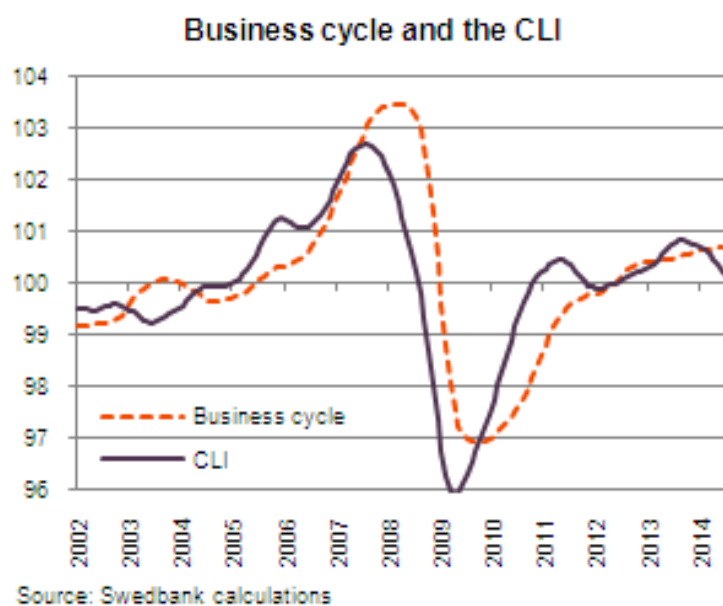

Fig. 1. Leading indicators show possible changes in the business cycle in Lithuania

The macroeconomic trends have influence the consumers' behavior and expectations. The lessons and experiences gathered from these activities are also fed into analysis and policy advice that informs policies in the Union, with particular regard to global economic developments and their potential effects on EMU, the international role of the euro, the reform of the international monetary system, the evolution of global external imbalances, the external representation of the EU and country-specific economic issues.

Table 3. Consumer confidence indexes in Baltic and selected countries

Country/Area	Consumer Confidence	Reference	Previous	Highest	Lowest	Business Confidence
Euro Area	-5.50	May/15	-4.60	2.40	-34.30	0.28
France	93.00	May/15	94.00	128.94	80.09	103.00
Germany	102.20	Jun/15	101.10	116.80	83.50	108.50
Italy	105.70	May/15	108.00	124.19	84.70	104.10
Netherlands	6.00	Jun/15	2.00	27.00	-44.00	4.10
United Kingdom	1.00	May/15	4.00	10.00	-39.00	3.00
United States	94.60	Jun/15	90.70	111.40	51.70	52.80
Latvia	-5.60	May/15	-5.50	-5.00	-30.80	-3.60
Lithuania	-5.00	May/15	-5.00	9.00	-56.00	-6.60
Estonia	-8.80	May/15	-3.80	12.80	-38.00	95.90
Russia	-32.00	Mar/15	-18.00	1.00	-59.00	-6.00
Switzerland	-7.00	Jun/15	-0.70	25.30	-53.60	93.10
Turkey	64.29	May/15	65.35	111.90	64.29	109.00

Fall of prices for resources are pushing Lithuania towards deflation. Therefore, inflation forecast for 2015 has been revised from 0.4 to -0.4 percent, and for 2016, from 0.7 to 0.3 percent. Weak euro helps restore the competitiveness of European goods in dollar countries, i.e., the United States and Southeast Asia. Euro depreciated by 25% y/y, Weak euro has a positive effect on the euro area's economy and should help the Baltic exporters in their mission of redirecting exports and finding new markets. Although consumer confidence has increased in Lithuania in compare with

---

previous time, this optimism was affected by cheapening energy resources that enabled households to divert funds and purchase other goods or simply save. Furthermore, retail trade data analysis of January-February 2015 (first months after euro implementation) shows that the yearly turnover growth of most goods has slowed down. This was significantly affected by people getting used to the new currency. Consumer confidence can be sustained by the growth of the average wage and unemployment reduction. Economists (SEB Outlook 2015) predict that in 2015 and 2016 the average wage will grow by 4.2 and 4.8 percent respectively. On the other hand, due to predicted deflation, the real wage should grow more than the nominal wage - this would increase purchasing power and consumption in coming years. The impact on the Baltic states from the Russia-Ukraine crisis is so far limited to a few companies and sectors but could lead to bigger problems, especially on the energy side, if the conflict escalates.

The Baltics as other countries highly depend on external cross connected terms. European debt crisis (Greece case), sanctions against Russia and Ukraine crisis in a short time created new risks and uncertainties for countries' developments. The Russia-Ukraine crisis has a significant impact as three Baltic States' trade and investment linkages to Russia and Ukraine are significant, and financial contagion may deepen because the dependency on Russia's gas and oil. Greater risk aversion in bank and bond market funding is more likely to present a downside risk to growth this year.

When a small and open economy as each of Baltic countries is experiencing economic downturn and is not able to generate enough income to support its public spending the public sector there are not many options for the maneuver between monetary and fiscal policies to find relevant decision for recovery of economy and future developments. Each Baltic country build own way to achieve recovery goal. Estonia was better equipped by necessary reserves, Latvia asked for IMF loan, and Lithuania used internal capacity through cutting wages and salaries and using other fiscal instruments.

References

1. Baltic Business Outlook,(2014). SEB bank.
2. Cavallo, A., Rigobon, R.(2014). The Price Impact of Joining a Currency Union: Evidence from Latvia.NBER.
3. Dziuda, W.; Mastrobouni, G. (2009) "The euro changeover and its effects on price transparency and inflation." *Journal of Money, Credit and Banking*, 41(1), 101-129.
4. Ehrmann, M. (2010) "Inflation developments and perceptions after the euro cash changeover." *German Economic Review* 12(1), pg 33 – 58
5. National changeover plan (2010). 9th update.
6. http://ec.europa.eu/economy_finance/euro/countries/estonia_en.htm
7. Pilinkus, D., Svolka, A., Bartkus, E.V. (2011). The Role of Currency Board Regime during Economic Crisis//*Inžinerine Ekonomika-Engineering Economics*, 22(4), 392-401
8. Regional Economic Prospects in EBRD Countries of Operations, 2014. EBRD Office of the Chief Economist.
9. Rõõm, T., and K. Urke (2014) "The euro changeover in Estonia: Implications for inflation." Bank of Estonia Working Paper 6/2014
10. Staehr, K. (2010) „Income convergence and inflation in Central and Eastern Europe: Does the sun always rise in the east?“ *Eastern European Economics*, 48(5), 38 - 62.

**КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ
НА МІЖНАРОДНИХ РИНКАХ**

Агій Аннабела Василівна,
студентка 4 курсу
напряму підготовки «Міжнародний бізнес»
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Курей Оксана Андріївна,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародного бізнесу, логістики та менеджменту
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Конкурентоспроможність є визначальним критерієм ефективності будь-якого суб'єкта, вона забезпечується за рахунок конкурентних переваг у боротьбі за ринки збуту, ресурси, за місце на ринку, за клієнта, за прибуток, а також визначає темпи зростання виробництва та рівень національної безпеки. Саме тому обґрунтування підходів до формування стратегії конкурентоспроможності національних підприємств на міжнародних ринках є надзвичайно актуальним завданням, зважаючи на прагнення України та українського бізнесу успішно інтегруватися у європейські ринки.

Міжнародна конкурентоспроможність підприємства є здатністю підприємства створювати та реалізовувати продукцію, цінові й нецінові якості якої більш привабливі, ніж в аналогічній продукції конкурентів на зовнішньому ринку. Тобто, конкурентоспроможність підприємства – володіння певними специфічними факторами, які відсутні у конкурентів, володіння конкурентними перевагами. Конкурентні переваги можна класифікувати на [1]:

1) абсолютні, які пов'язані з наявністю унікальних ресурсів і виробничих можливостей, і відносні, які обумовлені кращими порівняно з іншими регіонами можливостями або умовами виробництва і реалізації продукції чи надання послуг;

2) кількісні (частка ринку) та якісні характеристики функцій регіону, товарів або послуг його підприємств;

3) фактичні (реалізовані) й потенційні (не використовуються на даний час).

Для успішного виходу на міжнародні ринки компанії необхідно чітко усвідомлювати власні конкурентні переваги та вміти управляти ними. Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства означає застосування певного комплексу заходів, спрямованих на протистояння різноманітним факторам впливу та подолання негативних наслідків конкуренції з метою досягнення бажаного рівня конкурентоспроможності на міжнародному ринку [7]. При розробці стратегії конкурентоспроможності на зовнішньому ринку підприємства проходять такі етапи управління [4]:

- моніторинг конкурентного середовища міжнародного ринку. На цьому етапі проводиться дослідження основних факторів зовнішнього ринку для визначення можливостей і загроз підприємства, ступеня інтенсивності конкуренції на зовнішньому ринку, рівня «вхідного бар'єру»;
- оцінка конкурентоспроможності підприємства, його продукції та основних конкурентів на зовнішньому ринку, що полягає у визначенні основних ключових факторів успіху підприємства, конкурентних переваг, які можуть забезпечити йому успішне функціонування та довгострокове випередження конкурентів на зовнішньому ринку;

- реалізація стратегії управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства полягає у прийнятті рішення стосовно того, якими засобами підприємство буде досягати поставлені цілі;
- оцінка і контроль за реалізацією визначеної стратегії управління конкурентоспроможністю підприємства на зовнішньому ринку.

На конкурентоспроможність підприємства впливає низка факторів. Вони поділяються на внутрішні (контрольовані чинники діяльності підприємства) та зовнішні (зовнішні чинники, що діють у глобальному оточенні та здійснюють вплив на функціонування підприємства). До зовнішніх факторів відносяться: політична ситуація в державі; економічні зв'язки; наявність конкурентів; розміщення виробничих сил; наявність сировинних ресурсів; рівень техніки та технологій; система управління виробництвом; концентрація виробництва; законодавча база [2].

Внутрішні фактори конкурентоспроможності підприємства включають: систему та методи управління підприємством; рівень організації процесу виробництва на підприємстві; прогнозування та планування; орієнтація на маркетингову концепцію; інноваційні технології виробництва; ступінь задоволення потреб споживача; якість виробленої продукції з точки зору оптимальності якісних і технічних параметрів товару [2].

Наведені вище фактори впливають на ставлення покупців до підприємства та його продукції, результатом чого є зміна частки продукції підприємства на ринку.

Проаналізувавши фактори впливу зовнішнього середовища на конкурентоспроможність підприємства, можна розробити план дій на випадок непередбачених обставин, розробити комплекс заходів, які дозволять перетворити загрози на будь-які вигідні можливості. Для такого аналізу використовують методи PEST-аналізу (політичні, економічні, соціальні, технологічні фактори), SWOT-аналізу, який допомагає визначити загрози й можливості, з якими зіштовхується підприємство, і встановити несприятливі фактори, які можуть знизити рівень ефективності потенціалу підприємства. Не останнім фактором у цьому переліку може виявитися поточна міжнародна економічна політика держави, в межах якої відбувається інтеграція чи то у міжнародні торговельні організації, чи то у міждержавні угруповання.

Нарешті, варто констатувати, що сучасну міжнародну (зокрема, економічну) політику України визначальним чином обумовлює набуття чинності 1 січня 2016 р. поглибленої та всеосяжної угоди про вільну торгівлю між Україною та ЄС [6]. Угода спрямована на зменшення та скасування тарифів, які застосовуються сторонами щодо товарів, лібералізацію доступу до ринку послуг, а також на приведення українських правил і регламентів, що стосуються бізнесу, у відповідність до правил і регламентів ЄС з метою забезпечення вільного руху товарів і послуг між двома сторонами та взаємного недискримінаційного ставлення до компаній, товарів і послуг на території України та ЄС. Тобто, угода має низку позитивних аспектів для українських підприємств: спрощена процедура сплати й повернення ПДВ при експорті; українські експортери мають доступ до європейських ринків з 23 травня 2014 р., натомість Україна відкриватиме свої кордони значно повільніше. Але відбуватиметься стандартизація виготовленої продукції відповідно до норм ЄС, що значно уповільнює адаптацію українських підприємств до експорту товарів на європейські ринки. Основною перешкодою успішної стандартизації українського виробництва при цьому є його суттєве технологічне відставання.

Отже, угода про вільну торгівлю між Україною та ЄС є комплексною програмою адаптації регуляторних норм у сферах, пов'язаних із торгівлею, до відповідних стандартів ЄС, а тому здатна вплинути на видозміну факторів зовнішнього і внутрішнього економічного середовища і, таким чином, на конкурентоспроможність українського бізнесу.

Список використаних джерел

1. Головачев А.С. Повышение конкурентоспособности региона – главная задача государственных и местных органов исполнительной власти / А.С.Головачев // Проблемы управления. – 2009. – №4 (33). – С. 119–125

-
2. Кадирус І.Г. Конкурентоспроможність підприємства та фактори, що на неї впливають. /І.Г.Кадирус // Ефективна економіка. – 2014. – №5. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3390>
  3. Конкурентоспроможність національної економіки / за ред. д-ра екон. наук Б.С.Кваснюка (Ін-т економіки та прогнозування НАН України) – К.: Фенікс, 2005. – 582 с.
  4. Маркетингове управління конкурентоспроможністю підприємств: стратегічний підхід: монографія / Л.В.Балабанова, В.В.Холод. – Донецьк: Дон ДУЕТ ім. М. Туган-Барановського, 2006. – 294 с.
  5. Суліма О.А. Теоретико-методологічні засади конкурентоспроможності підприємств. /О.А.Суліма // Ефективна економіка. – 2014. – №1. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2675>
  6. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. // Законодавство України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011
  7. Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства: навч. посібник / за ред. І.Ю.Сіваченка. – Київ: ЦНЛ, 2003. – 186 с.
  8. Чумак Л.Ф. Фактори впливу на формування конкурентоспроможного потенціалу підприємств / Л.Ф.Чумак // Экономика и управление. – № 1. – 2013. – С. 62–69.

Секція 2: Економічний та бізнесовий виміри європейської та євроатлантичної інтеграції України

ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Блінда Александра Іванівна,
студентка магістратури спеціальності «Країнознавство»
факультету міжнародної політики, менеджменту та бізнесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Науковий керівник: Андрейко Віталій Іванович,
кандидат історичних наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри країнознавства
факультету міжнародної політики, менеджменту та бізнесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Серед актуальних проблем розвитку Української держави питання європейської та євроатлантичної інтеграції є одним із найбільш складних і неоднозначних, євроінтеграція є головним зовнішньополітичним пріоритетом України. Інтеграція в ЄС має свої переваги і для України, і для Європейського Союзу. Для нашої держави важливого значення набувають як процес її послідовного наближення до ЄС, так і стратегічний результат цього процесу – повноправне членство в ЄС.

Розвиток відносин з Європейським Союзом у довгостроковій перспективі є одним із пріоритетів зовнішньоекономічної політики України. Європейська інтеграція для України – це шлях модернізації економіки, подолання технологічної відсталості, залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій, створення нових робочих місць, підвищення конкурентоспроможності вітчизняного товаровиробника, вихід на світові ринки, насамперед на ринок ЄС. Як невід’ємна частина Європи Україна орієнтується на діючу в провідних європейських країнах модель соціально-економічного розвитку.

Виступаючи на XVII саміті Україна – ЄС, який відбувся у Києві 27 квітня 2015 р., Президент України П. Порошенко наголосив, що перспектива членства у ЄС є стратегічним орієнтиром українських прагнень до перетворення і ключовою метою, заради якої проводяться реформи. Вперше Україна брала участь у саміті в статусі держави, яка уклала Угоду про асоціацію з Європейським Союзом.

Політичні переваги інтеграції України у ЄС пов’язані зі створенням надійних механізмів політичної стабільності, демократії та безпеки. Зближення з ЄС є гарантією, а виконання його вимог – інструментом розбудови демократичних інституцій в Україні [1, с.26].

У євроінтеграційному процесі кожної країни настає момент, коли із зовнішньополітичного питання він перетворюється на низку конкретних і досить складних завдань політики внутрішньої. Для України такий момент настав з підписанням Угоди про асоціацію з ЄС у 2014 р. Відтоді на перший план вийшли абсолютно технічні потреби, наприклад, імплементація сотень європейських нормативних актів, щоб правила, за якими функціонує державний сектор, політика та економіка в Україні, були такими ж, як у Європі.

Угода про асоціацію визначає якісно новий формат відносин між Україною та ЄС на принципах «політичної асоціації та економічної інтеграції» і слугує стратегічним орієнтиром системних соціально-економічних реформ в Україні. Передбачена угодою поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі між Україною та ЄС визначатиме правову базу для вільного переміщення товарів, послуг, капіталів, частково робочої сили між Україною та ЄС, а також регуляторного наближення, спрямованого на поступове входження економіки України до спільного ринку ЄС [3].

Проблема економічної інтеграції для України є однією з першочергових, а враховуючи те, що Україна – одна з найбільших європейських держав, то для неї особливо важливою є інтеграція саме з країнами Європи і, в першу чергу, з країнами-членами Європейського Союзу.

Головна функція європейської інтеграції – консолідація українського суспільства. Традиційно в Україні були чіткі регіональні відмінності у ставленні населення до зовнішньополітичних пріоритетів. Новий формат відносин із ЄС – Угода про асоціацію – передбачає зміну як самої моделі, так і механізмів поглиблення двосторонніх відносин.

Важливим елементом Угоди про асоціацію між Україною та ЄС є положення про створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ЗВТ). Ними передбачено суттєву лібералізацію торгівлі (усунення тарифів чи квот) між сторонами, гармонізацію законодавства і нормативно-регуляторної бази [3].

Євроінтеграція сприятиме зростанню продуктивності економіки та темпів технологічної модернізації під впливом конкуренції на єдиному європейському ринку та забезпеченню вільного доступу до новітніх технологій, капіталу, інформації; підвищенню кваліфікації робочої сили за умов їх вільного руху в межах єдиного ринку; створенню більш сприятливого інвестиційного середовища; істотному зростанню обсягів торгівлі на ринку ЄС; створенню передумов для прискореного зростання взаємообміну в галузях з підвищеним рівнем науки та техноємності; підвищенню якості регулятивних інститутів у бюджетній, банківській, фінансовій сферах та корпоративному управлінні. Економічна інтеграція також надасть можливість використовувати фонди регіонального розвитку ЄС для прискорення виходу на вищий рівень економічного розвитку, властивий більш розвиненим країнам Євросоюзу [2, с.64].

Участь у процесі європейської інтеграції є за змістом не просто міжнародною взаємодією економік України та ЄС, а, насамперед, процесом глибокого проникнення інститутів ЄС (законодавства, норм і правил ведення бізнесу, кращих практик тощо) в українську економіку. У такій якості ЄС виступає переважно як фактор впливу на внутрішні процеси.

У процесі інтегрування України в ЄС особливого значення набуває проблема залучення іноземних інвестицій, вирішенню якої сприяє поліпшення інвестиційного клімату в країні, зумовлене дією макроекономічних факторів.

Наслідком інтеграції України в ЄС стануть суттєві зміни в забезпеченні права на вільне працевлаштування, адекватної оплати та безпеки праці, гарантій соціального забезпечення, належних умов життя громадян, охорони здоров'я, освіти, культури, соціального захисту і соціального страхування відповідно до європейських стандартів.

Сама мета інтеграції, як доводить досвід практично всіх нових країн членів ЄС, стала потужним стимулом необхідних для цього соціально-економічних перетворень. Після розширення ЄС Україна стала безпосереднім її сусідом, що визначить посилення впливу ЄС на Україну, зокрема, в контексті подальшої демократизації українського суспільства і зміцнення європейської орієнтації населення України [4].

Успішність будь-якої євроінтеграційної політики полягає не в твердженнях і деклараціях про європейський вибір, а в банальному слідуванні принципам та цілям цієї політики. Європейський вибір України відкриває нові перспективи співробітництва з розвинутими країнами континенту, надає можливості економічного розвитку, зміцнення позицій України у світовій системі міжнародних відносин. Це – найкращий спосіб реалізації національних інтересів.

Список використаних джерел

1. Сіденко В. Розширення Європейського Союзу на схід: наслідки для України / В.Сіденко// Національна безпека та оборона. –2009. – №9. – С. 25–29.
2. Сльозко О. Європейський вибір України в контексті інтеграції в ЄС / О.Сльозко/ Україна у світовому економічному просторі / Ін-т економіки упр. та госп. права. – К.: Таксон. – 2008. –246 с. – С.63–81.
3. Угода про асоціацію між Україною та ЄС і його державами-членами //Комітет з питань європейської інтеграції Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://comeuroint.rada.gov.ua/komevoint/control/uk/publish/article?art_id=56220 &cat_id=45826.
4. Хто є хто в Європейському Союзі // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.europa.eu.int/comm/igc2000/dialogue/info/offdoc>

СУЧАСНІ РИЗИКИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

Бондаренко Вікторія Михайлівна,

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник,
доцент кафедри міжнародного бізнесу, логістики та менеджменту
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Демян Михайло Михайлович,

студент магістратури спеціальності «Бізнес-адміністрування»,
факультет міжнародної політики, менеджменту та бізнесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

У сучасній науковій літературі даються різні визначення та класифікації ризиків. Причому їх сенс у будь-якому випадку зберігається, а змінюється лише сфера, у якій виявляються певні ризики. Під ризиками варто розуміти настання або ймовірність настання низки несприятливих явищ, тенденцій, які можуть спричинити руйнацію фінансово-економічних суб'єктів, збитки у вигляді втрати або знецінення активів, деградацію процесу відтворення, банкрутство, необхідність додаткових витрат, упущену вигоду. Україна не стала на шлях трансформацій та радикальних реформ. Відсутність стратегії, спрямованої на здійснення послідовних ринкових перетворень, призводить до зниження ефективності державної економічної політики. Через брак урядових рішень, покликаних усунути перешкоди розвитку підприємництва і підвищити ділову активність, економіка України зазнає відчутних потрясінь [7].

Український бізнес у останні роки стоїть перед величезними ризиками, спричиненими війною, економічною кризою, соціальним напруженням, складністю політичної ситуації. Позиції українських компаній знаходяться під великим тиском з боку політичних та військово-політичних ризиків, фінансової нестабільності, коливань цін на світових ринках, регуляторної невпевненості тощо. Що стосується сучасних ризиків розвитку міжнародного бізнесу в Україні, то варто зазначити, що деякі процеси не залежать від управлінських рішень, а інші, відповідно, залежать від управлінських рішень тих або інших суб'єктів. В цілому можна виділити такі різновиди ризиків, як:

- економічні (прискорення інфляційних процесів, падіння гривні; посилення податкового тиску; зменшення фактичних податкових надходжень до бюджету, збільшення бюджетного дефіциту; зменшення витрат, скорочення бізнесу; вихід з ринку багатьох банків);
- політичні (колапс існуючої політичної системи; новий формат влади, нова Конституція; збільшення впливу волонтерів на політику);
- міжнародні (зменшення впливу міжнародних організацій; запуск нових інтеграційних та дезінтеграційних процесів; подальше ізолювання Росії);
- військові (зростання громадянської активності та прихід до неї нових людей; поширення терористичної загрози на інші території України);
- соціальні (зростання безробіття; збільшення кількості переселенців та загострення пов'язаних з цим проблем: житло, освіта, робота; погіршення якості медицини; збільшення рівня самоорганізації громадян) [3].

Економіка України в останні роки дедалі «слабшає». Це, в свою чергу, призводить до прискорення інфляційних процесів, падіння гривні, скорочення обсягів бізнесу. Відповідно до цього зростають витрати, безробіття. Також виникають проблеми у соціально-побутовій

сфері: проблеми з освітою, житлом. Військова ситуація залишається досить напруженою. Терористична загроза поширюється на дедалі більше міст нашої держави. Ситуація в Україні стала початком для таких світових процесів, як: запуск нових інтеграційних та дезінтеграційних процесів, а вплив міжнародних організацій, не здатних впоратися з кризою, зменшується.

Одним з найбільш чутливих в умовах війни виявились іноземні інвестиції в умовах трансформації інвестиційного клімату України. За теорією ризику інвестицій Г. Марковіца, мета кожного інвестора – більше доходу за меншого ризику [2, с. 184].

Традиційне ж поняття інвестиційного клімату означає наявність таких умов інвестування, що впливають на вибір інвестором того чи іншого об'єкта інвестування. На макрорівні це поняття містить у собі показники політичного, економічного й соціального середовища для інвестицій [1, с. 16].

Проаналізувавши підходи до визначення поняття «інвестиційний клімат», можна зробити висновок, що це узагальнююча характеристика сукупності внутрішніх і зовнішніх факторів, що визначають доцільність і привабливість інвестування в економіку держави, зокрема воєнний фактор (наявність локальних і міжнародних конфліктів, рівень національної безпеки), політичний (ступінь довіри населення до влади, рівень соціальної стабільності), економічний (динаміка макроекономічних показників) [4].

Світовий економічний форум опублікував черговий «Світовий звіт з конкурентоспроможності 2013-2014», в якому Україна опустилась на 11 позицій і перемістилася на 84-у позицію серед 148 країн [6]. Також варто зазначити, що через проведення АТО на Донбасі Україна втрачає своїх потенційних інвесторів. Через війну на Донбасі індекс ділового клімату України з початку 2014 року знизився на 44 процентні пункти – до мінус 52. Згідно зі звітом Австрійського контрольного банку, це найгірший показник у Європі, передає ДеПо з посиланням на Deutsche Welle. Всі показники знаходяться в негативному значенні шкали, вказуючи на песимізм інвесторів. Війна на Донбасі справила ще більший негативний вплив на індекс ділового клімату Росії [5].

Інвестиції як основний фактор здійснення перебудови економіки залежать від інвестиційного клімату, що формується сукупністю зовнішніх і внутрішніх факторів, які визначають доцільність і привабливість інвестування в економіку держави. Усі чинники, що формують інвестиційний клімат, зокрема: воєнний, економічний та політичний – тісно взаємопов'язані, а політична нестабільність, збройні конфлікти, масові заворушення визначають ризик інвестування: чим він більший, тим менша кількість інвестицій. Саме ці фактори в Україні наразі негативно впливають на іноземні процеси інвестування, а як результат – інвестиційні позиції нашої країни на світових ринках катастрофічно знизилися. Додатковими негативними впливами війни на економічний і політичний розвиток держави є:

- а) невідновні людські втрати;
- б) об'ємні фінансові затрати;
- в) перерозподіл політичних сил;
- г) втрата сфер впливу;
- д) руйнування інфраструктури [4];
- е) руйнація географічної цілісності країни.

Таким чином, основні ризики міжнародного бізнесу в Україні пов'язані із зовнішнім оточенням, не залежать від ефективності управління, а від політичної та економічної ситуації в країні. Тому без стабілізації цих сфер очікувати припливу іноземних інвестицій беззмістовно.

Список використаних джерел

1. Сазонець І.Л. Інвестування: міжнародний аспект: навчальний посібник / І.Л. Сазонець, В.А. Федорова – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 272 с.
2. Суторміна В.М. Фінанси зарубіжних корпорацій. Підручник / В. М. Суторміна. – К.: КНЕУ, 2004. – 566 с.

-
3. Сценарії для українського бізнесу у 2015 році. «KmbS IDEA days» у Києво-Могилянській бізнес-школі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hvylya.net/analytics/economics/stsenariyi-dlya-ukrayins-kogo-biznesu-u-2015-rotsi.html>.
  4. Інвестиційний та економічний клімат України в умовах російської агресії/ January 10, 2015 IAC Team/Автор – Яблонська А., аналітик ІАС. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://iac.org.ua/investitsiyniy-ta-ekonomichniy-klimat/>
  5. Війна відвертає від України інвесторів. У РФ перспективи ще гірші / Дєро, 2014 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dero.ua/ukr/money/voyna-otvorachivaet-ot-ukrainy-investorov-u-rf-perspektivu-07112014095000>
  6. Княжанський В. Україна опустилася у світовому рейтингу конкурентоспроможності / В. Княжанський // День, 2013. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/ekonomika/ukrayina-opustilasya-u-svitovomu-reytingu-konkurentospromozhnosti>
  7. Фінансово-економічні ризики розвитку України в умовах сучасної кризи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kibit.com.ua/ru/press/articles/?view=303>

**КРИТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ТЕОРІЙ МОТИВАЦІЇ ПРАЦІ
В СУЧАСНИХ УМОВАХ**

Бондаренко Вікторія Михайлівна,

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник,
доцент кафедри міжнародного бізнесу, логістики та менеджменту
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Клев'яник Василь Юрійович,

студент магістратури спеціальності «Бізнес-адміністрування»,
факультет міжнародної політики, менеджменту та бізнесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Будь-яке підприємство чи організація – це складна структура, основу якої складають працівники. Саме від їх роботи і залежать результати в цілому. Природно, що в сучасному менеджменті персоналу приділяється особлива увага. Класична школа менеджменту вчить, що обов'язковими умовами успішної роботи компанії є вдале формулювання системи цілей, чітке доведення їх до кожного працівника та мотивація персоналу. Мотивація – це вид управлінської діяльності, який забезпечує процес спонукання особи до діяльності, спрямованої на досягнення особистих цілей чи цілей організації [8].

Є багато визначень поняття «мотивація». Дехто вважає, що це свідоме прагнення до певного типу задоволення потреб, до успіху.

А.М. Колот розуміє мотивацію як сукупність внутрішніх і зовнішніх рушійних сил, які спонукають людину до діяльності, визначають поведінку, форми діяльності, надають цій діяльності спрямованості, орієнтованої на досягнення особистих цілей і цілей організації. Це сукупність усіх мотивів, які справляють вплив на поведінку людини [7, с. 17].

М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедуори [1, с.328] визначають мотивацію як процес спонукання себе й інших до діяльності для досягнення особистих цілей і цілей організації. Досить поширеним є визначення мотивації як рушійної сили з метою задоволення своїх потреб. Мотивацію визначають і як стан особи, що характеризує рівень активності і спрямованості дії людини в конкретній ситуації. При цьому мотив виступає як привід, причина, об'єктивна необхідність щось зробити, спонукання до певної дії [5, с. 147].

Така велика кількість визначень свідчить про те, що мотивація персоналу – це складне та багатогранне явище. Мова йде передовсім про процес, який відбувається в самій людині, спонукає її поводитись у тій чи іншій ситуації в певний спосіб з метою досягнення результатів та цілей організації.

Сьогодні досить поширеним засобом впливу на працівників є мотивація праці, що передбачає такі методи, як:

- система винагороди, матеріального і морального заохочення;
- збагачення змісту праці, підвищення інтересу до роботи;
- розвиток персоналу, надання можливості професійно-кваліфікаційного просування, планування кар'єри;
- поліпшення соціально-психологічного клімату в організації, умов роботи, заохочення індивідуальної і групової ініціативи, творчості і саморозвитку;
- активне залучення працівників до управління трудовими процесами, участь у прибутках і акціонерному капіталі фірми.

Використання того чи іншого методу має як позитивні, так і негативні аспекти. Немає ідеальної моделі стимулювання, яка могла б задовольнити потреби всіх працівників

Особливої уваги заслуговує **інноваційний** підхід до мотивації персоналу. Він використовує такі методи у сфері мотивації персоналу:

Мотивація через визначення мети. Полягає в тому, щоб вибудувати мотиваційну систему, максимально відповідну реалізації всього комплексу організаційних цілей, дозволяє максимально повно узгодити цілі працівників з цілями організації та сформулювати активну систему цільової мотивації. Інакше кажучи, цілі кожного працівника мають бути спрямованими на виконання цілей підрозділу, а ті, в свою чергу, на виконання цілей компанії в цілому. Так кожен працівник розуміє стратегію компанії, працює над її втіленням.

Традиційний підхід до *мотивації через заробітну плату* заснований на тому, зарплата сама по собі є сильним мотиватором. При цьому нівелювався особистий внесок працівника в загальний результат. Інноваційний підхід полягає в тому, що співробітники, які роблять найбільший внесок у досягнення організації, заслуговують найбільшої винагороди. Заробітна плата варіює в залежності від результатів, яких досяг той чи інший співробітник.

Ще одним потужним інструментом у мотивації персоналу є *застосування технології командоутворення*. Традиційно вважалося, що результат компанії – це сума результатів кожного окремо взятого працівника. Якщо кожен працівник виконав свою роботу, то й цілі компанії будуть досягнуті. Проте сучасний менеджмент передбачає досягнення результату саме через командну роботу. Результати залежать від взаємодії між співробітниками. Багато керівників зараз роблять ставку на «командоутворення», відкритий обмін інформацією усередині команди і, таким чином, підвищення мотивації кожного її члена.

Командна робота має суттєві переваги: значно знижується необхідність тотального управлінського контролю; легше вводити нові види продукції та послуги, проводити організаційні зміни, скорочувати тривалість виробничого циклу; перехід відповідальності до членів команди сприяє поліпшенню морально-психологічного клімату в колективі.

Також на увагу заслуговує така технологія мотивації, як *делегування повноважень*. Зараз цей метод набуває все більшого поширення. Делегування сприяє підвищенню рівня оперативності реагування компанії на зовнішні чинники, звільняє керівника від оперативного управління процесом; надає співробітникам більше свободи в досягненні цілей організації.

Важливим елементом у мотивації є кар'єрний ріст. Традиційно передбачалося тільки вертикальне зростання. Сучасний менеджмент передбачає не лише вертикальне переміщення, а й горизонтальне – перехід співробітника з одного відділу в інший. Так розширюється зона комфорту працівника, а разом з тим і знання персоналу, його кваліфікація.

Чимало підприємств приділяють увагу графіку роботи підприємства. *Гнучкий графік роботи* передбачає обов'язкову присутність на роботі протягом певного періоду часу, відпрацювання встановленої кількості годин на тиждень. Проте працівники самі можуть регулювати час початку та кінця робочого дня. Такий графік роботи має свої переваги. Працівники працюють саме тоді, коли у людей найбільша працездатність, співробітники самі розподіляють робочий час.

Можемо констатувати, що сучасні методи мотивації розраховані на добре освічений персонал, що має високий рівень самоорганізації, весь час прагне до розвитку та навчання.

Отже, із впевненістю стверджуємо, що сьогодні неможливо ефективно керувати організацією, не заручившись підтримкою всього персоналу, що, у свою чергу, недосягне без мотивації. Проте розуміння мотивації в сучасному менеджменті дещо видозмінилося порівняно з традиційною школою. Мотивація вийшла за рамки просто винагороди за трудову діяльність. Розвиток ринкових відносин примушує керівників змінювати існуючі методи і форми господарювання у всіх сферах сучасного менеджменту і, в першу чергу, це стосується мотивації персоналу. Ці зміни мають базуватись на потребах працівників, які не обмежуються лише матеріальною

складовою, а представлені у всьому різноманітті. Завдання успішного керівника — вміло поєднувати ентузіазм співробітників та гідну винагороду.

Сучасне постіндустріальне суспільство зміщує такий мотив, як висока заробітна плата, із першого плану на другий. На перші позиції в мотиваційній ієрархії виходить зміст праці, можливість самореалізації, перспективи професійного і соціального зростання, психологічний клімат у фірмі та інші.

Список використаних джерел

1. Мескон М. Основы менеджмента: пер. с англ. М. Микон, М. Альберт, Ф.Хедуори. – М.:Дело, 1997. – 658 с.
2. Капустянський П.З. Мотивація праці персоналу в сучасних умовах (організаційно-управлінський аспект). П.З. Капустянський – К.: ШКДЗУ, 2007. – 154 с.
3. Притула О.В. Мотиваційні механізми та їх використання у сфері підприємництва. О.В. Притула. – Львів: ІРД, 2003. –212 с.
4. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы. Е.П. Ильин. – СПб.: Питер, 2000. – 241 с
5. Шапиро С. А. / С. А. Шапиро. – М.: ГроссМедиа, 2008. – 224 с.
6. Михайлова Л.І. Управління персоналом: навч. посіб. / Л.І. Михайлова – К.: Центр учбової літератури, 2007 – 248 с.
7. Колот А.М. Мотивація, стимулювання й оцінка персоналу: навч. посібник/ А.М. Колот – К.: КНЕУ, 1998. – 224с.
8. Живко З.Б. Проблематика матеріальної мотивації праці в сучасному менеджменті підприємства / З.Б. Живко. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://vlp.com.ua/node/3173>.

**ЛОГІСТИКА ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ
МІЖНАРОДНОГО БІЗНЕСУ**

Бондаренко Вікторія Михайлівна,

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник,
доцент кафедри міжнародного бізнесу, логістики та менеджменту
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Майор Михайло Михайлович,

студент магістратури спеціальності «Міжнародний бізнес»,
факультет міжнародної політики, менеджменту та бізнесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

У сучасному світі логістика стала невід'ємною складовою діяльності міжнародного бізнесу. Посилення конкуренції розгортає боротьбу підприємств за виживання в умовах масштабної глобалізації економіки.

У таких умовах саме на логістиці будується взаємодія між організаціями й підвищення їхньої економічної ефективності. Цим обумовлено підвищення ролі логістичних послуг на сучасному світовому ринку. Тому останнім часом темпи зростання обсягів послуг логістики, характерні для розвинених країн, стали спостерігатися вже практично у всіх країнах, залучених у світову торгівлю товарами і послугами. Більше того, логістика стала таким собі катализатором протікання глобалізації [1, с.169–171].

У сучасних умовах функціонування підприємств простежується взаємозв'язок між рівнями логістики, що використовується на підприємстві, та його темпами економічного росту.

Глобальною причиною розвитку логістики є і розширення міжнародної мережі мультимодальних перевезень. У зв'язку з цим особливо актуальними є організація і оптимізація транспортних перевезень, себто транспортної логістики.

Уже на початку третього тисячоліття світовий ринок транспортно-логістичних послуг оцінювався більше ніж у 1 трлн доларів США, що становить близько 4 % глобального ВВП. Розвиток галузі в 21-му столітті визначається динамікою зростання світової промисловості й торгівлі, а також розширенням глобальних мереж дистрибуції [2, с. 68–71].

Найбільшим постачальником логістичних послуг є США. Їх експорт становить близько 80–90 млрд дол. США. Ця країна імпортує транспортно-експедиційні послуги за рік на суму в 90–100 млрд дол. США.

До інших найбільших експортерів даних послуг у світі відносять Німеччину (25–26 млрд дол. США), Японію (40–45 млрд дол. США), а також Великобританія, Нідерланди, Гонконг (22–28 млрд дол. США), Корею та ін. Одноосібним лідером в імпорті логістичних послуг також є США. Слідом за США за обсягами імпорту транспортних послуг йдуть: Німеччина – 52 млрд дол. США (7,56% ринку); Японія – 42,3 млрд дол. США (6,24% ринку); Великобританія – 35,8 млрд дол. США (5,21% ринку); Франція – 29,5 млрд дол. США (5,01% ринку); Данія – 23,9 млрд дол. США (3,48% ринку); Індія – 31,1 млрд дол. США (3,47% ринку); Республіка Корея – 29,9 млрд дол. США (3,41% ринку); Італія – 22,6 млрд дол. США (3,3% ринку); Нідерланди – 16,6 млрд дол. США (2,41% ринку) та ін.

Застосування логістики значно підвищує продуктивність праці як у сфері обігу, так і у сфері виробництва. За оцінками фахівців, з початку 1980-х років у США в щорічному загальному збільшенні продуктивності праці (5 – 6 %) половина (2,5 – 3 %) досягається за

рахунок поширення логістики. Встановлено, що скорочення на 1 % логістичних витрат еквівалентне майже 10-відсотковому збільшенню обсягу продажів. Наскрізний моніторинг матеріального потоку, за даними Європейської асоціації, забезпечує скорочення запасів на 30–70 %; за даними промислової асоціації США – на 3–50 %.

На думку фахівців (експертна оцінка), застосування логістики дозволяє: знизити рівень запасів на 30–50 %; скоротити час руху продукції на 25–45 %; скоротити повторні складські перевезення в 1,5 – 2 рази; скоротити витрати на автоперевезення на 7 – 20 %, на залізничні – на 5 – 12 % [3,с.42].

Зважаючи на те, що всі перераховані вище країни економічно розвинені, можна зробити висновок про важливість та великий вплив логістики на ефективність діяльності суб'єктів бізнесу.

Логістика як особливий вид управлінської діяльності спрямовує свої зусилля на дослідження та оптимізацію процесів, пов'язаних із рухом матеріальних та інформаційних потоків в напрямку посилення їх організованості та координованості. При цьому, за рахунок дії її особливих інструментів, відбувається зростання основних показників діяльності підприємств.

Список використаних джерел

1. Глушенко Т.М. / Аналіз розвитку логістичних послуг на сучасному світовому ринку / Глушенко Т.М // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – №6. – С. 169–171.
2. Транспортный рынок мира и России //NationalBusiness. – 2006. – №4. – С. 68–71.
3. Зарькова А.Г. Как выбрать экспедитора / А.Г. Зарькова //Международный бизнес в России. – 2010. – №3. – С.42.
4. Старкова Н.О. Тенденции развития логистических услуг на современном мировом рынке Н.О. Старкова [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ej.kubagro.ru/>

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФОНДОВИХ БІРЖ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Бондаренко Вікторія Михайлівна,

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник,
доцент кафедри міжнародного бізнесу, логістики та бізнесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Таранчук Володимир Альвіанович,

студент магістратури спеціальності «Міжнародний бізнес»,
факультет міжнародної політики, менеджменту та бізнесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Сьогодні фондовий ринок займає надзвичайно важливе місце в системі міжнародних економічних відносин. Світові фінансові кризи, і особливо остання глобальна фінансова криза, яка не оминула і Україну, яскраво демонструють роль фондового ринку в економічній системі будь-якої країни. Сильне падіння курсових котировок цінних паперів за невеликий проміжок часу може призвести до відповідного спаду в економіці країни. У зв'язку з цим дослідження та аналіз новітніх тенденцій розвитку фондового ринку отримує надзвичайну актуальність.

Згідно із законодавством України фондовою біржею називається акціонерне товариство, в якому зосереджується попит і пропозиція цінних паперів та яке забезпечує формування їхнього біржового курсу, здійснюючи свою діяльність відповідно до законодавства України, власного статуту і правил [1].

Отже, фондова біржа – це організація, створена для укладання угод купівлі-продажу цінних паперів та їх похідних. Фондова біржа має бути створена не менш як 20-ма засновниками, тобто торговцями цінними паперами, які мають дозвіл на здійснення комерційної та комісійної діяльності з цінними паперами, при умові внесення ними до статутного фонду 10 тис. і більше неоподаткованих мінімумів доходів громадян [2].

У статуті фондової біржі, який затверджується її вищим органом, визначається:

- найменування і місцезнаходження фондової біржі;
- найменування і місцезнаходження засновників біржі;
- розмір статутного фонду;
- права і обов'язки членів фондової біржі;
- її організаційна структура;
- порядок і умови відвідування фондової біржі;
- порядок припинення діяльності фондової біржі.

Правила фондових бірж визначають наступне:

- види угод, що укладаються;
- порядок торгівлі цінними паперами;
- умови допуску цінних паперів;
- порядок формування цін, біржового курсу та їх публікації;
- перелік всіх цінних паперів, що котируються на фондовій біржі;
- систему інформаційного забезпечення;
- види послуг, що надаються фондовою біржею, і розмір плати за них;
- правила ведення розрахунків;
- інші положення, що стосуються діяльності фондової біржі [1].

На даний час ринок цінних паперів України знаходиться на етапі свого становлення та значно відстає у розвитку від провідних фондових площадок світу.

Можна зазначити, що інтеграція українських фондових бірж у світовий фінансовий простір є однією з найактуальніших проблем сьогодення. На жаль, ми бачимо, що Україна є економічно відсталою країною, і, як наслідок, має економічну та політичну залежність від міжнародних фінансових організацій.

Напрями, пов'язані з удосконаленням структури участі на українському ринку біржових деривативів на фондові активи, лежать в площині збереження в якості фактора зростання обсягів торгів широкою участі фізичних осіб, інституціональних інвесторів і підвищення привабливості ринку для іноземних гравців.

Істотним чинником підвищення стійкості ринку має стати залучення на ринок широкого кола інституційних учасників, які, окрім усього іншого, стимулюватимуть біржі докладати додаткових зусиль до вдосконалення системи гарантій виконання зобов'язань. Для досягнення цієї мети необхідні узгоджені дії біржі та регулятора.

Вирішення завдання нарощення ліквідності та обсягів торгівлі безпосереднім чином пов'язане із залученням до торгівлі широкого кола індивідуальних інвесторів. Недовіра та низький рівень інформованості населення стосовно діяльності фондового ринку є однією з причин слабого розвитку біржового ринку, що призводить до низької активності фізичних осіб на фондовій біржі, незважаючи на те, що вони є одними з головних інвесторів у розвинених країнах [3].

Потрібно звернути увагу на впровадження інноваційних інтернет-технологій, які мають заохотити дрібних інвесторів і населення до активнішої участі на ринку.

Однією із умов досягнення та збереження конкурентоспроможності сучасного біржового фондового ринку є забезпечення фондовою біржею високого рівня ліквідності торгів через надання інвесторам максимально доступної кількості фінансових інструментів для диверсифікації напрямів інвестування, створення можливості реалізації учасниками ринку та інвесторами різноманітних стратегій інвестування та поведінки на біржовому ринку [4].

На сучасному етапі розвитку економіки України перед фондовим ринком необхідно поставити нові завдання, орієнтовані на вирішення проблеми забезпечення економіки інвестиційними ресурсами.

В цілому можна зазначити, що фондовий ринок України має потужний потенціал до розвитку. Але на сьогодні його неможливо реалізувати на повну силу, що є результатом впливу чисельних негативних чинників.

Напрями вдосконалення українського біржового ринку можна об'єднати в чотири основні блоки:

- поліпшення законодавчої бази;
- розвиток біржової інфраструктури;
- розширення участі в торгах і гармонізація структури ринку;
- вдосконалення бази фінансових інструментів й нарощення капіталізації ринку в цілому.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок» // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2006, № 31, т.268.
2. Мозговий О.Н. Фондовий ринок України /О.Н.Мозговий. – Київ, УАННП «Феникс», 1997.
3. Самець С.М. Місце і значення ринку цінних паперів в економіці України / С.М. Самець, О.В. Іконніков // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – № 20. – С. 244–252.
4. Бутенко Д.С. Розвиток інструментів біржового фондового ринку як необхідна умова забезпечення конкурентоспроможності торговельної інфраструктури національного фондового ринку / Д.С. Бутенко // Фінансова інфраструктура України: проблеми та напрями розвитку: зб. тез Всеукр. наук.- практ. конф. – К.: Криниця, 2013 – С. 117–120.

Секція 2: Економічний та бізнесовий виміри європейської та євроатлантичної інтеграції України

НАЦІОНАЛЬНЕ ТА НАДНАЦІОНАЛЬНЕ РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНИХ АВТОМОБІЛЬНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ

Бондаренко Вікторія Михайлівна,

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник,
доцент кафедри міжнародного бізнесу, логістики та менеджменту
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Тарасюк Катерина Анатоліївна,

студентка магістратури спеціальності «Міжнародний бізнес»,
факультет міжнародної політики, менеджменту та бізнесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Розвиваючись, держави створюють власні національні правові норми, які закріплюються законодавчо. Зростання кількості автомобільних перевезень вантажів зумовило необхідність активного розвитку правового регулювання цієї сфери, адже кожна держава світу зацікавлена в ефективному регулюванні внутрішніх та міжнародних транспортних перевезень. Правове регулювання у сфері міжнародних перевезень характеризується тим, що основні питання перевезень вирішуються міжнародними угодами, в яких зазначаються умови міжнародних перевезень пасажирів і вантажів.

Автотранспорт виступає одним з базових елементів міжнародної взаємодії, що зумовлює необхідність узгодження заходів внутрішньої та зовнішньої політики держави [3, с. 54].

Зміст функцій державного регулювання транспортної системи базується на положеннях теорії управління та адміністративного права щодо функцій державного управління. Зважаючи на те, що державне регулювання є функцією державного управління, воно здійснюється на основі закону або іншого правового акту органами виконавчої влади у межах повноважень притаманними їм методами для виконання завдань державного управління транспортною системою [6, с. 52].

Функції державного управління та функції державного регулювання транспортною системою певною мірою будуть збігатись, адже категорії «управління» і «регулювання» відносяться одне до одного як загальне і часткове, тому часткове обов'язково матиме риси загального. Функції державного регулювання транспортної системи мають такі основні риси: зовнішній прояв властивостей об'єкта; цілеспрямований, уособлений та самостійний характер; об'єктивно необхідні для здійснення процесу регулювання; реалізуються певними методами; характеризують зміст діяльності щодо регулювання транспортної системи.

Суб'єктами державного регулювання транспортної системи можуть бути: Кабінет Міністрів України, Міністерство інфраструктури України (його територіальні органи), урядові органи державного управління, які можуть бути створені у складі Міністерства інфраструктури України Кабінетом Міністрів України (департаменти, служби) та місцеві державні адміністрації [7].

Державне регулювання процесу формування конкурентного ринку транспортних послуг передбачає адміністративні (прямі) і економічні методи.

Адміністративні методи повинні забезпечувати регулювання діяльності природних монополій, доступу власників транспортних засобів, а також експедиторів і перевізників до професійної діяльності з використанням механізмів ліцензування або декларування (повідомлення про зобов'язання учасника ринку).

Державне регулювання транспортної системи в умовах ринкової економіки прямими методами визначається необхідністю вирішення макроекономічних і соціальних проблем на користь всього суспільства. В умовах ринкової економіки вплив прямих методів державної дії істотно скорочується, але головне – змінюються їх зміст і завдання, які вони вирішують. У зв'язку з цим необхідно говорити про принципово інший характер прямих методів, тобто про нову парадигму централізму. Критерієм їх застосовності в ринковій економіці є не масштаби та інтенсивність застосування, а відсутність механізмів, які блокують ринкові регулятори.

Економічні методи формування конкурентного ринку автомобільних транспортних послуг передбачають реалізацію механізмів податкової, тарифної й інвестиційної політик [4, с. 96].

Інвестиційна політика повинна бути спрямована на створення ефективної транспортно-логістичної інфраструктури і переозброєння компаній сучасним рухомим складом, технічними засобами і інформаційними системами, у тому числі на основі державного і приватного партнерства [2, с. 7].

Однією з перших багатосторонніх конвенцій була Конвенція про урегулювання авторуху між країнами, встановлення технічних умов автомашин у міжнародному сполученні, прав управління автомобілем, уніфікації сигналів на автодорогах (Париж, 1926 р.). А в 1949 р. у Женеві була підписана нова багатостороння Конвенція про врегулювання авторуху між країнами.

З метою розвитку автомобільного транспорту, представлення інтересів автотранспортних об'єднань у міжнародних організаціях, сприяння дослідним роботам з технічного розвитку, експлуатації і економіки автомобільних перевезень у 1947 р. була створена Міжнародна спілка автомобільного транспорту [5, с.75].

Для координації діяльності автотранспортних підприємств та об'єднань, що функціонують при залізничних дорогах, у 1950 р. у Берні була створена Спілка автодорожних служб залізниць [5, с.76].

Україна намагається підвищити темпи свого економічного розвитку. Одним із шляхів досягнення цього є долучення до багатьох транспортних конвенцій. Українські підприємства, що здійснюють міждержавні автоперевезення, керуються в своїй роботі положеннями цих конвенцій. Однак ринкова економіка потребує встановлення конкретних правил, і тому система правового регулювання повинна орієнтуватися на розв'язання основних завдань удосконалення правової й організаційної бази реструктуризації, прискореного розвитку автотранспортної інфраструктури, створення національної мережі міжнародних транспортних коридорів та її інтегрування в транспортні системи Європи та Азії відповідно до міжнародних стандартів.

Міністерство інфраструктури України, керуючись цими завданнями, формує ринок транспортних послуг, реалізуючи єдину економічну, інвестиційну, науково-технічну і соціальну політику.

Серед завдань Міністерства інфраструктури України є забезпечення ефективної роботи перевізників. Важливим є створення належних умов для входження українських міжнародних перевізників у європейську транспортну систему [7].

Основними причинами, що стримують розвиток автотранспортного забезпечення у сфері зовнішньоекономічної діяльності України, є: невпорядкованість системи державного регулювання, особливо правового, щодо контролю на кордоні та справляння зборів; висока вартість послуг, що надаються митними брокерами, контрольними службами й транспортними терміналами; численні бюрократичні перепони при оформленні міжнародних перевезень; низька швидкість доставки пасажирів і вантажів; несприятлива криміногенна обстановка; брак комплексного, зокрема інформаційного обслуговування на шляху здійснення міжнародних перевезень; недостатність, а на окремих напрямках і відсутність комплексу нормативно-правових актів, що регулюють міжнародні перевезення та їх обслуговування.

Сучасний етап розвитку економіки України веде до зростання малого та середнього бізнесу. Укладання договорів українськими перевізниками з іноземними партнерами щодо надання послуг – міжнародні перевезення, придбання та оновлення рухомого складу українськими перевізниками характеризується зростанням обсягів перевезень українськими перевізниками та витіснення з ринку транспортних послуг іноземних перевізників. Кількість зареєстрованих автотранспортних засобів, які виконують міжнародні автомобільні перевезення, постійно зростає.

Транспортування – це ключова комплексна активність, пов'язана з переміщенням матеріальних ресурсів, незавершеного виробництва або готової продукції певним транспортним засобом у логістичному ланцюзі, що складається, у свою чергу, з комплексних та елементарних дій, які охоплюють експедирування, вантажопереробку, пакування, передачу прав власності на вантаж, страхування і т. ін.

Державне регулювання автотранспортної системи в умовах ринкової економіки охоплює три моделі: імперативну, індикативно-інформаційну і економіко-параметричну. Економічні методи формування конкретного ринку транспортних послуг передбачають реалізацію механізмів податкової, тарифної та інвестиційної політики. Органічне поєднання різних методів державного регулювання в сфері зовнішньоекономічної діяльності автотранспортних перевезень забезпечить їх конкурен- тоздатність.

Список використаних джерел

1. Любіцева О.О. Методика розробки турів: навчальний посібник / О.О.Любіцева – К.: Альтерпрес, 2003. – 104 с.
2. Олійник Я.Б. Єврологістика та Україна: Площини взаємодії в ХХІ ст. // Зовнішня торгівля: Право та економіка / Я.Б.Олійник, І.Г.Смирнов, І.В.Шум. – 2011. – №6(35). – С. 6–12
3. Сергеев В. И. Логистика в бизнесе : учебник / В. И. Сергеев. – М.: ИНФРА , 2010. – 608 с.
4. Смирнов І.Г. Інтеграція у європейську транспортно-логістичну систему – стратегічний вибір України (Геопросторовий аспект) / І.Г.Смирнов., І.В.Шум: Український географічний журнал, 2005. – №3. – С.32 – 37.
5. Співаковський С. Позиції України на міжнародному ринку транспортно-експедиційних послуг / С. Співаковський // Економіка України. – 2011. – № 1. – С. 75 –78.
6. Ingrid Hopfert. Tendences of logistics management development. Loginfo management. New York: McGraw-Hill/Irwin, 2002. ISBN 0-07-235100-4.
7. Офіційний сайт Міністерства інфраструктури України. [Електронний ресурс]. –Режим доступу: <http://www.mtu.gov.ua/uk/show/transport.html>
8. Сутність і завдання транспортної логістики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://fsoler.com/transportna-logstika/38-sutnst--zavdannya-transportno-logstiki.html>

**НАУКОВІ ПІДХОДИ ЩОДО РОЗВИТКУ МІЖБЮДЖЕТНИХ ВІДНОСИН
В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ З ЄС**

Булеца Надія Володимирівна,
аспірантка кафедри фінансів та банківської справи
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Науковий керівник: Чубар Оксана Геннадіївна,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів та банківської справи
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

У сучасних умовах відносини між державою та регіонами є наслідком розподілу повноважень між урядом та органами місцевого самоврядування. Такі відносини здійснюються в середині бюджетної системи країни за умов відповідної державної регіональної економічної політики. В умовах інтеграції України з ЄС формування міжбюджетних відносин, що сприяють соціально-економічному розвитку регіонів, набувають особливої актуальності. Але, незважаючи на значну кількість напрацювань у вітчизняній науці, висвітлення проблем у сфері розвитку міжбюджетних відносин в умовах інтеграції України з ЄС є недостатні. Тому обґрунтуванню наукових підходів до розвитку міжбюджетних відносин в Україні можуть сприяти розробки напрямів виваженої політики соціально-економічного розвитку регіонів з позиції інтеграції в Європейську спільноту.

Метою дослідження є обґрунтування наукових підходів до розвитку міжбюджетних відносин в умовах регіоналізації та інтеграції України з ЄС.

В історії економічної думки підхід щодо міжбюджетних відносин отримав розвиток в напрацюваннях Ж.-Б. Сея, який вказував на те, що завдяки міжбюджетним відносинам відсталі території набувають економічного та соціально-культурного розвитку. Результати його досліджень свідчать про те, що в умовах, коли кожен суб'єкт економічних відносин зацікавлений у добробуті інших, розквіт однієї галузі промисловості (або регіону в цілому) завжди сприяє розквіту всіх інших [1, с. 46-47].

В економічній теорії отримали розвиток концептуальні підходи щодо визначення міжбюджетних відносин. В. Кравченко під міжбюджетними відносинами розуміє форму взаємозв'язків і взаємозалежностей між окремими ланками системи місцевих бюджетів, а також між місцевими бюджетами та державним бюджетом, що є головним елементом системи міжурядових фінансових відносин [2, с. 257].

З позицій взаємовідносин між державою та місцевим самоврядуванням визначає міжбюджетні відносини І.О. Луніна, вказуючи на їх характер, а саме на розподіл повноважень між державними органами влади та органами місцевого самоврядування, а також розподіл видаткових зобов'язань і доходних джерел між бюджетами різних рівнів [3, с. 60].

Як сукупність фінансових відносин в системі перерозподілу відповідних ресурсів між державою та регіонами для забезпечення можливості здійснення повноважень державними органами влади і органами місцевого самоврядування з метою сталого розвитку держави та регіонів досліджуються міжбюджетні відносини в наробках В.В. Баранової та В.В. Глуценко [5, с. 60]. При їх визначенні О.Я. Лилик виділяє серед суб'єктів таких відносин не тільки органи державної (центральної) влади та управління, органи місцевого самоврядування, але й органи самоорганізації населення як безпосередніх учасників, діяльність яких може сприяти соціально-економічному розвитку регіону [4].

Л. Фурдичко та Н. Гайдис міжбюджетні відносини ототожнюють з бюджетним регулюванням, що проявляється у перерозподілі коштів для підтримки «бідних» територій через вилучення коштів у відносно «багатих» у фінансовому розумінні територій [6, с. 226]. Аналогічної точки зору дотримуються А.Г. Грязнова та О.В. Маркіна, вказуючи на те, що відмінності як у забезпеченості органів державної влади та управління фінансовими ресурсами, так і у фінансових можливостях територіальних громад зумовлюють необхідність процесів перерозподілу коштів між бюджетами. Міжбюджетні відносини характеризують перерозподіл коштів між бюджетами різних рівнів шляхом щорічної передачі коштів з бюджету одного рівня бюджетної системи на інший для надання фінансової допомоги, компенсації рішень органів влади вищого рівня, а також покриття тимчасових касових розривів [7, с. 335].

На основі виявлених особливостей між різними ланками бюджетної системи І.С. Волохова вважає доцільним визначати міжбюджетні відносини як взаємовідносини між ланками бюджетної системи, які пов'язані з перерозподілом бюджетних коштів з метою збалансування обсягів видатків органів влади різних рівнів, обумовлених законодавчо наданими повноваженнями й делегованими функціями та їх доходами [8, с. 8].

У дослідженні [9, с. 25] поняття «міжбюджетні відносини» розглядається з двох позицій: з одного боку, – це двосторонній (прямий і зворотний) рух фінансових ресурсів між державним і місцевими бюджетами, спрямований на усунення, в першу чергу, диспропорцій і подальше підвищення соціально-економічного розвитку всіх ланок бюджетної системи; з іншого – це розподіл і перерозподіл певних повноважень, функцій та обов'язків, які надаються органам місцевого самоврядування з центру згідно з чинним законодавством.

У зв'язку з тим, що такі відносини обумовлені суспільною потребою у перерозподілі бюджетних ресурсів, їх метою є забезпечення населення регіону суспільними благами. У таких умовах об'єктом міжбюджетних відносин виступають бюджетні кошти, які розподіляються між різними складовими бюджетної системи. Отже, аналіз наукових підходів щодо визначення міжбюджетних відносин дозволяє на концептуальному рівні сформулювати їх характерні особливості (рис. 1).

Особливості організації системи міжбюджетних відносин взаємопов'язані зі ступенем самостійності місцевого самоврядування в регіоні. Така організація залежить від обраної форми розвитку міжбюджетних відносин – централізованої чи децентралізованої. В сучасних умовах найбільш затребуваною формою міжбюджетних відносин є помірна фіскальна децентралізація (рис. 2). Помірна фіскальна децентралізація враховує особливості централізованої та децентралізованої форм розвитку міжбюджетних відносин і має особливості в залежності від країни. Для вияву таких особливостей необхідно проаналізувати зарубіжний досвід бюджетного регулювання соціально-економічного розвитку регіонів.

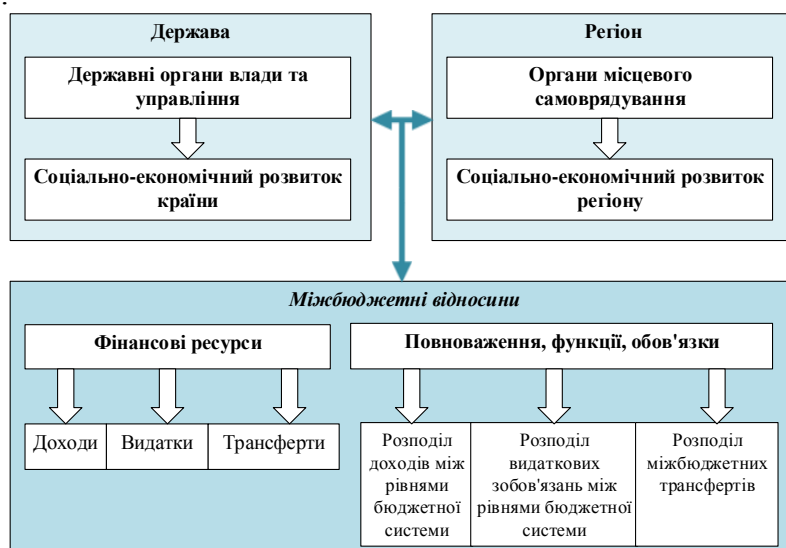
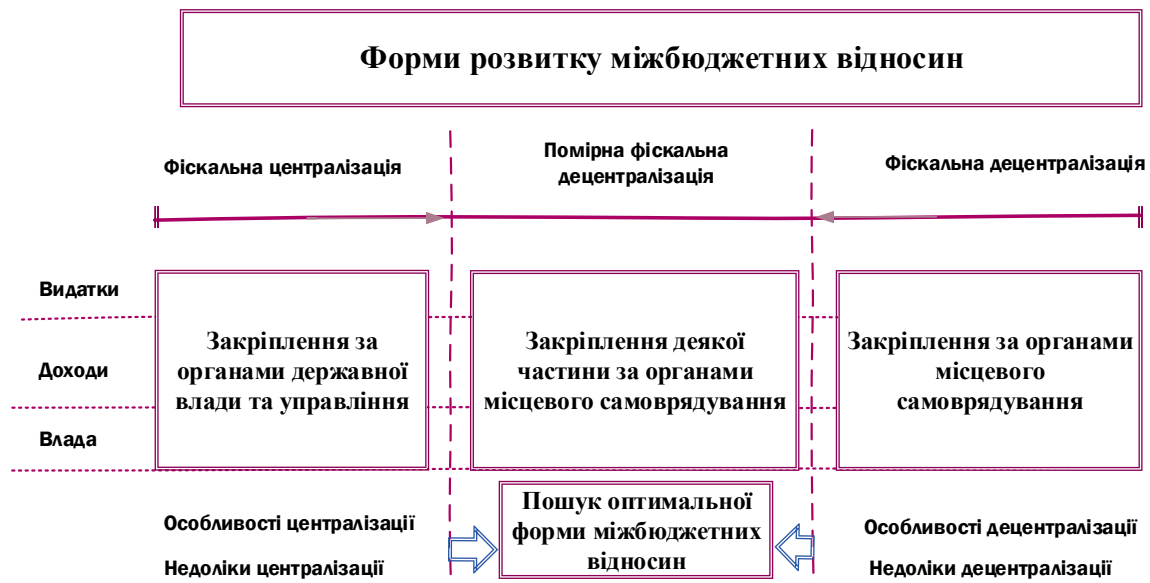

Рис. 1. Особливості міжбюджетних відносин

Рис. 2. Форми розвитку міжбюджетних відносин

Таким чином, міжбюджетні відносини характеризують розподіл повноважень, функцій та обов'язків між органами влади на державному рівні та органами місцевого самоврядування згідно з чинним законодавством. Такі відносини базуються на взаємообумовленому русі коштів між бюджетами різних рівнів з метою забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів, а також сприяють зростанню суспільного добробуту на території країни. В умовах інтеграції України з ЄС орієнтація на вдосконалення міжбюджетних відносин в напрямі помірної фіскальної децентралізації сприятиме зростанню доходів місцевих бюджетів, зниженню податкового навантаження на діяльність суб'єктів господарської діяльності, а також забезпечить стимулювання соціально-економічного розвитку регіонів.

Список використаних джерел

1. Трактат по политической экономии / Ж.-Б. Сэй; Экономические софизмы. Экономические гармонии / Ф. Бастиа. – М.: Дело, 2000. – 232 с.
2. Кравченко В.І. Місцеві фінанси України / В.І. Кравченко. – К.: Т-во «Знання», 1999. – 487 с.
3. Луніна І. О. Державні фінанси та реформування міжбюджетних відносин: монографія / І. О. Луніна. – К.: Наукова думка, 2006. – 432 с.
4. Лилик О. Я. Міжбюджетні відносини в економічній системі держави / О. Я. Лилик // Фінанси України. – 2002. – № 6. – С. 30 – 35.
5. Баранова В. В. Сучасні питання проблематики розвитку міжбюджетних відносин в Україні / В. В. Баранова, В. В. Глущенко. – Х.: Константа, 2006. – 116 с.
6. Фурдичко Л. Міжбюджетні відносини в Україні в сучасних умовах / Л. Фурдичко, Н. Гайдис // Регіональна економіка. – 2004. – №2. – С. 225 – 229.
7. Финансы: учебник / под ред. А.Г. Грязновой, Е.В. Маркиной. – М.: Финансы и статистика, 2012. – 496 с.
8. Волохова І.С. Міжбюджетні відносини в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку / І.С. Волохова. – Одеса: Атлант, 2010. – 233 с.
9. Тищенко О.М. Теоретико-методичний аналіз аспектів регулювання міжбюджетних відносин / О.М. Тищенко, К.В. Голякова // Проблеми економіки. – 2012. – № 1. – С. 24 – 29.

**МОДЕРНІЗАЦІЙНА ПАРАДИГМА СУЧАСНИХ УПРАВЛІНСЬКИХ
ТРАНСФОРМАЦІЙ**

Голубь Валерія Володимирівна,
доктор наук з державного управління,
професор кафедри державної політики та суспільного розвитку,
Національна академія державного управління при Президентові України

Сучасні структурно-функціональні підходи до аналізу процесів соціальної трансформації концентруються на загальносистемній ролі соціального управління в перехідний період та його узгоджувально-конструктивних функціях. На парадигмальному рівні основне завдання управлінських змін може бути сформульоване як перехід від безпосереднього контролю за суб'єктами соціальної діяльності до контролю за системоутворюючими для цієї діяльності чинниками. Інакше кажучи, у центрі демократичного управління існує неформальний контроль за тими чинниками соціального середовища, які детермінують поведінку, мотивацію, орієнтири діяльності окремих людей і різних соціальних груп.

Модернізацію управлінських відносин держави можна визначити як системну перебудову, орієнтовану на якісні зміни як у цілому, так і в кожному компоненті, що відрізняється від удосконалення, оскільки останнє зорієнтоване на поліпшення кількісних параметрів управління.

Принципово новим є налагодження механізму зворотного зв'язку між об'єктом і суб'єктом макросоціального управління, що привносить елемент соціального контролю в процес прийняття управлінських рішень і ставить під громадський контроль сам процес формування управлінських структур. В умовах загальносистемної модернізації нормативно-інституціональні реформи здійснюються не лише на рівні суб'єкта управління, а й на рівні об'єкта управління. У цьому відношенні можна говорити про особливу роль управлінських реформ періоду модернізації, адже в їх рамках ініціюється та організовується й процес інституційної перебудови суспільства в цілому.

Ідентичні й вихідні принципи аналізу процесів реформування управлінської системи суспільства, де виділяються дві основні складові. По-перше, це структурно-функціональний аспект модернізації, що пов'язаний із становленням нових інститутів соціального управління відповідно до нормативної бази та нового функціонального імперативу системі управління. По-друге, це соціокультурний аспект модернізації, що стосується процесу формування нової системи принципів, цінностей, орієнтирів та критеріїв управління, а відтак – нових моделей управлінської діяльності та взаємодії.

В інтегрованому вигляді цей аспект управлінських реформ виражається в завданні щодо формування нового функціонального імперативу управлінської системи. Співвідношення основних управлінських функцій визначається на нових принципах. У випадку радикальних змін управлінської системи (як і у випадку з пострадянськими державами) сутнісній трансформації піддається і основна управлінська функція. Важливим завданням є структурна перебудова системи управління згідно з новим функціональним імперативом. Цей аспект управлінської реформи можна назвати нормативно-інституціональним, оскільки він включає зміну самих цих інститутів відповідно до нових, нормативно закріплених управлінських функцій.

Практика свідчить, що без такої генеруючої ролі політико-управлінської системи суспільство, що перебуває на перехідному етапі, приречене на довгий період невизначеності

та стагнації, оскільки соціальні інститути громадянського суспільства за короткий проміжок часу не можуть сформуватися на основі дії стохастичних механізмів соціальної саморегуляції.

Ціннісні орієнтири, що є в основі стратегії модернізаційних реформ, повинні стати передумовою формування нового соціокультурного середовища, що впливає на політико-управлінську діяльність. Цей аспект модернізаційних змін стосується цілеспрямованого культивування як у рамках системи управління, так і в суспільстві в цілому нових способів комунікації, критеріїв оцінок, моделей мотивації та поведінки. У певному розумінні йдеться про особистісний аспект модернізаційних змін, тому що саме на цьому рівні загальні принципи і норми трансформуються в мотиви індивідуальної та групової поведінки, а соціальні інститути як загальні форми діяльності набувають своєї практичної форми буття в зразках масової поведінки.

Власне йдеться про вироблення і практичну реалізацію управлінських технологій, що в самих методах та формах управління закріплюють соціальні новації й перспективні тенденції розвитку суспільства, що модернізується.

Управлінські зміни пов'язані із загальносистемним процесом узгодження та координації усіх вищезгаданих процесів модернізації й виробленням конкретних управлінських механізмів, що оптимально відповідають завданням цього узгодження та координації.

Система державного управління зазнає конкретних змін, пов'язаних з потребами та ціннісними орієнтаціями сучасного стану розвитку держави, відповідно жорсткі бюрократичні форми державного адміністрування реформуються в напрямі створення гнучких ринковоорієнтованих форм державного менеджменту.

Виникнення такої нової парадигми розглядається як певний виклик усталеним традиціям, які вважалися фундаментальними. Насамперед таких нападок зазнають основні принципи, що перейняті з адміністративної теорії управління й використовуються в системі державного управління. Цікавим у цьому аспекті є підхід сучасної американської управлінської школи, що базується на виділенні значущих характеристик і розбіжностей з поняттями "адміністрування" і "менеджмент" у системі сучасного державного управління. Спроби створення нової моделі управління державним сектором мали кілька втілень: 1) менеджеризм (К.Полліт, 1990); 2) нове державне управління (К.Худ, 1991) [1]; 3) державне управління, засноване на ринку (Лен, Розенблум, 1992). У цьому контексті можна аналізувати процес розробки технології реінжинірингу процесів у сфері політико-адміністративної взаємодії.

Ідея реінжинірингу є вельми перспективною щодо модернізації системи державного управління у напрямі створення ефективної держави. За допомоги системи державного менеджменту, спрямованої на формування нової системи соціальної відповідальності, змінюються відносини між урядом і громадянами, між бюрократією і суспільством у цілому. Аналізуючи складові діяльності ефективної держави, варто підкреслити що її центральним поняттям є соціальна ефективність, яка безпосередньо співвідноситься з функціонуванням системи державного управління, його окремими підсистемами як складової державного механізму, особливу увагу у цьому контексті варто приділяти діяльності органів виконавчої гілки влади, моніторингу і контролю якості і ефективності їх діяльності. Досвід зарубіжних країн вказує на різні варіанти запровадження системи такого моніторингу як з боку державного сектора аналізу, так і різними некомерційними приватними установами, які зорганізовані як некомерційний проект.

Складові ефективної держави можна розглядати як комплекс державних, передусім політико-адміністративних інститутів, діяльність яких позитивно оцінюється з боку суспільства в аспекті надання йому необхідних послуг і задоволення потреб, дієздатності щодо реалізації функцій держави як політичного інституту. Характерною рисою ефективної держави є те, що вона є партнером у взаємодіях з громадянським суспільством, об'єктивним арбітром у захисті державних, приватних, бізнесових, групових інтересів всіх членів

суспільства. Саме ефективна держава є соціальним інститутом з високим рівнем інституціональних і функціональних зв'язків всіх її складових, з потужним потенціалом, високим рівнем розвитку економіки, соціального захисту, розвиненими політичними інститутами, ефективною системою норм і правил, що регулюють суспільне життя. Сучасний державний менеджер повинен персонально відповідати за результати, й у цьому аспекті виділяються дві форми управлінської підзвітності: 1) політична підзвітність (стосовно обраного парламенту); 2) бюрократична, або управлінська відповідальність (стосовно уряду та інших адміністративних суб'єктів). Важливим завданням є також розробка менеджерської моделі відповідальності й політичного контролю в системі державного управління. Стара модель багато в чому була формальною, залежала від бюрократичних зв'язків в ієрархічній структурі.

Модернізаційні зміни у суспільстві, що пов'язані з суспільним розвитком, вдосконаленням діяльності політико-адміністративних інститутів, активізацією потенціалу суспільства, є передумовою модернізації сучасної держави як політичного інституту, зміцнення стійкості її складових. Йдеться, передусім, про інституціоналізацію перетворень, їх нове функціональне наповнення в аспекті раціоналізації і ефективності системи управління у цілому.

Список використаних джерел

1. Hood Ch. A. Public Management for All Seasons // *Public Administration* 69 (1).
2. Kelly R. An Inclusive Democratic Polity, Representative Bureaucracies, And the new Public Management // *Public Administration Review*. – 1998. –Vol. 58. – №8.
3. Lindblom C. *Politics & Market*. – New York, 1987.
4. Olsen J., Douglas E. *Governance with Foresight*. - Washington: Council of State Planning Agencies, 1982.
5. Osborne D., Gaebler T. *Reinventing Government: How the Enterpreneurial Spirit is transforming the Public Sector* // Reading MA. – Addison; Wesley, 1992.

**ФОРСАЙТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ СЕРЕДОВИЩА
ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ**

Делія Оксана Вікторівна,

кандидат історичних наук,

докторант кафедри державної політики та суспільного розвитку,

Національна академія державного управління при Президентові України

Посилення тенденції невизначеності середовища державної політики, складність діалогової взаємодії учасників державно-політичного процесу актуалізують пошук адекватного інструментарію щодо вирішення проблеми. В сучасних наукових дослідженнях актуальність та перспективність використання форсайту як методології експертної оцінки стратегічних напрямів розвитку суспільства є визнаним та достатньо обґрунтованим. Водночас методологія форсайту відповідає сучасним запитам державно-політичного розвитку, що є умовою її ефективності, і це пояснює стрімке входження форсайту до науки державного управління. Не применшуючи вагомості економічних і технологічних аспектів, акцентуємо увагу на потенціалі форсайту як інноваційної технології державної політики із узгодження стратегій корпоративного сектору, неурядових організацій та держави. Останнє дозволяє виробити конкретні дії і сформуванню державну політику [1].

Світова практика проведення форсайтів підтверджує високий потенціал держави у контексті досягнення довгострокових цілей та вирішення стратегічних завдань. Однак вітчизняна державна політика зосереджена здебільшого на організаційно-поточній проблематиці та не має послідовної стратегії. Дійсно, масштаб існуючих питань робить державну політику недостатньо продуктивною і ефективною, що в свою чергу актуалізує новий формат управління, побудований на засадах соціальної комунікації, нових типах і засобах взаємодії різних бізнес-структур, експертних середовищ, громадянських інституцій та держави. До того ж заявлене і активне реформування усіх сфер суспільного розвитку потребує комплексної оцінки перспективності чи неперспективності державної політики професійною експертною спільнотою [2].

Наявна специфіка проведення форсайтів в Україні свідчить про відсутність єдиного бачення форсайт-процесу, зведення методології передбачення до окремих досліджень із тенденцією до академічного прогнозування. Конструювання взаємодії із узгодження стратегій корпоративного сектору, неурядових організацій та держави в рамках форсайту залежить переважно від політичної волі центральних і регіональних органів влади. Відкритим залишається питання формування експертного середовища, здатного впливати на державно-політичний процес у просторі єдиної комунікативної платформи. Так, побіжний аналіз «Форсайт економіки України (2020–2030)» засвідчив констатацію неузгодженості функціонування суб'єктів державної політики і відсутність образів майбутнього щодо налагодження такої взаємодії [3].

Дається взнаки катастрофічна недостатність кількості так званих «майданчиків довіри», центрів передбачення, на базі яких може будуватись подібна взаємодія. Так, у 2011 р. ініціатива фондації Національного центру передбачення на базі Національного технічного університету «КПІ» не мала практичних наслідків. Викладене актуалізує створення єдиного форсайт-центру на рівні держави та концептуальне об'єднання розрізнених вітчизняних форсайт-проектів задля конструювання єдиної стратегії передбачення [4].

Список використаних джерел

1. Смирнов С.А. Форсайт: от прогноза к социальной инженерии / С.А.Смирнов // Вестник НГУЭУ. – 2014. – №3. – С.10–30.
2. Гарнов А.П. Форсайт: сотрудничество государства и бизнеса в создании конкурентоспособных инноваций и стратегий / А.П. Гарнов, И.В. Горохова // Вестник РЭУ. – 2011. – № 8. – С.9–18.
3. Кірнос І.О. Форсайт як інструмент державного стратегічного планування / І.О.Кірнос // Інноваційна економіка. – 2013. – № 6. – С.31–37.
4. Савченко А. М. Методи форсайт як інструмент розвитку корпоративного сектора національної економіки України / А. М. Савченко // Бізнесінформ. – 2014. – №12. – С.62–68.

Секція 2: Економічний та бізнесовий виміри європейської та євроатлантичної інтеграції України

ЕФЕКТИВНА ВЗАЄМОДІЯ ПІДПРИЄМСТВ ЗАКАРПАТТЯ ТА СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ ПРИКОРДОННИХ РЕГІОНІВ СУСІДНІХ ДЕРЖАВ

Довба Іванна Василівна,
здобувач кафедри економіки підприємства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Науковий керівник: Дюгованець Олеся Михайлівна,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародного бізнесу, логістики та менеджменту
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Переваги прикордонних регіонів, а особливо Закарпатської області, яка межує з 4 країнами, у здійсненні зовнішньоекономічних зв'язків у порівнянні з неприкордонними регіонами в організаційному плані полягають у можливості полегшеного пошуку суб'єкта зв'язків (виробничої і невиробничої сфери, громадських організацій) завдяки використанню набутого досвіду взаємовідносин ще з далеких післявоєнних часів минулого сторіччя. Хоча ці зв'язки на прикордонних територіях суміжних держав, нині країн далекого зарубіжжя, відбувалися виключно у невиробничій сфері, проте вони підтримувалися між спорідненими трудовими колективами, науковими закладами, закладами культури, спорту, місцевими органами самоврядування, а в кінцевому рахунку переросли у поглиблені взаємовідносини і у виробничо-технічній сфері.

До переваг співробітництва організаційного характеру на теренах нашого регіону можна віднести і формування та розвиток урізноманітнених і специфічних форм зовнішньоекономічної діяльності у порівнянні із загальнодержавними. Це – прикордонна торгівля і формування та функціонування прикордонної виробничої і транспортної інфраструктури. Крім того, в ринкових умовах господарювання партнерам виробничої взаємодії краще і оперативніше вдається реалізовувати договірні зобов'язання, реагувати на зміни в технологічних процесах виробництва [1].

До переваг економічного співробітництва суб'єктів зовнішньо- економічної діяльності суміжних прикордонних територій можна віднести такі [2]:

- територіальна близькість партнерів виробничої взаємодії, яка дозволяє суб'єктам господарювання досягти мінімальних затрат на транспортування сировини, матеріалів, комплектуючих в умовах кооперації виробництва;
- взаємодія господарюючих суб'єктів по обидва боки кордону, що дозволяє їм використовувати найбільш ефективний вид транспорту, уникаючи при цьому зайвих перевантажень продукції, її втрат і погіршення якості. Забезпечується доставка продукції зі складу виробника і до складу чи робочого місця споживача. За рахунок оптимізації транспортних витрат знижується собівартість реалізованої продукції;
- взаємодія між партнерами дозволяє чітко виконувати договірні зобов'язання і уникає значних штрафних санкцій у випадку недотримання підписаних угод.

У процесі здійснення закарпатськими підприємствами зовнішньо- економічного співробітництва з господарюючими суб'єктами, партнерами прикордонних територій суміжних держав регіони України мають низку інших переваг:

- передусім, це нарощення і зміцнення існуючих виробничих потужностей. На новій технічній основі формується експортний потенціал, зростають обсяги і якість продукції завдяки спеціалізації і кооперуванню виробництва та спільній підприємницькій діяльності;

- досягається більш раціональне і ефективне використання природних місцевих матеріальних і сировинних ресурсів;
- розширюється асортимент випуску продукції, краще задовольняється попит населення на товари повсякденного вжитку;
- швидкими темпами нарощується виробнича і спеціальна прикордонна інфраструктура, яка забезпечує не тільки взаємовигідне функціонування прикордонного економічного співробітництва, але й виконання міжнародних транзитних перевезень та міждержавних договорів зовнішньоекономічної діяльності;
- у результаті прикордонної співпраці в різних формах і видах формуються кадри фахівців ринкової економіки, зовнішньоекономічної діяльності, особливо в умовах сусідства з країнами-членами ЄС.

Місце транскордонного співробітництва в регіональному розвитку визначається його здатністю до мобілізації та ефективного використання існуючого потенціалу прикордонних регіонів і територій, а також до оптимального поєднання їх можливостей та ресурсів.

З огляду на це, для Закарпаття відкриваються нові можливості і перспективи, оскільки наш край є унікальним завдяки спільному кордону з Угорщиною, Румунією, Словаччиною та Польщею.

Розширення Європейського Союзу має значні позитивні наслідки як для країн-членів, так і для сусідніх із ними країн. Проте, у результаті розширення ЄС разом із новими можливостями з'являються й нові проблеми [3]:

- існуючі відмінності у рівні життя в країнах, що знаходяться з іншого боку кордону із Євросоюзом, проявляються з більшою силою через швидші темпи зростання у нових членах Європейського Союзу порівняно із сусідніми з ними країнами-нечленами ЄС;
- необхідно розв'язувати спільні проблеми у таких сферах, як охорона навколишнього середовища, охорона здоров'я, захист від організованої злочинності та боротьба з нею;
- захист наших спільних кордонів, сприяння законній торгівлі та спрощення процедур перетину кордону.

Водночас, завдяки ратифікації у 2013 році Протоколу №3 до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями стосовно об'єднань єврорегіонального співробітництва (ОЕС), з'явилась можливість утворення органу транскордонного співробітництва, метою якого є заохочення, підтримка та розвиток в інтересах населення транскордонного та міжтериторіального співробітництва між його членами у сферах спільної компетенції.

У той же час західними регіонами України планується розробка макрорегіональної стратегії для Карпатського регіону за аналогією Балтійської та Дунайської стратегії, яка об'єднувала б інтереси як країн-членів Євросоюзу, так і країн Східного партнерства, зокрема, України.

Разом з тим, на період 2014 – 2020 років заплановано підготовку та розробку спільних операційних програм прикордонного співробітництва Європейського інструменту сусідства. Завдяки цьому Закарпатська область може отримати значні фінансові ресурси в рамках міжнародної технічної допомоги. Це означає, що при умові системного підходу до розробки неприбуткових проектів, висококваліфікованої та інтенсивної роботи з Європейськими фондами Закарпатська область має можливість залучити необхідні кошти міжнародної технічної допомоги для вирішення проблем в пріоритетних сферах розвитку регіону.

Здійснення інтеграційних процесів на прикордонних територіях безпосередньо впливає на розвиток Закарпатської області через розгортання транскордонного співробітництва у Карпатському регіоні та визначає гостру необхідність продовження та подальшої реалізації Програми розвитку транскордонного співробітництва Закарпатської області у 2011 – 2015 рр. (відповідно до етапів, визначених Європейською Комісією щодо впровадження програм розбудови відносин з країнами-сусідами).

Таким чином, одним із найважливіших інструментів розвитку відносин України з Європейським Союзом є співробітництво України, і Закарпатської області зокрема, з

сусідніми країнами-членами ЄС, що має сприяти як економічному розвитку прикордонних регіонів наших країн, так і загалом поглибленому транскордонному співробітництву в економічній, політичній, гуманітарній, науковій та інших сферах.

Отже, актуальними на сьогодні для нашої області в числі інших є такі питання [4]:

1) продовження реалізації діючих проектів в рамках Програми прикордонного співробітництва ЄІСП Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна на 2007–2013 роки;

2) активізація участі регіону у розробці спільних операційних програм прикордонного співробітництва Європейського інструменту сусідства (ЄІС) на 2014 – 2020 роки;

3) розвиток прикордонної інфраструктури, збільшення ефективності пропускної спроможності кордонів з можливістю отримання коштів для фінансування реконструкції існуючих та будівництва нових пунктів пропуску і під'їзних доріг до них на державному кордоні з Угорщиною, Румунією, Словаччиною за рахунок реалізації великомасштабних проектів у рамках програм прикордонного співробітництва ЄІС;

4) налагодження та розвиток співробітництва у рамках існуючих єврорегіонів, пошук нових механізмів міжрегіональної співпраці;

5) активізація міжнародного співробітництва в рамках реалізації Стратегії Європейського Союзу для Дунайського регіону.

Список використаних джерел

1. Двосторонні торговельно-економічні відносини між Україною та Словацькою Республікою [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://slovakia.mfa.gov.ua/ua/ukraine-sk/trade>.
2. Державна програма розвитку транскордонного співробітництва України на 2011–2014 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.kiev.ua/laws.
3. Пріоритети державної стратегії поглиблення українсько-польського транскордонного співробітництва. Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.niss.gov.ua
4. Пріоритетні напрями розвитку транскордонного співробітництва на 2014 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.carpathia.gov.ua/ua/554.htm>

**МЕХАНІЗМ ЗОВНІШНЬОГО ХЕДЖУВАННЯ ВАЛЮТНИХ РИЗИКІВ
ЗА ДОПОМОГОЮ ОПЦІОНІВ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА**

Дюгованець Олеся Михайлівна,

кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародного бізнесу, логістики та бізнесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Костюченко Володимир Вікторович,

студент магістратури спеціальності «Міжнародний бізнес»,
факультет міжнародної політики, менеджменту та бізнесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

У зв'язку зі значними коливаннями курсу гривні по відношенню до основних іноземних валют в період фінансової кризи останнім часом особливої актуальності набувають проблеми управління валютними ризиками вітчизняних підприємств, чия господарська діяльність тісно пов'язана з укладанням експортних та імпорتنих контрактів. Донедавна в Україні управління ризиками застосовувалося на рівні окремих підрозділів підприємств, основне завдання яких полягало в скороченні витрат, викликаних коливанням валютних курсів [1, с.374]. Сьогодні підприємства здійснюють як короткострокове, так і довгострокове, як зовнішнє, так і внутрішнє управління валютними ризиками, застосовуючи фінансові та нефінансові стратегії хеджування. При цьому головним завданням вважається, з одного боку, зниження рівня ризиків від несприятливих змін обмінних курсів, а з іншого – отримання вигоди від сприятливої кон'юнктури на ринку в умовах глобалізації та євроінтеграції. Проблема хеджування валютних ризиків набула особливої актуальності лише після глобальної фінансово-економічної кризи 2008 р.

Якщо комерційні операції підприємств зазвичай займають за термінами не більше одного року, фірма може обрати кілька додаткових способів усунення операційного валютного ризику. Для прийняття оптимального рішення з вибору метода хеджування цього ризику зазвичай проводиться оцінка витрат на реалізацію цих методів.

Світова практика для покриття валютного ризику рекомендує використовувати різні інструменти: валютні форвардні контракти, свопи, валютні ф'ючерси, різні види опціонів та інші деривативи. Здійснюватись хеджування валютних ризиків може як на біржовому (форвардні валютні контракти, валютні свопи), так і на позабіржовому (ф'ючерси та біржові валютні опціони) ринку [2].

Встановлення фіксованого хеджу з допомогою форвардних контрактів або ф'ючерсів дозволяє компанії уникнути втрат, коли курс рухається в несприятливий бік, але, з іншого боку, він позбавляє можливості отримати прибуток, якщо курс змінюється сприятливо. Стратегія фіксованого хеджу є правильною, якщо фінансист вважає досить імовірним несприятливий рух і слабо вірогідним рух у свою користь. Якщо ж він вважає рівною мірою вірогідними обидва рухи, то обирається інша стратегія. У цьому випадку кращим покриттям є валютний опціон.

Опціонні контракти на валюту є широко використовуваними і ефективними інструментами хеджування валютних ризиків, але при цьому найбільш складними. Існують біржові й позабіржові ринки валютних опціонів, але техніка операцій з валютними опціонами та стратегії хеджування валютних ризиків на цих ринках аналогічні.

Біржові опціонні ринки з'явилися в 1982 р., спочатку в США, а потім і в інших країнах. У даний момент вони знаходяться [3, с.150]: у Філадельфії на Фондовій біржі Філадельфії (PSE); в Чикаго, на Чиказькій товарній біржі і Чиказькій біржі опціонів (на цьому ринку котируються ф'ючерсні опціони); у Лондоні на ЛІФФЕ (LIFFE) і Лондонській Фондовій біржі (LSE); в Амстердамі, на Європейській біржі опціонів (ЕОЕ); у Монреалі, на Біржі Монреалю (Bourse de Montreal); у Ванкувері, на Ванкуверській фондовій біржі (VSE); в Сіднеї, на Сіднейській ф'ючерсній біржі (SFE).

На біржовому ринку продаються стандартні валютні контракти. Найчастіше предметом угод є такі валюти: німецькі марки, фунти стерлінгів, швейцарські франки, японські єни, французькі франки. Ці валюти котируються по відношенню до долара США. Котирування курсів валют виражаються в одиницях валют за долар США.

На позабіржовому ринку угоди з опціонними контрактами можуть здійснювати банки та деякі брокерські компанії. Ці контракти не уніфіковані, тобто сторони домовляються про суми контракту, про валюту і дату виконання. Такі опціони називаються «опціонами за угодою». Ціна премії призначається фінансовою організацією.

При цьому операції здійснюються не тільки з валютами, які можна купити на біржових ринках, але і з такими валютами, як мексиканський песо, південно-африканський ранд. На позабіржових ринках можна укласти контракт з перехресними курсами: єни/євро, швейцарські франки/фунти стерлінгів, швейцарські франки/євро [4].

Валютний опціон дає покупцеві право, а не обов'язок купити або продати певну кількість валюти в обмін на іншу валюту за фіксованим курсом, так званою ціною зіткнення. Якщо право виконання існує протягом усього терміну дії опціону, він називається американським. Якщо це право існує тільки в момент закінчення опціону, він називається європейським. Покупець опціону сплачує продавцеві певну суму (премію).

На позабіржовому ринку терміни опціонів коливаються. Хоча терміни 3 і 6 місяців найбільш поширені, можна знайти опціони з термінами кілька днів, тижнів, до одного року і більше. На організованих ринках фіксовані терміни. Ціни зіткнення стандартизовані на обох ринках, на позабіржовому нормою є дві десяті, на біржових – згідно з правилами біржі.

Опціони розрізняються за моментом виконання. Так званий «Європейський» опціон передбачає виконання контракту тільки після закінчення терміну його дії і ні на день раніше. «Американський опціон» може бути пред'явлений до виконання покупцем у будь-який день після здійснення опціонної угоди і до закінчення терміну опціону. Очевидно, що Американський опціон дає покупцеві більше переваг порівняно з Європейським. Він може знадобитись хеджеру, який не може заздалегідь точно визначити момент конверсійної операції. Вартість Американського опціону на практиці виявляється звичайно трохи вище вартості Європейського, тому у випадках страхування ризиків, якщо хеджер точно уявляє собі терміни майбутніх надходжень і платежів, доцільно використовувати Європейський опціон. У більшості випадків на біржових ринках котируються Американські опціони. Європейські опціони котируються на Чиказькій товарній біржі. На позабіржових ринках є як Американські, так і Європейські опціони, це обумовлено умовами контракту.

Вартість валютного опціону (премія) визначається багатьма параметрами: ціною виконання; поточним курсом; форвардним курсом; терміном виконання; вразливістю валюти тощо.

Механізм страхування валютних ризиків на позабіржовому ринку валютних опціонів має свої особливості. Позабіржовий ринок валютних опціонів представлений міжнародними банками, інвестиційними банками і брокерськими будинками. Як правило, на цьому ринку оперують тільки європейські опціони на досить великі суми, наприклад, починаючи з 1 млн. дол. Продавець і покупець погоджують умови контракту, тому опціон може бути теоретично укладений на будь-яку суму, термін, з нестандартними умовами виконання. Хеджер може отримати такий опціон, який йому підходить якнайкраще.

У наведених вище прикладах розглядалися опціони будь-якої валюти по відношенню до національної валюти власника опціону або національної валюти по відношенню до

іноземної валюти . Але компанія може купити опціони на покупку або продаж однієї іноземної валюти на іншу. Такий опціон дозволяє: 1) забезпечити покриття валютних ризиків операції в країні, де валютне законодавство забороняє операції хеджування в національній валюті; 2) здійснити одночасне покриття валютних ризиків експортних та імпорتنих операцій, контракти яких складено у двох різних валютах, але з однією датою виконання. Наприклад, французька компанія, яка експортувала продовольчу продукцію в Англію й імпортувала з Канади устаткування, може купити опціони на продаж фунти стерлінгів/канадські долари; гарантувати покриття на більш ліквідному ринку валютних опціонів [5, с.72].

У цьому контексті доцільно розглянути переваги і недоліки опціонів:

1. Основною перевагою є те, що опціони дають більше свободи, так як власник опціону може або виконати опціон, або дозволити цьому опціону втратити чинність.

2. Можливості ринку опціонів ширші, ніж на форвардних або на ф'ючерсних ринках. Так, компанія може купувати і продавати опціони на купівлю та опціони на продаж.

3. Опціони вигідні у випадку, коли необхідно забезпечити покриття валютних надходжень або платежами, час і суми яких не визначені.

4. Опціони забезпечують також захист, як і строкові контракти або ф'ючерси, а також дають можливість скористатися сприятливими змінами обмінних курсів. У цілому можна сказати, що опціони володіють несиметричними властивостями: вони захищають від ризику втрат, але не обмежують можливості отримання прибутку.

5. Опціони дозволяють вибрати ціну виконання. Компанія, яка прагне хеджувати себе тільки від валютних ризиків, купить опціон «при грошах». Якщо вона готова піти на певний ризик для того, щоб виплатити меншу премію, то компанія придбає опціони «при своїх».

У той же час використання опціонів має і деякі недоліки. По-перше, придбання опціону вимагає управління ним протягом терміну дії опціону. При цьому вартість опціону вище вартості покриття валютних ризиків на терміновому ринку. Купівля опціону припускає негайну оплату премії.

Позабіржові опціони точно пристосовані до вимог клієнта, як по сумі, так і за датою виконання. Однак цей тип опціонів має істотні недоліки, а саме - відсутність звернення. Позабіржовий опціон може бути повернутий тільки в фінансову установу, де він був куплений.

Таким чином, хоча опціонне хеджування на перший погляд і ставить фірму у безпрограшне положення, справжні ж вигоди від його застосування часто бувають досить сумнівними. Незалежно від того, виконаний опціон чи ні, компанії завжди приходиться повністю сплатити комісійні і опціонну премію, тобто вона фактично міняє невідомі і потенційно великі втрати на конкретні, але суттєво менші витрати.

Якщо опціонний ринок досконалий, то кінцеві грошові вигоди компанії, яка застосовує техніку зовнішнього опціонного хеджування, зневажливо малі або через операційні витрати навіть досить негативні. Виграшем компанії у цьому випадку буде зниження невизначеності.

Список використаних джерел

1. Вербіцька І.І. Хеджування валютних ризиків / І.І.Вербіцька // Сталий розвиток економіки: [міжнародний науково-виробничий журнал]. – 2013. – №4. – С. 374 – 380.
2. Дегтярева О.И. Управление рисками в международном бизнесе: учебник / О.И.Дегтярева. – 2-е изд. – М: Финта: НОУ ВПО «МПСИ», 2010. – 344 с.
3. Свешнікова К.Т. Категорії та види валютних ризиків комерційних банків / К.Т. Свешнікова // Світ фінансів. – 2012. – №2. – С. 147–154.
4. Балабушкин А.Н. Опционы и фьючерсы : методическое пособие / А.Н. Балабушкин. – М. : Фондовая биржа РТС, 2002. – 92 с.
5. Колосов И.М. Инновации в сфере валютного хеджирования на промышленных предприятиях / И.М. Колосов // Финансы и кредит. – 2009. – №13. – С. 69 – 75.

ІНТЕРНЕТ-ІНТЕГРАЦІЯ БІЗНЕСУ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

Дюгованець Олеся Михайлівна,

кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародного бізнесу, логістики та бізнесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Матвійчук Андрій Володимирович,

студент магістратури спеціальності «Міжнародний бізнес»,
факультет міжнародної політики, менеджменту та бізнесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Розвиток технологій неминуче зачіпає всі сфери діяльності людини. І бізнес не виняток. Модель поведінки споживача за останні 5 років змінилася практично на сто відсотків.

Якісне та ефективне управління бізнесом передбачає використання низки різних інформаційних систем. Так, рішення для ведення бухгалтерії, управління логістикою, менеджменту прайс-листів, організації клієнтської бази та роботи всередині компанії – залежить від розміру бізнесу, кількість необхідних систем може перевищувати десятки. У даному випадку проблеми аналізу баз даних різних бізнес-рішень, складності у наданні доступу до певної інформації партнерам, клієнтам і співробітникам, витратності ресурсів на управління та обслуговування інформаційних систем, потреби ручної синхронізації даних між оффлайн та онлайн системами можна вирішити за допомоги Інтернет-інтерації. Як наслідок, комерційна діяльність без використання інтернет-технологій стає неможливою. Бізнес змушений шукати нові канали залучення і комунікації з клієнтами.

Web-інтеграція (Інтернет-інтеграція) – це впровадження Інтернет-технологій у бізнес-процеси підприємства; об'єднання різнорідних веб-додатків і систем в єдину середу на базі веб. Іншими словами, web-інтеграція являє собою синхронізоване функціонування сайту, складу, бухгалтерії та інших спеціалізованих програм. Мова йде про бізнес-взаємодії корпоративних ресурсів або Інтернет-магазинів з локальними інформаційними системами і будь-якими торгово-обліковими рішеннями, при якому зміни в одній ланці загальної системи впливають на інші [1].

Сучасна практика виділяє такі чотири типи інтеграції бізнесу в Інтернеті [2]: По-перше, *на рівні уявлення*, що дозволяє взаємодіяти з віддаленими рішеннями, відкриваючи доступ до їх інтерфейсів. Робота здійснюється через контроль терміналу, платформозалежний або веб-базований користувальницький інтерфейс. По-друге, *на рівні функціональності*. Прямий доступ до бізнес-логіки додатків, що досягається безпосередньою взаємодією останніх за допомоги веб-сервісів чи адрес. По-третє, *на рівні даних*. Доступ до баз даних видалених програм і систем. По-четверте, *комплексна інтеграція*. Всі три типи інтеграції в різному співвідношенні. Як правило, комплексна інтеграція здійснюється за допомоги спеціалізованих комерційних рішень.

Ведення бізнесу сьогодні – це насамперед робота з інформацією. Чим менше часу йде на збір та обробку інформації, чим менше при цьому відбувається інформаційних втрат, тим вище ефективність даного бізнесу, його рентабельність і конкурентоспроможність.

Менеджер відділу збуту, працюючи з використанням web-технологій, обробляє в 5-10 разів більше заявок, ніж за умов використання традиційної телефонно-паперової технології. При цьому вся інформація щодо операцій автоматично укладається по

електронним базам даних і в будь-яку секунду готова до аналізу. Усвідомлення того, що вже зараз можна витратити менше, а заробляти більше, плюс постійна боротьба за зниження витрат дозволяють керівництву багатьох підприємств, що динамічно розвиваються зробити крок на шляху до web-інтеграції.

В сучасних умовах розвитку економіки та бізнесу розробка стратегії продажів в Інтернеті є важливим питанням кожного сучасного маркетолога чи бізнесмена, адже потенційні клієнти вашого бізнесу кожен день шукають товари та послуги в Інтернеті. І роблять це різними способами. Вибір правильної стратегії продажів в Інтернеті допомагає не просто збільшити виручку, але й отримати цінну інформацію, визначити ефективний вектор розвитку бізнесу.

Основна частка конверсій і продажів формується користувачами з пошукових систем, але це зовсім не означає, що потрібно обмежитися тільки пошуковою оптимізацією сайту. Це надання доступу до інформації або інших ресурсів, взаємодія співробітників, клієнтів і партнерів через Інтернет. В першу чергу це стосується розробки Web-додатків, доступ до яких відбувається через Інтернет-браузер, та корпоративних сайтів – створення Інтернет-сайту, на якому ваші клієнти можуть отримати доступ до послуг компанії в автоматичному режимі, а співробітники – керувати сервісами віддалено, перебуваючи в будь-якому місці, де є Інтернет та ін. [3].

Отже, доцільно виокремити основні переваги web-інтеграції з точки зору бізнесу:

- 1) простий контроль інформації, представленої споживачам на різних точках взаємодії;
- 2) подання найбільш актуальних і точних даних на цифрових точках взаємодії з центральним апаратом;
- 3) збільшення продажів за рахунок розширення можливостей відділів продажів і клієнтської підтримки;
- 4) значне зниження витрат на ручну обробку даних і складання звітів;
- 5) зниження витрат на адміністрацію інформаційних систем та веб-сайтів;
- 6) менеджмент і спрощення бізнес-процесів;
- 7) економія часу і ресурсів;
- 8) технічні переваги Інтернет-інтеграції тощо.

Однак, перш ніж розпочати використання конкретних інструментів Інтернет-інтеграції бізнесу, необхідно ретельно дослідити зовнішні та внутрішні інформаційні потоки підприємства, виявити «вузькі місця» – місця, де найбільш висока ймовірність втрат часу та інформації. Серед вузьких місць виявити «гарячі точки» – ділянки найбільш критичні для бізнесу. Розглянути всі можливості з оптимізації чинного алгоритму роботи, де це необхідно, спланувати проведення реінжинірингу бізнес-процесів.

Крім того, важливим є вибір методів прийняття рішення. В умовах постійно мінливої ситуації на ринку і, як наслідок, постійно мінливих бізнес-процесів на перший план виходять гнучкість рішення і швидкість його впровадження. При цьому дуже ефективний метод поетапного вирішення локальних завдань, усунення «гарячих точок», по можливості мінімально зачіпаючи ефективно працюючі ділянки [4]. Наприклад, якщо існуюча програма бухгалтерського обліку успішно справляється зі своїми функціями і явно буде задовольняти в найближчі 2-3 роки діяльність фірми, навіщо її міняти на аналогічний модуль якої-небудь іншої системи. Краще інтегрувати діючий бухоблік з іншими новими додатками там, де це необхідно. А часом навіть цього робити не потрібно, достатньо тимчасово обмежитися невеликим web-сайтом, але побудованим за технологіями, які дозволять надалі провести його зрощення з іншими системами підприємства.

Не менш важливим є визначення попередньої оцінки економічної доцільності використання Інтернет-інтеграції в бізнесі. Зрозуміло, що з точністю до гривні ми ніколи не отримаємо результат. Крім того, особливо важливо організувати роботу з впровадження інформаційних технологій і web-інтеграції таким чином, щоб в максимально короткі терміни почати отримувати фінансову віддачу.

Таким чином, будь-який підприємець чи маркетолог повинен враховувати у своїй бізнес-діяльності одну просту істину: неможливо створити рішення для бізнесу раз і на все життя. Для сучасного світу характерні швидкі зміни на ринку, виникнення нових сервісів, товарів, технологій. Щоб вижити, а тим більше процвітати, необхідно чуйно реагувати на

зміни, вміти передбачати майбутнє і налаштовувати бізнес-процеси свого підприємства з урахуванням прийдешніх змін.

Список використаних джерел

1. Что такое интернет-интеграция (Web Integration)? / перевод с Image source iptvt.com [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://lpgenerator.ru/blog/2015/05/08/что-такое-internet-integraciya-web-integration/>
2. Корпоративные компьютерные системы: технологии лидерства // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ccs.com.ua/Web-integracziya1.html>
3. Cartli coaching: Архивы рубрики «Интеграция бизнеса в Интернет» / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://cartlicoach.com/category/integraciya-biznesa-v-internet>
4. Халимов Д. Интернет-маркетинг от А до Я: первое руководство по маркетингу в соцсетях от российского практика / Д.Халимов. – М: Флинт, 2015. – 120 с.

Секція 2: Економічний та бізнесовий виміри європейської та євроатлантичної інтеграції України

АНАЛІЗ РИЗИКІВ БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩА

Дюгованець Олеся Михайлівна,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародного бізнесу, логістики та менеджменту
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Моргентал Валерій Володимирович,
студент магістратури спеціальності «Бізнес-адміністрування»,
факультет міжнародної політики, менеджменту та бізнесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Шендригоренко Іван Іванович,
студент магістратури спеціальності «Бізнес-адміністрування»,
факультет міжнародної політики, менеджменту та бізнесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Однією з основних цілей компаній, які працюють на міжнародному рівні, є управління ризиками. Однак сучасні підходи до розуміння ризику, невизначеності та факторів, які впливають на розвиток і функціонування фірми, використовуються по-різному й з різних точок зору.

У даному дослідженні ризики варто віднести до факторів фірми (зовнішніх або внутрішніх), що впливають на ризик, з яким зіштовхується фірма. У цьому значенні «ризик» можна фактично вважати джерелом небезпеки й пов'язувати його з непередбачуваністю в діяльності компаній з конкретними невизначеними компонентами бізнес-середовища.

Стратегія фірми постійно має справу з узгодженням організації, процесами управління і її невизначеним мінливим бізнес-середовищем. У зв'язку з цим будь-які організаційні стратегічні рішення визначають позицію фірми стосовно невизначених компонентів бізнес-середовища та інших організаційних компонентів, які впливають на продуктивність фірми.

Менеджери можуть сприймати ризики крізь призму загальних змінних бізнес-середовища, промислових (невизначеність на ринку витрат, невизначеність на ринку товарів і невизначеність конкурентності) або змінних фірми (операційні фактори, фактори відповідальності, фактори наукових досліджень, кредитні і поведінкові фактори). Кожна з цих категорій включає в себе кількість невизначених компонентів. Огляд великої кількості літератури дав змогу визначити характерні компоненти ризиків, враховані в запропонованій типології.

Управлінське сприйняття невизначеності та впливу конкретних ризиків розглянутих компонентів не обов'язково розрізняється систематично на трьох рівнях аналізу. Тобто, не всі менеджери в конкретній країні мають однакове уявлення про загальне бізнес-середовище й те, які, власне, компоненти входять до даного різновиду ризиків. Немає промислової невизначеності, що сприймається аналогічно всіма менеджерами однієї галузі. Розуміння менеджерів про невизначеність кожного фактора може, насправді, різнитися в залежності від індивідуальних характеристик та характеристик фірми [1]. Крім того, вплив наслідків кожної невизначеності на нестабільну роботу фірми є різним для кожної окремої фірми (або проектів в рамках фірм) залежно від їх відкритої позиції, яка визначається корпоративними стратегічними і фінансовими рішеннями [2; 3].

Ризики бізнес-середовища належать до факторів, що впливають на розвиток фірми в різних галузях промисловості. До них відносять:

- 1) політичну нестабільність;
- 2) нестабільність державної політики;
- 3) макроекономічні невизначеності;
- 4) соціальні невизначеності;
- 5) природні невизначеності.

Політична невизначеність, як правило, пов'язана зі значними змінами в політичних режимах [4]. Політична невизначеність відображає загрози та можливості, пов'язані з потенційними або фактичними змінами в політичній системі. Політична нестабільність може перейти у війну, революцію, переворот, або інші політичні негаразди. Демократичні зміни в урядах чи зміни керівників держав є ще однією причиною політичної невизначеності, яку не часто виокремлюють в літературі з ризик-менеджменту.

Невизначеність урядової політики належить до нестабільності в державній політиці, яка, в свою чергу, впливає на розвиток фірми. Деякі автори (наприклад, [5; 6]) не розрізняють політичну невизначеність та невизначеність урядової політики, але використовують термін «політичний ризик», щоб охопити обидва типи невизначеності. Основою для розрізнення важливості політичної і урядово-політичної невизначеності, є спостереження, що зміни в уряді не обов'язково призведуть до змін у державній політиці, які вплинуть на інвестиції комерційних підприємств, і так само: політична стабільність не виключає урядово-політичні невизначеності.

Деякі з найважливіших видів невизначеності урядової політики включають неочікувані фіскальні і грошові реформи, контроль цін, зміни в рівнях торговельних обмежень, загроза націоналізації, зміни в урядовому регулюванні тощо. Навіть тоді, коли політика не змінюється, керівники можуть бути невпевнені щодо зобов'язання уряду дотримуватись існуючих законодавчих актів. Багатонаціональні компанії зіштовхуються з невизначеностями урядової політики в своїй країні, а також у приймаючих країнах.

Все частіше міжнародні та внутрішні події впливають на урядово-політичну невизначеність. Наприклад, невизначеності пов'язані з управлінням сумою зовнішнього боргу у країнах, що розвиваються, відображають взаємодію між представниками від банків, країн-боржників, а також багатосторонніх організацій, таких, як Міжнародний валютний фонд (МВФ). Результати таких складних взаємодій часто важко передбачити, що є причиною для значних дестабілізуючих політичних, соціальних та економічних наслідків.

Ще однією областю політичного ризику, що рідко згадується в літературі з управління ризиками, є роль державної політики у сфері надання суспільних благ. Недостатнє надання суспільних послуг державними підприємствами або публічно регульованими галузями промисловості, такими як транспорт або зв'язок, мають серйозні негативні наслідки для продуктивності приватного сектора. Фірми, що працюють в реформуванні централізованої планової економіки і в менш розвинених країнах, часто зіштовхуються з невизначеністю через відсутність надійної комунальної системи, зв'язку та транспортної інфраструктури.

Макроекономічна невизначеність – це широке поняття, що охоплює коливання на рівні економічної активності та цін [7]. Коливання цін може приймати форму загальної інфляції цін або руху у відносних цінах на витрати (таких, як сировина або робоча сила) і споживчі товари. Невизначений рух у курсах валют та відсоткових ставках часто асоціюється з рухом у сукупному валовому виробництві і цінах. Відхилення від купівельної спроможності валютного паритету може створити вхідний потік постачання і арбітражні можливості цін на продукцію для транснаціональних компаній.

Соціальна невизначеність впливає з переконань, цінностей і позиції населення, які не відображені в сучасній державній політиці чи бізнес-практиці. Соціальна невизначеність є результатом ускладнень, сполучених з передбаченою ймовірністю колективних дій і напрямом таких дій, коли люди зіштовхуються з розбіжностями між своїми цінностями і тими, що запроваджені в установах, що впливають на їхнє життя. Соціальна невизначеність

може бути передвісником політичної та урядово-політичної невизначеності. Соціальна невизначеність виникає в ситуаціях, які характеризуються суспільним незадоволенням, повстаннями, демонстраціями, або появою дрібномасштабних терористичних рухів. Якщо такі рухи згодом розвиваються у загрози для уряду, це призводить до політичної нестабільності. Обґрунтування поділу політичних і соціальних аспектів загальної схеми ризиків бізнес-середовища полягає у тому, що вони відносяться до двох різних зацікавлених сторін – уряду і суспільства в цілому.

Політичні, урядово-політичні, економічні та соціальні фактори невизначеності в рамках загальних ризиків бізнес-середовища явно взаємопов'язані. Відмінності між цими невизначеностями, натомість, можуть бути корисними для управлінських та науково-аналітичних цілей. Загальні соціально-політичні моделі макrorівня, як правило, схильні вважати політичну та урядово-політичну нестабільність функціями економічних і соціальних сил. Причинний зв'язок між цими змінними, однак, не є односпрямованим. Точніше, політичні, урядово-політичні, економічні та соціальні змінні беруть участь у складних взаємодіях, які важко виразити в простих причинно-наслідкових моделях.

Останньою групою факторів невизначеності бізнес-середовища є група природних невизначеностей. Ця категорія включає в себе природні явища, які впливають на обсяг виробництва. У той час, як природні чинники невизначеності найбільш яскраво проявляються в сільськогосподарському секторі, де погодні умови сильно впливають на продуктивність, стихійні лиха (наприклад, урагани або землетруси), можуть послабити виконання численних підприємницьких функцій і значно знизити виробничий потенціал компаній, що працюють у сфері впливу.

Таким чином, аналіз загальних факторів невизначеності бізнес-середовища показує, що кожна окрема країна як одиниця аналізу є важливою. Тому зрозумілим є створення низкою міжнародних компаній рейтингів з оцінки ризиків інвестиційної привабливості чи інвестиційних умов країни. Це пояснюється тим, що політичні, економічні та соціальні ризики часто не можуть обмежитися національними кордонами. Як наслідок, актуальність аналізу ризиків та управління ними на рівні країни для оцінки загальної ситуації в країні залежить від ступеня співвідношення невизначеності суміжних або аналогічних ризиків у різних країнах. Отже, ступінь співвідношення та впливу загальних факторів бізнес-середовища поширюється на інші країни й залежить від ступеня міжнародної взаємозалежності політичної, економічної та соціальної системи країн.

Список використаних джерел

1. Yasai-Ardekani, Masoud. 1986. Structural adaptations to environments. *Academly of Manageiment Review*, 11: 9–21.
2. Lessard, Donald R. 1988. Country risk and the structure of international financial intermediation. In Courtenay C. Stone, editor, *Final7cial risk: Theory, evidence and imtiplications*, 197–233. Boston, Mass.: Kluwer Academic Publishers
3. Robock, Stefan H. 1971. Political risk: Identification and assessment. *Coluombia Journal of World Business*, July-August: 6–20.
4. Shubik, Martin. 1983. Political risk: Analysis, process, and purpose. In Richard J. Herring, editor, *Managing inaternational risk*, 109–38. New York: Cambridge University Press.
5. Agmon, Tamir. 1985. *Political economy and risk in world financial miarkets*. Lexington, Mass.: Lexington Books.
6. Bunn, D.W. & M.M. Mustafaoglu. 1978. Forecasting political risk. *Management Science*, 24: 1557–67.
7. Oxelheim, Lars & Clas G. Wihlborg. 1987. *Macroeconomic uncertainty: International risks and opportunities for the corporation*. New York: John Wiley & Sons.

ВПЛИВ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ НА ПІДПРИЄМНИЦЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Дюгованець Олеся Михайлівна,

кандидат економічних наук,

доцент кафедри міжнародного бізнесу, логістики та бізнесу

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Підприємництво є одним із видів сфери діяльності людини, що дає значний поштовх до розвитку економіки й забезпечення довготривалої економічної стабільності країни. З давніх часів і до сьогодні дослідники активно працюють над вивченням цього феномену та з'ясуванням його основних понять. Це пов'язано, в першу чергу, з постійним оновленням економічної системи і вдосконаленням підприємницької діяльності у процесі розвитку суспільства, його науково-технічного прогресу, а також створення інноваційного середовища, що спричиняє руйнацію традиційних структур і відкриття шляху до перетворень, котрі прискорюють рух економіки [1]. Наразі усі економічно розвинені країни світу стимулюють і підтримують мале і середнє підприємництво, що сприяє їхньому інноваційному розвитку, підвищенню якості та конкурентоспроможності виробленої продукції (послуг), а також рівня життя населення.

Останніми роками з'явилась значна кількість праць, які присвячені питанням взаємозв'язку між підприємництвом та економічним зростанням на національному та наднаціональному рівнях [2-5].

Для досягнення позитивного економічного ефекту в більш широкому масштабі уряди країн прагнуть створити кращі можливості для підприємницької діяльності шляхом об'єднання економічно інтегрованих регіонів між кількома країнами. Яскравим прикладом такого економічного угруповання є євроінтеграція, яка передбачає використання таких механізмів, як скасування тарифів, створення спільних ринків та прийняття єдиної валюти, що впливає на загальну підприємницьку стратегію. Саме тому, підтримуючи думки та погляди багатьох вчених та дослідників, вважаємо, що економічна інтеграція позитивно впливає на загальний стан національних економік країн-членів ЄС та сприяє посиленню ефектів економічної глобалізації [6].

Економічна інтеграція будується на основі торговельних, економічних, а також політичних зв'язків. Її формування веде до утворення митного об'єднання, спільного ринку, що в підсумку призводить до створення економічного, валютного об'єднання, тобто союзу між країнами. В окремій державі економічна інтеграція буде припускати поглиблення, розширення виробничо-технічної бази компаній. В іншій економічній сфері – мікроекономіці – інтеграція являє собою злиття раніше окремо існуючих торгових об'єднань, фірм, корпорацій. А ось економічна інтеграція в міжнародному значенні є прямим процесом економічного, політичного, правового і господарського (в деяких випадках соціального і культурного) об'єднання сусідніх країн, що відбувається за рахунок глибоких, а також постійних взаємозв'язків між економічними, національними господарствами, що проявляються у всіляких конфігураціях, формах і на різних рівнях [7].

Процес економічної інтеграції відбувається тоді, коли дві або більше країн об'єднуються разом для створення ширшого економічного простору. Країни укладають інтеграційні угоди, сподіваючись на економічний вигравш, хоча можуть також переслідувати політичні та інші цілі. На макрорівні розглядають такі основні форми міжнародної регіональної економічної інтеграції: зона преференційної торгівлі; зона (асоціація) вільної торгівлі; митний союз, спільний ринок, економічний та політичний союзи.

Європейський Союз ілюструє своєчасне та постійне прагнення країн в регіоні до економічної інтеграції. Разом з США та Японією Європейський Союз відноситься до типу

економічної та політичної наддержави, в якій сьогодні відбувається процес перебудови напрямів розвитку міжнародної торгівлі та прямих іноземних інвестицій (ПІІ). Підтвердженням цього слугує той факт, що ЄС став третім додатком у загальноприйнятій тріаді міжнародної торгівлі, і починаючи з 2007 року, отримав статус найбільшої економіки світу.

На сьогодні ЄС відносять до такого рівня регіональної економічної інтеграції як економічний союз, в якому за визначенням відбувається вільний рух товарів і факторів виробництва між країнами-членами, який доповнюється гармонізацією внутрішньої та зовнішньої економічної політики, а також прийняттям у країнах-учасниках єдиної валюти. Однак ЄС не є «ідеальним» прикладом економічного союзу, оскільки, по-перше, не всі його члени прийняли єдину валюту, по-друге, існують відмінності в податкових системах країн-членів. Євроінтеграція здійснюється шляхом підписання конкретних договорів і торговельних угод між країнами-членами, усуває торговельні бар'єри та сприяє більш вільному руху товарів, послуг, капіталу, робочої сили та технологій між країнами-членами. Це наслідки, які більшість вчених емпірично та теоретично пов'язують з інтеграцією економік, а результативність цього процесу забезпечується за рахунок підвищення економічної активності між регіонами в межах європейського економічного простору, адже інтеграція усуває або знижує унікальність різного роду інституційних структур між країнами, надає доступ до освітніх та дослідницьких установ, сприяє пошуку джерел фінансування та кваліфікованих працівників, що поліпшує загальний рівень підприємницької діяльності. Крім того, інституційна інфраструктура дозволяє управляти розвитком регіону, посилює співпрацю між підприємцями різних країн, сприяє вирішенню проблем, пов'язаних з транскордонною підприємницькою діяльністю й може стати тією «відсутньою ланкою» між економічною інтеграцією різних країн і економічним зростанням в цих країнах [7].

Опираючись на висловлену вище думку, очевидним є прагнення європейських розвинених країн розробити політику, яка сприяла б розвитку підприємницької діяльності, котра, в свою чергу, стимулює економічне зростання в країні.

Незважаючи на те, що дослідженням сутності й характеру підприємницької діяльності присвячена значна кількість досліджень, все ще залишається нез'ясованим, як країни, за допомогою певної урядової політики, можуть стимулювати підприємницьку діяльність. На нашу думку, приєднання країни до певного регіонального угруповання, утвореного на основі підписання Регіональних Торговельних Угод (RTAs) може стати одним з визначальних факторів формування налагодженої державної політики зі стимулювання підприємництва. Це підтверджується тим фактом, що Регіональні Торговельні Угоди є діями урядів з метою лібералізації або сприяння торгівлі на регіональному рівні, часто за рахунок створення зон вільної торгівлі та митних союзів [8]. Так, наприклад, країни Центральної та Східної Європи до набуття членства в ЄС уклали з ним угоди про вільну торгівлю. Такі самі угоди або митні союзи з Європейським Союзом мають деякі країни Середземномор'я, Мексика, Південна Африка, Туреччина тощо. Країни Балканського півострова уклали з ЄС угоди про асоціацію, що дозволяє їм користуватися безмитним доступом до ринків Євросоюзу, тобто фактично мати режим вільної торгівлі тощо. Згідно з теорією порівняльних переваг, регіональна інтеграція повинна призводити до збільшення конкуренції, сприяти економічному зростанню в певних галузях промисловості, а також позитивно впливати на національні економіки.

У наукових працях вчених (Р. Мітчелл, В. Сміт, І. Морс, П. Рей-нольдс, К. Сіврайт), які займаються дослідженнями процесів підприємницької діяльності за межами національної економіки [9], йдеться про позитивний вплив механізму економічної інтеграції на підприємництво шляхом виходу країни на вищий рівень регіональної економічної інтеграції, а це, в свою чергу, заохочує підприємців, як в межах, так і за межами створюваних підприємств, до використання можливостей отримання додаткового прибутку на нових, ширших ринках. У даному контексті підприємництво може виступати посередником або каталізатором між інтеграційною політикою та економічним зростанням країни.

Беззаперечно можна стверджувати, що, піднімаючись на вищий рівень економічної інтеграції, країни ЄС, швидше за все, будуть стимулювати транскордонну підприємницьку

діяльність, оскільки така діяльність прямо пов'язана з транскордонними потоками венчурного капіталу до країн-членів та з них. На думку, Н. Флігштейна та Е.С. Світа [10, с.1229], перший етап створення ЄС, підписання Римської Угоди, було спеціально розроблено для того, щоб сприяти економічному обміну між національними кордонами. Звісно ж, ці автори визнають існування самовідновлюючого циклу – від зменшення бар'єрів для поліпшення транскордонної економічної діяльності до зростання інтеграції. Більш конкретно Н. Флігштейн та Е.С. Світ стверджують, що «процес, шляхом якого бар'єри для транскордонної економічної діяльності в межах Європи усуваються... та процес, шляхом якого спільна політика створюється та впроваджується... не є відокремленими процесами» [10, с.1231], та є ендогенними по відношенню один до одного. Підтримуючи твердження європейських вчених, вважаємо, що країни демонструватимуть збільшення транскордонного венчурного фінансування в інші країни-члени, якщо вони приєднаються до спільного ринку та приймуть єдину валюту у Євросоюзі. Проте, хоча механізм впровадження спільної політики, на нашу думку, є важливішим, не можна забувати, що, прийнявши спільну валюту, ці два механізми діятимуть однаково на поліпшення гармонізації в нормативній та правовій інституційних структурах країн, перший – за допомоги ринкових систем, а інший – за допомоги фінансових інфраструктур.

Можна зробити висновок, що будь-яке скорочення стримуючих факторів, що перешкоджають входженню у відповідну країну або пошуку закордонних (більших) ринків, сприяє загальному економічному розвитку в країні. У свою чергу, формування спільних ринків в межах економічної інтеграції здійснює позитивний вплив на інвестиційні потоки капіталу, оскільки багатосторонні угоди між країнами-членами економічного угруповання забезпечують доступ підприємств цих країн до світових ринків.

Крім того, механізм впровадження спільної політики у фінансовій сфері всебічно впливає на процеси транскордонного переміщення капіталу в межах регіонального угруповання, адже чим більшою є гармонізація інституційних систем двох країн, тим більша вірогідність того, що інвестори визнають та скористаються перевагами можливостей інвестування за межами національних кордонів, а зменшення торговельних бар'єрів буде сприяти відтокам транскордонного руху капіталу внаслідок зменшення кількості бар'єрів, пов'язаних з трансакціями та ризиками, що існують для інвесторів. Враховуючи зазначене вище, можна зробити висновок, що країна буде мати вищий рівень відтоку транскордонних інвестицій після вступу країни до спільного ринку регіонального економічного співтовариства, а зміни, пов'язані з економічною інтеграцією на рівні країни, мають прямий позитивний вплив на транскордонні потоки капіталу в регіоні, адже сприяють розвитку та поширенню інноваційних технологій, що, в свою чергу, підвищує загальний рівень підприємницької діяльності окремих країн і регіону в цілому.

Список використаних джерел

1. Kirzner I.M. Competition and entrepreneurship / I.M. Kirzner // Chicago: University of Chicago Press. – 1973. – 34 p.
2. Henderson J. Building the rural economy with high-growth entrepreneurs / J. Henderson // Federal Reserve Bank of Kansas City Economic Review, 87(3): 2002. – pp. 45–70.
3. Global entrepreneurship monitor: Data collection design and implementation, 1998–2003: [P.D. Reynolds, N. Bosma, E. Autio, S. Hunt, N. De Bono, N., et al.] / Small Business Economics, 24: 2005. – pp. 205–231.
4. Stel V. The effect of entrepreneurial activity on national economic growth / V. Stel, M. Carree, R. Thurik // Small Business Economics, 24: 2005. – pp. 311–321.
5. Cross-cultural cognitions and the venture creation decision / R.K. Mitchell, B. Smith, K.W. Seawright, E.A. Morse // Academy of Management Journal, 43(5): 2000. – pp. 974–993.
6. Krugman P.R. International economics: theory and practice, 7th edition / P.R. Krugman, M. Obstfeld // Addison-Wesley, Boston. – 2005. – 680 p.
7. The impact of entrepreneurship on economic growth / M. Carree, R. Thurik, D.B. Audretsch, Z.J. Acs // Handbook of entrepreneurship research (2003). - Boston: Kluwer Academic Publishers. - pp. 437 – 471.
8. Levy B. (2006). Emerging countries, regionalization, and world trade / B. Levy // Global Economy Journal, 6(4): 2006. – pp. 1 – 29.
9. Are entrepreneurial cognitions universal? Assessing entrepreneurial cognitions across cultures. [R.K. Mitchell, J.B. Smith, E.A. Morse, K.W. Seawright, and al.] Entrepreneurship Theory and Practice, 26(4): 2002. pp. 9 – 32.
10. Fligstein N. Constructing polities and markets: An institutional account of European integration / N. Fligstein, A.S. Sweet // American Journal of Sociology, 107: 2002. – pp. 1206 – 1243.

Секція 2: Економічний та бізнесовий виміри європейської та євроатлантичної інтеграції України

ГЛОКАЛЬНИЙ МАРКЕТИНГ ЯК СИМБІОЗ ГЛОБАЛЬНОГО ТА РЕГІОНАЛЬНОГО БІЗНЕСУ

Жуков Святослав Августович,

кандидат економічних наук, с.н.с., доцент,
доцент кафедри міжнародного бізнесу, логістики та менеджменту
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Біжко Василь Вікторович,

студент магістратури спеціальності «Бізнес-адміністрування»,
факультет міжнародної політики, менеджменту та бізнесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

На підвищення якості життя населення та ефективності бізнес структур відчутний вплив мають процеси інтеграції, регіоналізації та глобалізації. Вони є своєрідними факторами змін у бізнес-середовищі та як наслідок – генераторами управлінських рішень в усіх сферах економіки більшості країн світу.

Не оминають зазначені процеси і такої важливої науково-практичної складової економічної діяльності, як маркетинг. Саме швидкоплинні зміни у зовнішньому маркетинговому середовищі вимагають вирішення проблем в маркетинговому менеджменті на всіх рівнях ведення господарської діяльності – мікро- (підприємств), мезо- (галузей або регіонів) і макроекономіки (держави).

У неоекономічному суспільстві, у порівнянні з періодом становлення та розвитку науково-практичного маркетингу, крім обсягу вирішуваних маркетинговим менеджментом проблем, змінилася і його якість. Це вимагає нових підходів, культури та філософії маркетингу, і все це з урахуванням сучасних протилежних процесів глобалізації та регіоналізації – глокалізації.

Кардинальні зміни теперішніх соціально-економічних реалій потребують ґрунтовного вивчення впливу глокалізації на сучасний, новий маркетинг як соціокультурний феномен і робить актуальною тему нашого дослідження.

З допомогою головних складових неоекономіки – технологій та інформації – можна збалансувати переваги глобалізації та локальні реалії шляхом створення нової маркетингової системи – гібриду глобального та внутрішнього (національного) маркетингу. Заснований такий новий маркетинг – глокальний маркетинг – на двох принципах: більшій рівності розподілу ресурсів світу та на соціально-культурному відродженні територіальної (локальної) спільноти.

Глокальна маркетингова стратегія – це симбіоз універсальних прийомів на ринках багатьох країн та адаптаційних можливостей на унікальних ринках. При глокальному маркетингу найважливіше усвідомлювати потенційну необхідність адаптації, індивідуального підходу, відмінності, дифузії, незалежності та гнучкості. При використанні концепції глокального маркетингу необхідно: по-перше, вводити нові стандарти у глобальні маркетингові стратегії, а по-друге, усвідомлювати необхідність балансу та гармонії між стандартизацією та адаптацією, гомогенізацією та індивідуальним підходом, концентрацією та дифузиею, синхронізацією та гнучкістю, інтеграцією та відокремленням маркетингових дій. Глокальний маркетинговий підхід означає, що глобальні та локальні особливості враховуються в рівній мірі, що оптимізує маркетингову стратегію.

На відміну від загальновідомого глобального маркетингу глокальний маркетинг покликаний гармонізувати національну економічну політику будь-якої країни з потребами та побажаннями інших спільнот – як партнерських, так і потенційних конкурентів. При глокальному маркетингу необхідне визнання того, що соціальні відносини на локальному (регіональному) рівні мають виняткову важливість для соціально-економічного прогресу та, навіть, збереження миру. На підтвердження цього слугує необхідна всезростаюча їхня здатність взаємодіяти та впливати на учасників вищого глобального рівня. Тобто, не можна досягти ефективного розвитку на мікрорівні, якщо оптимальна стабільність не буде досягнута на інших рівнях – мезо- (локальний) і макро- (глобальний). Тому глокальний маркетинг висуває різні вимоги на різних рівнях функціонування.

На найвищому – глобальному рівні глокалізація вимагає більш об'єднаного маркетингового управління, яке необхідне для виправлення недоліків ринкового механізму двома шляхами. Перший супроводжує досягнення глобалізації до локальних рівнів, а другий – спрямований на підтримку та передачу локальним спільнотам повноважень, які дозволили би завдяки своїм перспективам, можливостям і вимогам зробити внесок у глобальну економіку.

При визначенні відповідних вимог до маркетингу на регіональному (локальному) рівні необхідно враховувати те, що найбільш дестабілізуючим фактором останньої світової кризи є катастрофічна прірва між багатими та бідними людьми. Це неминуче породжує збільшення конфліктів і поширення насильства. Вирішити цю проблему можна двома шляхами: безпосереднього вирішення цих конфліктів, які знаходяться у компетенції державного управління та за допомоги соціально-ефективного регіонального розвитку, результатом якого і стало би досягнення миру. Через такий підхід миротворчість уже не розцінюється як секторальна політика, а рахується основою будь-якої стратегії розвитку.

На регіональному рівні глокальний маркетинг, завдяки сукупності принципів, методів і форм покликаний допомогти розробити механізми, методи і засоби, які забезпечать досягнення цілей і завдань регіонального розвитку, найважливішими з яких є соціально-економічні процеси.

Серед першочергових завдань для досягнення ефективного результату можна виділити такі:

- створення умов, які забезпечують високу якість і рівень життєдіяльності людини як найвищої цінності суспільства. Тут на допомогу прийде соціальний та етичний маркетинг;
- формування організаційно-економічних умов для реалізації всіма бізнесуб'єктами регіону принципів економічної свободи та самостійності;
- орієнтація інвестиційної та структурної політики регіону на попит і потреби ринку, на запити внутрішньо- та зовнішньорегіональних споживачів, у тому числі й закордонних (інвестиційний і міжнародний маркетинг);
- організація виробництва таких видів продукції, в першу чергу інноваційної, які мають попит на міжнародному ринку та можуть сприяти підвищенню фінансової самостійності регіону (інноваційний маркетинг);
- оцінка кінцевого результату та ефективності, залежно від ступеня відповідності рівня економічного розвитку регіону та рівня життєдіяльності населення (соціальні стандарти, бюджетна забезпеченість, структура доходів і витрат сімей, демографічна ситуація, екологія та екологічна безпека тощо).

Особливе місце з позицій глокалізації відводиться маркетингу на муніципальному рівні. Важливість міст полягає в тому, що вони можуть об'єднуватися у кластери, які розглядаються як найвдаліші соціальні одиниці для стратегій глокалізації. Крім того, «авторитетні» та «іміджеві» міста можуть створювати миротворчі місії між територіями країни або між країнами, які перебувають у стані конфлікту (приклад: Дніпропетровськ і Харків під час антитерористичної операції на Сході України у 2014 році).

Поширенню глокального маркетингу сприяє неоекономіка, яка формується, передусім, завдяки таким факторам, як зростаючий кругообіг інформації та знань, технологій і комунікацій, так само, як і можливості інкорпорувати місцевих акторів та організації в глобальну мережу комунікації, тим самим укріплюючи практику реального мультикультуралізму. В умовах мультикультуралізму народ належить до різноманітних культур, і культурні відмінності проявляються між різними державами, а також всередині однієї країни між різними районами, етнічними групами, містами і селами [2].

Становлення неоекономіки є наслідком глобалізації, яка зачіпає всі сфери суспільного життя [3, с. 33]. В умовах неоекономіки, при якій провідними є науково-інформаційні технології, доля яких в економіці розвинутих країн становить більше 50%, економічна поведінка людей вимагає кардинально нових управлінських рішень, інноваційного стилю мислення, нестандартних дій. За таких умов маркетинг у XXI столітті остаточно має перейти від системи масового виробництва стандартних виробів (глобального маркетингу) до системи випуску різноманітних дрібносерійних товарів (глокального маркетингу). Така економіка завдяки знанням вартості наділяє товари і послуги «індивідуальним характером» і спричинює появу на ринку нескінченної множини різних видів продукції. Вартість, яка створюється знанням, за своїм характером потребує суб'єктивізованого суспільства, тобто розвинутої громадської та індивідуальної свідомості [1, с. 8-9].

Отже, XXI століття висуває особливі вимоги до врахування національних і регіональних особливостей у процесі ефективної реалізації глобального маркетингу. Отримання найбільших переваг від глобалізації можливе лише за умов реалізації глокального підходу до маркетингу.

Незважаючи на могутній наступ глобалізму, національні культури залишаються, хоча національні риси мають тенденцію до послаблення. Бізнес стає інтернаціональним, але люди, які беруть у ньому участь, продовжують зберігати в своїй базовій поведінці властиві їм риси національної культури. Через це глобальний маркетинг XXI століття характеризується посиленням тенденцій до різноманітності, що і є основою глокалізаційного маркетингу.

Список використаних джерел

1. Нова економіка та соціальна політика: теорія і практика реформування в умовах глобалізації: препринт / за заг. ред. С.А. Жукова. – Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2014.
2. Санаи М. Глобализация и мультикультурализм: изменение в понятиях и основах / М. Санаи // Журнальный клуб Интелрос «Век глобализации». – №2, 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.intelros.ru/readroom/vek-globalizacii/vek2-2015/27951-globalizaciya-i-multikulturalizm-izmenenie-v-ponya-tiyah-i-osnovah.html>.
3. Степаненко С.В. Трансформація відносин власності в умовах формування постіндустріальної економіки / С.В. Степаненко, Л.І. Яковенко – Полтава: Скайтек, 2009. – 187 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [elcat.pnpu.edu.ua /docs/Stepanenko.doc](http://elcat.pnpu.edu.ua/docs/Stepanenko.doc).

ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОГО ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ

Зеліч Вікторія Вікторівна,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародного бізнесу, логістики та менеджменту
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Мицик Даніелла Павлівна,
студентка 3 курсу
факультету міжнародної політики, менеджменту та бізнесу
ДВНЗ «Ужгородський Національний Університет»

Вирішення багатьох завдань національної економіки залежить від діяльності кожного підприємства. Особливе значення для розвитку економічної системи має інноваційна діяльність підприємств. У високорозвинених країнах 85–90% приросту ВВП забезпечується шляхом експорту інноваційної продукції, в Україні ж це всього лише 5–10% [1]. Тому існує термінова потреба внесення змін в українську політику виробництва інноваційної продукції.

Дослідженням проблем розвитку інноваційної діяльності займалися такі зарубіжні та вітчизняні вчені: О. О. Дагаєва, І. Г. Дежина, М. М. Іванова, А. І. Каширіна, Е. Кемпбелл, Дж. Коллінз, Ф. Кук, Р. Мартін, А. М. Поручник, П. Ромера, П. Санлея, Б. Г. Салтикова, А. С. Семенова, Д. Тернер, Р. Флорида, М. Фонштейн, К. Фрімен, І. Шумпетер та інші.

Останнім часом в Україні з'являються урядові програми, у яких декларується перехід економіки на інноваційний шлях розвитку, до прикладу «Створення в Україні інноваційної інфраструктури». На створення сприятливих умов для провадження інноваційної діяльності та виконання інноваційних проектів було прийнято Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про інноваційну діяльність» [2].

Проте, і влада, і науковці, і підприємці вважають, що інноваційний процес знаходиться в незадовільному стані, суттєвих зрушень у цій сфері вже протягом багатьох років не відбувається.

Серед країн Європейського Союзу мінімальні показники інноваційної активності мають Португалія – 26% і Греція – 29%, але навіть ці показники удвічі вищі, ніж в Україні. А в порівнянні з країнами-лідерами, такими як Нідерланди (62%), Австрія (67%), Німеччина (69%), Данія (71%) та Ірландія (74%), цей розрив з Україною становить майже п'ять разів [3].

Розвиток інноваційного підприємництва в Україні можливий лише за взаємодії і співробітництва бізнесу та держави. Окремо ні держава, ні бізнес не в змозі вийти на інноваційний шлях.

Світовий досвід показує, що фінансування наукових досліджень та розробок здійснюється за рахунок держави, участь бізнесу обмежується незначною кількістю конкретних замовлень. Організація виробництва – це прерогатива бізнесу, держава переважно виступає регулятором [3].

Основу інноваційного потенціалу держави складають великі компанії, вони відіграють провідну роль у процесі інноваційного розвитку країни. У Таблиці 1 наведено результати дослідження щодо винаходів, серед 1000 найбільших за рівнем доходу компаній світу з 2010 до 2013 року.

Топ-7 світових інноваційних компаній [4]

Місце компанії	За кількістю патентів	За значущістю винаходів
1	IBM	MICROSOFT
2	SAMSUNG	APPLE
3	MICROSOFT	SAMSUNG
4	APPLE	CANON
5	CANON	INTEL
6	PANASONIC	IBM
7	SONY	PANASONIC

Отже, як ми бачимо, всім відома їх діяльність і те, що вона пов'язана з ІТ-технологіями, тобто інноваційним виробництвом.

Для нашої країни початковим завданням є створення сприятливого середовища для діяльності малих інноваційних підприємств, які згодом можуть стати потужними компаніями. Малим інноваційним підприємствам має допомагати держава: пільгове кредитування, фінансування успішних проектів, надання безподаткового режиму на перші 2-3 роки діяльності.

Перехід економіки України на інноваційний шлях вимагає стимулювання інновацій, прискорення просування нововведень в усіх її галузях. І українська наука, і інноваційний бізнес потребують розвинутої інфраструктури. Створення відповідної інфраструктури потребує таких дій:

- поліпшення інвестиційного клімату;
- сприяння експорту високотехнологічної продукції;
- зменшення податкового тиску для інноваційних компаній, особливо на початковій стадії розвитку;
- розвиток міжнародних науково-технічних зв'язків через спільну генерацію, обмін і використання нових знань і технологій [5].

Інноваційна політика держави має бути спрямована на підвищення ефективності підприємств, діяльність яких пов'язана з випуском високотехнологічної продукції. Заходи щодо підтримки, стимулювання інновацій, формування та зміни відповідної нормативно - правової бази, створення сприятливої системи управління на принципах інноваційного менеджменту повинні бути спрямовані на підтримку малого і середнього бізнесу. Головною умовою розвитку інновацій в Україні є співпраця держави і бізнесу.

Список використаних джерел

1. Бурлака В. Пріоритети інноваційного розвитку в українській економіці / В. Бурлака // Діловий вісник. – № 12 (199). – 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ussci.org.ua/synopsis/dv/2010/dv1012131.ua.html>.
2. Семенов А.С. Венчурное финансирование инновационной деятельности / А.С. Семенов, А.И. Каширин // Инновации. – 2006. – № 1 (88). – С. 29–37.
3. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів»: Постанова ВР України // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 11.
4. Офіційний веб-сайт Бюро по патентах і товарних знаках США (USPTO) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uspto.gov>.
5. Кристенсен К. Дилемма інноватора / К. Кристенсен. – М.: Альпинабизнес букс, 2004.

**ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЦІНОВОЇ ПОЛІТИКИ КОМПАНІЇ НА
МІЖНАРОДНОМУ РИНКУ**

Зеліч Вікторія Вікторівна,

кандидат економічних наук,

доцент кафедри міжнародного бізнесу, логістики та менеджменту

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Піскор Надія Михайлівна,

студентка 4 курсу

факультету міжнародної політики, менеджменту та бізнесу»

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Ціни і цінова політика – найважливіші елементи зовнішньоекономічної діяльності підприємства. Саме від рівня цін на товари залежать комерційні результати діяльності підприємства, а обрана ним цінова політика справляє тривалий і вирішальний вплив на ефективність його роботи на світовому ринку. Ціна є вирішальним чинником в експортній діяльності підприємства, оскільки вона визначає її економічну доцільність. Підприємство повинне не тільки виробити, але й збути товар з вигодою для себе, відшкодувати витрати й отримати прибуток. Це можливо лише при правильному виборі цінової політики та стратегії ціноутворення. Невірно обрана цінова політика чинить багатоплановий вплив на все функціонування фірми.

Суть цілеспрямованої цінової політики полягає в тому, щоб встановлювати на товари такі ціни, щоб опанувати його максимально можливою часткою, домогтися запланованого обсягу прибутку й успішно вирішувати всі стратегічні й тактичні завдання.

Протягом останніх років істотно зріс інтерес до дослідження проблеми формування та підвищення ефективності цінової політики, причому, якщо раніше ця проблема вивчалася в основному на рівні галузі народного господарства, то в останні роки частіше об'єктом дослідження виступає цінова політика окремого підприємства. Об'єктивний внесок у вивчення означеної проблеми належить таким науковцям, як С.І. Дугіна, І.Л. Єрухимович, Г.М. Азаренкова, А.М. Поддєрьогін, Ю.Г. Тормоса, Д.О. Шевчук, Л.В. Балабанова, І.А. Бланк та інші.

Метою доповіді є дослідження аспектів формування цінової політики компанії в контексті її виходу на зовнішній ринок.

Цінова політика – це визначення рівня цін і можливих варіантів їх зміни залежно від цілей та завдань, що стоять перед підприємством в короткотерміновому плані та в перспективі [1, с. 217].

Політика ціноутворення створює методологічну основу для вибору та обґрунтування цінової стратегії та пов'язує в інтегровану систему окремі рішення щодо:

- методів установлення цін на нові товари;
- співвідношення цін підприємства з цінами конкурентів;
- взаємозв'язку цін на товари в межах номенклатури виробництва;
- використання системи знижок і частоти змін ціни тощо.

При розробці цінової політики підприємство повинне відповісти на такі запитання:

1. Чи є ціна засобом конкурентної боротьби на конкретному ринку?
2. Якою повинна бути цінова політика?
3. Яку цінову стратегію повинне обрати підприємство?

4. Чи повинна бути єдиною базисна ціна для всіх країн, з якими здійснюється торгівля?
5. Чи вживає держава заходи щодо регулювання ціни на певний товар у країнах-імпортерах?
6. Чи існують у цих країнах громадські організації, які контролюють рівень цін?

Одним із найважливіших факторів, що береться до уваги при встановленні ціни, є рівень витрат, пов'язаних із виробництвом і експортом товару, що визначає нижню межу ринкової ціни. Розрізняють витрати: перемінні та постійні, прямі і непрямі, середні і граничні, пов'язані з виробництвом і реалізацією товару на внутрішньому і зовнішньому ринках, витрати у вітчизняній та іноземній валютах. Якщо підприємство має переваги у витратах, то воно може встановити ціну з урахуванням стану конкуренції і власних цілей. Якщо ж витрати вищі, ніж у конкурентів, і підприємство не має резервів для маневру, то воно може програти у ціновій конкуренції [2, с. 184].

Пам'ятаючи те, що будь-яке підприємство прагне максимізувати свій прибуток, слід зважати і на більш реалістичні підходи до визначення бажаного його рівня. Ступінь корисності товару для споживачів є ключовим чинником ціноутворення. Чим більша корисність, тим вища, за інших умов, ціна товару на зовнішньому ринку. Місце товару в товарній номенклатурі визначає рівень і значення показника цінової еластичності попиту. Так, при загальному правилі про обернено пропорційну залежність між рівнем цін на товар і рівнем попиту на нього, є низка товарів з прямо пропорційною залежністю або навіть нульовою ціновою еластичністю. Тому зростання цін на більшість товарів масового споживання призводить до падіння попиту, а підвищення ціни на товари першої необхідності, навпаки, до зростання попиту на них.

Слід також зазначити, що будь-який товар протягом життєвого циклу зазнає значних змін. Це, природно, впливає на здійснення цінової політики. Так, на етапі розробки і впровадження можуть встановлюватись як максимально високі, так і низькі ціни. На етапі зростання підприємство отримує можливості для цінового маневру внаслідок розширення обсягів продажу та економії за рахунок зростання масштабів виробництва. Одночасно зростає і конкурентна боротьба [3, с. 212].

Цінова політика виробників і експортерів товару, що залежить від цілей підприємства, слугує обґрунтуванням вибору ціни. Цілями підприємства можуть бути: встановлення разової ціни при виході на ринок із новою продукцією (разовий договір на постачання); зміна ціни через зміну попиту; зміна ціни під тиском конкурентів, визначення оптимальних співвідношень цін між продуктами. Підприємство може одночасно мати кілька цілей, або чітко поділяти цілі на короткострокові та довгострокові.

Серед методів ціноутворення на світовому ринку можна виділити такі:

- Витратний метод розрахунку ціни передбачає визначення її рівня на основі суми витрат (виробничих, накладних та на обслуговування) та бажаного прибутку (максимального, розрахованого, мінімального).
- При використанні методики врахування повних витрат для встановлення ціни товару визначаються перемінні і постійні складові витрат.
- Методика граничних витрат враховує тільки ті витрати, які мають безпосереднє відношення до виробництва.
- Метод беззбитковості має перехідний характер від витратного методу до ринкового. З одного боку, він базується на обліку витрат. З іншого – враховує залежність попиту від рівня ціни.
- У випадку встановлення ціни на основі попиту підприємство визначає ціни після детального вивчення потреб і можливостей споживачів та тестування рівня цін, прийнятого для цільового сегмента.
- Встановлення ціни на основі пропозиції (рівня конкуренції) ґрунтується на вивченні цін та цінових стратегій конкурентів і розрахунку власної ціни з огляду на лояльність споживачів та конкурентні переваги товару, його імідж, сервіс, що пропонується тощо [4, с. 110].

Таким чином, перед усіма суб'єктами ринкового господарювання в якості однієї з основних постає проблема визначення ціни на свої товари і послуги. В умовах ринку ціноутворення являє собою дуже складний процес. Воно піддається впливу безлічі факторів. Отже, при розрахунку ціни підприємство має пройти низку етапів:

7. Визначення та аналіз цільового ринку (сегмента світового ринку).
8. Аналіз елементів маркетингового комплексу (товар, просування, канали розподілення).
9. Вибір цінової політики.
10. Визначення цілей ціноутворення.
11. Формулювання цінової стратегії.
12. Вибір методу розрахунку ціни.
13. Розрахунок експортної ціни.
14. Реалізація цінової стратегії.

Ціни і цінова політика виступають однією з головних складових діяльності фірми. Завдання цінової політики підприємства полягає в тому, щоб установити на свій товар таку ціну і змінювати її залежно від ситуації на ринку так, щоб опанувати певним його сегментом, досягти бажаного обсягу прибутку, тобто вирішити завдання, пов'язане з реалізацією товару в певній фазі його життєвого циклу, відреагувати на діяльність конкурентів тощо.

Список використаних джерел

1. Дахна І.І. Зовнішньоекономічна діяльність: навч. посібник для студ. ВНЗ. І.І.Дахна – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 360 с.
2. Дідківський М.І. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства: навч., посіб. М.І. Дідківський. - К.: Знання, 2006. – 462 с.
3. Зінь Е.А. Основи зовнішньоекономічної діяльності: підручник для ВНЗ. – К: Кондор, 2009 – 432 с.
4. Тюріна Н.М. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства: підручник. – К.: Центр навчальної літератури, 2013. – 336 с.

Секція 2: Економічний та бізнесовий виміри європейської та євроатлантичної інтеграції України

ПІВНІЧНОАМЕРИКАНСЬКА ЕКОНОМІЧНА ІНТЕГРАЦІЯ: ХАРАКТЕРНІ РИСИ, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Керечанин Владислав Феліксович,

студент 4 курсу факультету міжнародних відносин
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Табанюхова Олена Феліксівна,

студентка 2 курсу факультету міжнародної політики, менеджменту та бізнесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Табанюхова Олена Миколаївна,

викладач кафедри прикладної лінгвістики
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Одним із найпотужніших та найбільших інтеграційних об'єднань світу є Північноамериканська асоціація вільної торгівлі – North American Free Trade Agreement (далі – НАФТА), країнами-учасницями якої є США, Канада та Мексика.

Метою роботи є дослідження всіх аспектів північноамериканської економічної інтеграції та визначення основних векторів світової економічної інтеграції України.

Актуальність дослідження полягає у використанні зарубіжного досвіду для інтеграції України у світове господарство в умовах розвитку науково-технічного прогресу, удосконалення комунікацій, збільшення обсягу інформації, поширення зовнішньоекономічних відносин та економічної інтеграції шляхом створення спільного економічного простору, оскільки сучасний політичний та економічний стан розвитку нашої держави змушує звернути особливу увагу на вектор економічної інтеграції та перейняти основні засади та принципи економічної інтеграції провідних постіндустріальних держав на прикладі країн Північноамериканського континенту.

Угода про вільну торгівлю між урядами Сполучених Штатів Америки, Канади і Мексиканських Сполучених Штатів, що була підписана у 1992 р. і набула чинності у 1994 р., передбачала: скасування тарифів на більшість сільськогосподарської та промислової продукції протягом 10 років, гармонізацію нетарифних обмежень, лібералізацію взаємної торгівлі послугами, в тому числі фінансовими та банківськими, ліквідацію обмежень щодо взаємних інвестицій, надання національного режиму та режиму найбільшого сприяння 20 країнам-партнерам, створення механізму з вирішення спорів, проведення спільної політики у сфері захисту прав інтелектуальної власності [18, с. 231].

Для практичної реалізації угоди була створена інституційна структура НАФТА, яка включала: Комісію з вільної торгівлі на рівні міністрів і заступників міністрів торгівлі, Секретаріат із трьома національними секціями і шість комітетів: з торгівлі промисловими товарами, з торгівлі сільськогосподарською продукцією, із санітарного контролю, зі стандартів, з малого бізнесу, з фінансів. Також у рамках НАФТА діють робочі групи: з правил визначення країни походження товару, із субсидування сільського господарства, з торгівлі, з конкуренції та ін., а також двосторонні робочі групи: Мексика – США, Канада – Мексика [16, с. 41].

Північноамериканська зона вільної торгівлі має низку характерних особливостей: НАФТА є єдиним інтеграційним угрупованням, що охоплює цілий континент; країни-члени НАФТА суттєво відрізняються за рівнем економічного розвитку (США – супердержава,

Канада – промислово розвинена країна, Мексика – велика країна, що розвивається); лише НАФТА має яскраво виражений центр – США: основні торговельні та інвестиційні потоки спрямовані переважно від США і до США; канадсько-мексиканські торговельні та інвестиційні зв'язки залишаються відносно слабкими; НАФТА є переважно економічним блоком, який орієнтується на максимальну економічну відкритість та забезпечення високих та стійких темпів економічного зростання; для НАФТА характерною є інтеграція «знизу»: інтеграційні процеси тут розвивались переважно на корпоративному та галузевому рівнях; НАФТА не має наднаціональних органів, рішення яких є обов'язковими для країн-учасниць, та має мінімальну кількість міждержавних спеціалізованих організацій з консультативними та рекомендаційними функціями [16, с. 169].

Спільні цілі НАФТА, які враховували інтереси кожної з країн-учасниць, були визначені у статті 102 Угоди про вільну торгівлю: скасування бар'єрів у торгівлі і сприяння вільному руху товарів і послуг між країнами; встановлення справедливих умов конкуренції у рамках зони вільної торгівлі; значне збільшення можливостей для інвестицій у країнах-членах НАФТА; забезпечення необхідного і ефективного захисту прав інтелектуальної власності у кожній з країн-учасниць; ефективне виконання і використання даної угоди для врегулювання суперечок; встановлення рамок для майбутньої багатосторонньої регіональної співпраці з метою розширення і посилення переваги даної угоди. Протягом 15 років (1994-2008 рр.) була здійснена поступова ліквідація взаємних торговельних обмежень [12, с. 93].

Зона вільної торгівлі за участі трьох названих вище країн робить їх повністю незалежними від зовнішніх поставок енергоресурсів. Виробники кожної з трьох країн отримують необмежений доступ на ринки двох інших. Країни-члени НАФТА є водночас атлантичними і тихоокеанськими, вони майже однаково віддалені від Західної Європи та Азійсько-Тихоокеанського регіону (далі – АТР), що дає можливість рівномірно розвивати економічні відносини з двома іншими світовими економічними центрами. НАФТА відкрила шлях до створення єдиного континентального ринку і свободи пересування товарів, послуг, капіталу і робочої сили. Незважаючи на асиметричність інтеграційного процесу та існуючі проблеми його розвитку, усі три країни позитивно оцінюють підсумки членства в НАФТА. Подальші перспективи північноамериканської інтеграції пов'язані з її розвитком на основі формування митного і валютного союзу, а також за рахунок укладання угод про вільну торгівлю та асоційоване членство з окремими країнами Латинської Америки [17, с. 102].

Хоча провідна роль у розвитку інтеграції на північноамериканському просторі, безумовно, належить США, кожна країна-учасниця Угоди має свої економічно обґрунтовані причини участі у НАФТА. Так, збільшення експорту призведе до росту числа робочих місць, перенесення на мексиканську територію трудомістких, матеріалоємних та інших дорогих виробництв істотно вплине на зниження витрат і тим самим підвищить конкурентоздатність американських товарів, участь у НАФТА дозволить більш тісно прилучитися до випуску наукомісткої продукції, підвищити прибуток. Однак в Канаді нараховується багато супротивників поглиблення інтеграції з НАФТА, тому що американські фірми в Канаді є занадто агресивними, існують побоювання щодо втрати національного контролю над деякими галузями. Попри побоювання, що мексиканським компаніям буде дуже складно стримувати напір північних сусідів, особливо в сільському господарстві, великі сподівання пов'язує з НАФТА Мексика. Вона розраховує стрімко прискорити темпи свого розвитку, провести реформи і наблизитися за рівнем до промислово розвинутих країн. Прагнення південноамериканських країн приєднатися до НАФТА вказує на перспективність цього економічного угруповання, а також дає можливість найближчим часом очікувати його розширення за умов створення організаційної структури і відпрацювання механізмів співробітництва.

Основна роль НАФТА у світових глобалізаційних процесах полягає в тому, що її утворення спонукало країни Європи та Азії здійснити подальші кроки до економічної інтеграції у багатьох напрямках через обмін засобами виробництва і технологічних знань, а також у формі міжнародної спеціалізації і кооперації, що зв'язують господарські одиниці в

цілісні виробничо-споживчі системи; через виробниче співробітництво, міжнародне переміщення виробничих ресурсів; через формування глобальної матеріальної, інформаційної, організаційно-економічної інфраструктури, що забезпечує здійснення міжнародного обміну [2, с. 118].

Головними чинниками, що впливають на розвиток зовнішньоекономічного співробітництва України з країнами Північної Америки, є такі: запровадження НАФТА більш ліберальних торговельних режимів на активізацію торговельно-економічного співробітництва з країнами АТР, що загрожує скороченням обсягів постачання вітчизняної продукції та послуг до АТР; динаміка розвитку торговельних відносин із США значною мірою визначатиметься прогресом у питанні укладання Трансатлантичної угоди «США–ЄС» у контексті підписання угод про асоціацію та зону вільної торгівлі України з ЄС; перспективи розвитку торговельного співробітництва з Канадою залежатимуть від підписання угоди про зону вільної торгівлі «Україна–Канада» у галузях, які найбільш привабливі для співробітництва: сільське господарство, машинобудування, енергетика, технології. Протягом тривалого часу українсько-американські економічні відносини позначались наявністю низки застарілих проблем, які формували систему пріоритетів діяльності українських дипломатів на американському напрямі щодо відновлення пільг на експорт товарів із України в США згідно з Генералізованою системою преференцій США, надання Україні статусу країни із ринковою економікою, підписання двостороннього протоколу про взаємний доступ на ринки товарів та послуг, який відкриває нашій державі двері до Світової організації торгівлі, а також скасування дії поправки Джексона — Веніка, яка передбачає економічні за формою санкції [3, с. 201].

Слід зазначити, що в історії відносин України і США спостерігалася негативна реакція США на дії колишнього українського керівництва, що порушувало принципи демократії та цивілізованої ринкової економіки. Однак, сьогодні в американському суспільстві існує потужний інтерес до нової, демократичної України, готовність до якісних зрушень у стосунках з нею з боку як приватного бізнесу, так і налагодження спільного виробництва з найбільш динамічними, високотехнологічними галузями економіки України. В контексті останніх досягнень в українсько-американських відносинах уряд України доклав чимало зусиль для забезпечення національних виробників потужним інструментом захисту власних інтересів у США. Відтепер слово за українськими підприємцями: вони мають всі можливості скористатися тими перевагами, що відкривають перед ними успіхи української дипломатії у Вашингтоні [5, с. 74].

Підписання 31 березня 1994 року у Києві Спільної Декларації про розвиток відносин особливого партнерства між Україною та Канадою надає можливість активно розвивати торговельно-економічне, інвестиційне та науково-технічне співробітництво. При значному темпі приросту щорічного обсягу торговельних операцій українські та канадські підприємницькі кола перебувають у пошуку нових форм співробітництва поза межами традиційної товарної торгівлі [5, с. 68].

Хоча співпраця України з країнами НАФТА носить досить асиметричний характер, основними партнерами України із цього угруповання є США та Канада, проте існує досить великий потенціал співпраці також з Мексикою, торговельно-економічні відносини з якою знаходяться на початковому етапі. Україна здатна виробляти товари, що користуються попитом у Мексиці, а саме: енергетичне устаткування, продукцію хімічної промисловості, машинобудування, суднобудування [6, с. 473].

Зрозуміло, що поживлення діяльності в Україні американських та інших іноземних інвесторів не можна очікувати без продовження курсу ринкових реформ, завершення створення дійової інвестиційної інфраструктури та інших умов, які б забезпечили довіру до України з боку потенційних інвесторів. Виключне значення при цьому матиме й набуття нашою країною членства у Світовій організації торгівлі [4, с. 310]. Саме тому залучення України, що здійснює глибокі економічні реформи, до торговельних угод країн з більш

високим рівнем ринкового розвитку, розглядається як найважливіший канал набуття ринкового досвіду.

Список використаних джерел

1. Авдокушин Е.Ф. Международные экономические отношения. Е.Ф. Авдокушин.– Москва: Информационно-внедренческий центр «Маркетинг», 2000, 320 с.
2. Афонцев С. Проблема глобального управления мирохозяйственной системой: теоретические аспекты. С. Афонцев // Мировая экономика и международные отношения. – 2001. – №5. – С. 65 – 70.
3. Булатов А.С. Мировая экономика. А.С. Булатов.– Москва: Юристъ, 2001, 734 с.
4. Владимирова И. Глобализация мировой экономики: проблемы и последствия. И.Владимиова // Менеджмент в России и за рубежом. – 2001. – №3.
5. Волошин В. Регулювання світової економіки. В. Волошин.– Київ: ВПЦ «Київський університет», 2000, 313 с.
6. Гіл Ч.В. Міжнародний бізнес: Конкуренція на глобальному ринку. Ч.В. Гіл.– Київ: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001, 856 с.
7. Дахно І.І. Міжнародне економічне право: курс лекцій/ І.І. Дахно; МАУП. – К.: МАУП, 2000. – 160 с.
8. Ермишин П.Г. Основы экономической теории. П.Г. Ермишин. – М.: Инфра-М, 2004. – 348 с.
9. Киреев А. П. Международная экономика: учеб. пособие для вузов: В 2 ч. А.П. Киреев. — М.: Междунар. отношения, 2000.
10. Козак Ю.Г. Міжнародна економіка: Навчальний посібник. – Вид. 2-ге, перероб. та доп. Ю.Г. Козак, Д.Г. Лук'яненко, Ю.В. Макогон. – Київ: Центр навчальної літератури, 2004. – 672 с.
11. Козик В.В., Панкова Л.А., Даниленко Н.Б. Міжнародні економічні відносини: навч. посіб. – 5-те вид., стер. В.В. Козик, Л.А. Панкова, Н.Б. Даниленко. – К.: Знання, 2004. – 406 с.
12. Румянцев А.П. Зовнішньоекономічна діяльність: Навчальний посібник. А.П. Румянцев, Н.С. Румянцева. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 377 с.
13. Школа І.М. Міжнародні економічні відносини/ І.М.Школа В.М.Козменко.– Чернівці: Рута, 1996.– С.187 – 195.
14. Економіка зарубіжних країн: підруч. / А.С. Філіпенко, В.А. Вергун, І.В. Бураківський та ін. — 2-ге вид. — К.: Либідь, 1998.
15. Международные экономические отношения / под общ. ред. В. Е. Рыбалкина. – М., 1998.
16. Міжнародні економічні відносини //А. С. Філіпенко та інші; Київ, вид. «Либідь», 1994. – 254 с.
17. Світова економіка: підручник / А. С. Філіпенко, О. І. Рогач, О. І. Шнирков та ін. – К, 2000.
18. Україна на шляху європейської інтеграції. // Науково-практичний збірник матеріалів Міністерства економіки України. 1999.– 240 с.
19. Управління зовнішньоекономічною діяльністю: навч.посібник: 2-ге вид., випр. і доп. / за заг. ред. А. І. Бураківського.– К.: ВІРА-Р, 2002. – 552 с.

**СИСТЕМНО-СИТУАТИВНИЙ ПІДХІД ДО РОЗРОБКИ СТРАТЕГІЙ
МІЖНАРОДНОГО МАРКЕТИНГУ В УМОВАХ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ
СВІТОГОСПОДАРСЬКОЇ СИСТЕМИ**

Корж Марина Володимирівна,
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри міжнародної економіки
Національного авіаційного університету

Жуков Святослав Августович,
кандидат економічних наук, с.н.с., доцент,
доцент кафедри міжнародного бізнесу, логістики та менеджменту
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

На даний час світогосподарська система переживає складний етап у своєму розвитку, який супроводжується розширенням глобалізаційних процесів, активізацією промислової галузі, особливо виробництва наукомісткої й високотехнологічної продукції, з одного боку, й системною економічною кризою – з іншого. Ці процеси супроводжуються підвищенням інтересом розвинутих країн світу до наукомістких галузей промисловості, що, насамперед, посилює конкуренцію між окремими національними економіками та, в свою чергу, безпосередньо впливає на конкурентоспроможність суб'єктів міжнародного бізнесу в даній сфері промисловості. У свою чергу кризові умови посилюють невизначеність розвитку світової економіки.

Все це в сукупності веде до підвищення ризику здійснення міжнародних бізнес-процесів, учасники яких використовують різні дії та підходи, спрямовані на підвищення власної вигоди від участі в них. Тому на сучасному етапі спостерігається особливо високий інтерес до розвитку системи міжнародного маркетингу, його інструментарію й до формування ефективної маркетингової стратегії, основним напрямом якої є не тільки ефективна організація збуту продукції на міжнародних ринках і здійснення одноразової вигідної бізнес-операції, а й забезпечення надійних позицій у світовому економічному просторі й їх утримання.

При формуванні сучасної стратегії міжнародного маркетингу необхідно орієнтуватись на те, що для досягнення кожним учасником міжнародного бізнесу довгострокового прибутку й успіху на всіх рівнях міжнародного ринку необхідне володіння знаннями щодо етики ведення бізнес-діяльності на міжнародному ринку. Такий підхід впливає, по-перше, на формування програми підвищення якості та конкурентоспроможності як продукції, так і виробника (мікрорівень), по-друге, на економіку галузей (мезорівень), національну економіку (макрорівень), по-третє, на забезпечення активізації окремих частин комплексу міжнародного маркетингу.

Таким чином, досягнення ефективності функціонування як світогосподарської системи в цілому, так і окремих країн, їх інтеграційними об'єднаннями й окремими виробниками, які функціонують на міжнародному рівні, неможливо без формування гнучкого механізму управління міжнародним маркетингом і формування його стратегії.

Підвищений інтерес викликає проблема формування стратегії міжнародного маркетингу в промисловій сфері, оскільки при її розробці необхідно враховувати не тільки своєрідність масштабів маркетингового охоплення, але й специфіку промислової галузі, де проявляються такі особливості, як: вторинність попиту на продукцію промислового

профілю; індивідуальність споживача; підвищення вимог до якісно-технічного й інноваційного рівня пропонованої продукції; активізація регіональної політики, яка підвищує ступінь ризику участі в бізнес-процесах і виходу на ринок, незалежно від рівня охоплення [2, с. 254].

Світовий досвід міжнародного підприємництва демонструє, що в сучасних умовах забезпечення досягнення ефективності суб'єктам бізнесу адміністративного впливу недостатньо. Практика управління маркетинговою діяльністю на міжнародному рівні полягає в розробці та використанні комплексу заходів, які здатні забезпечити якісні зміни у виробництві, збуті та задоволенні потреб споживача [1, с. 255].

Все це можливо реалізувати за допомогою розробки маркетингових стратегій, які спрямовані на зниження ризику виходу на цільові ринки збуту. При цьому стратегія повинна розглядатись як напрям довгострокового розвитку учасника міжнародного бізнесу та системи взаємин із внутрішнім і зовнішнім середовищем. Стратегія визначається основними маркетинговими цілями, вона, у свою чергу, визначає ринкову нішу, дозволяє сформуванню інфраструктуру, пом'якшити адаптацію до нових зовнішніх умов і забезпечити внутрішню координацію дій. Все це зумовлює необхідність у формуванні в міжнародному маркетингу ефективної системи планування, програмування й управління з метою зменшення ризику виходу на міжнародний ринок і досягнення існуючих цілей і реалізації головної стратегії.

З урахуванням існуючих особливостей формування попиту й процесу його задоволення на міжнародних ринках виробничих товарів система управління міжнародним маркетингом у промисловій сфері є ускладненою. Таким чином, на початковому етапі розробки системи управління міжнародним маркетингом для виробників продукції промислового профілю необхідно внести уточнення в його напрями й основні завдання. По-перше, забезпечуючи орієнтацію на задоволення потреб цільового споживача, необхідно врахувати його індивідуальність і вторинність попиту, під дією якого приймається остаточне рішення про придбання товару або укладення контракту. По-друге, програму дій міжнародного маркетингу необхідно розробляти, починаючи з вивчення виробничих можливостей і потреб споживача, на основі яких забезпечується формування комплексного техніко-технологічного функціонального профілю проектованого товару, і закінчуючи контролем за функціонуванням готового товару в реальних умовах експлуатації із забезпеченням відповідного обслуговування й коригування функціонування аж до моменту утилізації, а не тільки в рамках гарантійного терміну. По-третє, при розгляді перспектив розвитку товарних асортиментів необхідно враховувати тенденцію розвитку попиту не тільки на цільовому ринку, але й на ринку свого споживача, а також темпи розвитку науково-технічного процесу й можливість впровадження прогресивних технологій [2, с. 135].

Основна мета маркетингового управління в промисловості повинна враховувати специфіку й особливості цієї сфери. Отже, вона має формуватись не тільки на основі орієнтації господарської діяльності самого продуцента, але і його безпосереднього замовника та полягати в координуванні зусиль у галузі міжнародного маркетингу задля підвищення ефективності як всієї маркетингової діяльності, так і кожного конкретного маркетингового заходу для забезпечення максимальної прибутковості й успішності виробничої діяльності цільового споживача, що безпосередньо пов'язане з ефективністю функціонування промислового продуцента на міжнародному ринку. Відповідно, на основі поставленої мети формуються завдання процесу управління маркетинговою системою на міжнародному рівні в промисловій сфері:

- формування місії міжнародного бізнесу й основних його цілей;
- проведення досліджень зовнішнього оточення та його оцінки, а також встановлення співвідношення його параметрів із внутрішніми можливостями учасників міжнародного бізнесу;
- здійснення стратегічного аналізу, спрямованого на оцінку конкурентних позицій продуцента, виявлення його конкурентних переваг [3, с. 228];

-
- розробка стратегічного плану функціонування продуцента на міжнародному ринку й можливостей його коригування у відповідності до змін, що відбуваються у світовому економічному просторі й національній економіці країни, де розташовані цільові ринки;
  - формування організаційної структури маркетингової системи, а також визначення форм і видів її взаємозв'язку з виробничою підсистемою;
  - розробка й реалізація маркетингових програм щодо створення й освоєння нових засобів виробництва;
  - формування маркетингових планів згідно із програмою;
  - розробка системи кадрової мотивації і стимулювання й узгодження її з маркетинговою програмою;
  - коригування маркетингової програми й планів таким чином, щоб забезпечити вплив на рівень, час і характер попиту з метою організації максимального досягнення цілей, які стоять перед нею.

Список використаних джерел

1. Корж М.В. Маркетингова діяльність підприємств в умовах глобалізації / М.В. Корж, С.А. Жуков. – Краматорськ: ДДМА, 2012. – 252.
2. Корж М.В. Механізм управління інструментарієм міжнародного маркетингу: теорія і практика: монографія / М.В. Корж. – Краматорськ: ДДМА, 2011. – 336 с.
3. Панков В.А. Управление стоимостью наукоемкого машиностроительного предприятия: теория и практика / В.А. Панков. – К.: Наукова думка, 2003.– 424 с.

Секція 2: Економічний та бізнесовий виміри європейської та євроатлантичної інтеграції України

ФІНАНСУВАННЯ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Кужелєв Михайло Олександрович,
доктор економічних наук, професор,
директор навчально-наукового інституту фінансів, банківської справи
Національного університету державної податкової служби України

Брігченко Ігор Геннадійович,
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри фінансів Ужгородського торговельно-економічного інституту
Київського національного торговельно-економічного університету

Житар Максим Олегович,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри банківської справи та фінансового моніторингу
Національного університету державної податкової служби України

Формування освітньої і наукової стратегії європейської інтеграції України повинно перетворитися на стратегічний пріоритет країни. Досліджуючи ці питання, а саме – питання інноваційних трансформацій, академіки НАН України В.Геєць та В.Семиноженко висловлюють спільну думку, що обов'язковою умовою входження України до європейської спільноти є здатність не просто генерувати знання, а успішно накопичувати їх, використовувати та отримувати з цього економічний зиск [1].

Деякі аспекти розвитку вітчизняної системи вищої освіти і науки в умовах європейської інтеграції, а також її фінансування досліджують багато українських вчених, серед яких Г. Артемчик, Т. Боголіб, С. Буковинський, О. Василик, В. Геєць, В. Глущенко, А. Даниленко, В. Куценко, Е. Лібанова, І. Лук'яненко, І. Лютий, Н. Новіков, Т. Оболенська, С. Онишко, П. Саблук, В. Семиноженко, В.Федосов, І. Чугунов, С. Юрій, та зарубіжні: Г. Беккер, Ч. Бексон, М. Благауа, Г.Дж.Брок, А. Вагнер, Дж. Вейзе, Є. Денісова, П. Друкер, К. Ерроу, Дж. Кейнс, П. Самуельсон, Т. Шульц, А. Анчишкин, В. Афанас'єва, В. Басова, С. Беляков, В. Єрошин, В. Жамін, Е. Жильцов, Д. Чупрунов.

Слід зазначити, що основною проблемою формування якісної освітньої і наукової стратегії є фінансування наукової діяльності. Світовий досвід показує, що в умовах глобальної конкуренції виграють ті країни, які забезпечують сприятливі умови для проведення наукових досліджень і розробок, а їхній соціально-економічний розвиток чітко корелює з часткою валового внутрішнього продукту, яка витрачається на наукові дослідження. Законом України «Про наукову та науково-технічну діяльність» визначено, що бюджетні витрати на наукові дослідження та розробки мають складати не менше 1,7% ВВП [2]. Статистичні дані свідчать, що за останнє десятиліття асигнування в науку ще жодного разу не досягали цього значення, а загальні витрати на наукову діяльність з усіх джерел фінансування протягом останніх п'яти років коливаються у діапазоні 0,73–0,85% ВВП.

Такий низький рівень фінансування наукової сфери негативно відбивається на показниках інноваційної діяльності країни та погіршує її конкурентоспроможність. Доцільно зауважити, що у країнах ЄС частка витрат на науку лише з боку підприємницького сектора становить 1,03–1,11% ВВП [3]. Якщо такі негативні тенденції у фінансовому забезпеченні наукової сфери матимуть місце у майбутньому, то Україна остаточно втратить науково-технічний потенціал та припинить свою інноваційну діяльність.

Зрозуміло, що для поліпшення фінансового забезпечення сфери науки в Україні потрібен системний комплекс заходів, у яких найбільш актуальними та вагомими в сучасних економічних умовах повинні бути:

- створення ефективної системи розподілу публічних ресурсів;
- забезпечення сприятливої системи фінансового регулювання НДДКР;
- створення у країні системи перерозподілу фінансово-кредитних ризиків НДДКР;
- налагодження співпраці із закордонними суб'єктами НДДКР.

З огляду на це, позитивним є той факт, що 10 листопада 2015 року Верховна Рада України прийняла Закон № 2244а «Про наукову і науково-технічну діяльність» в новій редакції, де передбачено, що витрати на науку в Україні складають 0,25% від ВВП, і з цієї суми лише 10% йде на ВНЗ. Зазначимо, для порівняння, ці кошти, які витрачають на науку в університетах Європи, більші ніж у нас на всю науку в країні. Новим законом передбачено створення Національного фонду досліджень, з якого будуть фінансуватись всі наукові дослідження.

Крім того, з метою соціальної підтримки наукових кадрів України в законі передбачено низку нововведень, які стосуються поліпшення соціального статусу науковця та його пенсійного забезпечення, нову статтю «Соціальний захист наукового працівника», яка містить положення стосовно можливості отримання житла за рахунок цільового бюджетного фінансування та інших джерел, а також його будівництва за рахунок отримання пільгових довгострокових кредитів. Створюються умови для стимулювання молодих вчених: передбачається першочергове надання службового житла молодим вченим, а також забезпечення можливості його будівництва за рахунок коштів, виділених державою у вигляді пріоритетного пільгового молодіжного кредитування.

На наш погляд, прийняття цього закону – це дуже позитивний сигнал в контексті європейської інтеграції України, так як він створює доступ до фінансування наукових досліджень не тільки для певних інституцій, а для колективів учених та навіть для індивідуальних учених. Також змінюється система фінансування наукових досліджень, збільшується частина грантового фінансування, яке буде розподілятися через Національний фонд досліджень, і головне, що це буде відбуватися за прозорими критеріями. Змінюється система управління наукою за допомогою створення національної ради з питань науки і технологій, яка матиме два комітети: науковий та адміністративний.

Таким чином, функціонування національної економіки, відновлення її конкурентних позицій та інтеграція у європейський економічний простір напряду визначаються результатами використання вітчизняного наукового потенціалу. Стратегічним завданням для України має бути розвиток науки, здатної проводити проривні фундаментальні та прикладні дослідження за актуальними для світової економіки та пріоритетними для України напрямками, а також своєчасне і в повному обсязі фінансування, яке передбачене Законом України «Про наукову і науково-технічну діяльність» в новій редакції.

Список використаних джерел

1. Геєць В.М. Інноваційні перспективи України : монографія / В.М. Геєць, В.П. Семино-женко. – Х. : Константа, 2006. – 272 с.
2. Про наукову і науково-технічну діяльність – Закон України № 1977-ХІІ від 13.12.1991 р. [Електронний ресурс] /Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1977-12>.
3. Лебеда Т.Б. Стан фінансування наукових та науково-технічних робіт в Україні: статистичний розріз / Т.Б. Лебеда // Проблеми науки. – 2012. – № 12. – С. 2–6.
4. Кужелев М. О. Концептуальні засади ефективності фінансового забезпечення інноваційного розвитку України / М.О. Кужелев, М. О. Житар // Збірник наукових праць учених та аспірантів «Економічний вісник університету», Переяслав-Хмельницький, 2005. – С.14–18.
5. Кужелев М.О. Сучасний стан фінансування української науки: проблеми та перспективи / М.О. Кужелев // Науковий вісник Херсонського державного університету: Серія Економічні науки. – Вип. 13. - Херсон, 2015. – С. 129–131.
6. Боголіб Т.М. Фінансове забезпечення розвитку вищої освіти і науки в Україні [Текст]: дис... докт. екон. наук: 08.04.01 / Т.М. Боголіб; – Науково-дослідний фінансовий інститут Міністерства фінансів України. - Київ, 2006.

Секція 2: Економічний та бізнесовий виміри європейської та євроатлантичної інтеграції України

ПОДАТКОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМЦЯ У КОНТЕКСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Курей Оксана Андріївна,

кандидат економічних наук,

доцент кафедри міжнародного бізнесу, логістики та менеджменту

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Що таке економічна безпека держави? Чи може почуватися громадянин у безпеці, якщо не отримує законного, мінімального, життєво необхідного забезпечення? Яку роль у формуванні економічної безпеки та особистої безпеки відіграють податки? Чи можуть підприємці саботувати сплату податків, і таким чином, ставити під загрозу економічну безпеку громадян своєї країни? Ці та багато інших питань виходять на порядок денний, коли ми аналізуємо стан справ у реальному фінансовому, сільськогосподарському та інших секторах української економіки.

Економіка України протягом останніх двох років зазнає значних втрат, але й попередні періоди не можна було з упевненістю назвати процвітаням. В той час, коли такі країни, як Польща, Угорщина, країни Балтії семимільними кроками впроваджували в життя кардинальні реформи, керівництво України «дмухало на холодне» зі страхом перед непопулярними реформами, закривало очі і, що ще гірше, покривало та брало участь у створенні численних корупційних схем й у становленні українського олігархату, який і зараз, незважаючи на економічну кризу, міцно стоїть на ногах, хоча й зазнає певних фінансових труднощів через руйнування старих сфер і переорієнтацію на нові фінансові та договірні схеми.

Цілком зрозуміло, що коли український олігарх втрачає кілька мільйонів, проте не змінює свого способу життя, втрата купівельної спроможності пересічного українця як мінімум на 50% передкризового доходу кардинально змінює становище та сприяє погіршенню економічної та особистої безпеки особи.

Безпека держави загалом реалізується через відповідне державне фінансування, основою якого є створений внутрішній валовий продукт, тому саме економічна безпека є чи не найважливішою її складовою. Вона характеризується таким станом національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз, забезпечує конкурентоспроможність держави, її незалежність від зовнішнього середовища та економічний добробут населення [0].

Держава відповідає за економічну безпеку своїх громадян. Функції, делеговані в умовах демократії численним державним органам та чиновникам, дозволяють їм створити таке середовище, у якому б кожен громадянин почувався у безпеці. Мінімальна заробітна плата та пенсія, еквівалентні близько 55 дол.США, умовно безкоштовні освіта й медицина, високий рівень тіньової економіки (який, за деякими вимірами, сягає 60-80% у різних секторах економіки), недосконала та не здатна ефективно функціонувати система правосуддя не сприяють створенню економічно безпечних умов для життя та розвитку громадян.

В умовах, коли держава саботує виконання своїх функцій, громадянин має право змінити державу чи змінити чиновників – і це має стати аксіомою для українського суспільства. На жаль, більшість українців не знайомі з аспектами власних економічних прав, які їм повинна забезпечити держава, тому й вирішують проблему зміни держави не зсередини, а власним переміщенням на постійне місце проживання за кордон. Одним із головних, при цьому, стає право на економічну безпеку, яке впливає із правила: громадянин

(фізична особа чи підприємець) державі – податки, держава громадянину – послуги і забезпечення дотримання законних прав та інтересів. Проте, такий очевидний і логічний зв'язок є двостороннім. Звідси виникає риторичне запитання: чи може держава створити сприятливі економічні умови для розвитку особистості, не отримавши від громадянина (підприємця, керівника підприємства) засобів для фінансування такого розвитку – не отримавши податків?

Існує чимало способів мінімізації податків і невиконання своїх зобов'язань перед суспільством. До таких можна віднести подвійну бухгалтерію, співпрацю із приватними підприємцями, які вільні не використовувати касові апарати і, таким чином, приховувати готівкову виручку, використання переваг податкових гаваней тощо – залежно від масштабів бізнесу. В гіперконкурентному 21 столітті бажання платити якомога менші податки є не винятковою політикою кількох одиниць зажерливих підприємців, а правилом, якого має дотримуватися кожен власник, щоб не втратити бізнес. Проте, можливість, чи то на особистому, чи на корпоративному рівнях, зменшити податки або уникнути їх сплати, призводить до того, що податковий тягар падає більшою мірою на тих, хто чесно платить податки. І вони, в кінцевому рахунку, платитимуть більше, ніж інші члени суспільства.

І хоча нам здається, що така поведінка стала правилом останніх кількох десятиліть, сама сутність підприємництва у прагненні до максимізації прибутку спонукає мінімізувати витрати, а отже й податки. Як висловився Мілтон Фрідман: «Існує тільки одна соціальна відповідальність бізнесу – використовувати свої ресурси і брати участь у діяльності, спрямованій на збільшення свого прибутку, поки вона відповідає правилам гри, тобто брати участь у відкритій та вільній конкурентній боротьбі без обману або шахрайства» [2, с.112].

Йдучи назустріч таким потребам бізнесу, фіскальна влада багатьох країн запроваджує заходи для полегшення податкового тиску та спрощення податкового середовища для бізнесу. Тенденції спрощення були помітними протягом 2004 – 2012 рр. поряд із глобальним зменшенням податкового тиску [3]. Уповільнення розвитку світової економіки змушує уряди країн балансувати на межі наповнюваності бюджетів і створення оптимальних умов для розвитку підприємництва, а отже, й зменшенні рівня оподаткування.

Але не все так просто. Якщо проаналізувати відомі індекси якості життя та сплати податків, можна побачити, що не завжди високий рівень життя в країні автоматично означає простішу та прозорішу систему оподаткування (табл.1).

Таблиця 1

Порівняння індексу якості життя та індексу сплати податків

Країна	Індекс якості життя (57 країн)		Індекс сплати податків (189 країн)	
	Значення	Місце у рейтингу	Значення	Місце у рейтингу
Швейцарія	285,77	1	89,05	18
Данія	254,74	2	91,94	12
Німеччина	244,31	3	77,02	68
Фінляндія	242,66	4	88,36	21
Швеція	237,19	5	83,30	35
Саудівська Аравія	228,49	6	99,23	3
Австралія	227,19	7	82,48	39
Норвегія	222,96	8	90,80	15
Нідерланди	220,81	9	86,76	23
США	220,38	10	80,84	47
Україна	12,39	55	70,33	108

Джерело: [3; 4]

Так, із даних таблиці 1 можна переконатися, що тільки Саудівська Аравія входить до переліку 10 країн і за рівнем якості життя, і за простотою податкової системи. Максимально

наближеними до неї є результати Данії, Норвегії та Швейцарії. Тобто, результат балансування інтересів громадян цих країн, бізнесу та влади є найбільш успішним та оптимальним для всіх зацікавлених сторін, а отже, громадяни зазнають вищого рівня економічної безпеки. Зважаючи на більш скромні результати України в зазначених рейтингах (див.табл.1), економічна безпека українських громадян, бізнесу та держави загалом є завданням невирішеним та надзвичайно актуальним.

Простота зв'язку «прозора і чесна система оподаткування – високий рівень податкової відповідальності підприємців – податкові надходження у бюджет – високий рівень життя населення – економічна безпека громадян» є очевидною та непорушною. Обірвати ланку можливо некомпетентними діями, бездіяльністю або ж умисними злочинними рішеннями на кожній ділянці зв'язку. Особливо важливою нам видається податкова відповідальність підприємців, оскільки саме вона визначає в кінцевому рахунку існування середнього класу в суспільстві як основи демократії та економічного процвітання. Реалізація підприємницького хисту дозволяє перетворювати споживацьке ставлення громадян до суспільних благ і знаходити в собі сили впливати на існуючий стан справ в економіці, соціальній, освітній та інших сферах життя, оскільки для зміни поведінки потрібно змінювати стимули. Результатом є втілення в життя мільтонівського принципу соціальної відповідальності бізнесу із задоволенням інтересів бізнесу, громадян, держави в умовах високого рівня економічної безпеки.

Список використаних джерел

1. Яремко І.І. Економічна безпека як складова національної безпеки держави / І.І.Яремко. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/22426/1/43-Yaremko-74-75.pdf>
2. Friedman M. Capitalism and Freedom / Milton Friedman. – Chicago: The University of Chicago Press, 1962, 1982. – 166 p.
3. Paying Taxes 2015: The Global Picture [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.pwc.com/gx/en/paying-taxes/pdf/pwc-paying-taxes-2015-low-resolution.pdf>
4. Quality of Life Index for Country 2015 Mid Year [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.numbeo.com/quality-of-life/rankings_by_country.jsp

---

Секція 2: Економічний та бізнесовий виміри європейської та євроатлантичної інтеграції України

СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ СІЛЬСЬКОГО ТУРИЗМУ З УРАХУВАННЯМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ

Марина Отілія-Мірела Василівна,
асистент кафедри міжнародного бізнесу, менеджменту та логістики
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Науковий керівник: Приходько Володимир Панасович,
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародних економічних відносин
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

На сьогоднішній день, сільський туризм розвивається швидкими темпами не лише в європейських державах, а й в Україні. Актуальність цього питання підкреслюється в Законі України «Про внесення змін до Закону України «Про туризм» від 18.11.2003 р. №1282-IV, де вказано, що «основним пріоритетним напрямом державної політики у сфері туризму є розвиток сільського, екологічного (зеленого) туризму». Однак, незважаючи на швидкі темпи розвитку, управління діяльністю в галузі сільського туризму потребує докорінних, нових та якісних змін. У зв'язку з цим виникає необхідність перебудови усієї системи менеджменту.

Дослідженням розвитку сільського туризму в світі та в Україні, його функцій та ролі в державній економіці займаються Р. Уестон, Б. Лане, Е. Кастенгольц, С. Медлік, Дж. Ліма, В.І. Биркович, В.В. Гловацька, Т. Ткаченко, М. Товт, М.Й. Рутинський, Ю.В. Зінько, І. Михасюк, І. Петлін, Т.С. Осадча та ін. Але, попри значну кількість публікацій залишаються дискусійними питання правового забезпечення СЗТ в Україні та шляхи вирішення проблем, які існують в цій галузі з урахуванням міжнародного досвіду.

Метою даного дослідження є розробка ефективного механізму управління розвитком сільського туризму в Україні з використанням досвіду європейських держав.

В сучасному світі туризм став потужною індустрією, величезним комплексом, в якому пов'язані економічна та соціальна сфери. В економіці найбільш індустріально розвинутих країн Західної Європи та Америки ця галузь посідає чільні місця за обсягами загальних доходів, кількістю створених робочих місць, надходженнями до бюджету.

Зокрема, Європейський парламент в межах Лісабонської угоди наголосив на тому, що сільський туризм та агротуризм повинні забезпечувати високий рівень життя та економічне зростання, збільшувати доходи сільського населення, створювати нові робочі місця в регіонах та перешкоджати депопуляції.

На сьогоднішній день Україна має чисельні об'єктивні передумови аби посісти одне з передових місць в туристичній галузі серед держав Європи. Це і вдале туристичне розташування, і прекрасна природа, багата культурно - історична спадщина та сприятливий помірний клімат. Однак, в нашій державі існує низка проблем, пов'язаних з цією галуззю, які потребують вирішення.

В умовах економічних змін туристична індустрія України стикається з багатьма перепонами. Вони пов'язані з невизначеністю ринкової ситуації, сезонною нестабільністю попиту на туристичні послуги, жорсткою конкуренцією в галузі, недостатністю фінансових ресурсів і т.д.

Успішність розвитку туристичної індустрії як у довгостроковій перспективі так і у короткостроковій визначається, в першу чергу, збалансованістю різних напрямів цього розвитку. У цьому аспекті одну з найважливіших ролей відіграє інфраструктура, а саме такі її компоненти, як:

- комунікації;
- транспортні послуги;
- інженерні споруди;
- дороги;
- суміжні підприємства індустрії туризму, які забезпечують нормальний доступ туристів до туристичних ресурсів, їх належне використання в цілях туризму ;
- життєдіяльність підприємств індустрії туризму.

Розвиток у довгостроковій перспективі туристичної індустрії залежить від здатності інфраструктури галузі відповідним чином адаптуватися до змін ринку. Націленість на організацію майбутнього стає необхідною складовою активного стратегічного мислення, завдання якого полягає в тому, щоб засвоїти сутність і принципи стратегічного управління та, здійснивши стратегічний вибір на основі аналізу зовнішнього та внутрішнього середовища, послідовно втілити в життя стратегію розвитку інфраструктури туристичної галузі [1].

Разом із низьким рівнем інфраструктури, вагомою проблемою, яка гальмує розвиток сільського туризму в Україні, є відсутність маркетингової та рекламної кампаній, що включає створення іміджу сільської місцевості та підтримку й управління туристичною продукцією на макrorівні (тобто громадський сектор, працюючи з приватними закладами, підтримує їхню маркетингову активність). Метою такої діяльності є, як правило, інформаційно-промоційна допомога власникам агроосель і сільським підприємцям, які займаються агротуристичним бізнесом.

Насамкінець, не вельми високою є привабливість іміджу України в очах іноземців. Це відбувається через політико-економічну нестабільність держави, неналежну освітню та організаційну підготовку сільських господарів та низький рівень інфраструктури.

На нашу думку, однією із найважливіших умов успішного розвитку СЗТ в Україні, розв'язання проблем, які існують в цій сфері та ефективного управління цим видом діяльності є використання на практиці європейського досвіду.

До прикладу, в таких розвинених західноєвропейських державах, як Великобританія, Франція, Іспанія, Голландія, Німеччина, сільський туризм заохочується на національному рівні. В цих країнах туристичні поїздки до сіл займають друге місце після відпочинку на морі. Окрім того, що СЗТ у вищеперерахованих країнах є джерелом доходу сільського населення, він також є головним напрямом охорони та відтворення національних та сільських ландшафтів. Завдяки цьому вдалося зберегти красу альпійських луків Швейцарії, старовинні вілли Італії і т.д.

Успіху сільському туризму в європейських державах значно сприяє увага з боку загальноєвропейських установ, зокрема важливу роль виконує Європейська федерація сільського та фермерського туризму EUROGITES, основними завданнями якої є:

- популяризація цінностей відпочинку в сільській місцевості;
- сприяння розвитку СЗТ в усіх аграрних регіонах Європи;
- подальше вивчення та збереження потенціалу сільського туризму в Європі;
- інвестування проектів розвитку сільського туризму;
- надання допомоги організаторам СЗТ.

Новою та дуже важливою тенденцією розвитку сільського туризму в країнах Європи є процес глобалізації в туристичній сфері, що передбачає скасування будь-яких можливих бар'єрів в міжнародних туристичних обмінах. Внаслідок цього відбувається здешевлення трансконтинентальних авіаперельотів та створення однорідної за рівнем сервісу туристичної інфраструктури в усіх державах, а також запроваджуються глобальні банки даних агротуристичної пропозиції планети та механізмів глобальної електронної торгівлі цими послугами.

Щодо майбутніх перспектив розвитку туризму (зокрема сільського), то, беручи до уваги прогнози ВТО та проаналізувавши європейський ринок туристичних послуг, можна визначити такі тенденції до 2020 р.:

– у Європі потрібно буде витримувати жорстку конкуренцію за прибутки від туризму, що, в свою чергу, буде вимагати від європейської індустрії туризму підвищення якості наданих послуг;

– витрати на усі види подорожей і, у першу чергу, витрати на транспорт, будуть збільшуватися швидше, аніж інші статті сімейного бюджету. Подорожі стануть більш частими, але менш тривалими, тому що витрати на одну поїздку знизяться. У цілому ж витрати на подорожі зростуть за рахунок споживання більш якісного відпочинку;

– використання повітряного транспорту буде розширюватися швидше завдяки збільшенню числа зручних прямих рейсів;

– в міру все більш активного впровадження комп'ютерних систем бронювання будуть зменшуватися строки бронювання;

– продовжуватиме зростати попит на туризм, пов'язаний із відвідуванням визначних пам'яток культури, а також з активним відпочинком;

– стан навколишнього середовища буде одним із домінуючих чинників для притягнення туристів, особливо в сільських і приморських районах;

– географія ж міжнародного туризму буде визначатися пріоритетними для туристів факторами привабливості тих чи інших регіонів, країн. Надалі основним джерелом задоволення туристичних потреб залишатиметься природний потенціал;

– відбуватиметься тяжіння до незайманої природи, що асоціюється з поняттям краси, і у зв'язку з цим розвиватиметься, насамперед, **сільський туризм**.

Отже, задля ефективного управління розвитком сільського туризму пропонуємо вжити таких заходів:

- упорядкувати нормативно-правову базу, зокрема прийняти окремий закон «Про сільський зелений туризм»;
- розробити ефективну стратегію розвитку сільського туризму;
- реформувати та ефективно регулювати податкову систему;
- стимулювати розвиток сільського туризму через надання різних пільг та стимулів;
- поліпшити рівень інфраструктури в державі;
- створити систему інформаційно-аналітичного забезпечення сфери туризму та проводити ефективну маркетингову кампанію;
- забезпечити навчання сільських господарів, яке включало б освоєння організаційної підготовки та вивчення іноземних мов.

Список використаних джерел

1. Рутинський М.Й. Сільський туризм: навч. посіб. / М.Й. Рутинський, Ю.В. Зінько. – К.: Знання, 2006. – 271 с.
2. Про туризм: Закон України від 15 вересня 1995 р. № 324/95-ВР / Верховна Рада України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр>
3. Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року: // [Постанова Кабінету Міністрів України від 19.09.2007 р. №1158] / Кабінет Міністрів України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1158-2007-п>
4. Михайліченко Г. Класифікація засобів розміщення туристів у сільській місцевості / Г. Михайліченко // Вісник КНТЕУ. – 2003. – № 6. – С. 97 – 103.
5. INDUSTRIAL HERITAGE AND AGRI/RURAL TOURISM IN EUROPE A review of their development, socio-economic systems and future policy issues [Електронний ресурс] // IP/B/TRAN/FWC/2010-006/Lot5/C1/SC2. – 2013. – Режим доступу: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/495840/IPOL-TRAN_ET\(2013\)495840_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/495840/IPOL-TRAN_ET(2013)495840_EN.pdf).
6. Sustainable Rural Tourism Strategies Journal of Sustainable Tourism – London: Eds. Jamal, T. & Robinson, – 370 с. – (London, Sage Publications).

МОДЕРНІЗАЦІЯ УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Мойсеєнко Ігор Валентинович,
аспірант Львівської комерційної академії

Науковий керівник: Башиянин Григорій Іванович,
доктор економічних наук, професор
завідувач кафедри економічної теорії
Львівська комерційна академія

Синергетичний менеджмент передбачає використання принципів фундаментальної динаміки, вбудованих в організацію глибинних механізмів самоорганізації та адаптації суб'єктів господарювання.

Використання синергетики відкриває нові можливості розвитку системного підходу в управлінні суб'єктів господарювання, а саме: визначення загальних та часткових властивостей системи і підсистем управління; доповнення складу системних величин характеристиками синергії; використання нових типів моделей та видів моделювання станів функціонування та розвитку; розширення переліку характеристик та взаємозв'язків в системі шляхом використання загальнонаукових категорій та категорій безпеки; визначення складності управління через визначення основних принципів та особливостей самоорганізації економічної системи[1]; введення нових параметрів для характеристики системи (нелінійність, нерівноважність, нестійкість) та принципів управління: когерентність, резонансність тощо[2].

Українські вчені виділяють такі характеристики суб'єктів господарювання, які є об'єктом дослідження управлінської синергетики: відкритість (масштаб та глибина впливу зовнішніх факторів), структура внутрішніх зв'язків, тип стану функціонування та його стабільність, динаміка, переходи між внутрішніми станами (періодичні, випадкові), вплив зовнішніх факторів на внутрішню структуру та ін.[3,с.29].

У дослідженні синергетичних ефектів управління суб'єктів господарювання виникає низка проблем теоретичного та прикладного типу, а саме: ідентифікація (визначення та класифікація) елементів управління; встановлення структури елементів та визначення зв'язків між елементами та з середовищем без порушення гнучкості системи; вимірювання стану функціонування та змін в системі управління; визначення системних принципів в механізмах управління станами суб'єктів господарювання як економічної системи.

Таким чином, управлінський синергізм в сучасних умовах функціонування суб'єктів господарювання визначається як наслідок основоположних процесів і фундаментальної динаміки, вбудованих в організацію глибинних механізмів самоорганізації [4].

Принципової важливості набуває чутливість управління до стану та самоорганізації суб'єктів господарювання. Відзначимо, що мірою складності системи виступає різноманітність її станів. Для цього необхідно ідентифікувати стани, ситуації та загрози (ризик), визначити їх рівень та заходи щодо подолання чи зниження збитків на основі поєднання традиційних та новітніх методів управління знаннями й ІТ технологій.

Основні передумови використання управлінського синергізму в системі СВБ: необхідність реакції на зміни умов функціонування суб'єктів господарювання; потреба в об'єднанні різних напрямів діяльності в умовах розвитку процесів децентралізації та диверсифікації; наявність високої конкуренції та невизначеності економічних процесів;

наявність висококваліфікованих менеджерів з управління змінами; розвиток теорії та практики інноваційного та адаптивного управління; наявність доступної інформації (глобальних інформаційних мереж) для вивчення зовнішнього середовища та умов конкуренції.

Принципи управлінського синергізму в системі СВБ необхідно реалізовувати комплексно, безперервно, оперативно та централізовано, зокрема: комплексність передбачає системність управління з визначенням переліку усіх суб'єктів, активів та інтересів суб'єктів господарювання; безперервність – це постійний системний моніторинг стану функціонування; оперативність – це швидкість реагування на виникнення ризиків та загроз, для прийняття відповідних управлінських рішень; централізація – це єдиний підхід до виконання функцій управління з врахуванням різного типу впорядкованостей економічної системи [2].

Вирішення проблем управління соціальною відповідальністю суб'єктів господарювання з врахуванням особливостей ситуації пов'язане з таким інструментом синергетичного управління, як когнітивне моделювання. Базовим поняттям у когнітивному моделюванні складних ситуацій гармонізації інтересів стейкхолдерів СВБ є поняття когнітивної карти ситуації. Когнітивна карта ситуації являє собою орієнтований зважений граф, у якому: вершини однозначно відповідають базисним факторам ситуації, у термінах яких описуються процеси в ситуації; визначаються безпосередні взаємозв'язки між факторами шляхом перегляду причинно-наслідкових ланцюжків, що описують поширення впливів від кожного фактора на інші фактори [3].

Когнітивна карта відображає лише факт наявності впливів факторів один на одного без детального характеру цих впливів, динаміки зміни впливів залежно від зміни ситуації, врахування тимчасових змін самих факторів. Врахування всіх цих обставин вимагає переходу на наступний рівень структуризації інформації, відображеної в когнітивній карті, тобто до когнітивної моделі. На цьому рівні кожний зв'язок між факторами когнітивної карти розкривається до відповідного рівняння, яке може містити як кількісні (вимірювані), так і якісні (невимірювані) змінні. При цьому кількісні змінні входять природно у вигляді їх чисельних значень. У міру нагромадження знань про процеси, що відбуваються в досліджуваній ситуації, стає можливим більш детально розкривати характер зв'язків між факторами з допомогою використання процедур *data mining*[2,3].

Системна методологія формування елементів економічної безпеки підприємства передбачає врахування низки її особливостей, а саме: система економічної безпеки має бути унікальною на кожному підприємстві, тому що залежить від рівня використання його потенціалу, ефективності його діяльності; ефективне використання розробленої типології інтересів, загроз та ризиків його діяльності; комплексність забезпечення з врахуванням аналізу економічних та фінансових параметрів його діяльності, управління та ризикозахищеності.

У системі соціальної відповідальності інтереси суб'єктів господарювання повинні бути гармонійно пов'язаними з інтересами інших суб'єктів зовнішнього середовища. В межах економічної системи для вивчення і керування соціальною відповідальністю бізнесу необхідно застосовувати системний апарат, який дозволить групувати інтереси за ступенем їх значимості, локалізації та рівнем прогнозованості. Далі необхідно визначити рівень їх задоволення за видами та формами соціальної відповідальності та напрями змін.

Управляти складністю соціальних процесів в межах соціальної відповідальності можна за допомоги механізмів самоорганізації та адаптації на основі використання принципів синергетичного синтезу. Для цього мають запрацювати механізми діагностики стану виконання принципів СВБ, зворотного зв'язку, чутливі до ефективного використання ресурсів та інтелектуального потенціалу економічної системи. Саме такі підходи до управління забезпечують високий рівень соціальної відповідальності бізнесу на основі синергетичних ефектів.

Список використаних джерел

1. Пугачева Е. Синергетика менеджмента. Е. Пугачева [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.innovations.com.ua/ua/articles/finance/13487/sine..>
2. Поташева Г.А. Синергетический подход к управлению: монография // Г.А. Поташева -М.: ИНФРА-М, 2011.-160 с.
3. Авдеева З.К. Когнитивное моделирование для решения задач управления слабоструктурированными системами (ситуациями). З.К. Авдеева. Управление большими системами. – 2007. – № 16. – С. 26–39.
4. Горелова Г.В. Когнитивный анализ, синтез, прогнозирование развития больших систем в интеллектуальных РИУС / Г.В. Горелова, Э.В. Мельник, Я.С. Коровин // Искусственный интеллект. – 2010. – № 3. – С. 61–72.

ЛОГІСТИЧНІ СТРАТЕГІЇ У СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Мошак Ольга Вікторівна,

викладач кафедри міжнародного бізнесу, логістики та менеджменту
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Логістичне управління на підприємстві повинно починатись з розроблення логістичної стратегії для досягнення стратегічних цілей підприємства, а саме: досягнення максимального прибутку з мінімальними витратами для підвищення конкурентоспроможності підприємства. Метою дослідження є висвітлення сутності категорій логістичних стратегій та їх місця в системі управління підприємством.

Методика дослідження базується на застосуванні методів, в тому числі узагальнення та наукової абстракції; монографічний – при висвітленні поглядів вчених на досліджувані проблеми.

Ефективність господарської діяльності підприємств залежить від усього спектру показників логістики поставок: від надійності до ціни одиниці матеріального ресурсу. Економічна ефективність підприємства залежить від управлінських рішень у системі закупівля – транспортування – поставки.

Протягом останнього десятиліття накопичено чималий досвід удосконалення загальних принципів і механізмів логістики. Проблеми ефективності функціонування логістичних систем розглядаються у монографіях і навчальних посібниках.

Різне розуміння та ідентифікацію логістичних стратегій пропонують різні автори.

А.І. Семененко трактує логістичну стратегію як «стратегію економічної (підприємницької) структури, тобто узагальнену модель дій, необхідних для досягнення головних (довгострокових) цілей шляхом координації та розподілу ресурсів структури (компанії, фірми)» [3].

На думку Є.В. Крикавського, логістичні стратегії подібні до інших функціональних стратегій і взаємопов'язані з конкурентними [1, с. 206]

На думку О.М. Тридіда та К.М. Танькова, формування логістичної стратегії підприємства передбачає системний підхід, зваженість у прийнятті рішень і складається з таких етапів [4, с. 58]:

- визначення логістичної місії;
- формування стратегічних цілей та завдань;
- аналіз логістичного середовища підприємства;
- проведення логістичного аудиту;
- прийняття стратегічних логістичних рішень.

Є.В. Крикавський підкреслює важливість системного підходу до формування логістичних стратегій, які повинні пов'язуватися з іншими функціональними стратегіями та відповідати оптимальній реалізації стратегії конкуренції фірми, а також охоплювати усі сфери діяльності підприємства. Реалізація логістичної стратегії вимагає забезпечення таких умов [1, с. 208–211]:

- наявність загальнокорпоративної стратегії та підтримувальних стратегій;
- можливість формування величини й структури виробництва (продажів) щодо вимог логістики;
- наявність вертикальної інтеграції сфер логістики підприємства;
- наявність структури постачання, виробництва та дистрибуції, що орієнтована на матеріальні потоки;

-
- відповідність систем управління та інформації;
  - проведення відповідних заходів щодо підвищення ефективності;
  - відповідність рівнів автоматизації підприємства, переміщення товарів та інформації.

Головною сутнісною ознакою логістичної стратегії є цілеспрямованість, а її призначення полягає у побудові організації, здатної успішно працювати, долаючи непередбачені обставини, виклики конкуренції, внутрішні проблеми, здобувати все нові позиції на ринку.

Логістичні стратегії на підприємстві пов'язуються з іншими функціональними стратегіями, а також охоплюють усі сфери діяльності (постачання, виробництво) та дозволяють отримати економічний ефект і підвищити конкурентоспроможність підприємства на ринку товарів і послуг.

Список використаних джерел

1. Крикавський Є.В. Логістика. Основи теорії: підручник / Є.В. Крикавський. – Львів: Інтеллект-Захід, 2006. – С. 156.
2. Редька В.С. Сутність та основні види логістичних стратегій та їхнє місце у системі управління підприємством В.С. Редька [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vlp.com.ua/node/9558>
3. Родликов А.Н. Логистика: Терминологический словарь / А.Н. Родликов. – М.: Экономика, 1995. – С. 122.
4. Тридід О.М. Логістичний менеджмент: навч. посіб. / О.М. Тридід, К.М. Таньков. – Харків: ВД «ІНЖЕК», 2005. – 224 с.

Секція 2: Економічний та бізнесовий виміри європейської та євроатлантичної інтеграції України

ОРГАНІЗАЦІЯ ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ НА ПІДПРИЄМСТВАХ РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Симочко Марія Іллівна,

старший викладач кафедри бухгалтерського обліку

Ужгородського торговельно-економічного інституту КНТЕУ

Одним із важливих для сервісного сектору економіки України регіонів, що володіє видатними туристично-рекреаційними ресурсами, є регіон Українських Карпат. У 2016–2025 рр. туристична галузь в Карпатах може очікувати на значний попит. Це обумовлюється загальною тенденцією посилення інтересу до середнього та більш дешевого туристичного продукту в населення Західної, Центральної, Центрально-Східної Європи.

Важлива складова туризму пов'язана з можливістю ознайомлення та дегустацією національних кулінарних традицій країн світу. Секторальна підтримка цього фактору росту туристичного потоку добре організована у Чехії, Угорщині, Шотландії, Франції, Італії, Іспанії, де існує розвинена мережа турів національних ресторацій. Гастрономічна привабливість туристичного регіону Українських Карпат, зокрема туристичної Закарпатської області, може бути забезпечена при ефективній господарській діяльності закладів харчування регіону, насамперед закладів ресторанного господарства.

Для ресторанного бізнесу Закарпатської області властивий високий рівень конкуренції за клієнтів. Але, насамперед, за клієнтів місцевих, потім за приїжджих із інших регіонів України, а потім уже за закордонних туристів. Це пояснюється усе ще не відповідним чином організованою системою контролю якості ресторанних послуг, недостатніми інвестиціями у матеріальні та нематеріальні активи, ріст яких може забезпечити систему високої якості послуг ресторанного господарства. Не сприяє створенню системи якості послуг і деформований «катастрофічною сезонністю» графік навантаження (заповнення) закладів ресторанного господарства області.

Забезпечення економічної ефективності та системи високої якості закладів ресторанного господарства зумовлює потребу постійно удосконалювати та модернізувати методи управління бізнесом на підприємствах ресторанного господарства [1,2]. Важливими компонентами бізнес-системи закладів ресторанного господарства в такому випадку має стати управлінський облік, система бюджетування, стратегічне управління, система контролю якості, логістика та маркетинг. Відносна роль кожного із компонент залежить від сегмента ринку, в якому працює заклад ресторанного господарства [3,4]. У нашому туристичному регіоні в ресторанах дорогих та елітних категорій увага повинна приділятися активізації маркетингу та системі контролю тотальної якості. Для ресторанів середнього цінового сегменту повинні розроблятися гнучкі моделі бюджетування [5] на основі запровадження передсвяткових та «низькосезонних» знижок та активної акційної політики. Ті заклади ресторанного господарства, що належать до дешевого сегменту закарпатського ринку ресторанних послуг, повинні зменшувати операційні витрати та оптимізувати асортимент, щоб зберегти постійних відвідувачів.

Важливою складовою організації ефективної діяльності підприємств готельно-ресторанного бізнесу є раціональна організація обліку доходів і витрат, що є джерелом інформаційного забезпечення системи управління [6]. Тому особливе значення має вдосконалення організації функціональної системи обліку доходів і витрат діяльності ресторанного закладу. Для раціональної побудови системи обліку доходів і витрат на підприємствах готельно-ресторанного бізнесу необхідно виконати такі завдання: сформувати облікову політику підприємства з врахуванням організаційних особливостей діяльності орієнтованих на різні сегменти ринку

підрозділів ресторанного комплексу; визначити центри витрат і центри відповідальності ресторанного комплексу; розробити носії первинної облікової інформації та зручну управлінську звітність; розробити нормативи та шаблони групування витрат за статтями; вибрати метод обліку витрат і калькулювання собівартості за основними видами наданих послуг.

При бюджетуванні ресторанного бізнесу витрати доцільно розділяти на два класи: прямі на непрямі витрати. Висока питома вага непрямих витрат на підприємствах сфери послуг вимагає вирішення проблеми їх розподілу для цілей прийняття управлінських рішень. Традиційні рішення з розподілу непрямих витрат можуть призвести до прийняття неадекватних управлінських рішень. Використання ABC - методики (діяльність на основі калькуляції) [7], адаптованої до особливостей сфери послуг може поліпшити управлінський облік та аналіз прямих та непрямих витрат. В основі ABC - методу лежить поняття операції, що виконується людьми або технікою для задоволення потреб і бажань споживачів. Кожна операція або дія вимагає витрат відповідних ресурсів. Система ABC визначає ці витрати з використанням засобів і методів управлінського та бухгалтерського обліку, зокрема угруповання майбутніх і тих, що вже мали місце, витрат за місцями формування і центрами відповідальності. За допомогою методу ABC на послуги та інші об'єкти калькулювання можна прямо віднести частину накладних витрат, представивши їх як витрати дій підрозділів і загальних служб, безпосередньо пов'язаних з тими чи іншими видами послуг, робіт. Добре спроектована ABC-система дозволяє уникнути спотворень при розподілі витрат завдяки мінімізації усереднення накладних витрат, а для ефективного використання управлінських послуг організації сфери обслуговування повинні враховувати всі можливі методи щодо зменшення витрат та функціонування цієї сфери.

Оптимізації динаміки співвідношення витрат та доходів повинно сприяти в ресторанному комплексі і бюджетування як важлива компонента управлінського обліку. Це пов'язано з тим, що бюджетування достатньо адекватно оцінює прямі та непрямі витрати в ресторанному бізнесі. Але для формування перспектив та швидкої адаптації до змінних умов ринкової кон'юнктури необхідно запроваджувати таку комплексну систему управлінського обліку та бюджетування в сучасних ресторанах, яка здатна оцінювати також і релевантні витрати та доходи. Релевантні витрати – це витрати майбутніх періодів, що, як результат прийнятого рішення, впливають на грошові потоки. Релевантні доходи – це доходи, що можуть змінитись внаслідок прийняття вдалого/невдалого управлінського рішення. Управлінська інформація про релевантні витрати та доходи характеризує додаткові вигоди і втрати, пов'язані з діями щодо здійснення обраної альтернативи. Завдання управлінського обліку «оцінювання» релевантної інформації є достатньо складним, оскільки поведінка витрат не завжди визначає чітко їхню релевантність. Найчастіше релевантними є змінні витрати, оскільки основна частина операційних рішень пов'язана зі зміною обсягу діяльності. Наприклад, якщо власник (директор) ресторану розглядає можливість виготовлення додаткового обсягу продукції понад план, то для цього необхідно придбати і додаткові ресурси. Але інколи змінні витрати вважають нерелевантними. У тому випадку, коли сировина (ресурси) для виготовлення певної продукції або надання додаткового обсягу послуг на той час, коли приймають рішення про її додатковий випуск у звітному періоді, то під час оцінювання витрат, пов'язаних з додатковими обсягами, вартість цих ресурсів буде нерелевантною, оскільки виникла в минулому. Ознак релевантності можуть набути і постійні витрати, зокрема та їхня частина, котру можна класифікувати як прямі витрати стосовно певного сегмента ресторанного підрозділу.

Релевантність доходів та витрат у нашому випадку посилюється тим, що ресторан як підприємство, що має ознаки і торгової фірми, і виробничої фірми, є багатофункціональним суб'єктом господарювання. Бюджетування для ресторану необхідно проводити селективно для кожного локального напрямку діяльності, кожного функціонально-просторового підрозділу, які розглядаються як центри відповідальності. Паралельно необхідно організувати координацію бюджетування локальних центрів відповідальності. Така організація взаємодії створює можливість контролю за ефективністю та якістю діяльності центрів відповідальності та забезпечить взаємодоповнюваність у формуванні системи якості. Бюджетування треба

здійснювати на основі оптимізаційного алгоритму та системного підходу до планування та обліку операційної діяльності, тактичного планування, стратегічного планування та інвестиційного проектування. З цією метою необхідно розробити систему управлінського обліку в часовому вимірі та в розрізі центрів відповідальності таких показників: обсяг використання сировини, номенклатура та «трансфертних» цін напівфабрикатів та компонент готової продукції, обсяг та номенклатура продажу продукції власного виробництва, обсяг та номенклатура продажу купівельних товарів, обсяг грошових надходжень в розрізі кожного виду товару або послуги, загальний обсяг грошових надходжень.

Доцільно при цьому застосовувати метод розрахунку трансфертної ціни на основі ринкової ціни. При такому методі за основу потрібно брати поточні або середні ринкові ціни. Особливістю цього методу є те, що центр відповідальності, який передає продукцію, і центр відповідальності, який приймає продукцію, на власний розсуд можуть вступати у взаємовідносини із зовнішніми покупцями-продавцями в тому разі, коли ринкова ціна є більш вигідною для тієї чи іншої сторони. При цьому центр відповідальності, який приймає (купує), не повинен «платити» усередині підприємства більше, ніж зовнішньому продавцю, а центр відповідальності, який передає (продає), як правило, не повинен одержати більше доходу, ніж при продажу зовнішньому покупцю.

Враховуючи специфіку закладів ресторанного господарства, які здійснюють не лише виробничу та торговельну діяльність, але й надають спектр додаткових послуг з організації дозвілля та кейтерингового обслуговування, бюджет продажу повинен мати такі складові: бюджет продажу продукції власного виробництва; бюджет продажу товарів; бюджет продажу послуг з організації дозвілля; бюджет продажу послуг з кейтерингового обслуговування. Бюджети доцільно будувати і базові, і альтернативні для того, щоб проводити управлінський облік та аналіз релевантних витрат та доходів за центрами відповідальності.

Впровадження системи управлінського обліку як основного генератора формування управлінської інформації, потребує практичного вирішення низки організаційних завдань, пов'язаних з: розробкою ознак класифікації доходів підприємства відповідно до потреб управління; визначенням ієрархії показників, що дозволяють групувати доходи за їх структурою, джерелами формування, центрами виникнення тощо; виділенням центрів доходу та зон доходності підприємства; розподілом відповідальності між менеджерами центру доходу тощо. Для ефективного впровадження неперервного дійового управлінського обліку на всіх етапах діяльності ресторану (особливо в пікові періоди – високий сезон та святкові дні) доцільне широке застосування сучасних автоматизованих систем та інформаційних технологій. Це дозволить мінімізувати вплив «збоїв» персоналу на ефективність ресторанного бізнесу та використати передові технології планування і контролю ресурсів, витрат, доходів, запасів та інвестицій ресторану.

Список використаних джерел

1. Аветисова А.О. Ресторанні мережі: конкурентні переваги, проблеми, перспективи розвитку / А.О. Аветисова // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2013. – № 28. – С. 117–123.
2. Антонова В.А. Конкуренція і управління конкурентоспроможністю підприємств ресторанного господарства / В.А. Антонова // Науковий вісник Полтавського університету споживчої кооперації України. – 2012. – № 1 (21). – С. 54–57.
3. Момот В.М. Способи управління якістю на підприємствах ресторанного типу / В.М. Момот, В.В. Нежурко // Економіка та управління підприємствами машино-будівної галузі: проблеми теорії та практики. – 2013. – № 3(15) – С. 71–78.
4. Науменко М.О. Шляхи забезпечення якісного обслуговування споживачів на підприємствах ресторанного господарства / М.О. Науменко // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2013. – № 36. – С. 179–181.
5. Коноваліхіна Т.О. Бюджетування в системі управлінського обліку операційної діяльності ресторану / Т.О. Коноваліхіна // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка» «Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку» – 2009. – № 647. – С. 376–381.
6. Карпенко Д.В. Облікова інтерпретація класифікації доходів підприємств ресторанного господарства / Д.В. Карпенко // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі – № 6 (51), ч.2. – 2011. – С. 278–284.
7. Поплюйко А.М. Використання системи ABC для управління витратами // Фінанси, облік і аудит. — К., 2010. — Вип. 16. — С.286–292.

**ПРОБЛЕМИ В ПРОСУВАННІ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ
ДО ЦИВІЛІЗОВАНИХ РИНКОВИХ ВІДНОСИН**

Сінкевич Євген Григорович,

доктор історичних наук, професор

Чорноморського державного університету ім. Петра Могили

Зміни, які почалися в 1991 році у незалежній Україні майже не мають аналогів у світі. Їх результатом стало те, що союзна республіка, яка мала за даними «Дойче банку» ступінь готовності до економічної незалежності за 10-бальною шкалою 9 балів, у результаті опинилася в неприглядній ситуації, яку ми спостерігаємо дотепер. Що ж стало причиною «пробуксовки» благих намірів? Очевидно, що тут можемо назвати кілька причин. Серед них штучна люмпенізація населення, яка позначилася на особистому споживанні; податковий гніт, що гальмує підприємницьку ініціативу; право сильного (рекет, продажні суди, поголовна корупція) та відсутність підтримки з боку держави тих прошарків і груп, які мали би виступати головним двигуном економічної модернізації ринкових змін. Тривалий час, відповідно до класифікації на країни, що створюють нові технології, й ті, які здатні використовувати ці технології, Україна віднесена до останньої, третьої групи [3, с. 12].

Справа в тім, що в результаті непослідовної політики керівництва держави українська економіка почала трансформуватись у бік збільшення питомої ваги низькотехнологічної продукції, енерго- й матеріалоемних та екологічно небезпечних галузей виробництва. Так, за даними одного з досліджень, частка машинобудування скоротилася більш як удвічі, обсяг товарів легкої промисловості – в 7,5 раза. У свою чергу частка металургії у загальному обсязі промислового виробництва зросла з 9,4% до 30,4%. Відомо, що в нашому експорті переважає продукція низького ступеня технологічної переробки, тобто низька додаткова вартість. Частка такої металургійної та металохімічної продукції у загальному обсязі валютних надходжень досягла 55%. Таке виробництво є енергозатратним. Що й обумовлює залежність України від постачання російського газу. Наведені показники у п'ять разів нижчі, ніж у промислово розвинених країнах, і відповідають структурі експорту латиноамериканських держав середини 1980-х років [1, с. 34].

Національна академія наук України (з її дослідницькою і виробничо-експериментальною базою) припинила відігравати роль «локомотива» науково-технічних перетворень в країні, а перетворилася на «дім пристарілих», де відсутній потяг до новизни, а часом науковці займаються вирішенням власних інтересів... У таких умовах відбулося сходження інтелектуальної еліти, насамперед науково-технічної, на узбіччя. А це обернулося політичним безладдям, соціальним хаосом і тотальною деградацією, втратою соціальної раціональності. Адже брак потреби в інтелектуальній еліті розв'язує руки деструктивним силам. Модель взаємин влади і бізнесу, що функціонує в Україні, стимулює лише на короткий час комерційний успіх. Вона розрахована лише на країни-боржники (представників третього світу) і з науково-технічним прогресом явно несумісна. Заходи, розраховані на рекрутування підприємців, в посткомуністичний період були позначені своєрідною деструктивною послідовністю, серед них виділяють такі: 1) цілковите амністування осіб, які вчинили економічні злочини; 2) створення приватних підприємств (особливо у сфері торгівлі) із значною питомою вагою колишніх карних злочинців. В середині 1990-х років наповнення таких підприємств злочинними елементами становило 20%, така ж саме частка була

представлена особами із сумнівною репутацією [2, с. 44]; 3) масовий перехід колишніх компартійних та комсомольських функціонерів у банківську справу (банк Аваль, Приватбанк тощо); 4) видача новоствореним підприємцям величезних кредитів, більшість із яких не були повернені (борги лягли на плечі простих громадян); 5) автоматичне увімкнення механізмів інфляції, які відтворювали надприбутки багатих та злидні бідних; 6) масовий відплив капіталів за кордон в офшорні зони (перш за все на Кіпр), на рахунки багатих співвітчизників та їхніх партнерів; 7) вилучення коштів у населення різноманітними трастами, що, як правило, через деякий час зникали невідомо куди. У підсумку ми одержали «буржуазію», яка за своїми негативними рисами являє серйозну небезпеку для долі вітчизняного ринку і держави загалом (приклад Януковича і компанії). Її відрізняє, по-перше, криміногенність, яка жахає світ, а по-друге, брак творчої основи, прагнення до інноваційної діяльності.

Суттєвим гальмом на шляху просування України до цивілізованих ринкових відносин є й відсутність ідейної єдності в рядах політичної еліти. Протягом значної частини своєї історії український народ розвивався в складі різних державних утворень, що не могло не привести до виникнення значних соціально-культурних і релігійних відмінностей між окремими українськими теренами. Соціокультурні та етичні відмінності в середині українського суспільства знайшли своє відображення в різнонаправлених політичних орієнтаціях окремих областей України, які через чинники впливу (партія регіонів, комуністи) активно роздмухувалися. Досить яскраво цей факт був продемонстрований президентськими виборами 2004 року і особливо під час Революції Гідності та у подіях після втечі «гаранта». Соціокультурна неоднорідність і очевидна політична регіоналізація українського суспільства перетворює його політичну еліту (мається на увазі ступінь її єдності, особливості формування та поведінки) в майже вирішальний фактор, який визначає стабільність чи нестабільність політичної системи і суспільства загалом. Кожне з політичних угруповань, очевидно, має компромат одне на одного, що змушує їх шукати баланс власних інтересів, забуваючи при цьому про інтереси держави.

Суперечливість умов формування і розвитку політичної еліти України дала поштовх не менш суперечливим оцінкам її характеру та можливостей. Так, серед інтелектуальної верхівки суспільства набула значного поширення точка зору, згідно з якою в Україні взагалі відсутня реальна політична еліта [4, с. 88]. Ще неподолана в середовищі правлячої еліти країни комуно-тоталітарна номенклатура, яка, змінивши гасла та рекрутувавши в свої лави конформістськи чи навіть анти-українськи налаштованих представників бізнесу, зуміла після серпня 1991 року зберегти свою владу і власність, що також стало суттєвою перешкодою на шляху просування до конкурентних відносин. Сформувалася кланово-олігархічна система, а як відомо, «ворон ворону око не видзьобає».

Українське суспільство в умовах війни переживає нелегкі часи, що зумовлене низкою обставин, які мають ідейно-теоретичне, світоглядне значення. Необхідна глибока реформація – насамперед світоглядна, етико-теоретична, заснована на формуванні людини, для якої індивідуальна праця, ініціатива та особиста відповідальність були б головним джерелом добробуту. Досвід проведення такої реформації є в країнах Західної Європи та Північної Америки. Поряд з цим в останні роки певний досвід соціально-економічних і політичних перетворень шляхом реформації накопичений країнами Східної Європи, зокрема Республікою Польща. Такий досвід має впроваджуватись у тих сферах суспільного буття, які впливають на формування людини-суб'єкта нових ринкових відносин. Те, що відбулося з Японією, Південною Кореєю, Сінгапуром, Китаєм, які потіснили на світовому ринку високотехнологічної продукції навіть такі країни, як США, не обійшлося без урахування цього досвіду.

В умовах ворожої агресії Україна немає часу на зволікання з реформами. Для успіху ринкових перетворень не можна обмежитись тільки формуванням нової генерації ділової, інтелектуальної та політичної еліти. Реформування повинно поширитися на все суспільство. Тільки в такому разі стане можливим подолання різниці у політичних, економічних та

ідейних уподобаннях між представниками різних регіонів. Це покладе край розколу соціуму і прискорить його просування до сім'ї європейських народів, що, в свою чергу, зніме ті перешкоди, які стоять на шляху впровадження нових форм і методів господарювання та верховенства права.

Список використаних джерел

1. Буравльов Е. Науково-технологічна безпека України у контексті глобалізації // Вісник національної академії наук України. Е. Буравльов, В. Стогій. – 2005. – №3. – С. 32 – 40.
2. Пахомов Ю. Посткомуністична «буржуазія» як загроза цивілізованому ринку // Політична думка. Ю. Пахомов. – 1995. – №1. – С. 43 – 46.
3. Тарапов И. «Гибель императора» – ничто в сравнении с «гибелью интеллекта нации» // Зеркало недели. И. Тарапов. – 1998. – 13 июля. – С. 12.
4. Фесенко В.В. Политическая элита Украины: противоречия формирования и развития // Политические исследования. В.В. Фесенко. – 1995.– №6. – С. 87 – 94.

**МАРКЕТИНГОВІ МЕТОДИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ
ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ**

Сойма Світлана Юріївна,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного бізнесу, логістики та менеджменту
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Глобалізація економіки супроводжується значним посиленням конкуренції, тому на практиці дедалі актуальнішою стає необхідність комплексного вирішення проблеми розвитку конкуренції і підвищення конкурентоспроможності торгових підприємств. У сучасних умовах ринкових відносин в Україні загострилась проблема конкурентоспроможності вітчизняних підприємств, адже діють закони виживання найсильнішого та найбільш конкурентного виробника.

Слово «конкуренція» латинського походження. Спочатку воно означало "бігти разом", але згодом його почали трактувати як "змагання", "суперництво" (адже під час бігу виникає дух суперництва). Сучасні економісти тлумачать це поняття по-різному. Так, зокрема М. Портер розглядає конкуренцію як процес, що динамічно розвивається, безперервно змінний ландшафт, на якому з'являються нові товари, нові шляхи маркетингу, нові виробничі процеси і нові ринкові сегменти [1, с. 496].

Конкурентоспроможність підприємств – це комплексна характеристика підприємства, можливість, що характеризує його, у будь-який момент часу забезпечувати свої конкурентні переваги і прибутковість, а також адаптуватися до умов зовнішнього середовища, що постійно змінюються. Конкурентоспроможність підприємства певною мірою забезпечується конкурентоспроможністю продукції, яку випускає це підприємство.

Конкурентоспроможність продукції – це сукупність споживчих властивостей продукції, яка забезпечує здатність підприємства конкурувати з аналогами на конкурентному ринку в певний період часу [4].

Конкурентоспроможність підприємства показник комплексний, оскільки на нього впливає не лише фактор конкурентоспроможності продукції. Показник конкурентоспроможності підприємства включає в себе такі показники: конкурентоспроможність продукції, конкурентоспроможність комунікацій підприємства та конкурентоздатність персоналу. Це пояснюється тим, що для визначення конкурентоспроможності підприємства загалом необхідно дослідити підприємство з усіх аспектів.

До проведення маркетингових досліджень на зовнішньому ринку підприємства спонукають різні причини. З одного боку, це послаблення можливостей збуту або зміна кон'юнктури на внутрішньому ринку, обумовлені сповільненням темпів зростання валового національного продукту, проведенням урядом антипідприємницької політики, запровадженням непомірних податкових платежів, підштовхуванням державою підприємств до виходу на зовнішні ринки з метою збільшення надходжень іноземної валюти і скорочення зовнішньоторговельного дефіциту. З іншого боку, компанії можуть бути залучені до зовнішньоторговельної діяльності зростанням можливостей, що відкриваються для їхніх товарів в інших країнах. Не покидаючи внутрішнього ринку, вони можуть знайти для себе і привабливі зовнішні ринки.

Необхідність маркетингового дослідження зумовлена потребою зниження ризику прийняття неправильного рішення за рахунок кращого знання й розуміння стану та динаміки факторів навколишнього середовища.

Ефективними маркетинговими методами підвищення конкурентоспроможності підприємства мають бути: проведення маркетингових досліджень, маркетингова стратегія, сегментація ринку, використання комплексу маркетингу у діяльності підприємства, координування діяльності підприємства відповідно до змін ситуації на ринку.

Маркетингові дослідження дають можливість виявити незадоволені потреби споживачів на ринку. Маркетингові дослідження можна зробити за допомоги таких методів, як: спостереження, опитування, панель, експеримент. Під час проведення маркетингових досліджень необхідно дослідити: місткість ринку та можливість його сегментування, кон'юнктуру товарного ринку, попит і прогнозування збуту, конкурентів на макро- та мікрорівнях, поведінку споживачів [3].

Стратегія маркетингу полягає в досягненні маркетингових цілей підприємства з урахуванням ринкових вимог щодо діяльності та можливостей підприємства. Вихідними елементами маркетингової стратегії є стратегічні рішення щодо маркетингового «міксу» (комплексу компонентів маркетингу), до вихідних елементів якого належать: товар, ціна, збут, просування.

Процес формування маркетингової стратегії підприємства починається з формування цілей маркетингу підприємства, які узгоджуються з потребами споживачів, рівнем конкуренції. Цілі маркетингу також повинні узгоджуватися із результатами SWOT - аналізу, який полягає у визначенні сильних та слабких сторін внутрішнього середовища та маркетингових ризиків і можливостей зовнішнього середовища. Далі формується маркетингова стратегія підприємства та стратегії для кожної з компонентів маркетингу. Різноманітність маркетингових стратегій пояснюється різницею в їхніх складових елементах – у конкурентних позиціях підприємств, маркетингових цілях, фінансових, виробничих, технологічних можливостях та кадровому забезпеченні [3].

Товарна політика підприємства має зосереджуватись на комплексній діяльності з оптимізації асортименту, створення і виробництва нових товарів, припинення випуску продукції, що не має попиту, модифікації товарів, а також розробці упаковки, товарного знака і найменування товарів, їхньої якості, кількості, дизайну і відповідності цільовому ринку, супутніх послуг.

Цінова політика має здійснювати великий вплив на ринковий успіх підприємства і передбачати прийняття великої кількості стратегічних і тактичних рішень, пов'язаних із встановленням цін на товари.

Збутова діяльність підприємств повинна розглядатися в двох аспектах. Перший передбачає побудову ефективної системи розподілу та формування каналів збуту. Другий аспект стосується організації фізичного переміщення товарів, їх транспортування і складування.

Важливу роль під час функціонування підприємства повинна відігравати техніка та технологія, оскільки не уся техніка на українських підприємствах може адаптуватися до світових технологічних процесів, в цьому випадку маркетингологи повинні оцінювати необхідність їх придбання та ефективність застосування.

Системи внутрішніх та маркетингових комунікацій підприємства впливають на конкурентоспроможність комунікацій підприємства. Система внутрішніх комунікацій має бути налагоджена в такий спосіб, щоб інформація проходила свій шлях за мінімальний час, була максимально оброблена та проаналізована і передавалася при відсутності перешкод та шумів. Для якісної роботи персоналу з інформацією повинні бути налагоджені система поінформованості персоналу, оснащення працівників інформаційними технологіями, які сприятимуть швидкій передачі інформації, та наявності інформаційної бази даних. Система маркетингових комунікацій підприємства повинна спрямовуватись на інформування, переконання, нагадування споживачам про свою продукцію, підтримку її збуту, а також

створення позитивного іміджу підприємства. Ця система потребує творчого підходу і нетрадиційних рішень, оскільки формування комунікаційної політики підприємства передбачає прийняття великої кількості різноманітних рішень, пов'язаних із визначенням цільової аудиторії, обсягу рекламного бюджету, вибором оптимальних засобів розповсюдження реклами, створенням ефективних текстів рекламних звернень, методів стимулювання збуту, використанням засобів комерційної пропаганди.

Досить важливим чинником, який впливає на конкурентоспроможність підприємства є конкурентоздатність персоналу, оскільки рівень кваліфікації кадрів, їх плінність, досвід та стаж роботи, рівень корпоративної культури характеризують конкурентний потенціал підприємства, визначення якого є перспективою для подальших досліджень конкурентоспроможності підприємства.

Усі маркетингові фактори, які є складовими формули успішної діяльності українських підприємств, повинні бути узгодженими, доповнювати один одного і бути спрямованими на досягнення однієї цілі – підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств.

Список використаних джерел

1. Портер Майкл, Э. Конкуренция: пер. с англ. / Майкл Э. Портер. – М. : Изд. Дом «Вильямс». – 2005. – 608 с.
2. Голубков Е.П. Маркетинговые исследования: теория, методология и практика / Е.П. Голубков. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Финпресс, 2002. – 464 с.
3. Куденко Н.В. Стратегічний маркетинг: навч. пос. / Н.В. Куденко. – К.: КНЕУ, 2006. – 152 с.
4. Мороз Л.А. Маркетинг: підручник / Л.А. Мороз, Н.І. Чухрай. – 3-є вид. – Львів: Вид-во Національного університету «Львівська політехніка»; «Інтелект-Захід», 2005. – 244 с.
5. Довбняк Т.Ф. Циклічність української економіки в 2000–2008 рр. / Т.Ф. Довбняк // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – №1. – С.65–72.

Секція 2: Економічний та бізнесовий виміри європейської та євроатлантичної інтеграції України

УПРАВЛІННЯ ЛОГІСТИЧНОЮ СИСТЕМОЮ БАГАТОНОМЕНКЛАТУРНОГО СУПЕРМАРКЕТУ (НА ПРИКЛАДІ ТОВ ЕПЦЕНТР К)

Тимчик Олександр Юрійович,
студент магістратури спеціальності «Бізнес-адміністрування»,
факультету міжнародної політики, менеджменту та бізнесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Науковий керівник: Федурця Василь Петрович,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародного бізнесу, логістики та менеджменту
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Поняття «логістика» походить ще з Стародавньої Греції, де воно означало «мислення, розрахунок, доцільність». Від греків цей термін перейшов до римлян, які розуміли його як «розподіл продуктів харчування». У Візантії логістику вважали способом організації постачання армії і управління нею. Французький вчений А. Жоміні на початку ХІХ століття трактував логістику як науку про управління перевезень, планування та постачання військ. На початку ХХ століття логістика була визнана як військова наука [1, ст.15].

Логістика в даний час широко використовується у всьому світі, і, як вважає більшість економістів, без вирішення логістичних завдань важко перемогти в конкурентній боротьбі. Перш за все потрібно відмітити, що логістична система являє собою дуже складний і чітко працюючий організм, зібраний з окремих органів (елементів). Простіше кажучи, логістика – це мистецтво управління товаропотоком.

Створити ідеальну для всіх підприємств логістичну систему неможливо – для кожного підприємства вона буде унікальною, оскільки її метою є досягнення конкретних стратегічних завдань підприємства. Проте можна виділити основні загальні етапи процесу планування і створення логістичної системи, а це: постановка цілей системи (ціль повинна мати якісну і кількісну характеристики і часовий інтервал для її досягнення), визначення реального її стану шляхом зовнішнього і внутрішнього аудиту (дає змогу виявити потенційно сильні і слабкі сторони існуючої системи з огляду поставлених цілей), як створення і розгляд альтернативних проектів системи, так і впровадження одного з них і контроль за ним.

Розглянемо схему логістичної системи на прикладі ТОВ «Епіцентр К». Перш за все потрібно відмітити, що компанія розпочала свою діяльність 6 грудня 2003 року у місті Києві. Відтоді компанія динамічно розвивається і впевнено розширюється, охоплюючи не тільки обласні центри, а й районні міста. На сьогодні «Епіцентр» – найбільше торговельно-роздрібне підприємство, що налічує 40 гіпермаркетів загальною площею близько 1 млн м². У 2010 році компанія офіційно вступила у Європейську асоціацію ДІУ (EDRA). З 2012 року «Епіцентр» є членом Європейської бізнес-асоціації, приєднавшись до об'єднання відомих світових мереж.

На сьогоднішній день в системі управління логістичною системою ТОВ «Епіцентр К» можна виділити чотири основні напрями логістичної стратегії – мінімальні загальні витрати, максимальний рівень обслуговування споживачів, короткострокова максимізація прибутків, максимальні конкурентні переваги.

Заради досягнення вищеперерахованих стратегій на підприємстві використовують поняття техніко-економічного обґрунтування, що являє собою вивчення економічної

вигідності, аналіз і розрахунок економічних показників, а конкретно у нашому випадку – техніко-економічне обґрунтування розміщення центрів консолідації та розподілу, що являє собою обґрунтування місця розміщення маркету, складів, розподільчих центрів. Розподільчий центр – це складський комплекс, який отримує товари від підприємств-виробників або від підприємств оптової торгівлі і розподіляє їх більш дрібними партіями замовникам через свою або їх товаропровідну мережу. Розподільчий центр може бути визначений як центр, де буде здійснюватися:

- групування товарів для отримання більших одиниць з метою зниження витрат на зберігання, вантажно-розвантажувальні роботи і перевезення;
- операції з розділення на частини, так щоб отримана одиниця виміру продукту в кінці логістичного ланцюга була придатна для споживання.

Згідно з традиційною класифікацією, розробленою Едгардом Гувером, існує три принципові стратегії розташування розподільчих складів: поблизу ринків збуту, поблизу виробництва або проміжне розташування.

Розміщення складів поруч із ринками збуту полегшує поповнення запасів клієнтів. Головним критерієм роботи таких складів є забезпечення належної якості обслуговування або мінімізація логістичних витрат. Така стратегія економічно виправдана, оскільки це найдешевший спосіб швидкого поповнення запасів.

Розміщення складів поблизу виробництв полегшує накопичення необхідного для постачань споживачам асортименту продукції. Таке розташування складів дозволяє відправляти споживачам змішані вантажі за консолідованими тарифами. Перевага такого розміщення складів полягає в тому, що підвищений рівень сервісу поширюється на весь асортимент продукції, що поставляється. Такий виробник має можливість стати кращим серед інших постачальників.

При проміжному розташуванні складів між виробництвом і споживанням склади працюють за тією ж схемою, що і склади, розташовані поблизу виробництва: накопичують повний асортимент продукції і відправляють замовникам змішані партії товарів за пільговими тарифами. При цьому враховуються такі чинники: вартість транспортування, складські переробки вантажів, складування вантажів, оформлення замовлень і системи управління, рівень обслуговування клієнтів. Найкращою товаропровідною мережею з розподільчими центрами є мережа, яка забезпечує найвищий рівень обслуговування споживачів за мінімальних загальних витрат [2, ст.86].

У централізованій мережі, як у випадку ТОВ «Епіцентр К», розподільчий центр направляє товари, виготовлені підприємством-виробником, кінцевим або проміжним споживачам у різні регіони країни. Перевага цього варіанту полягає в тому, що можна знизити запаси зберігання на складі готової продукції підприємства-виробника, відправляючи відразу всю вироблену продукцію в розподільчі центри. Недоліки цього варіанту – великі транспортні витрати на доставку товарів численним споживачам – замовникам товарів.

3 травня 2011 року розпочав роботу розподільний центр «Калинівка» гіпермаркетів ТОВ «Епіцентр К» з використанням системи Qguar WMS Pro (комплексна логістична програма для автоматизації управління складськими процесами на підприємствах). Особливістю цього проекту автоматизації стало поєднання ефективної роботи складського комплексу як в режимі накопичувального – з подальшим розподілом товарів, так і в режимі крос-докінгової станції – з розподілом товарів на відвантаження з поставок, минаючи місця зберігання (технологія «Pick-by-Line»). Основними ефектами впровадження системи управління складом WMS Pro Qguar в компанії «Епіцентр К», стало збільшення точності складських операцій, істотне підвищення ефективності роботи складського персоналу, наявність в режимі реального часу точної інформації про кількість, якість і локалізацію товарів. А застосування технології «Pick-by-Line» додатково дозволило мінімізувати час перебування товару на складі, що збільшило його пропускну спроможність.

Успіх автоматизованої системи полягає в тому, що її основною особливістю стало поєднання ефективної роботи складського комплексу як в режимі накопичувального (з подальшим розподілом товарів), так і в якості крос-докінгової станції – для розподілу товарів на відвантаження безпосередньо після приймання, минаючи етап зберігання (технологія Pick-by-Line). Завдяки впровадженню системи Qguar WMS Pro на території ТЦ збільшилася точність складських операцій, підвищилася ефективність роботи складського персоналу, стала доступною інформація про кількість, якість і локалізацію товарів. Застосування технології Pick-by-Line додатково дозволило мінімізувати час перебування товару на складі, що збільшило його пропускну спроможність. На даний момент Розподільчий центр має площу 15 тис. м² та різноманітний асортимент. Зберігання здійснюється на фронтальних стелажах або має підлоговий характер.

Також потрібно відзначити, що 10 липня 2015 року відкрито новий митний термінал на базі розподільчого центру «Калинівка». Розташування терміналу також не є випадковим, адже 33-й кілометр автотраси сполучення «Київ – Одеса» знаходиться у 3 км від митного пункту, що надає зручності для доставки і отримання товарів з усієї Європи. На сьогодні це один з найсучасніших комплексів в Україні, що застосовує європейські стандарти обробки та обслуговування вантажів і транспортних засобів. Він об'єднує усі служби, задіяні в процесі розмитнення. Логістичний центр та митний термінал «Калинівка» працевлаштували 650 осіб (у планах збільшення кількості робочих місць до 2000). Через цей комплекс проходить близько чотирьох тисяч постачальників, половина з них – іноземні [3].

Підсумовуючи важливість управління логістичною системою багатонаменклатурного супермаркету на прикладі ТОВ «Епіцентр К», потрібно наголосити на обов'язковому використанні розподільчого центру, який є важливим компонентом у логістичній ланці. Розподільчий центр відіграє роль тимчасового місця зберігання товару постачальників, його складування та доставки у маркети власним транспортом, що дозволяє упорядкувати логістичні процеси на підприємстві, а з іншого боку – заощаджує час та кошти постачальників.

Список використаних джерел

1. Анікін Б.А. Комерційна логістика: підручник / Б.А. Анікін. - М.: ТК Велбі, Вид-во Проспект, 2006.
2. Логістика автомобільного транспорту / В.С. Лукінській, В.І. Бережний, О.В. Бережна та ін. – М.: Фінанси і статистика, 2004.
3. Епіцентр К. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://epicentrk.com.ua/>

Секція 2: Економічний та бізнесовий виміри європейської та євроатлантичної інтеграції України

ВЕНЧУРНЕ ФІНАНСУВАННЯ

Щодей Роман Богданович,
студент магістратури спеціальності «Міжнародний бізнес»,
факультет міжнародної політики, менеджменту та бізнесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Науковий керівник: Черленяк Іван Іванович,
доктор наук з державного управління, професор,
завідувач кафедри міжнародного бізнесу, логістики та менеджменту
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Одним з головних чинників рецесії української економіки є недостатня розвиненість сектору малого та середнього бізнесу, що пов'язано як з політичними (корупція, бюрократія), так і з виключно економічними факторами. Однією з ключових проблем є пошук джерел фінансування для перспективних бізнес-проектів або програм інноваційної спрямованості. Ця проблема може бути вирішена шляхом стимулювання венчурних інвестицій, які є особливою системою вкладання коштів у нові проекти.

Серед наукових праць, в яких досліджується ця проблематика необхідно виділити дослідження таких вітчизняних та зарубіжних вчених, як: Л. Антонюк, Д. Барклі, А. Дагаєв, П. Ковалишин, О. Красовська, В. Матей, С. Москвін, І. Наумець, Хамберг, С. Хорів, Д. Хсю та ін. Проте, в українській економічній науці недостатньо розроблені й потребують подальшого дослідження питання поліпшення розвитку венчурного фінансування.

Венчурний бізнес (від англ. «venture» — ризиковий) — вид бізнесу, орієнтований на практичне використання технічних новинок, результатів наукових досягнень, ноу-хау, ще не випробуваних на практиці. Венчурний бізнес пов'язаний з великим ризиком, тому його часто називають ще ризиковим [Вікіпедія/Венчурний бізнес [1].

Венчурні інвестиції – це довгострокові фінансові інвестиції з високим ступенем ризику в акції новостворюваних малих інноваційно-технологічних фірм (або венчурних підприємств, що вже добре себе зарекомендували), які орієнтовані на розробку і виробництво наукомістких продуктів, задля їх розвитку й розширення, з метою отримання прибутку від приросту вартості вкладених коштів. Іншими словами, венчурне фінансування являє собою своєрідну позику коштів, довгостроковий кредит без отримання будь-яких гарантій, при цьому венчурний капіталіст вкладає кошти в акціонерний капітал підприємства, іншу частину якого становить інтелектуальна власність засновників венчурного підприємства [2, с.18 – 20].

Сформувався венчурний бізнес вперше в сучасному вигляді в Силіконовій долині в США, і звідти поступово поширився з національними відмінностями по всім розвиненим і великим країнам, що розвиваються (Китай, Індія, Бразилія та інші). Саме в США він і досяг найбільших масштабів завдяки значній увазі, яка приділялася венчурним інвесторам з боку держави.

Механізму державного регулювання інноваційної діяльності у Сполучених Штатах Америки притаманні такі особливості у вигляді пільг [3, с.100-105]:

- 1) податковий кредит: виключення витрат на приріст НДДКР, пов'язаних з основною виробничою і торговельною діяльністю, із суми доходу, який оподатковується до 20%;
- 2) можливість перенесення пільг на майбутнє: від 3 до 15 років;

- 3) пільговий режим амортизаційних відрахувань: строк служби обладнання до 3-х років, а для інших фондів – до 5-ти років;
- 4) пільгове оподаткування венчурних фірм, що здійснюють НДДКР: до 20% приросту на НДДКР порівняно із середньорічним рівнем цих витрат за попередні 3 роки; до 20% витрат компаній на програми фундаментальних наукових досліджень, що виконуються університетами за контрактами з ними, вирахування з доходу, що оподатковується, вартості наукової апаратури та обладнання, яке безкоштовно передається компаніям університетами та науково-дослідними організаціями;
- 5) немає податку на оренду венчурних фірм;
- 6) не підлягає оподаткуванню юридична форма ризикового капіталу;
- 7) інвестиційний податковий кредит: зменшення податку на прибуток, установленого в розмірі від 6 до 10% загальної вартості інвестицій в устаткування;
- 8) зменшення податку на прибуток від організацій з цінними паперами венчурних структур: 60% доходу не оподатковується взагалі, а 40% оподатковується звичайними податками та ін.

У Європі венчурний бізнес почав активно розвиватися на початку 80-х років ХХ ст. Без сумніву, практика ризикового інвестування існувала в європейських країнах задовго до цього рубежу, однак риси індустрії венчурне інвестування почало набувати саме в цей період. Багато в чому динамічний розвиток цієї галузі в Європі було обумовлено наявністю двадцятилітнього досвіду американського венчурного бізнесу, що дозволив уникнути значних помилок і адаптувати до європейських умов уже досить відпрацьовані фінансові й управлінські технології.

Участь урядів західних країн у процесі венчурного інвестування має велике значення. З одного боку, воно демонструє бажання й здатність держави розділити ризики з комерційними інвесторами й розуміння державою необхідності збереження національних приватних капіталів на ринку своєї країни, з іншого боку – така участь стимулює залучення в реальний сектор економіки суспільних засобів. Доля суспільних засобів (пенсійних фондів і страхових компаній) у венчурному капіталі Європи становить до 35 % всіх інвестицій. Прикладом такої участі держави у венчурному інвестуванні можуть слугувати кошти фондів, створюваних за істотної участі (до 40 %) держави. Найбільш відомі з них фонди: Sitra (Фінляндія), UK High Technology Fund (Великобританія); фонди, створені за участю KfW (Німеччина).

Серед об'єктів венчурного фінансування лідирують високотехнологічні компанії, але структура інвестування постійно змінюється. Сьогодні основний обсяг венчурних інвестицій спрямовується в такі сектори, як програмне забезпечення, біотехнології, телекомунікації, медичне обслуговування, роздрібна торгівля, інтернет-технології, комп'ютери і периферійні пристрої, виробництво напівфабрикатів, енергетика, охорона здоров'я, фінансові послуги, електроніка, бізнес-послуги.

Приблизно у 15% випадків авансований капітал втрачається повністю; 25% фірм-новаторів отримують збитки триваліше, ніж прогнозувалося; 30% венчурів отримують невеликий прибуток; і 30% проектів перевищують вкладені кошти у 30–200 раз. За останні сім років доходи венчурних капіталістів збільшуються в середньому в 10–20 разів, що пов'язано з численними досягненнями в сфері НТП.

Досвід розвинутих економічних країн у періоди промислового спаду, що стикалися з проблемами, аналогічними нинішнім вітчизняним реаліям, свідчить, що венчурні фонди можуть служити одним з ефективних засобів подолання дефіциту і дорожчечі інвестиційних ресурсів [4].

Однак, як показав аналіз закордонного досвіду, венчурне інвестування не може компенсувати недостачу коштів з інших джерел для розвитку науково-технічної сфери. Воно корисне у своїй конкретній «ніші» розвитку інноваційної активності господарських систем. Недарма питома вага венчурного капіталу в загальному обсязі інвестованих коштів у багатьох країнах не перевищує кількох відсотків (крім США та Великобританії). Виникнення

й активний розвиток сучасного венчурного бізнесу у низці країн (США, країнах Європи) стали можливими, насамперед, завдяки зростаючій необхідності високоризикового капіталу з боку малих і середніх інноваційних виробничо-технологічних компаній, що зуміли створити високий комерційний потенціал розробок НДДКР [5, с. 27].

Без перебільшення можна констатувати, що венчурне фінансування це – важливий інструмент інвестування підприємств, розвиток яких пов'язаний зі значним ризиком з одночасною можливістю отримання великих прибутків, а також одне з найбільш реальних й доступних джерел фінансування малих високотехнологічних фірм, що займаються розробкою й впровадженням нових прогресивних технологій, яке, однак, малоефективне без активного державного сприяння.

Список використаних джерел

1. Вікіпедія /Венчурний бізнес [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Венчурний_бізнес.
2. Галиця І. Венчурна діяльність в Україні та за кордоном: проблеми розвитку. // Справочник економіста І.Галиця. – 2005 – №9.
3. Матей В.В. Венчурне інвестування в США: становлення, розвиток, сучасні тенденції / В.В. Матей // Зовнішня торгівля: право та економіка.– 2009. – №4.
4. Річна аналітика УАІБ. // За даними Української Асоціації Інвестиційного Бізнесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.uaib.com.ua
5. Фоломьев А.Н., Каржаев А.Т. К вопросу о концепции национальной системы венчурного инвестирования // Экономист. А.Н.Фоломьев, А.Т. Каржаев. – 2001. – №10.

СУТНІСТЬ ТА ПРИЧИНИ КОНФЛІКТУ МІЖ ІЗРАЇЛЕМ І ПАЛЕСТИНОЮ

Анікеєв Дмитро Ігорович,
студент магістратури спеціальності «Країнознавство»,
факультет міжнародної політики, менеджменту та бізнесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Науковий керівник: Шелемба Михайло Михайлович,
викладач кафедри країнознавства
факультету міжнародної політики, менеджменту та бізнесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

У роботі досліджено особливості розвитку конфліктних подій на Близькому Сході. Розглянуто сутність конфлікту між Ізраїлем і Палестиною. З'ясовано вплив ЄС та США на ізраїльсько-палестинський конфлікт на сучасному етапі. Обґрунтовано перспективи врегулювання ізраїльсько-палестинського конфлікту.

Ключові слова: *конфлікт, держава, суверенітет, кордон, війна, зброя, товар, протистояння, контроль, напад, бойовики.*

Смуга Газа, затиснена між Ізраїлем та Єгиптом, раз у раз стає місцем нових спалахів багаторічного палестинсько-ізраїльського протистояння. Ізраїль окупував Газу в 1967 р. під час війни на Близькому Сході, а вивів свої війська та поселенців лише у 2005 р. Ізраїль вважає, що окупація тоді завершилась, але при цьому й далі контролює більшу частину кордонів, вод та повітряного простору Гази. Південний кордон Гази перебуває під контролем Єгипту. Ізраїль наклав суворі обмеження на пересування товарів і людей у напрямках зі смуги Газа та до неї, заявивши, що ці заходи необхідні для його безпеки. Однак палестинці у Газі почуваються під замком і страждають від соціально-економічних проблем. Провідний ісламістський палестинський рух ХАМАС та інші бойові угруповання вважають обмеження нестерпними.

Офіційно проголошеною метою ХАМАСу є знищення Ізраїлю, проте в останні роки його лідери говорили, що розглядають можливість довгострокового перемир'я. Вони охоче пояснюють причину своїх нападів на єврейську державу до і після 2005 р.: це продовження окупації Ізраїлем Західного берега і східної частини Єрусалима.

ХАМАС також стверджує, що його дії зумовлені самозахистом від ізраїльських авіаударів, вторгнень та інших воєнізованих нападів. Ракетний вогонь з боку бойовиків Гази та авіаудари по Газі з боку Ізраїлю посилились після червневого викрадення і вбивства трьох ізраїльських підлітків, у якому Ізраїль звинуватив ХАМАС. Як наслідок, Ізраїль почав ще суворіше наглядати за мешканцями Західного берега. ХАМАС заперечив свою причетність до смерті підлітків. Напруга ще більше зросла після вбивства в Єрусалимі палестинського підлітка. Отже, ХАМАС у Газі практично опинився в ізоляції: він втратив підтримку колишнього непохитного союзника Сирії і, меншою мірою, Ірану, а також зазнав збитків, коли єгипетська влада прикрила контрабандні тунелі після повалення ісламістського президента Мохаммеда Морсі.

Дослідженням сучасного конфлікту між Ізраїлем та Палестиною займались А. Волович, А. Захарченко, З. Ханін, Є. Федченко, В. Швед, Г. Яворська та низка інших вчених.

Основна задекларована мета Ізраїлю – раз і назавжди зупинити ракетний вогонь з боку Гази. Посадовці також заявляли, що мають за мету зруйнувати мережу тунелів ХАМАСу між

Газою та Ізраїлем і остаточно демілітаризувати територію. Однак пан Нетаньяху застеріг ізраїльтян, що «стовідсоткової гарантії успіху немає» [5, с. 4].

Необхідно зазначити, що ХАМАС поклявся воювати, допоки не матиме гарантій зняття ізраїльської блокади, і наголошує, що не потерпить найменшої присутності ізраїльських військ у Газі. Палестинські бойовики користалися тунелями для своїх нападів, декотрі з яких ізраїльська армія відбила. У 2006 р. бойовики ХАМАСу викрали ізраїльського солдата Гілада Шаліта, прокравшись до військового загону крізь тунель. Зранку, коли почалася наземна наступальна операція, ізраїльські військові перехопили 13 бойовиків, які проникли на територію Ізраїлю крізь тунель і, як вважають, планували напасти на розташований поблизу кібуц [2, с. 3].

Ізраїль також вказує на те, що сотні некерованих ракет, випущених по його території, є прямою загрозою для мирного населення. Палестинські бойовики справді випускали ракети далекої дії у напрямку великих міст, зокрема Тель-Авіва та Єрусалима, а також далі на північ. Правозахисні організації неодноразово вказували, що нерозбірлива стрілянина, яка загрожує цивільним громадянам, є воєнним злочином.

ЄС бере активну участь у мирному процесі в рамках Близькосхідного квартету (ООН, ЄС, США, РФ), який було створено ще в 2002 р. як новий інструмент для підвищення дієвості міжнародного співробітництва у вирішенні ізраїльсько-палестинського конфлікту. Згодом, в 2003 р. прийнято Дорожню карту, яка визначила план дій для ефективного врегулювання конфлікту. Проте, і до сьогодні він залишається невирішеним. Сторони демонструють неготовність відновити переговори на базі принципу «двох держав», а держави-посередники – свою недієздатність. В середині ЄС залишається неоднозначність поглядів щодо питань, які стосуються ізраїльсько-палестинського конфлікту. Про це свідчать події наприкінці листопада 2012 р., коли в ООН розглядалось питання про надання Палестинській автономії статусу держави-спостерігача. За таке рішення проголосувало 14 членів ЄС (Франція, Італія, Іспанія, Австрія, Бельгія, Кіпр, Данія, Фінляндія, Греція, Ірландія, Люксембург, Мальта, Португалія, Швеція), утрималось 12 (Великобританія, Німеччина, Болгарія, Естонія, Литва, Латвія, Угорщина, Нідерланди, Польща, Румунія, Словаччина, Словенія). Проти проголосувала лише одна держава Союзу – Чехія. Посол Чехії заявив, що «Прага підтримує процес прямих переговорів, які ведуть до палестинської державності, але такий крок може завдати шкоди процесу мирного врегулювання конфлікту». Слід зауважити, що офіційна позиція Брюсселю щодо врегулювання конфлікту залишається незмінною та полягає в баченні існування двох держав. Східний Єрусалим має бути столицею ПА, Західних – Ізраїлю. Більшість країн підтримують палестинські прагнення до незалежності. Це підтверджує Резолюція з питань Палестини, прийнята Європарламентом від імені всіх держав ЄС у вересні 2011р. Крім того, Євросоюз залишається найбільшим фінансовим спонсором близькосхідного процесу, частка в міжнародній економічній допомозі Палестинській автономії якого становить 60%. Протягом значного часу ЄС є найбільшим з офіційних фінансових донорів Палестинської автономії і постійно вкладає гроші у розв'язання її гуманітарних проблем та у відновлення економічної інфраструктури [7].

Отже, на теперішній час у палестинсько-ізраїльському конфлікті між протиборчими сторонами не існує взаємоприйняттого вирішення жодної з основних проблем остаточного мирного врегулювання. З погляду ізраїльтян, їх поступки палестинцям призводять лише до погіршення ситуації. За таких обставин активна, ініціативна політика зовнішніх посередників з урегулювання конфлікту, насамперед Сполучених Штатів, набуває першорядного значення. Провал Кемп-Девідського саміту у 2000 р. був зумовлений, зокрема, пасивною позицією адміністрації Б. Клінтона під час переговорів, що не бажала висувати власні пропозиції, сподіваючись, що сторони досягнуть компромісу самі.

Список використаних джерел

1. Волович А. Турне «хромой утки» / А. Волович // Международный курьер. – 2008. – 23–29 января. – С. 12–16.
2. Захарченко А.М. Концептуальне забезпечення політики США щодо втручання арабсько–ізраїльського конфлікту в 1991–2001 рр.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: спец. 23.00.04 «Політичні проблеми міжнародних систем і глобального розвитку» / А.М. Захарченко. – К., 2006. – 20 с.
3. Либерман: решения палестинской проблемы не существует [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.mignews.com/news/politic/world/180313_144020_88177.html.
4. Ханин З. «Ближневосточный процесс» и новый виток идейно–политической борьбы в Израиле / З. Ханин [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.iimes.ru/rus/stat/2007/14-09-07.htm>
5. Федченко Є.М. Близькосхідна політика Ізраїлю в контексті стратегії розвитку ізраїльського суспільства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: спец. 23.00.04 «Політичні проблеми міжнародних систем і глобального розвитку» / Є.М. Федченко. – К., 2003. – 20 с.
6. Швед В.О. Близькосхідний регіон у сучасних стратегіях трансатлантичної спільноти / В.О. Швед. – К.: НІСД, 2006. – 242 с.
7. Яворська Г. Близькосхідна «дорожня карта» в умовах перевірки на місцевості [Електронний ресурс] / Г. Яворська. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/POLITICS/blizkoshidna_dorozhnya_karta_v_umovah_perevirki_na_mistsevosti.html

---

Секція 3: Цивілізаційний та гуманітарно-культурний виміри європейської та євроатлантичної інтеграції

БІЖЕНСТВО НА ЄВРОПЕЙСЬКОМУ КОНТИНЕНТІ: СОЦІОГУМАНІТАРНІ ВИКЛИКИ

Жванко Любов Миколаївна,

доктор історичних наук,

професор кафедри історії і культурології,

Харківський національний університет міського господарства ім. О.М. Бекетова

Людина, яка втратила рідний дім, викликає жаль. Відтак біженець – це завжди мовчазний докір цивілізації, яка не здатна подолати причини, що призводять до його появи. ХХІ ст. уже встигло отримати назву «століття біженців». Проблема вимушено переселених осіб є настільки глобальною, що з 2002 р. навіть відзначається Всесвітній день біженця та мігранта. Верховний комісар ООН у справах біженців Антоніо Гутерреш влітку 2014 р. змушений із жалем констатувати: *«У світі стає все більше насильства, люди змушені втікати, і гуманітарного вирішення цієї проблеми не існує. Криза розростається, а Рада Безпеки немов паралізована... Невинні люди втікають, гинуть, ламаються їхні життя, а світова спільнота не в змозі покласти край цьому жахіттю»* [1]. Більше того, останні події осені 2015 р., коли Європу заповнили сірійські біженці, підтвердили ці пророчі слова, а Старий Світ, як ніколи, виявився просто не готовим до такої кількості переміщених осіб.

Отже, метою запропонованої роботи є аналіз еволюції біженства як соціо-гуманітарного явища, яке у ХХ – на початку ХХІ стст. набуло для європейської спільноти небачених масштабів та проявів, а відтак вимагало і вимагає дійових механізмів подолання.

Протягом ХХ – ХХІ стст. Європа мала сім хвиль біженства, поява яких була зумовлена різними чинниками від світових воєн до неупорядкованих неоімперських амбіцій найбільшої за площею держави світу. «Модифікація» причин появи біженців вплинула на трансформацію дефініції терміну «біженець». У часи Першої світової війни людина набувала статусу біженця від страху бути убитим ворогом чи від застосованих владою воюючих сторін акцій з вивезення цивільного населення у відносно безпечні регіони своїх держав. У сучасному світі такий «набір» значно розширився і біженцями слід вважати осіб, які знаходяться поза державою свого походження; не можуть або не бажають користуватися захистом цієї держави і не можуть або не бажають повертатися в цю державу, обґрунтовано побоюючись стати жертвою переслідування у державі свого походження. Переслідування ґрунтуються на ознаках раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або торкаються політичних переконань, у результаті природних та техногенних катастроф, нерідко викликаних результатами людської діяльності.

На початку 90-х рр. минулого століття Європейський Союз зіткнувся з хвилею біженства з колишньої Югославії, яке стало результатом, крім іншого, й етнічних чисток. У 1992–1995 рр. Європа пройшла шлях від ігнорування міжнародних зобов'язань у царині захисту біженців (Конвенція ООН 1951 р. та Протокол до неї 1967 р.), коли задля власної безпеки були закриті кордони для потоків біженців із зони війни, розв'язаної на Балканах. У цей час європейські лідери, сповідуючи принцип «Фортеця Європа», прагнули закрити свої кордони для біженців. Нині країни ЄС йдуть шляхом створення Спільної європейської системи притулку, заснованої на солідарності та повазі до основних прав людини, для забезпечення ефективного захисту переміщених осіб, пропорційного розподілу шукачів притулку між усіма його членами.

Отже, причини гуманітарної проблеми європейської та світової спільноти загалом трансформувалися від «класичних», породжених воєнними конфліктами, до «нових»

(екологічні біженці). Нині, за останніми даними комісії ООН у справах біженців, число людей, які змушені були втікати внаслідок війни і різних переслідувань, перевищило 50 мільйонів. Це найвищий показник від часів Другої світової війни. Майже 17 мільйонів осіб залишили свої країни, а понад 33 мільйони переховуються в межах кордонів. Останні становлять відносно нову категорію – внутрішньо переміщені особи (ВПО). Зазвичай, велика кількість людей змушена раптово залишити свої будинки в результаті збройного конфлікту, внутрішньої ворожнечі, систематичних порушень прав людини або стихійних лих і втікати у безпечні райони своєї країни. Специфіка внутрішньо переміщених осіб полягає в тому, що, залишаючись громадянами держави і залишаючись на її території, вони знаходяться під юрисдикцією і захистом своєї країни, навіть якщо сама держава і не в силах забезпечити такий захист [2, с.240].

Новим і зовсім неочікуваним вогнищем у центрі Європи, яке дало новий поштовх до появи внутрішньо переміщених осіб, стала Україна. У 2014 р. розв'язана проти України з боку Росії, так звана, «гібридна війна». За словами генерал-майора у відставці, члена верхньої палати парламенту Нідерландів Франка ван Каппена: *«Держава, яка веде гібридну війну, укладає оборудку з недержавними виконавцями — бойовиками, групами місцевого населення, організаціями, зв'язок із якими формально повністю заперечується. Ці виконавці можуть робити такі речі, які сама держава робити не може, тому що будь-яка держава зобов'язана дотримуватися Женевської конвенції та Гаазької конвенції про закони сухопутної війни, домовленості з іншими країнами»* [3].

Проте, така ситуація, як це не прозвучить цинічно, була прогнозована. Вона стала результатом втручання Російської Федерації у внутрішні справи держав-сусідів, одночасно її ключового стратегічного інтересу у цьому регіоні. Відтак і Україна, як свого часу Молдова та Грузія, де Російська Федерація прагнула реалізувати свої неоімперські амбіції, потрапила до так званого «поясу біженців» на пострадянських теренах. В Україні станом на 10 липня 2015 р. кількість внутрішньо переміщених осіб досягла 1 млн 382 тисяч. 19 червня в ООН заявили, що Україна займає 9 місце у світі за кількістю внутрішньо переміщених осіб [4].

Відтак ця «несправжня», «гібридна» війна без правил, без дотримання жодних міжнародних конвенцій привела до появи в Україні значної кількості переміщених осіб, яких відповідно до причин появи слід виокремити у дві умовні категорії. До першої належать переселенці з Криму, для яких рідна домівка залишилася на анексованій, а значить ворожій території, а перспектива повернутися є досить примарною і довгоочікуваною. Відтак завданням держави, суспільства та їх самих – адаптуватися та «укоренитися» на материковій частині України. Другу категорію склали переселенці зі Сходу України – Донецької та Луганської областей, для яких існує перспектива повернення після закінчення АТО чи, точніше, справжньої війни. Вони також вимагають підтримки та допомоги з боку державних органів та суспільного загалу. Переселенці з АР Крим мають менш болісний досвід зустрічі з реальністю, яка виштовхнула їх зі звичних умов життя. Натомість, реальність Сходу України для переселенців – це війна, терор, криваві розправи над заручниками та полоненими. Серед мотивів, що змусили цих людей покинути домівки: страх бойових дій, переслідування за політичні погляди чи етнічну приналежність, нагнітання істерії страху з боку засобів масової інформації Росії, ризик примусового залучення до збройних формувань бойовиків. І це лише причини, які лежать «на поверхні», тоді як весь їх комплекс потребує більш глибокого дослідження.

Ще одним витком біженства у Європі, починаючи з липня 2015 р., стала поява сирійських біженців. При цьому вразила їх кількість та зорганізованість у прибутті, агресивність та почасти злагодженість дій, як на замовлення під телевізійну картинку. *«На Європу звалилась лавина людей. Хто їх транспортував? Організовував раптовий, одномоментний, практично, від'їзд?»*, такі запитання не дають спокою пересічним європейцям та урядовцям Європарламенту. Серед версій, які заслуговують на увагу, виходячи із сучасних геополітичних реалій, «біженці із Сирії могли прибути в Європу російськими десантними кораблями» [5]. З початку 2015 р. в Європу прибуло 237 тис.

нелегальних мігрантів, а 107,5 тис. – за один місяць, за липень, що ставить під сумнів можливість переміститися такій кількості на «гумових човниках». 4 вересня 2015 р. Верховний комісар ООН у справах біженців Антоніо Гутерреш був змушений констатувати нездатність у цілому Європи знайти ефективну колективну відповідь на цю проблему [6]. Європейські лідери бачать по-різному її розв'язання. Глава Європарламенту Мартін Шульц навіть заявив, що Європейський Союз може розколотися в результаті міграційної кризи в Європі, викликаній впливом біженців з Близького Сходу [7].

Таким чином, для європейської влади та євроспільноти це постійний гуманітарний виклик. Серед кроків зі спрямування його хоча б у кероване русло: створення Спільної європейської системи притулку, заснованої на солідарності та повазі до основних прав людини, для забезпечення ефективного захисту переміщених осіб, пропорційний розподіл шукачів притулку між країнами ЄС, гармонізація європейського законодавства. З іншого боку – необхідність подолання упередженого ставлення до вимушених переселенців. Мігранти, біженці і ті, хто просить притулку, нерідко викликають почуття ворожості, а звідси походить соціальний страх – втратити власну культуру та ідентичність, отримати нових конкурентів на ринку праці, зростання злочинності у суспільстві. А відтак формується негативний захисний стереотип: Європейський континент – «переповнений корабель», на який прагнуть дістатися чужі, незрозумілі та небезпечні шукачі притулку.

Список використаних джерел

1. «Глобальні тенденції», річна доповідь УВКБ ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://unhcr.org.ua/uk/novini/novyny/1279-kilkist-peremishchenikh-osib-u-sviti-perevishchila-50-miljoniv-vpershe-z-kintsya-drugoji-svitovoji-vijni-dopovid-uvkb-oon>
2. Жванко Любовь. Україна и проблема беженцев: реалии современности. / Любовь Жванко // Перекрестки: журнал исследований Восточноевропейского пограничья. – Вильнюс. – 2014. – № 1-2. – С. 236–255.
3. Путін веде в Україні гібридну війну – генерал Каппен. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/25363591.html>
4. ООН: кількість внутрішньо переміщених осіб в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rbc.ua/ukr/news/oon-chislo-vnutrenne-peremeshchennyh-lits-1436828477.html>
5. Біженці із Сирії могли прибути в Європу російськими десантними кораблями, – блогер. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zik.com.ua/ua/news/2015/09/09/bizhentsi_izsyrii_mogly_prybuty_v_yevropu_rosiyskymu_desantnyu_korablyamy__blogger_623003
6. Заява Верховного Комісара ООН у справах біженців Антоніо Гутерріша щодо кризи з біженцями у Європі. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://unhcr.org.ua/uk/novini/novyny/1528-zayava-verkhovnogo-komisara-oon-u-spravakh-bizhentsiv-antoni-guterrisha-shchodo-krizi-z-bizhentsyami-u-evropi>
7. Антоніо Гутерріш закликав країни Європи виробити спільну стратегію щодо вирішення кризи пов'язаного з припливом біженців. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rbc.ua/ukr/news/glava-uvkb-oon-predlozhit-evrope-prinyat-1441394286.html>

**Секція 3: Цивілізаційний та гуманітарно-культурний виміри
європейської та євроатлантичної інтеграції**

**СУЧАСНІ НАУКОВІ ПОГЛЯДИ НА СУТНІСТЬ І ОСОБЛИВОСТІ
САМОУПРАВЛІННЯ В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ
СТУДЕНТІВ ВНЗ УПРАВЛІНСЬКОГО ПРОФІЛЮ**

Комар Віктор Юрійович,

аспірант Донецького державного університету управління
(м. Маріуполь)

В умовах входження вітчизняної вищої школи до європейського освітнього простору виникає нагальна потреба розвитку підсистеми «самоуправління» в системі управління професійною підготовкою студентів вищих навчальних закладів (ВНЗ) управлінського профілю.

Ефективне вирішення цієї важливої проблеми безпосередньо пов'язане з удосконаленням підсистеми «самоуправління», яка в системі соціального управління характеризується реальними можливостями та правом людини самостійно, під власну відповідальність вирішувати важливі питання своєї навчальної або професійної діяльності і приймати управлінські рішення для досягнення кінцевих результатів.

Вирішенню проблеми самоуправління в системі професійної підготовки студентів, зокрема управлінських спеціальностей, присвячені публікації *провідних* вітчизняних і закордонних вчених і педагогів: В. Андрєєва, Г. Архангельського, К. Андрющенко, Б. Будзана, К. Варламова, Х. Велчі, О. Градінової, М. Дороніної, Л. Зайверта, К. Карпичова, В. Колпакова, Ю. Комара, А. Кредісова, Т. Лімончеллі, Н. Лукашевича, В. Мусієнко-Репської, В. Парахіної, В. Пересунько, В. Перової, А. Поважного, С. Резніка, Ф. Русинова, Л. Скібіцької, А. Хроленка, О. Штепи, І. Шукіса, Г. Ямалетдінової та інших дослідників.

Про актуальність вирішення проблеми самоуправління в системі професійної підготовки студентів управлінських спеціальностей також свідчить значна чисельність цієї категорії студентів і те, що їх професійна підготовка ґрунтується на особливих підходах і методах навчання.

Але, незважаючи на виняткову важливість підсистеми «самоуправління» як основи ефективної професійної підготовки студентів у ВНЗ управлінського профілю, ця проблема поки що розроблена недостатньо.

У зв'язку з цим завдання управлінської і економічної наук полягає в узагальненні сучасних наукових підходів до суті і особливостей підсистеми «самоуправління», визначенні її основних складових і ролі в системі управління професійною підготовкою студентів управлінських спеціальностей.

Для визначення суті і особливостей такої складної управлінської категорії, якою є самоуправління, необхідно провести аналіз структури терміну «самоуправління» в розрізі його двох складових: «само» і «управління» (табл. 1).

Таблиця 1

Структура визначення терміну «самоуправління»

<i>Само</i> – перша складова частина складних слів, що означає: спрямованість дії (названої в другій частині слова) на самого себе; здійснення дії без сторонньої допомоги або автоматично [1].	<i>Управління</i> – це цілеспрямований програмований чи довільний вплив суб'єкта на об'єкт задля досягнення кінцевої мети за допомоги процесів, коли є з ними взаємодія в режимі детермінованої чи довільної програми. [2].
<i>Самоуправління</i> – стан, при якому суб'єкт і об'єкт управління збігаються; – такий характер процесів об'єкта, що є умовно замкнутою системою, при яких не відбувається безпосереднього контролю над ними – цілепокладання здійснюється самим об'єктом відповідно до своїх властивостей, що можуть бути запрограмовані певним чином при його створенні [3].	

У цьому випадку поняття «само» відображає той очевидний факт, що на відміну від власне «управління» в цілому, його об'єкт і суб'єкт органічно поєднані між собою. В системі соціального управління таке поєднання об'єкта і суб'єкта означає самоуправління, яке постає як процес перетворення людини, трудового колективу з об'єкта управлінської діяльності в її суб'єкт. Це особливий варіант організації управління, коли кожен з об'єктів (індивідів чи груп індивідів) сам вирішує питання в межах відведених йому повноважень, розподілу ресурсів, виконуваних функцій тощо.

Для визначення особливостей підсистеми «самоуправління» і його ролі в системі управління підготовкою студентів управлінських спеціальностей доцільно враховувати кілька важливих аспектів:

Перший аспект зв'язаний з тим, що людська особистість (студент) – надскладна соціально-біологічна система, і закони її функціонування і самоорганізації вивчені недостатньо.

Вивчаючи феномен людини, видатні філософи і вчені основних галузей науки поки не дійшли єдиного висновку щодо сутності людини і, як наслідок, відсутня єдина парадигма самоуправління в системі життєдіяльності людини. Незважаючи на те, що для вирішення цієї надскладної проблеми сучасна світова і вітчизняна управлінська наука запропонувала більше десятка загальних і спеціальних законів самоуправління, її вирішення поки знаходиться на початковій стадії [4, с. 63–70]. У цих умовах підсистема «самоуправління» є визначальним фактором саморозвитку, самовдосконалення, самореалізації студентів у системі управлінської освіти

Другий аспект зв'язаний з тим, що в підсистемі «самоуправління» суб'єктом і об'єктом одночасно виступає одна й та ж особа – студент. Тому самоуправління є найбільш складним з усіх існуючих видів управління, на що неодноразово вказували видатні мислителі минулого і сучасності. «Якщо б хто-небудь у битві тисячоразово переміг себе одного, то саме цей другий – найвеличніший переможець у битві» (Будда). «Не може керувати іншими той, хто не в змозі керувати самим собою» (анг. прислів'я). «Найсильніший той, хто має владу над собою» (Сенека). Це зумовлює суттєві труднощі у вирішенні проблеми розвитку системи управління професійною підготовкою студентів у ВНЗ управлінського профілю.

Третій аспект полягає в тому, що основу державно-управлінської освіти становить розгалужена мережа ВНЗ, філій та факультетів управлінського профілю, які здійснюють підготовку понад 100 тис. чол. студентів (близько 6% їх загальної чисельності), за двома напрямками і 27 управлінськими спеціальностями, і є важливою складовою системи вищої професійної освіти України. До того ж професійна підготовка цієї категорії студентів відноситься до складних видів творчої діяльності людини. Тому навчання студентів управлінських спеціальностей ґрунтується на особливих підходах і методах до їх професійної підготовки. Це суттєво ускладнює процес самоуправління [5, с. 171].

Четвертий аспект зв'язаний з домінуванням в сучасній професійній освіті об'єктивного підходу, спрямованого на вивчення різних об'єктів і явищ природи, без пропорційного розвитку суб'єкта навчання – студента. Наслідком цього є недооцінка ролі і значення підсистеми «самоуправління» в системі професійної підготовки цієї категорії студентів.

Практична реалізація цього аспекту полягає в тому, що для підвищення ефективності розвитку особистості студента в навчальних програмах підготовки фахівців управлінського профілю доцільно розширити комплекс «я-дисциплін», а саме: «Самоуправління навчанням студента», «Самоуправління здоров'ям студента», «Самоуправління процесом підготовки дипломних і магістерських робіт», «Самоуправління діяльністю фахівця» тощо. Саме ці навчальні дисципліни безпосередньо спрямовані на суб'єкта навчання – студента і дозволяють повніше розкрити його творчий потенціал.

П'ятий аспект пов'язаний з тим, що внаслідок гуманітарної природи підсистема «самоуправління» в системі професійної підготовки цієї категорії студентів слабо піддається

кількісній оцінці, а у ВНЗ управлінського профілю поки не приділяється належної уваги вирішенню цієї важливої проблеми.

Таким чином, узагальнення сучасних наукових поглядів щодо підсистеми «самоуправління» в системі професійної підготовки студентів управлінських спеціальностей дозволяє зробити висновок, що за основними ознаками вона відноситься до складних і недостатньо досліджених управлінських систем.

Для визначення стану, тенденцій і перспектив розвитку підсистеми «самоуправління» необхідно створити її узагальнену картину як форму наукового відображення інтегрованих знань стосовно сучасної теорії, методології і практики самоуправління і його базових напрямів.

Інформаційною базою для формування узагальненої картини самоуправління в системі професійної підготовки студентів управлінських спеціальностей доцільно обрати систематизовані джерела інформації провідних вітчизняних і закордонних авторів з різних аспектів самоуправління.

Список використаних джерел

1. Ожегов С.П. Словарь русского языка: 70000 слов / под ред. И.Ю. Шведовой. – 23-е изд. Испр. – М.: Рус. яз., 1990. – 917 с.
2. Вікіпедія вільна енциклопедія Управління [Електронний ресурс]. – Режим доступу: uk.wikipedia.org/wiki/
3. Вікіпедія вільна енциклопедія Самоуправління [Електронний ресурс]. – Режим доступу: uk.wikipedia.org/wiki/
4. Колпаков В.М. Самоменеджмент / В.М. Колпаков. – К.: МАУП, 2008. – 528 с.
5. Комар В.Ю. Стан і тенденції розвитку вищої державно-управлінської освіти //Наука й економіка, науково-практичний журнал Хмельницького економічного університету. Випуск 1 (37), Хмельницький. – 2015. – С.168–175.

**Секція 3: Цивілізаційний та гуманітарно-культурний виміри
європейської та євроатлантичної інтеграції**

**ВИКОРИСТАННЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ КАТЕГОРІЇ «ПОВНОЦІННІСТЬ»
У СУЧАСНИХ СИСТЕМАХ І МОДЕЛЯХ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯМ**

Комар Юрій Миколайович,
доктор наук з державного управління,
професор кафедри менеджменту у виробничій і невиробничій сферах
Донецького державного університету управління
(м. Маріуполь)

Глибокі соціально-економічні і політичні перетворення в Україні, які відбуваються на фоні суцільної інформатизації, глобалізації і жорсткого ринкового середовища вимагають від держави формування нових ефективних моделей управління державотворенням з урахуванням національних особливостей життєдіяльності українського суспільства.

Концептуальні підходи до створення сучасних систем і моделей управління державотворенням висвітлені в наукових і навчально-методичних працях вітчизняних науковців в галузі державного і соціального управління: В.Д. Бакуменка, С.О. Кравченка [1], В.В. Буреги [2], І.А. Маркіної [3], Н.Р. Нижник, С.П. Машкова [4], Ю.П. Сурміна [5], І.І. Черленяка [6] та ін.

Відаючи належне науковим працям, в яких відображені різні підходи до створення сучасних систем і моделей управління державотворенням, слід зазначити, що поки відсутня єдина теоретико-методологічна база для вирішення цієї проблеми, що стримує ефективний розвиток української державності.

Теоретико-методологічні засади вирішення цієї важливої проблеми в значній мірі пов'язані з активізацією використання в сучасних системах і моделях управління державотворенням категорії «повноцінність».

У загальному виді категорія «повноцінність» означає повну цінність і повну відповідність існуючим вимогам, завершеність і самодостатність чого-небудь (об'єкта, предмета, системи, моделі тощо) в якій-небудь галузі (виробництві, науці, мистецтві тощо) [7]. Про це свідчить низка визначень повноцінності в різних сферах життя: повноцінний «спосіб життя» – дії живої істоти, що не суперечать цілі свого існування і проявляються в гармонійному співіснуванні з навколишнім світом; повноцінне здоров'я – стан повноцінного існування; повноцінна їжа – необхідний мінімум поживних речовин для організму з метою підтримки здоров'я.

Квінтесенцією повноцінності може служити подане нижче Джерело Повноти українського автора Живого Слова О.В. Філатовича [8, с. 266].

ДЖЕРЕЛО ПОВНОТИ
Від Думки – до Матерії,
Від Бажання – до Реалізації
Від Віри – до Події
Від Прагнення – до Здійснення
Визначаю формування
Прекрасних світів!

З цього можна зробити важливий теоретичний висновок: будь-яка повноцінна система має всеохоплюючий зміст і найбільш можливі межі співіснування з іншими системами, що дозволяє їй гармонійно вписуватись в реальність.

Особливу роль і значення категорія «повноцінність» має в системах управління різної природи. Вона визначається як процес самоуправління суб'єкта в системі управління другого суб'єкта, таким чином, що це вписується в правила, яких дотримується другий суб'єкт («ієрархічно більш високий») і таким чином, що це не суперечить правилам, яких дотримується третій суб'єкт («ієрархічно більш високий, ніж другий») тощо [7].

Важливість категорії «повноцінність» у різноманітних системах управління важко переоцінити, тому що її відсутність означає втрату сильного (повноцінного) суб'єкта управління, що веде будь-яку систему управління до стану хаосу.

Для реалізації унікальних властивостей і активізації використання управлінської категорії «повноцінність» вона була покладена в основу створення повноцінних систем і моделей управління державотворення .

При цьому бралось до уваги, що в українській мові є категорія слів середнього роду з обов'язковою наявністю в них трьох елементів: чоловічого, жіночого і середнього роду, які розташовані на відповідних ієрархічних рівнях. Це створює реальні умови для формування атрибутивних (троїстих) систем управління ієрархічного типу з ознаками повноцінності. До середнього роду відноситься слово «управління» у складі трьох елементів: «процес управління – чоловічий рід», «наука управління – жіночий рід» і «мистецтво управління – середній рід».

Такий троїстий механізм управлінського впливу дозволив створити атрибутивну творчу систему управління, яка поєднує наукове управління і творче управління і має ознаки повноцінності (рис.1., варіант А) і показати відтворення повноцінності цієї системи управління в Живому Слові (рис.1., варіант Б).

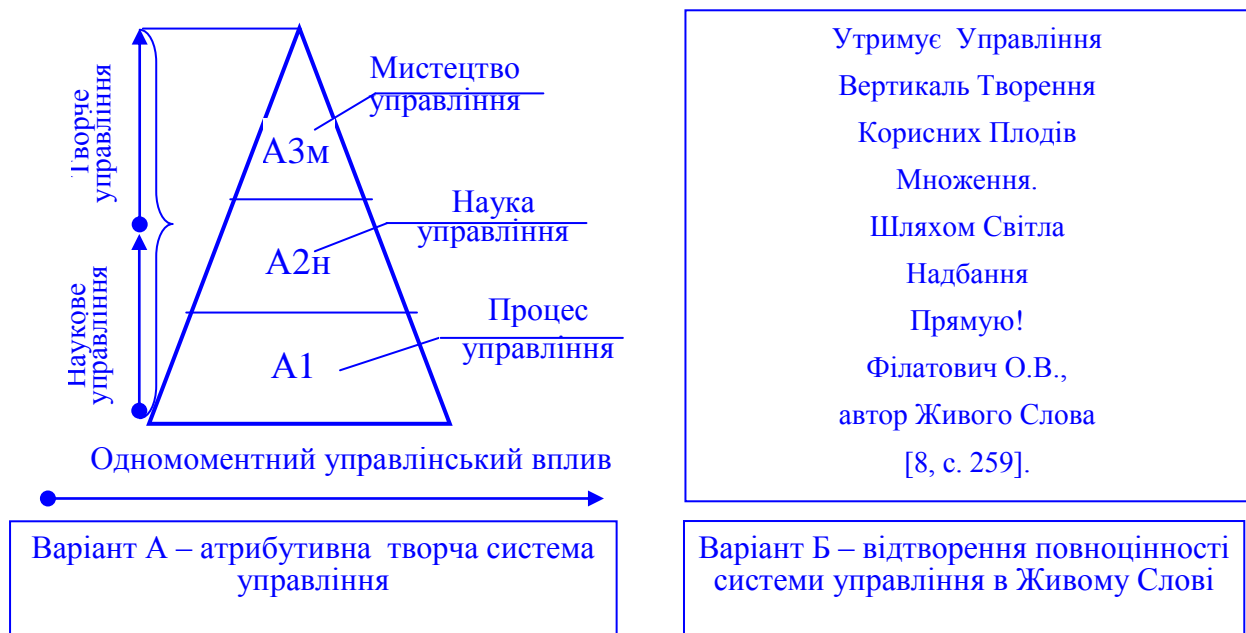

Рис. 1. Атрибутивна творча система управління (Варіант А) і відтворення повноцінності системи управління в Живому Слові (Варіант Б)

Аналіз змісту атрибутивної системи творчого управління показує, що нижчий ієрархічний рівень системи «процес управління»(А1п) взаємодіє з її середнім рівнем «наука управління»(А2н) таким чином, що вписується в правила, яких притримується цей другий рівень («ієрархічно більш високий») і таким чином, що це не суперечить правилам, яких дотримується третій рівень «мистецтво управління»(А3м) («ієрархічно більш високий, ніж

другий»). Це дозволяє зробити висновок, що ця атрибутивна система відноситься до класу повноцінних.

Також запропонована атрибутивна (троїста) модель творчого управління державотворенням, яка має ознаки повноцінності (рис. 2., варіант А), і показано відтворення троїстості моделі управління в Живому Слові (рис.2., варіант Б).

Рис.2. Атрибутивна (троїста) модель творчого управління державотворенням (Варіант А) і відтворення троїстості моделі управління в Живому Слові

Модель складається з трьох рівнів, на яких розташовані системи атрибутів різної природи: буття (А1б), діяльності (А2д) і духовності (А3д) українського суспільства. Ці системи атрибутів є на мікро-, мезо- і мегарівнях матеріального, діяльнісного і духовного світів і таким чином охоплюють універсум Природи.

Нижній рівень атрибутивної моделі – мікрорівень буття (А1б) складають три підсистеми існування матерії: час, простір і рух, які утворюють універсум Природи. Ці атрибути в інтегрованій системі утворюють найважливіший базовий рівень – суспільного буття. Вони існують вічно і складають матеріальний світ українського суспільства.

Середній рівень атрибутивної моделі – мезорівень діяльності (А2д) складає широкий спектр сутнісних троїстих моделей в різних сферах життя суспільства (управлінні, освіті, науці, виробництві тощо), які доцільно цілеспрямовано формувати для удосконалення життєдіяльності українського суспільства. Їх місія полягає в органічному поєднанні мікро- і мега рівнів, з метою утворення єдиної атрибутивної моделі синергетичного типу.

Хоча на мезорівень атрибутивної моделі управління державотворенням покладена архіважлива місія – налагодження тісних, масштабних і сталих взаємозв'язків між її суцільними троїстими системами на мікро- і мегарівнях, він поки є найслабшою ланкою моделі.

Це пояснюється: по-перше, низьким статусом і недостатнім рівнем розвиненості атрибутивних систем в соціальному житті українського суспільства; по-друге, необґрунтовано широким використанням парних, зокрема бінарних систем, які методологічно недосконалі внаслідок нераціональної структурно-процесуальної побудови; по-третє, домінуванням в сучасній науково-практичній діяльності системного підходу, об'єктами якого є не троїсті (атрибутивні) системи, а широкий спектр системних утворень з різною кількістю підсистем.

Вищий рівень атрибутивної моделі – мегарівень духовності (А3д) складає система духовних атрибутів українського суспільства, яка включає п'ять духовних підсистем: роди

української мови, християнські добродіє, ініціали українців, Бог Християнської віри і складові особистості українця-християнина.

Ця система формувалась і розвивалась протягом багатьох віків, утворюючи духовний сплав органічного поєднання традицій, світосприйняття, спонтанних механізмів духовного життя, що відображається у вигляді сприйняття або осмислення світу. Належить до найбільш складного і найменш вивченого наукою – духовного світу.

Таким чином, за всіма ознаками атрибутивна творча модель управління державотворенням відноситься до класу повноцінних моделей, що дозволяє віднести її до утворень високого рівня системності.

Результати проведеного дослідження показали, що теоретико-методологічні засади активізації використання категорії «повноцінність» в сучасних системах і моделях управління державотворенням важко переоцінити, тому що відсутність повноцінності призводить до втрати сильного (повноцінного) суб'єкта управління, що веде управління державотворенням до стану хаосу.

Список використаних джерел

1. Бакуменко В.Д. Методологія системних досліджень в державному управлінні: навчальний посібник / В.Д. Бакуменко, С.О. Кравченко. – К.: ВПЦ АМУ, 2011. – 116 с.
2. Бурега В.В. Соціально-адекватне управління: концептуалізація моделі: монографія /В.Бурега. – Донецьк, ДонГУУ, 2005. – 171 с.
3. Маркіна І.А. Методологія сучасного управління: монографія /І.А.Маркіна. – К.: Вища школа, 2001. – 311 с.
4. Нижник Н. Р. Теоретичні аспекти державного управління: монографія / Н.Р. Нижник, С.П. Мосов.– Чернівці: Технодрук, 2011. – 248 с.
5. Сурмин Ю.П. Теория систем и системный анализ: учеб. пособие /Ю.П.Сурмин. – К.: МАУП, 2003. – 368 с.
6. Черленяк І.І. Синергетичні моделі системи державного управління: монографія /І.І.Черленяк. – Ужгород: Ліра, 2010. – 656 с.
7. Вікіпедія вільна енциклопедія. Полноценность [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cyclowiki.org/wiki/>
8. Філатович О.В. Живе Слово Творить Життя (Книга 2. Правила Творення) /О.В. Філатович. Вид. третє, доповнене. – К. «Фенікс», 2014. – 280 с.

**МИГРАЦИОННЫЙ КРИЗИС – КАК УГРОЗА ЧЛЕНСТВУ УКРАИНЫ
В ЕВРОПЕЙСКОМ СОЮЗЕ**

Кюрджисва Діана Геранівна,
здобувач кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики,
Донецький національний університет

Науковий керівник: Тодоров Ігор Ярославович,
доктор історичних наук, професор кафедри країнознавства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

После подписания Соглашения об ассоциации Украины с Европейским Союзом возникает вопрос о том, какие будут дальнейшие шаги на пути интеграции Украины в европейское сообщество. Главной угрозой этому процессу можно считать внутренние противоречия и вызовы, с которыми сталкивается объединение на данном этапе. В первую очередь, это наплыв мигрантов и беженцев. В связи с разгорающимся миграционным кризисом перспективы расширения Евросоюза отодвигаются на задний план. И когда вопрос о возможности присоединения новых участников станет актуальным, и станет ли вообще, сложно сказать. Это будет, в первую очередь, зависеть от того, какие механизмы для решения актуальной проблемы будут выработаны и насколько жизнеспособными они окажутся на практике.

Данный кризис крупнейший для Европы со времен финансового кризиса. Европейский Союз, как и тогда, проходит проверку на прочность, и на то, как объединение будет в будущем реагировать на острые геополитические процессы, сможет ли оно создать фундамент для выработки общих политических решений и определить модель последующего расширения.

Именно политическая интеграция, в первую очередь, ставится под сомнение. Современные геополитические вызовы приводят не к расширению европейских интеграционных процессов, а к их сужению. У все большего количества государств Европейского Союза отмечается стремление защищать интересы на национальном уровне. Интеграционный процесс заходит в тупик именно потому, что стремления разных субъектов не совпадают. Единый уровень взаимодействия не представляется больше эффективным и способным защитить в полной и равной мере интересы всех участников. Стало очевидно, что Европейский Союз не в состоянии оперативно вырабатывать общую политику в вопросах юстиции и внутренних дел, включая контроль над границей [1, с. 186].

План по приему и распределению беженцев по странам ЕС вызвал острую критику у ряда стран-участниц, которые будут обязаны разместить у себя мигрантов согласно утвержденным квотам. Все эти разногласия приводят к популяризации радикальных националистических партий (главных противников идеи объединенной Европы), одной из основных идей которых является отказ от размещения мигрантов. Поэтому, чем больше обостряется миграционный кризис, тем большую популярность приобретают эти партии, что является прямой угрозой европейскому единству как в социокультурном, так и в политическом смысле [4].

Экономический фундамент объединения Европы создал благоприятные условия для успешной политической интеграции, что, в свою очередь, позволило накопить достаточный кредит доверия к системе. Но долговой кризис, а теперь и миграционный, нанесли огромный идеологический ущерб объединению. Актуальным стал вопрос о том, является ли вообще

целесообразным традиционный институциональный процесс объединения для столь разрозненного сообщества государств. Все чаще страны-участницы жестко отстаивают национальные интересы, в разрез общеевропейской позиции, при этом часто пренебрегая демократической ответственностью и забывая о единых европейских ценностях.

На этом фоне все сильнее разгорается давняя дискуссия о недостатке демократии в европейском сообществе. Граждане государств не ощущают в должной мере своего личного участия в процессе общеевропейского принятия решения и выработке единой политической позиции. Это и приводит к тому, что народные протесты и недовольство все чаще направлены европейским наднациональным актёрам.

Европейскому Союзу приходится балансировать между двумя крайностями: с одной стороны, корнем своей интеграции – построением единого пространства на основе демократических ценностей, верховенстве закона и всеобъемлющего уважения человеческих прав, а с другой стороны – защитой границы и обеспечением безопасности граждан Европейского Союза. Будущее объединения зависит от того, насколько умело удастся сохранить этот баланс. Соблюдение прав человека является не только основой объединения Европы, но и главным принципом политики в отношении третьих стран. ЕС не удается проявить солидарность в решении миграционной проблемы, из-за отсутствия единого подхода к определению справедливого распределения ответственности между всеми странами-участницами. Пытаясь защитить свои границы, ЕС наносит ущерб своему имиджу и возвращается к образу «крепости Европы», для которой безопасность превыше всего, что ставит под сомнение сам проект объединенной Европы [2].

Очевидно, что Европейский Союз проходит серьезное испытание на прочность, и именно в данный момент закладывается фундамент новой формации объединения. Для преодоления миграционного кризиса странам-участницам необходимо проявить способность жертвовать своими национальными интересами во имя общеевропейских ценностей и идеи объединенной Европы. Разрешив внутренние противоречия в ЕС, вопрос о расширении вновь обретет актуальность, и тогда только от Украины будет зависеть, как быстро она сможет интегрироваться в европейское сообщество.

Список использованных источников

1. Європейська інтеграція / А. Бенц, Г.-Ю. Білінг, Ф. Демпе та ін.; уклад. М. Яхтенфукс, Б. Колер – Кох; пер. з нім. М. Яковлева. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська акад.», 2007. – 393 с.
2. Jelena von Helldorff «The EU Migration Dilemma» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://eu.boell.org/sites/default/files/uploads/2015/09/the_eu_migration_dilemma.pdf
3. Joyce Iwashita «Anti-EU Movements: Implications for European Integration and Transatlantic Relations». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://blog.streitcouncil.org/2015/10/30/anti-eu-movements-implications-for-european-integration-and-transatlantirelations/>
4. Migrant Crisis Puts Pressure On Project Of European Integration. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.npr.org/2015/09/17/441222413/migrant-crisis-puts-pressure-on-project-of-european-integration>

ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ ЗАГРОЗАМ СТАЛОГО РОЗВИТКУ У КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Новицький Володимир Володимирович,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри міжнародного права юридичного факультету

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Україна належить до тих держав перехідного типу для яких характерним є високий рівень споживання природних ресурсів і невідновлюваних джерел енергії. Крім того, кризові явища в економіці та отримана у спадок від Радянського Союзу небезпечна техногенна промислова інфраструктура із використанням у виробництві застарілих технологій, більшість з яких розроблялася без урахування будь-яких екологічних і природоохоронних стандартів, становлять потенційну загрозу сталому розвитку нашої держави. Прямим свідченням недієздатності подібної політики стала аварія на Чорнобильській АЕС, катастрофічні наслідки якої для екології й соціальної сфери Україна відчуватиме ще багато десятиліть. Прагнучи інтегруватися до міжнародної спільноти, Україна взяла на себе зобов'язання мінімізувати рівень загроз не лише всередині держави, а й тих, які можуть становити небезпеку усьому людству.

Передбачення загроз національній безпеці держави, у тому числі й сталому розвитку, постійно перебуває у центрі уваги державних органів. Протидія цим загрозам розробляється на рівні нормативно-правових актів та окремих програм. Для України головною загрозою сталому розвитку є наявність потужних промислових підприємств атомної енергетики, хімічної та металургійної промисловості тощо, робота яких несе постійну загрозу техногенного характеру, продукує велику кількість шкідливих відходів виробництва за відсутності належних потужностей для їх утилізації й очищення. Крім того, розміщення таких підприємств, як правило, на березі великих річок постійно загрожує руйнуванню захисних дамб, підтопленню забруднених територій через стихійні лиха і, як наслідок, потраплянню відходів у водойми, які слугують забезпеченню населення питною водою. Ці загрози неодноразово обговорювалися на рівні вищого керівництва держави, вироблялися і відповідні рішення щодо їх подолання.

Поштовхом для прискореного реагування на загрози від стихійних лих стала низка повеней у Закарпатті, що призвела до значного екологічного забруднення регіону та сусідніх держав. Указом Президента України від 31 грудня 1998 року № 1420/98 було введено в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 26 листопада 1998 року «Про нейтралізацію загроз, обумовлених погіршенням екологічної і техногенної обстановки в країні» [1]. Указ передбачав низку короткострокових заходів, спрямованих на впорядкування державного регулювання в екологічній сфері, оптимізацію управління використанням і охороною природних ресурсів.

Подальші організаційні кроки щодо протидії загрозам сталого розвитку були передбачені Концепцією захисту населення і територій у разі загрози та виникнення надзвичайних ситуацій, затвердженою Указом Президента України від 26 березня 1999 року [2]. У ній відзначалося, що ризики надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру невпинно зростають, а традиційна орієнтація системи цивільної оборони на вирішення завдань воєнного часу, її відомчий характер не дозволяли створити сталу організаційну структуру, органи управління, сили і засоби, які сприяли б ефективному здійсненню заходів щодо захисту населення в сучасних умовах, наземного прикриття

основних регіонів країни. У зв'язку з цим було змінено попередню парадигму цивільної оборони на таку, що базується на визнанні пріоритету захисту населення і територій від загроз мирного часу і пошуку нової моделі такого захисту з урахуванням необхідності переходу від галузевого до функціонального принципу реагування на надзвичайні ситуації.

При цьому проведення конкретних заходів і їх фінансування залежать від режиму функціонування системи захисту населення і територій.

На законодавчому рівні забезпечення захисту населення було втілено в Кодексі цивільного захисту України від 2 жовтня 2012 року [3]. Документом урегульовано відносини, пов'язані із захистом населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій, реагуванням на них, функціонуванням єдиної державної системи цивільного захисту, визначено повноваження органів державної влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, права та обов'язки громадян України, іноземців та осіб без громадянства, підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності. У Кодексі цивільного захисту України також наведено визначення понять різноманітних загроз, зокрема таких, як «аварія», «епідемія», «епізоотія», «епіфітотія», «катастрофа», «пожежа» та ін.

Деталізований перелік загроз наведено також в Законі України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 року [4]. Зокрема, в економічній сфері серед основних загроз було визнано істотне скорочення внутрішнього валового продукту, зниження інвестиційної та інноваційної активності й науково-технічного та технологічного потенціалу, скорочення досліджень на стратегічно важливих напрямках інноваційного розвитку; у соціальній сфері – криза системи охорони здоров'я та соціального захисту населення і, як наслідок, небезпечне погіршення стану здоров'я населення, поширення наркоманії, алкоголізму, соціальних хвороб, загострення демографічної кризи; в екологічній сфері – значне антропогенне порушення і техногенна перевантаженість території України, зростання ризиків виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характерів.

Відповідно до Стратегії національної безпеки України «Україна у світі, що змінюється», затвердженої Указом Президента України від 12 лютого 2007 року № 105 (у редакції Указу Президента України від 8 червня 2012 року № 389/2012) [5], було виділено основні загрози в окремих сферах. В економічній сфері це, зокрема, залежність внутрішнього ринку від зовнішньоекономічної кон'юнктури, недостатня ефективність роботи щодо його захисту від несумлінної конкуренції з боку українських монополістів та імпортерів, а також щодо боротьби з контрабандою; недостатня ефективність використання матеріальних ресурсів, переважання у структурі промисловості галузей з невеликою часткою доданої вартості, низький технологічний рівень вітчизняної економіки; наявні валютні ризики, неефективне використання коштів Державного і місцевих бюджетів; недосконалість законодавства для прискорення розвитку національної економіки на інноваційних засадах, відносно високий рівень тінізації економіки, відсутність достатніх стимулів для легалізації доходів населення та зменшення тіньової зайнятості; надмірний вплив іноземного капіталу на розвиток окремих стратегічно важливих галузей національної економіки, небезпечне для економічної незалежності України зростання частки іноземного капіталу в таких галузях.

У соціальній сфері Стратегією національної безпеки України до основних загроз віднесено скорочення чисельності населення через погіршення його здоров'я, низьку якість життя, недостатній рівень народжуваності, високу смертність, а також відтік громадян України за кордон; поширення соціальних хвороб, зокрема наркоманії, алкоголізму, туберкульозу, ВІЛ-СНІДу, епідемій, небезпечних інфекційних захворювань; зростаючий дефіцит трудових ресурсів, старіння населення, низька економічна активність і недооцінка реальної вартості робочої сили.

Крім того, загрозами сталому розвитку, відповідно до Стратегії національної безпеки України, визначено й небезпечні екологічні і техногенні виклики: зношеність основних фондів, зокрема об'єктів підвищеної небезпеки, комунальної інфраструктури населених

пунктів, очисних споруд підприємств; надмірний антропогенний вплив на територію України та техногенна перевантаженість; недостатньо раціональне використання природних ресурсів, радіоактивне, хімічне та біологічне забруднення довкілля, наявність проблеми транскордонних забруднень; утворення значних обсягів відходів виробництва та споживання, недостатньо ефективний рівень їх вторинного використання, переробки та утилізації; недостатній контроль за ввезенням в Україну екологічно небезпечних технологій та матеріалів, збудників хвороб, використанням генетично модифікованих організмів.

Упродовж останніх років конкретні заходи, спрямовані на запобігання різноманітним загрозам сталому розвитку, розробляються на основі рішень Ради національної безпеки і оборони України, указів Президента України, постанов і розпоряджень Кабінету Міністрів України та інших органів влади і місцевого самоврядування.

Україна також активно співпрацює з іншими державами у сфері протидії загрозам, реалізовує спільні дво- та багатосторонні проекти, отримує від інших держав практичну фінансову й технічну допомогу і засоби для ліквідації окремих потенційних загроз. Правовою основою надання такої допомоги в Україні, серед іншого, є Порядок залучення, використання та моніторингу міжнародної технічної допомоги, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 15 лютого 2002 року № 153 [6].

У кожному конкретному випадку надання допомоги між державами укладаються двосторонні угоди.

Отже можна констатувати, що наша держава все активніше залучається до міжнародної співпраці й реалізації концепції сталого розвитку. Сталий розвиток для України є одним із пріоритетів як державної політики в цілому, так і широких суспільних інтересів. Однак складна економічна ситуація та відсутність єдиної стратегії подолання й запобігання різноманітним загрозам не дають змоги ефективно їм протидіяти на початковій стадії, тим самим змушуючи витратити величезні кошти на боротьбу з наслідками техногенних аварій та стихійних лих.

Список використаних джерел

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 26 листопада 1998 року «Про нейтралізацію загроз, обумовлених погіршенням екологічної і техногенної обстановки в країні»: Указ Президента України від 31.12.1998 р. № 1420/98 [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1420/98>
2. Концепція захисту населення і територій у разі загрози та виникнення надзвичайних ситуацій: схвалена Указом Президента України від 26.03.1999 р. № 284/99 [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/284/99>
3. Кодекс цивільного захисту України від 02.10.2012 р. № 5403-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 34-35. – Ст. 458.
4. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 р. № 964-IV у редакції Закону від 18.05.2013 р. [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15>
5. Стратегія національної безпеки України «Україна у світі, що змінюється»: затверджена Указом Президента України від 12 лютого 2007 року № 105 (у редакції Указу Президента України від 8 червня 2012 року № 389/2012) [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/105/2007>
6. Порядок залучення, використання та моніторингу міжнародної технічної допомоги: затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 15.02.2002 р. № 153 [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/rada/show/153-2002-p/paran18#n18>

**ПОСТИЖЕНИЕ «ДРУГОГО»: МЕХАНИЗМЫ ВОСПРОИЗВОДСТВА
АНТИМОДЕРНА В СОВРЕМЕННОЙ РОССИИ**

Пиляев Игорь Славович,

доктор политических наук, профессор кафедры международных отношений
и международной информации,
Межрегиональная Академия управления персоналом (г. Киев)

Важным для определения перспектив и силы противодействия процессам европейской и евроатлантической интеграции Украины является постижение природы современного политического режима в Российской Федерации как страны, которая самостоятельно или через своих союзников и сателлитов фактически в настоящее время кольцом сжимает Украину с севера, востока, юга и юго-запада.

Точный слепок «Другого» [1] есть одновременно, как продемонстрировал в своих скульптурах гениальный украинец Александр Архипенко, становление собственного образа, «лепка» позитивного пространства собственной идентичности, альтернативного «негативному пространству» архетипической, ментальной, цивилизационно-культурной, геополитической идентичности «Другого». Освоение Украиной тех ментально-ценностных «клаун», которые возникают в результате акта самоидентификации, отчуждения, вычленения «Себя» из «Другого», является залогом формирования собственно гуманитарного измерения европейской и евроатлантической интеграции Украины.

Эффективная евроинтеграционная политика Украины невозможна без понимания маршрута социально-политического «транзита» ее крупнейшего соседа, тех фундаментальных цивилизационно-культурных доминант, того культурно-исторического субстрата, которые определяют и будут определять на обозримую перспективу развитие Российской Федерации и остающегося в ее сфере влияния евразийского пространства.

В современной России Антимодерн принимает формы воинствующего противостояния не только Постмодерну и Модерну, но и античности, что заставляет искать первоосновы ее общественного строя в раннеклассовых обществах, существовавших еще до наступления осевого времени. Своего рода синтезом формационного, цивилизационного и тразитологического подходов к трактовке указанных «первооснов» могут служить теоретические разработки «азиатского» способа производства (впервые назван так К. Марксом в 1853 г. на примере Британской Индии) и соответствующей ему общественной формации. Последняя, как выяснилось со временем, существовала не только в Азии (Индия, Китай, исламские страны и т.д.), но и в Африке, Средиземноморской Европе (Крит, Кипр) и доколумбовой Америке. Основой такого общества (по Ю.И. Семёнову, политарного [2], а по Л.С. Васильеву, государственного способа производства [3]) выступает недифференцированная «власть-собственность», обеспечивающая власть и положение тем, кто распоряжается общественным достоянием, благодаря выполнению ведущих экономических, прежде всего организационно-хозяйственных и перераспределительных (редистрибутивных) функций» [4, с. 69]. В таком обществе человек мог самореализовываться лишь по мере приобщения к власти.

Опираясь на понятие азиатского способа производства, германо-американский социолог К.А. Виттфогель ещё в 1957 г. пришел к выводу, что социальные революции в странах с преимущественно азиатским способом производства не являются революциями в собственном смысле этого слова, поскольку попросту в иных институционально-процедурных формах увековечивают тот же деспотический общественный строй [5].

Особой разновидностью азиатского способа производства является т.н. дворцовая экономика – хозяйственная система, в которой знать монополизует основные ресурсы страны и перераспределяет их через централизованный пункт («дворец»). Система «дворцовой экономики», утверждающаяся на Крите на рубеже III-II тыс. до н.э., продолжает развиваться вплоть до конца II тыс. до н.э. в Эгеиде и ближневосточных цивилизациях бронзового века. Ряд современных диктатур с очень высокой степенью централизации и идеологического контроля имеют сходство с «дворцовой экономикой»: военные хунты Латинской Америки, широко распространённые в XX веке, режимы «банановых республик» Африки (начиная с 1960-х гг.) и др.

Общепризнана, в том числе и самой кремлевской властью, цивилизационно-культурная, архетипическая преемственность нынешней РФ и путинского режима от Московского государства XV-XVII вв., Российской империи и СССР. При этом евразийскую, исторически ордынскую генетику российской государственности признавали такие видные российские мыслители, как Г.П. Федотов, Н.А. Бердяев, Н.С. Трубецкой, А.Н. Толстой, М.Н. Покровский, Л.Н. Гумилёв и др. С выходом на авансцену Российской империи последняя всегда оставалась унитарно-централистским патерналистским государством, где персонификацией единой и неделимой верховной власти, единственным самодержавным хозяином был царь. Современные исследователи указывают на аксиологическую дихотомию «Запад – Восток» и восточную природу московско-российской государственности, в том числе и в советское время.

Трансформация советского «государства трудящихся» в постсоветское «дворцовое» происходила в исторических условиях, в основных чертах напоминающих послепетровский XVIII век. Видный российский политолог И.И. Глебова считает, что «дворцовое государство» – это форма (или организация), в которую отлилась постсоветская «цивилизация верхов», старые и новые господствующие группы, обособившиеся от населения в привилегированное сословие (1,5–2% населения) [6]. Принадлежность ко «Дворцу» в российском варианте визуализована «вхожестью» в Кремль. В определенном смысле «Дворец» можно считать корпорацией, однако природа «Дворца» противоположна капиталистической: она «владельческая», предполагающая монопольную эксплуатацию как основных материальных ресурсов и активов, так и самих «подданных». «Дворцовые» субъекты не признают за населением (символической «Хижиной») право осуществлять контроль над производительным богатством страны, а соответственно, и на формирование гражданского общества.

Постсоветское государство избавилось от бремени, отягощавшего правителей Московского царства – Петербургской империи – СССР. Ныне оно живет для себя и в себе. «С точки зрения «Дворца», – пишет И.И. Глебова, – социум ужался до «ограниченного контингента», необходимого для «дворцового» обслуживания. Это, по разным подсчетам, от 10 до 15–17% населения, связанного с относительно эффективными хозяйственными секторами, в которых фокусируется экономическое оживление. Это своего рода подушка безопасности «Дворца», его социальная база, придающая ему устойчивость и позволяющая ему расширяться, правда до определенных пределов» [6]. В то же время, в отличие от эпохи холодной войны, «российский истеблишмент находится внутри Запада. Он интегрировался с Западом в плане личных качеств» [7], что создает реальную угрозу целостности самого западного мира.

Таким образом современная социально-политическая система России после крушения «атлантид» царской и советской империй в ускоренном темпе как бы заново «вспоминает» основные вехи становления классового общества, но уже в глобальном контексте Постмодерна. Соответственно и социальная структура современного российского общества носит во многом фарсовый характер, поскольку накладывается на генерированное Западом современное глобализированное информационное общество с присущим ему крайне критическим восприятием любых правителей и авторитетов.

Вышеизложенное свидетельствует о том, что в цивилизационном субстрате российской государственности сохраняется детерминирующая первооснова азиатского способа

производства и соответствующего ему консервативного, антимодернизационного по своей природе общественного уклада, что в корне отличает его от государственной природы Киевской Руси. Это означает также, что маловероятный сегодня успех российской социально-политической модернизации может грозить самим основам существования российской державности, выраженным в неополитарном, антимодернизационном по своей сути общественном строе.

Список использованных источников

1. Нойманн И. Использование «Другого»: Образы Востока в формировании европейских идентичностей / Ивэр Нойманн. – Москва : Новое издательство, 2004. – 240 с.
2. Семёнов Ю.И. Политарный («азиатский») способ производства: сущность и место в истории человечества и России / Ю.И. Семёнов. – Москва : Волшебный ключ, 2008. – 401 с.
3. Васильев Л.С. Эволюция общества. Типы общества и их трансформация / Л.С. Васильев. – Москва: КДУ, 2011. – 206 с.
4. Павленко Ю.В. Глава II. Этапы, пути и исторические типы реализации цивилизационного процесса / Ю.В. Павленко // Цивилизационные модели современности и их исторические корни / под ред. Ю.Н. Пахомова. – Киев: Наукова думка, 2002. – С. 64–97.
5. Wittfogel K.A. Oriental despotism. A comparative study of total power / K.A. Wittfogel. – New Haven: Yale University Press – London : Oxford University Press, 1957. – 556 p.
6. Глебова И. Дворец как метафора российского государства. От советской системы к постсоветской: верхи и низы в их взаимоотношениях / Ирина Глебова // Независимая газета. – 25.09.2015 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ng.ru/ideas/2015-09-25/5_ideas.html
7. Шевцова Л. Путин потерял легитимацию власти, которую получил в ходе войны с Украиной / Лилия Шевцова // Стрiчка.ком. – 30.11.2015 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://if.strichka.com/article/36292883>

**ВИБОРИ ЯК НЕВІД'ЄМНА ЧАСТИНА ДЕМОКРАТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ
У СУСПІЛЬСТВІ**

Поп Лавінія дан Віорелівна,
студентка магістратури спеціальності «Країнознавство»,
факультет міжнародної політики, менеджменту та бізнесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Науковий керівник: Андрейко Віталій Іванович,
кандидат історичних наук, доцент,
в.о. завідувача кафедри країнознавства факультету МПМБ
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Поняття «вибори» для більшості з нас асоціюється з безкінечною кількістю політичної реклами по телебаченню та на усіх міських і замських біл-бордах та сіті-лайтах, майже щоденними вечірніми дзвінками у двері з пропозицією проголосувати за того чи іншого кандидата та тонами інформації про його досягнення та здобутки, оновлення інфраструктури під'їздів, дитмайданчиків, з якими інші не змогли справитись через «брак коштів». Вибори також пов'язані з будівництвом доріг і проспектів, із засиллям паперової пропаганди, якою обліплений під'їзд, усі стовпи, дерева, будівельні паркани, а також з основним атрибутом – майже «сімейним» для декого походом на територіальну виборчу дільницю у кабінку для голосування із лампою з жовтим освітленням та прикріпленою на мотузку дешевою ручкою всередині неї, а також з довжелезним бюлетенем, де треба проставити позначку за свого обранця.

Говорячи більш формально, вибори – це той процес, без якого ми вже не можемо уявити сучасний світ, адже як би формувались відносини у суспільстві, коли б зникло таке явище? Президенти, прем'єр-міністри, депутати всіх рівнів, або, наприклад, такі персони, як Генеральний Секретар ООН, або, банально, ректор вищого навчального закладу чи голова студентської ради залишались би на своїх посадах пожиттєво, усвідомлюючи, що за свої проступки чи певні дії, які призведуть до негативних явищ, відповідальності у якості зняття з посади шляхом перевиборів вони не отримають, натомість, зникне конкуренція, зникне боротьба за кращі умови діяльності і почнеться певного роду епоха тотального застою та регресу.

У Статті 69 Конституції України записано, що народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії [6].

Одним із проявів політичного життя суспільства саме і є участь у виборчих процесах. Можна стверджувати, що цей акт є єдиною і найголовнішою формою виявлення «волі народу», від вибору якого так чи інакше в подальшому залежить характер і особливості як суспільно-політичного, так і економічного, культурного чи будь-якого іншого розвитку суспільства на кілька років уперед.

Отже, щодо основного трактування терміну «вибори», варто зазначити, що це – формальний процес прийняття рішень, за допомоги якого населення обирає особу, чи групу осіб, що обіймуть державні посади [4]. Це передбачена конституцією та законами форма прямого народовладдя, за якого шляхом голосування формуються представницькі органи державної влади та місцевого самоврядування [6].

Громадяни держави, що мають право брати участь у виборах, є виборцями [4]. Коло виборців, що збираються голосувати чи голосують на парламентських, президентських чи

місцевих виборах, називається електоратом. Громадяни беруть участь у виборах на основі виборчого права, що являє собою систему нормативно-правових актів, які встановлюють та регулюють права виборців у формуванні виборних органів державної влади та місцевого самоврядування [5]. Завдяки виборам, що є формою безпосереднього народовладдя, одержують можливість функціонувати на законних підставах органи представницької демократії – це і парламент, і місцеві адміністрації, ради тощо [6].

Вибори були відомі вже первіснообщинному ладу, де на загальних зібраннях того або іншого роду обирались старійшини, а пізніше — і воєначальники. Витоки представництва, коли громадянин делегує шляхом виборів свої владні повноваження, можна віднайти в політичній історії Стародавньої Греції та Стародавнього Риму [1, 58]. Представницька демократія — це така форма народовладдя, за якої громадяни не беруть безпосередньої участі в управлінні спільнотою й розв'язанні загальних питань, а доручають це своїм представникам (делегатам, депутатам), уповноважують їх репрезентувати їхні інтереси, делегують своє право на належну їм частку влади і, через своїх обранців, впливають на управління державою [7, 105]. У Стародавніх Афінах виборними були такі соціальні інститути, як рада чотирьохсот (реформи Солона), а потім п'ятисот (реформи Клісфена), магістратура [8, 103].

З часом процедура виборів ускладнилась. Наприкінці XVIII ст. було розроблено класичну теорію виборів, основні ідеї якої зводяться до визнання того, що суверенітет невід'ємно належить народу, який є джерелом будь-якої влади. Народ доручає здійснення влади своїм представникам (депутатам), яких визначає шляхом проведення демократичних виборів. Кожен депутат законодавчого органу представляє всю націю, а не тільки округ, від якого його обрано [2]. Тому депутат під час виконання своїх повноважень повинен бути незалежним від своїх виборців. Цими ідеями керуються й нині. Таким чином, вибори розглядаються як делегування влади від виборців до тих, кого вони обирають, тобто народ делегує владні повноваження своїм представникам.

Питання про те, хто може голосувати, є центральним питанням у виборах, адже часто саме від цього залежить результат виборчих перегонів.

Говорячи про таке явище, як вибори, варто безпосередньо розкрити основні поняття виборів, без чого неможливе подальше розуміння суті виборчих технологій, а саме – активне виборче право, пасивне виборче право, право не голосувати, а також таємність голосування [7, 174].

Таким чином, розкриваючи термін «активне виборче право», варто зазначити, що сьогодні майже в усіх державах світу утвердилася традиція, згідно з якою право голосувати на виборах мають усі громадяни певної держави, що досягли вісімнадцяти років.

Незважаючи на це, цікаві та подекуди ті, що не відповідають своєму часу речі стосовно виборів, відбуваються у світі й сьогодні. Зокрема, в Україні сьогодні можна почути думку про доцільність встановлення цензу освіченості для допуску до голосування, адже деякі політики вважають, що вибір певних прошарків українців при голосуванні є недостатньо свідомим та таким, що не відповідає об'єктивній дійсності, відбувається введення виборців в оману, користуючись їхньою простодушністю [2]. З певної точки зору введення даного цензу сприяло би збільшенню проходження в парламент партій та осіб з чіткою зрозумілою ідеологією, а не партій, що представляють певні фінансові групи або є популістськими за суттю. Але на практиці досить складно виробити дійовий механізм впровадження цензу освіченості через можливість корупції та необ'єктивне висвітлення дійсності. Також введення цього цензу суперечить основним стандартам Ради Європи, а, отже, є складним до імплементації в сучасних українських реаліях.

Пасивним виборчим правом визнається право громадянина бути обраним на певні виборні посади. Депутатом Верховної Ради може бути обраний громадянин України, який на день виборів досяг 21 року, має право голосу і проживає в Україні протягом останніх 5 років. Депутатом та сільським, селищним, міським головою може бути обраний дієздатний громадянин України, який на день виборів досяг 18 років та має право голосу. Депутатом та

сільським, селищним, міським головою не може бути обраний громадянин України, який має судимість за вчинення умисного злочину, якщо ця судимість не погашена або не знята у встановленому законом порядку [4]. Президентом України може бути обраний громадянин України, який на день виборів досяг 35 років, має право голосу, володіє державною мовою і проживає в Україні протягом 10 останніх перед днем виборів років.

Сьогодні у світовій практиці є загальновизнаним, що голосування під час виборів має бути таємним. Це унеможливорює тиск на виборців з боку різних осіб, від яких виборець почуває себе залежним. Таємність, як правило, забезпечується вимогою заповнювати виборчі бюлетені у спеціальних кабінках, у яких не може знаходитися більше однієї людини одночасно.

Виборча система — безпрецедентний елемент сучасного суспільства, елемент будь-якої демократії, що не може існувати без повноважного представництва, яке забезпечує реальну участь громадян в управлінні державними справами. У свою чергу, це представництво може бути прозорим та демократичним тільки за умови, що воно сформоване безпосередньо народом, а не владною верхівкою.

Представницька демократія сама по собі не вирішує всіх проблем народовладдя. Лише в тандемі з безпосередньою прямою демократією вона забезпечує цивілізований розвиток суспільства та створює необхідні умови для самореалізації. Виборча система є найбільш важливою формою прямої демократії, головна функція якої — формування повноважного народного представництва. Сама специфіка виборчої системи безпосередньо і зумовлює основні характеристики представницької системи.

Вибори — це не тільки важлива форма безпосередньої участі населення у здійсненні державної влади, не тільки акт обрання представників народу до органів державної влади, що засвідчує, передусім, довіру та делегування повноважень відповідальності за завтрашній день. Дійсно, це практична реалізація виборчого права громадян, ефективний засіб перебудови суспільства. Якщо заглибитись в історію, то можна стверджувати, що серйозні зміни суспільного життя в цілому і в окремих його сферах, а, зокрема, в політичній сфері, неодмінно стосувались виборчої системи, а в деяких випадках її радикальні зміни висувались на перший план.

Отже, якщо перейти безпосередньо до характеристики сьогоденної виборчої системи в Україні, варто зазначити, що змішана виборча система – система встановлення результатів виборів, яка передбачає поєднання в собі елементів мажоритарної та пропорційної систем.

Найбільш поширеним варіантом змішаної системи є рівне комбінування в обранні народних депутатів до парламенту, 50 на 50, що передбачає обрання половини депутатів в одномандатних мажоритарних округах, а іншої половини – у багатомандатних виборчих округах за списками політичних партій. Ця модель уже використовувалась в Україні, і в ті часи вона прийшла на зміну мажоритарній виборчій системі [3, 93]. Незалежно від змін до українського виборчого законодавства, аргументи залишаються незмінно тими ж – «зробити виборчий процес таким, щоб він якомога краще представляв інтереси суспільства в парламенті», «зробити його прозорим та ефективнішим».

Ініціаторами цих змін, як правило, виступають представники політичних сил, які перебувають при владі. Цікаво, що тут прослідковується певна закономірність: як тільки рейтинги політичної партії ставлять під сумнів її перемогу у виборах за діючою виборчою системою, вона виходить із пропозиціями про внесення змін до чинного виборчого законодавства. В Україні випробували всі три моделі виборчих систем. А одну з них – змішану – тепер випробують за другим колом. Однак проблеми так і не вирішені, та від змін до змін залишаються тими ж. Ця обставина ставить під великий сумнів той факт, що проблема лежить у площині виборчого законодавства. Але сама ідея мажоритарності є чудовою, оскільки значно ближча до ідеї прямої демократії.

Однак ця система буде так званою «системою відносної більшості», за якої переможцем у одномандатному виборчому окрузі визнається кандидат, який набирає більше голосів, ніж будь-який інший претендент. Тобто переможець «забирає все» [9].

Ось тут постає основний недолік та проблема, які знецінюють суть ідеї представництва. На відміну від мажоритарної системи абсолютної більшості – переможцем вважається кандидат, який набрав понад 50% загальної кількості поданих в окрузі голосів. У прийнятому варіанті може трапитись так, що народним депутатом від округу може бути обраний кандидат, який набрав 10% голосів, зате більше, ніж інші кандидати. Саме недоліком мажоритарної виборчої системи є те, що голоси, подані за переможених кандидатів, фактично пропадають. Це так звані «втрачені голоси» [9].

Дану політичну технологію використовують, перш за все, партії, що знаходяться при владі, щоб розширити своє представництво в парламенті, надолужуючи в такий спосіб проблему низьких рейтингів. Це так звані «тушки» та депутати-перебіжчики, наявність яких нівелює основний принцип мажоритарного представництва та представницької демократії загалом.

Разом із тим існує чимало інших загроз та проблем, які незмінно не вирішуються від виборів до виборів. З-поміж них – технологія нарізки округів, джерімендерінг¹, коли їх поділять у такий спосіб, щоб забезпечити якомога кращий результат для свого кандидата. Окрім цього, прохідний відсотковий бар'єр зріс до 5%, а з бюлетеня вилучили графу «не підтримую жодного кандидата».

Можемо вважати, що сьогодні в Україні вже імплементовано один з видів виборчих технологій, що являє собою свідому зміну виборчої системи задля досягнення кращого результату на виборах.

Отже, можемо дійти висновку, що вибори – неодмінний атрибут демократії та її найбільш характерна риса. Вони являють собою форму реалізації виборчих прав громадян шляхом участі у виборчій кампанії, що в кінцевому рахунку демонструє вираження волі народу.

Інститут виборів активно використовується не тільки при формуванні органів державної влади, місцевого самоврядування, а й керівних органів політичних партій, громадських об'єднань. До виборів, як до процедури демократичного характеру звертаються практично всі громадські структури сучасних держав.

Список використаних джерел

1. Ачкасов В.А. Политология: учебник для вузов / под. ред. В.А. Ачкасова, В.А. Гуторова. – М.: Высш. обр., 2010. – 692 с.
2. Барабаш О. Коли починається виборча кампанія, або як правильно рахувати строки у виборчому процесі / О. Барабаш, О. Воробійов // Дзеркало тижня. – 17-23 листопада 2001. – №45 (369) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dt.ua /ARCHIVE/koli_pochinaetsya_viborcha_kampaniya_abo_yak_pravilno_rahuvati_stroki_u_viborchomu_protsesi-26420.html
3. Богашева Н.В. Дослідження деяких аспектів еволюції виборчого законодавства України (1989–2006 роки) / Н.В. Богашева, Ю.Б. Ключковський, Л.В. Колісецька. – К.: ПЦ «Фоліант», 2006. – 146 с.
4. Закон України «Про вибори народних депутатів України» від 25.03.2004 р. №1665-IV / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4061-17>.
5. Закон України «Про вибори депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» від 14.01.1998 р. №14/98-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/acts/getd?id=21729>.
6. Конституція України від 28 червня 1996 р. – К.: Українська правнича фундація, 1998.
7. Конституційне (державне) право зарубіжних країн: навч. посіб. / В.М. Бесчастний, О.В. Філонов, В.М. Субботін, С.М. Пашков; за ред. В.М. Бесчастного. – К.: Знання, 2007. – 467 с.
8. Кравченко В.В. Конституційне право України: навч. посіб. Вид. 3-тє, виправл. та доповн. / В.В. Кравченко. – К.: Атіка, 2004. – 512 с.
9. Сутність та основні види політичних технологій / О.О. Клименко // Гілея: науковий вісник: зб. наук. пр. / Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова, УАН; голов. ред. В.М. Вашкевич. – К., 2011. – Вип. 43. – С. 514–520.

¹«Джерімендерінг» – від імені губернатора американського штату Масачусетс Джері, який вперше застосував цю технологію в інтересах своєї партії – технологія нарізки округу задля забезпечення своїй політиці перемоги.

Секція 3: Цивілізаційний та гуманітарно-культурний виміри європейської та євроатлантичної інтеграції

ВПЛИВ ЗМІ НА ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНУ ПОЗИЦІЮ УКРАЇНЦІВ ЩОДО ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Росул Кристина Іванівна,
студентка магістратури спеціальності «Країнознавство»,
факультет міжнародної політики, менеджменту та бізнесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Науковий керівник: Андрейко Віталій Іванович,
кандидат історичних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри країнознавства,
факультет міжнародної політики, менеджменту та бізнесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Стаття присвячена вагомості впливу ЗМІ на формування та визначення геостратегічної орієнтації України, що визначає громадську думку щодо інтеграційних процесів, зокрема, інтеграції нашої держави у Європейський Союз.

Ключові слова: євроінтеграція, засоби масової інформації, інформаційні кампанії, українські медіа, громадська підтримка.

Постановка проблеми. Сприйняття Європейського Союзу українськими громадянами залежить не тільки від успішного розвитку двосторонніх відносин, а й від об'єктивного висвітлення українськими медіа. В умовах офіційно задекларованого на найвищому рівні прагнення України брати активну участь у процесах європейської інтеграції, долучитися до передових зразків європейського досвіду в основних сферах політичного, соціально-економічного та культурного життя суспільства на стадії поглиблення відносин України з Європейським Союзом особливо важливу роль відіграють питання інформування суспільства та забезпечення широкої громадської підтримки для євроінтеграційної політики України, ефективність яких багато в чому визначається діяльністю засобів масової інформації.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах засоби масової інформації (ЗМІ), зважаючи на суспільну важливість, масовість та доступність, мають величезний вплив на процеси, що відбуваються в суспільстві. Залучаючи громадян до інформаційних відносин, ЗМІ формують певні ціннісно-сміслові моделі для засвоєння суспільством і, таким чином, змінюють аксіологічну картину соціуму. Здатність швидко охоплювати найбільш широкі аудиторії дає можливість сучасним мас-медіа трансформувати традиційну систему духовного виробництва в певному напрямі, з приводу чого в розвинутих суспільно-політичних системах панує теза, що той, хто володіє засобами масової інформації, володіє громадською думкою.

Пройшло вже два роки з того моменту, коли розпочався Євромайдан, вже підписана і ратифікована Верховною Радою України та Європарламентом Угода про асоціацію, а українські ЗМІ так і не почали приділяти достатньо уваги питанням євроінтеграції.

У листопаді 2013 року деякі громадські організації почали проводити тренінги для регіональних журналістів на тему євроінтеграції. Метою цих тренінгів було отримання практичних і теоретичних навичок нестандартного висвітлення теми європейської інтеграції. Завданням тренінгів полягало в тому, щоб удосконалити навички журналістів у сфері аналізу та обробки інформації для отримання повноцінної картини для аудиторії мас-медіа; познакомити журналістів з внутрішніми аспектами і стандартами життя, прийнятими в

Європейському Союзу, на конкретних прикладах у різних сферах і познайомити журналістів з кращими практиками написання матеріалів про життя ЄС; розглянути актуальні питання співробітництва України та ЄС [1].

Євроінтеграційні інформаційні кампанії є важливою складовою інтеграції України до ЄС. На них покладено функцію не тільки інформування громадськості про ЄС, а й формування позиції щодо необхідності вступу та переваг бути членом великої європейської конфедерації.

Чи не єдиною загальнодержавною тематичною інформаційною кампанією можемо вважати Дні Європи в Україні, що проводяться щороку у третю неділю травня. Окрім столиці, вони проходять і в деяких інших містах нашої країни та передбачають інформування про Європейський Союз засобами, доступними та прийнятними для різних вікових категорій та соціальних верств населення. Ця інформаційна кампанія побудована за класичною моделлю, яка передбачає широке залучення аудиторії через сегментованість заходів, що розраховані на найрізноманітнішого глядача. У павільйонах країн-учасниць ЄС усі бажаючі можуть отримати інформацію про ці країни, їх культуру, економіку та шлях до вступу у Європейський Союз. Для молоді влаштовуються пізнавальні ігри та презентації, а також концерти за участі європейських і вітчизняних виконавців [2].

У працях вітчизняних авторів досить багато уваги приділяється розгляду питань щодо використання технік зв'язків з громадськістю у системі державного управління, зокрема механізмів налагодження та утримання контактів із ЗМІ з метою забезпечення права громадян на інформацію про діяльність органів державного управління, їх залучення до прийняття управлінських рішень і формування громадської підтримки у процесі підготовки та реалізації державної політики, однак питання щодо їх застосування у сфері політики євроінтеграції України потребує додаткового розгляду [3].

Втім на шляху до Євросоюзу рішучі кроки потрібні і в інформаційній галузі, зокрема у формування нового інформаційного суспільства. Як мінімум три. По-перше, насамперед важливо, вивчивши досвід функціонування телемовних систем у країнах – членах ЄС, виробити ефективну модель українського ТБ, зокрема запровадження суспільного телебачення. По-друге, вкрай нагальним є забезпечення відповідності української медійної законодавчої бази стандартам та документам Ради Європи і гармонізації із законодавством Європейського Союзу. По-третє, «проведення широкомасштабної агітаційно-інформаційної національної кампанії, розроблення і запровадження програми інформування широких кіл громадськості щодо ситуації в ЄС, проблем і успіхів, що існують на шляху інтеграції України до ЄС, забезпечення доступу до європейських правничих, бібліографічних та інших інформаційних баз даних, створення Національного центру (банку) даних ЄС» [4].

Отже, в цій ситуації українські засоби масової інформації, зокрема їх політичний дискурс повинен вести посилену пропаганду, яка б правдиво подавала Україну не як буфер, а як східний європейський форпост, як ментально європейську країну.

Однією із важливих інформаційних кампаній на теренах України став спільний проект Європейського Союзу та ООН «Новий український споживач». Це – перша в Україні інформаційна акція такого масштабу, покликана актуалізувати питання поінформованості споживачів щодо їхніх прав та механізмів їх захисту. Кампанія розрахована на 8 місяців та мала за мету охопити більшість національних та регіональних засобів масової інформації з тим, щоб донести до кожного українця значущість поміркованого та обізнаного споживача в економічному житті України.

Реалії засвідчують незамінну роль засобів масової інформації у процесі взаємодії між владними інституціями та громадськістю. ЗМІ стають дуже впливовим суспільним інститутом, зростає їх значення як джерела інформації та чинника, що значною мірою впливає на формування суспільних настроїв [5].

Висновки. Враховуючи сказане вище, можемо дійти висновку, що журналісти, аналізуючи ті чи інші внутрішньополітичні рішення, повинні намагатися прогнозувати, якими будуть реакції Європи, яким буде ставлення не до конкретних персон, а до країни

загалом. Завдання експертного середовища, мас-медіа в тому, щоб не лише вузько аналізувати те, що робиться в державі, а й виходити на ширший контекст, думати про імідж України. Зараз ЗМІ повинні відчувати свою відповідальність і почати доносити до населення повну і зрозумілу інформацію про співпрацю з Європейським Союзом, і робити це постійно, а не час від часу.

Список використаних джерел

1. Грицяк Н. Інформаційні кампанії як механізм підвищення ефективності реалізації державної політики у сфері євроінтеграції // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 2. – С. 37-38.
2. Ібрагімова І. Інформаційне суспільство та взаємодія влади з громадськістю: вимоги ефективності // Вісн. НАДУ. – 2004. – № 1. – С. 36–42.
3. Концепція державної цільової програми інформування громадськості з питань європейської інтеграції України на 2008–2011 роки // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=569-2007-%F0>.
4. Євроінтеграція України: крок за кроком. Інформаційно-аналітичні навчальні матеріали з питань висвітлення в регіональних ЗМІ європейської інтеграції / О. Рибачук, Б. Носова, О. Чекмишев, Ю. Нестеряк, В. Корнеєв. – К.: Ін-т журналістики, 2008. – 62 с.
5. Україна розпочинає рекламно-інформаційну кампанію на телеканалі CNN // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.novynar.com.ua/politics/43192.

Секція 3: Цивілізаційний та гуманітарно-культурний виміри європейської та євроатлантичної інтеграції

ОСНОВНІ ІНСТРУМЕНТИ ДОСЯГНЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В ПОЛІТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Савчук Тетяна Олегівна,
студентка магістратури спеціальності «Країнознавство»,
факультет міжнародної політики, менеджменту та бізнесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Науковий керівник: Тодоров Ігор Ярославович,
*доктор історичних наук, професор,
професор кафедри країнознавства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Утвердження гендерної рівності є основою для демократичного суспільства та важливою передумовою стійкого громадянського розвитку. Гендерна демократія є системою волевиявлення жінок і чоловіків як рівних громадян у правах і можливостях, які законодавчо закріплені та реально забезпечені, у діях, розбудові державних структур з урахуванням гендерних інтересів. Саме тому питання гендерної рівності є важливою частиною політики кожної країни, зокрема Європейського Союзу.

У 1996 році Європейська Комісія прийняла рішення про подвійний підхід до реалізації гендерної проблематики в якості радикальної стратегії, яка передбачає включення гендерного аспекту до всіх областей політики і в той же час, започаткувала реалізацію конкретних заходів або позитивних дій по відношенню до жінок з метою подолання несприятливого становища в суспільстві [3, с.12]. Такий підхід включає в себе поєднання комплексної політики щодо проблем гендерної рівності та ініціювання спеціальних заходів.

Концепція комплексного підходу до проблем гендерної рівності або «гендерного мейнстримінгу» була розроблена, щоб підкреслити, що питання рівності не може бути обмежене питаннями жіночого розвитку, а означає потребу в мобілізації всіх загальних політичних заходів спеціально для досягнення рівності у всіх сферах. Також ця концепція передбачає включення гендерних міркувань у всіх стратегіях, програмах, практиках та під час прийняття рішень таким чином, щоб на кожному етапі розробки та реалізації був зроблений аналіз впливу на жінок і чоловіків, на основі чого розробляються відповідні заходи.

Науковці А. Поллак і Е. Хафнер-Бертон виокремили п'ять ключових принципів, якими керується ЄС у політиці гендерного мейнстріму: створення рівності в культурі та організаційній сфері; трактування робітника як цілісної особистості; повага і гідність у ставленні до кожної особи; організація консультацій для виявлення потреб; перспективне бачення, тобто визначення причин дискримінаційної природи існуючих систем і структур, а також політики та програм [6, с.451].

Тобто, комплексний гендерний підхід Європейського Союзу полягає у врахуванні інтересів та досвіду різних соціальних груп жінок та чоловіків у всіх сферах. Такий підхід окреслює, перш за все, сфери з очевидною гендерною дискримінацією, зокрема – сфера зайнятості, оплата праці, гендерний баланс у прийнятті рішень, гармонізація професійного та сімейного життя, гнучка система праці, турбота держави про дітей та інших утриманців, соціальне включення для жінок і чоловіків, а також роль жінок в науці та гендерне бюджетування.

Суть стратегії «гендерного мейнстріму» орієнтована на трансформацію суспільних інституцій та організацій, які служать бар'єром на шляху досягнення гендерної рівності. Відповідно до положень політики Європейської Комісії, стратегія ефективного «гендерного мейнстріму», складається із залучення чотирьох компонентів, представлених у вигляді послідовних дій:

- Етап I: «підготовчий» – організація та виконання структурної та культурної бази для реалізації принципів рівних можливостей.
- Етап II: «експертиза специфіки» – «вивчення гендерних відмінностей»: дослідження існуючої ситуації гендерної (не)рівності та виокремлення пріоритетних сфер.
- Етап III: «оцінювання ефективності гендерної політики» – аналіз її потенційного впливу на забезпечення участі (оцінка як кількісних, так і якісних показників), розподіл ресурсів, норм, цінностей (у тому числі орієнтація на залучення чоловіків до домашньої неоплачуваної праці) та прав.
- Етап IV: «політика переконструювання» – визначення проблемних зон та їх ліквідація чи заміна згідно з комплексним підходом [4, с.117].

Стратегія гендерного мейнстріму може використовуватися в процесі здійснення політики тільки за допомоги спеціальних методів та інструментів, адаптованих до потреб суспільства. Розробка таких зручних та правильних інструментів вимагає дуже високого рівня гендерної експертизи. У підсумковому звіті про діяльність групи фахівців з гендерної рівності визначалися три групи інструментів: аналітичні, освітні та консультативні [5, с.29–34].

У той же час англійська дослідниця Т. Різ виокремила п'ять ключових інструментів гендерного мейнстріму: показники гендерної рівності, оцінка гендерного впливу, спільна корпоративна відповідальність, підвищення обізнаності людей та навчальні програми і тренінги [7, с.561].

Широкий діапазон аналітичних методів та інструментів може бути розділений на дві категорії: ті, що забезпечують інформацію, необхідну для розробки політики, і ті, які можуть бути використані в ході самого процесу втілення політичних рішень. Однак всі вони є основою для вирішення завдань гендерної проблематики на практиці і включають у себе: статистичні дані (динаміка гендерних відносин), огляди та прогнози (майбутні потенційні зміни після нововведень), аналіз витрат і вигод, наукові дослідження, контроль та умови втілення керівних принципів, гендерні методи оцінювання впливу та постійний моніторинг.

Останнім часом у країнах-членах ЄС стала поширеною методика оцінювання соціально-гендерного впливу, тобто аналіз, перевірка, управління запланованими і незапланованими можливими позитивними і негативними наслідками для жінок і чоловіків та інших соціальних груп запланованого втручання та процесів соціальних змін, які є результатом таких втручань. Вона включає в себе проведення гендерного аналізу та здійснення оцінки соціального впливу [1, с.68-69].

Не менш важливою частиною гендерної політики ЄС є розробка Індексу гендерної рівності. Ця система являє собою набір індикаторів, які дозволяють оцінити гендерну рівність у державах-членах ЄС. Він вимірює гендерний розрив у сферах у рамках політики ЄС та включає шість показників, таких, як робота (позиції чоловіків і жінок на ринку праці, тривалість трудового життя, якість роботи і захист), гроші (розрив між доходами чоловіків і жінок, а також ризик бідності), знання (кількість чоловіків і жінок, які здобувають освіту різного рівня), час (скільки часу витрачається на неоплачувану діяльність, у тому числі – догляд за дітьми та домашню роботу, участь у культурних заходах), влада (репрезентативність чоловіків і жінок у політичній та економічній сферах), здоров'я (доступ до структур охорони здоров'я) та додатково насильство (насильство проти жінок, стереотипи та упередження, які підривають поліпшення ситуації у забезпеченні більшої рівності статей) [2, с.16-17]. Таким чином, індекс являє собою складний інструмент, який синтезує набір даних характеристик у зручну і зрозумілу форму.

Позитивні заходи на рівні ЄС охоплюють такі напрями: досягнення рівної економічної незалежності жінок і чоловіків (скорочення в розриві оплати праці, соціальний захист);

заходи, які б сприяли гармонійному поєднанню трудової, особистісної та сімейної сфер життя (мобільність робочих контрактів, послуги з догляду за дітьми та утриманцями); залучення чоловіків та жінок до рівної участі в процесі прийняття рішень (політична, економічна та наукова активність); викорінення насилля; ліквідація гендерних стереотипів в усіх сферах суспільної взаємодії [5, с. 26].

Тобто, гендерна концепція, що застосовується в ЄС, означає інкорпорацію проблем гендерної рівності за допомогою спеціальних інструментів у всіх галузях політики і на всіх її рівнях, а також розробка заходів для їхнього вирішення, що включає позитивні дії як спосіб переходу від формальної рівності до фактичної, що зобов'язує уряди, політичні партії забезпечити однаковий доступ до активної участі у діяльності політичних та інших владних структур, зокрема в прийнятті та ухваленні рішень. Накопичений досвід має принципове значення для нашої держави в контексті її європейської інтеграції.

Список використаних джерел

1. Колодій М. Оцінювання соціально-гендерного впливу як механізм впровадження політики гендерної рівності в ЄС / Актуальні проблеми європейської інтеграції та євроатлантичного співробітництва України: мат. 11-ої регіон. наук.-практ. конф. 15.05.2014 р., м. Дніпропетровськ / за заг. ред. Л.Л. Прокопенка. – Д.: ДРІДУ НАДУ, 2014. – С. 68–70
2. Марценюк Т. Гендерна політика Європейського Союзу: загальні принципи та найкращі практики. Міжнародний центр перспективних досліджень (МЦПД). – К.: Центр МЦПД. – 2015. – 44 с.
3. Рудік О.М. Кращий зарубіжний досвід щодо інтеграції гендерної складової до процесу публічної політики / О.М. Рудік. – К.: К.І.С., 2013. – 60 с.
4. Хавлін Т.В. Гендерна політика в рамках Європейського Союзу та український вибір // Український соціум. – № 2 (25). – 2008. – С. 113–122.
5. Final Report of Activities of the Group of Specialists on Mainstreaming (EG-S-MS), Strasbourg, May 1998, 83 p. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.unhcr.org/3c160b06a.pdf>
6. Pollack Mark A, Hafner-Burton E. Mainstreaming gender in the European Union / Pollack Mark A, Hafner-Burton E. // Journal of European Public Policy 7:3 Special Issue: 2000. – P. 432–456.
7. Rees T. Reflections on the Uneven Development of Gender Mainstreaming / Teresa Rees // International Feminist Journal of Politics, 7(4): 2005. – P. 555–574.

**ОСНОВИ МІЖДЕРЖАВНИХ ВІДНОСИН
МІЖ УКРАЇНОЮ І УГОРЩИНОЮ**

Сімйон Крістіан Карлович,
студент магістратури спеціальності «Країнознавство»,
факультет міжнародної політики, менеджменту та бізнесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Науковий керівник: Мелеганіч Г.І.,
*кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри країнознавства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Україна та Угорщина належать до регіону країн Центральної та Східної Європи. У розвитку економіки обох країн значне місце посідає включення їх до європейської мережі транспортних коридорів — автомобільних, залізничних та водних. Економіки двох країн часів соціалістичної доби були досить взаємопов'язані. І хоча після розпаду РЕВ Угорщина переорієнтувалася на економічне співробітництво із західними країнами, Україна для угорців залишилася привабливим партнером. Традиційно розвивається співробітництво прикордонних територій. Відносини обох країн в історичному минулому не обтяжені конфліктами та проблематичними питаннями. Досить безхмарно розвиваються всебічні взаємовідносини й на сучасному етапі. З більшості гострих міжнародних питань позиції України та Угорщини практично збігаються або дуже близькі. Це дає змогу зовнішньополітичним відомствам обох країн дотримуватися узгодженої лінії як у міжнародних, так і в регіональних організаціях [1, с.12].

Завдяки цим та іншим факторам і виваженим, скоординованим, цілеспрямованим спільним зовнішньополітичним діям Україні й Угорщині упродовж 1990-х років вдалося створити підвалину цілісної системи взаємовигідного партнерства та добросусідських відносин. Ця система охоплює весь комплекс українсько-угорського співробітництва в усіх сферах, а задля її реалізації розроблено дійовий механізм координації діяльності обох держав як на двосторонньому рівні, так і на міжнародній арені.

Пріоритетними у двосторонніх зв'язках за пропозиції угорської сторони визначено кілька напрямів: забезпечення прав національних меншин, торгово-економічне співробітництво, а також прикордонна співпраця. Такий підхід впливає з основних засад угорської зовнішньополітичної концепції, що спирається на «три кити»: територіальну незалежність, дружбу з сусідами, захист прав угорців у всьому світі. Ці засади втілюються на практиці: створено міжурядові українсько-угорські комісії з питань забезпечення прав національних меншин, здійснюється торгово-економічне співробітництво, впроваджується прикордонне співробітництво [2, с. 87].

Комісія з питань забезпечення прав національних меншин у своїй діяльності ґрунтується на засадах, закладених у Декларації про принципи співробітництва між УРСР та Угорською Республікою із забезпечення прав національних меншин, що підписана 31 травня 1991 р. У м. Берегово Закарпатської області відкрито угорський професійний театр (1993). Створено розгалужену мережу національних угорських шкіл та бібліотек у місцях компактного проживання угорської меншини, запроваджено спрощений порядок перетину кордону з Угорщиною, відкрито нові пункти пропуску. Для задоволення потреб української національної меншини в Будапешті відкрито

недільну школу та бібліотеку української книги, уряд Угорщини фінансує діяльність культурного товариства українців.

Країни поступово долають проблемні питання, що постають у двосторонніх відносинах. Зокрема, досить складною виявилась проблема, пов'язана зі встановленням пам'ятника угорцям, що 1100 років тому (у 897 р.) віднайшли свою історичну батьківщину. За переказами, саме в ті далекі часи угорські племена дійшли до Верецького перевалу в Карпатах. У цьому місці керівництво сучасної Угорщини запропонувало встановити пам'ятний знак. Громадськість Закарпатської області не підтримала цю ініціативу, бо саме в тих місцях з угорськими фашистами воювали воїни Карпатської Січі Закарпатської України — держави, утвореної в тилу німецько-фашистських загарбників під час Другої світової війни. Питання було залагоджено дипломатичними каналами: посольство Угорської Республіки в Україні макет пам'ятного знака встановило поблизу Аскольдової могили на схилах Дніпра [3, с. 6].

У результаті поступового виконання вимог Європейського Союзу Угорщина вжила конкретних заходів щодо обмеження випадків нелегальної міграції в країну. Певних змін зазнали домовленості з угорською стороною з питань перетину українсько-угорського кордону. 17 липня 2003 р. затверджено постанову Кабінету Міністрів України «Про припинення Угоди між Урядом України і Урядом Угорської Республіки про спрощений порядок перетину державного кордону громадянами, які проживають в прикордонних областях».

Припинення дії згаданої Угоди було ініційоване Угорською Республікою з урахуванням її зобов'язань перед Європейським Союзом щодо адаптації міграційно-візової політики до стандартів ЄС. Такий порядок був чинним до 1 листопада 2003 р., але заздалегідь сторони домовилися про спрощений порядок перетину кордону: в Україну угорці в'їжджатимуть без віз, а українські громадяни — за безкоштовними візами [4, с.10].

Реалізація спрощеного перетину кордону наштовхнулася на непередбачену перепону: Угорщина, спираючись на внутрішній закон про статус закордонних угорців, що надає їм певні пільги, з 3 січня 2002 р. почала впроваджувати спеціальну систему видачі посвідчень усім бажаним «закордонним угорцям», не врахувавши, що серед осіб угорського походження — 170 тис. громадян України, які проживають на Закарпатті. Незадоволення угорською політикою висловила і Словаччина, де також проживає чимало угорців.

Питання розвитку двосторонньої співпраці вирішує міжурядова комісія з торгово-економічного та науково-технічного співробітництва, створена в 1992 році. Зокрема, це реконструкція автомобільного мосту через р. Тиса на українсько-угорському кордоні (угода підписана 16 січня 1996 р.), надання статусу міжнародних пунктів пропуску «Лужанка — Берегшурань» і «Вилок — Тисабеч», створення вільних економічних зон у формі двох акціонерних товариств (у Чопі і Загоні) за участі обох сторін, взаємодія правоохоронних органів України та Угорщини в боротьбі з організованою злочинністю, нелегальною міграцією та контрабандою. На рівні міністерств закордонних справ у травні 1995 року створено консультативний комітет з питань зовнішніх зв'язків.

У період становлення незалежних держав активно розвивалося торговельно-економічне співробітництво. За товарооборотом Угорщина посідала друге місце серед країн Центральної та Східної Європи (після Польщі). Отже, країни ефективно розвивають міжрегіональне співробітництво. Вінницька, Донецька, Закарпатська, Івано-Франківська, Луганська, Черкаська області співробітничать з угорськими регіонами. Так, серед регіонів, яким Угорщина постачає свою продукцію, Закарпаття посідає перше місце. Угорщина імпортує електричні машини, нафтопродукти, пластмаси, продукцію харчової промисловості. Значну роботу проведено прикордонниками обох країн з розбудови міжнародних переходів, зокрема переходу «Тиса», реконструйовано дорогу Київ — Чоп, розпочато спорудження автопорту для вантажних автомобілів. Нагальною проблемою для спільного вирішення є створення відповідної інфраструктури для боротьби з катастрофічними повеннями, які дедалі частіше трапляються в Закарпатті та в Угорщині. Нині країни разом протистоять стихії: угорська

сторона фінансує створення автоматизованої інформаційно-виміральної системи «Тиса» для запобігання наслідкам повеней, а Україна надає технічну допомогу.

Особливий вплив на міждержавні стосунки здійснює угорська етнічна меншина. Вона залишається об'єктом посиленої уваги уряду Угорської Республіки, її політичних сил, які аналізують та відстоюють позицію своїх співвітчизників за кордоном.

Отже, на сьогоднішній день між двома країнами розвиваються тісні стосунки. Існує багато двосторонніх програм, підписані різні домовленості про політичну, економічну, культурну співпрацю.

Список використаних джерел

1. Місержи С.Д. Лінгвістична самоідентифікація та соціокультурна самоорганізація (на прикладі угорської національної меншини в Україні) / С.Д. Місержи // Наукові записки / Курасівські читання–2013. – К.: ІПіЕНД, 2013. / Сер. «Політологія і етнологія»; Вип. 30, кн. 1. – С. 298–308.
2. Варфалви А. Права и действительность / А. Варфалви // Представительная власть: мониторинг, анализ, информация. – 2014. – №18. – С. 13–19.
3. Мармазов В. Україна в політико-правовому просторі Ради Європи: досвід і проблем: монографія / В. Мармазов, І. Піляєв. – К.: Вентурі, 2012. – 238 с.
4. Закон України «Про національні меншини в Україні» від 26 червня 1992 року № 2492-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 36. – Ст.76.

**ЦИВІЛІЗАЦІЙНИЙ ВИБІР ПРАВОВОЇ ПАРАДИГМИ
В КОНТЕКСТІ ПОЛІТИЧНОГО ТА ГУМАНІТАРНОГО ВИМІРУ
ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ**

Тертишник Володимир Митрофанович,
доктор юридичних наук, професор,
Університет митної справи та фінансів України

Україна є досить молодою та разом з тим й достатньо креативною державою, яка декларує забезпечення верховенства права та прихильність до інших цивілізаційних цінностей. Жадоба свободи і справедливості – це, мабуть, і є головним проявом генетичної пам'яті і генетичної програми нашого народу, який має знайти широке розкриття в правотворенні.

Сьогодні наша держава має одну з найшляхетніших у світі Конституцій, а також певну систему прийнятих на її основі законів, спрямованих на розбудову правової держави. Отримавши у спадщину правову систему, розбудовану на ідеології тоталітаризму та реалізовану методами командно-адміністративної юрисдикції, наша держава зробила правильний цивілізаційний, політичний та гуманітарний вибір вектору свого розвитку.

Важливо на основі конституційних інститутів створити таку правову систему, яка б унеможливила зміну шляхетного курсу і повернення держави в епоху тоталітаризму, всесилля можновладця.

Право виступає квінтесенцією духовного стану, філософської і політичної парадигми суспільства, є мірилом і засобом як забезпечення свободи, так і засобом обмеження влади. Образно кажучи, право є математикою свободи.

Відштовхуючись від уже існуючих праць вчених [1–7], вважаємо за доцільне сьогодні лаконічно викласти бачення того, що і яким чином краще було б зробити на цьому шляху.

На сьогодні в нашій правовій системі ще не досить виражено реалізований принцип правової держави – принцип розподілу влади на законодавчу, виконавчу і судову, з тим, щоб забезпечити надійні механізми стримувань і противаг можливим зловживанням, застою, невідповідності викликам часу.

Законодавчий орган влади – Верховна Рада України має забезпечувати через право злагоду в суспільстві та його прогресивний розвиток, не створюючи при цьому штучних ситуацій перманентних реформ заради реформ. Вибори в парламент мають відбуватись так, щоб склад парламенту не мінявся водночас повністю, а оновлювався кожні два роки на одну третину (стримування від радикальних змін і потрясінь). Законодавчий орган доцільніше назвати «Віче», а для протидії застою і отримання бажаного «свіжого вітру» слід передбачити, що членом законодавчого органу має бути громадянин України не більше двох каденцій підряд.

Окремо необхідно (наприклад, з урахуванням досвіду таких держав, як Ізраїль, Литва чи Польща) визначити відповідальність депутатів як за свою роботу в законодавчому органі, так і за її результати. Разом з тим, скасовуючи депутатську недоторканність, слід з повагою віднестись як до уже проведеного щодо цього питання всеукраїнського референдуму 16 квітня 2000 року і рішення про його законність Конституційного Суду України від 27 червня 2000 року, так і до європейських стандартів, за яких не допускаються затримання та арешти законодавців у стінах парламентів.

Сьогодні виконавча гілка влади у нас не виправдано поділена на дві паралельно функціонуючі та часто дублюючі одна одну системи – президент з апаратом фахівців і

прем'єр-міністр зі своїм апаратом та державними службовцями. Кабінет Міністрів як колективний орган показав свою неефективність. Коли треба приймати рішення швидко і нести за них персональну відповідальність – включається колективна безвідповідальність. Якщо звернути увагу на Конституцію США, то неважко побачити іншу – просту і досить ефективну систему організації виконавчої влади, яку очолює, безумовно, президент. Гадаємо, що доцільно в процесі Конституційної реформи в Україні радикально спростити організацію виконавчої влади – підпорядкувати усіх міністрів безпосередньо президенту, а також Кабмін об'єднати з апаратом президента, значно скоротивши штат чиновників. Запровадження такого підходу підвищить оперативність і якість державного управління, що особливо важливо в епоху сучасних терористичних викликів.

Проблеми судової гілки влади сьогодні не береться розв'язувати хіба що лінивий. Існуюча система призначень і звільнень суддів не зовсім забезпечує незалежність суддів, звідки випливає багато негараздів у діяльності судів. Очевидно, що судді не мають призначатись ні Президентом України, ні обиратись на посаду довічно законодавчим органом. Шлях до їх незалежності варто шукати в системі їх виборності.

Відродження суду присяжних має відбуватись з урахуванням його класичної моделі, моделі, яку обрали Англія, США й інші країни та яка засвідчила свої переваги. В суді присяжних має бути відокремлено питання про винність (це питання вирішується присяжними у вердикті) від питання про покарання (це питання вирішує суддя у вироку), чим по суті судова влада ділиться на дві взаємно контролюючі частини, що обмежує можливості зловживання, корупції та тиску на судову владу, зміцнює принцип неупередженості й незалежності суду та зменшує ризик судових помилок. Разом з тим, має бути відновлена робота мирових суддів – це демократичний виборний судовий орган, простота роботи якого забезпечувала процесуальну економію, а його виборність народом сприяла більш широким проявам гуманізму.

Реалізація принципу гуманізму в подальшому неможлива без прийняття нового Кримінального кодексу, при розробці якого має виважено бути здійснена декриміналізація.

Разом з тим, зі становленням України як незалежної держави, з все більшою розлукою з тоталітарним минулим, з новими вітрами Революції Гідності ми маємо подбати як про гідність кількох загублених поколінь минулого, так і про безхмарну перспективу майбутніх поколінь. «Держава існує не для того, щоб перетворити земне життя на рай, а для того, щоб перешкодити їй остаточно перетворитися в пекло», – слушно писав Микола Бердяєв.

Одна з важливих проблем – це забезпечення невідворотності відповідальності тих, хто організував і здійснив масові політичні репресії і терор проти населення України. Відповідні дії, несумісні з ідеєю права і справедливості, мають отримати окрему кваліфікацію як злочини проти миру, людства і людяності, та такі, що не підлягають терміну давності.

На нашу думку, буде вчасно розділ XX Кримінального кодексу України доповнити ст. 448 у такій редакції.

«Стаття 448. Політичні репресії і терор

Політичні репресії, тобто умисно вчинені каральні примусові заходи, незаконні кримінальні чи інші переслідування, позбавлення життя чи заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, створення голоду чи нестерпних життєвих умов, здійснені представниками органів державної влади, посадовими особами судових чи правоохоронних органів з політичних, соціальних, класових, національних чи релігійних мотивів, – карається позбавленням волі на строк п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.

Терор, тобто здійснення тотального насилля проти громадян для придушення волі до спротиву, переслідування чи знищення політичних, ідеологічних та інших противників шляхом застосування масштабних кримінальних переслідувань, взяття в заручники, тортур, залякування та іншого фізичного і психічного насилля, голодомору, фізичного знищення чи розправи з використанням державної влади, – карається довічним позбавленням волі».

У взаєминах між владою і людиною має бути реалізований концепт презумпції добропорядності людини: «Кожна людина має честь і гідність, вважається добропорядною,

доки інше не визначено в законній силі судовому рішенні; поширювана про людину інформація, що її порочить, вважається недостовірною, якщо інше не встановлено в передбаченому законом порядку; доказування достовірності такої інформації, а також висновків щодо винуватості особи у вчиненні будь-яких правопорушень, покладається на того, хто поширив інформацію, чи вчинив публічний висновок щодо вчинення особою правопорушення; поширювач інформації чи обвинувач відшкодовує матеріальну і моральну шкоду, завдану людині, якщо не докаже достовірність поширюваної інформації та своїх публічних висновків».

Для забезпечення прав людини доцільно запровадити в Україні свого окремого *Національного Суду з прав людини*, в юрисдикцію якого входив би саме розгляд позовів людини проти органів державної влади України та їх посадових осіб. На наш погляд, створення такого судового органу може поліпшити реалізацію відповідальності держави перед людиною, сприяти зміцненню принципу верховенства права в діяльності державних органів влади.

Потрібно зберігати і приумножувати реалізацію фундаментальної засади правової держави – при прийнятті нових законів не допускати звуження існуючих прав і свобод людини, що вимагає ст. 22 чинної Конституції України, як запоруки неповернення в сумне минуле.

Список використаних джерел

1. Білас І.Г. Репресивно-каральна система в Україні. 1917 – 1953: суспіл.-політ. та іст.-прав. аналіз. У 2 кн. / І.Г. Білас. – К.: Либідь: Військо України. – 1994. – 688 с.
2. Принцип верховенства права: проблеми теорії та практики: монографія: У 2-х кн. / за заг. ред. Ю.С. Шемшученка. – К.: Юридична думка, 2008. – Кн.1. Верховенство права як принцип правової системи: проблеми теорії. – 344 с.
3. Костенко О. Яка Конституція нам потрібна, або Свобода людини проти правової сваволі / О. Костенко // Віче. – 2015. – № 13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/4805/>.
4. Лук'яненко Л.Г. Сповідь у камері смертників: зб. творів / Ред.-упор І. Малишевський; передмова та інтерв'ю Єфімова / Л.Г. Лук'яненко. – К. 1991. – 124 с.
5. Тертишник В.М. Правова держава: гострі кути на шляху від концептуальної моделі до реальності / В.М. Тертишник // Вісник національної академії наук України. – 2007. – №3. – С. 25–29.
6. Ченцов В.В. Органи державної безпеки в системі комуністичної диктатури / В.В. Ченцов, Д.В. Архієрейський // Політичний терор і тероризм в Україні. ХІХ-ХХ ст. Історичні нариси / Д.А. Архієрейський, О.Г. Бажан, В.Т. Бикова та ін.; відповід. ред. В.А. Смолій. – К.: Наукова думка, 2002. – С. 25–242.
7. Шемшученко Ю.С. Вибране. – Теоретичні проблеми формування правової держави / Ю.С. Шемшученко. – К.: Видавництво «Юридична думка», 2005. – С. 75-76.

Секція 3: Цивілізаційний та гуманітарно-культурний виміри європейської та євроатлантичної інтеграції

НЕЗАЛЕЖНІСТЬ КОСОВО ТА НАСЛІДКИ ДЛЯ СВІТОВИХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Фолучко Мирослав Валерійович,
студент магістратури спеціальності «Країнознавство»,
факультет міжнародної політики, менеджменту та бізнесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Науковий керівник: Шелемба Михайло Михайлович,
викладач кафедри країнознавства,
факультет міжнародної політики, менеджменту та бізнесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Стаття присвячена проблемі проголошення незалежності Косово від Сербії. Висвітлюються історичні аспекти виникнення конфлікту, його сучасний стан і можливі наслідки для світової спільноти в цілому. Охарактеризовано участь ООН та НАТО у процесі проголошення незалежності Косова та ставлення колишніх республік Югославії до новоутвореної держави.

Ключові слова: *Косовський конфлікт, югославські республіки, Міжнародна наглядова група, план М. Ахтісаарі, ісламський фундаменталізм, сепаратистські утворення, націоналізм, лідери невизнаних республік, «незаконний актор», країни-члени НАТО.*

Постановка проблеми. Під час роботи над темою автор підходить до розв'язання завдань, керуючись принципами об'єктивності, історизму та хронологічної послідовності. Залучався структурно-хронологічний підхід, який дав змогу розглянути проблему в динаміці й часовій послідовності, а також пошуковий метод вивчення бібліотечних каталогів, фондів, описів бібліографічних видань.

Мета дослідження: об'єктивно розкрити процес визнання незалежності Косова та охарактеризувати його наслідки для світових глобалізаційних процесів.

Виклад основного матеріалу. Косово є частиною Сербії, проте з 1999 р., після закінчення військової операції НАТО проти Югославії, край знаходиться під управлінням ООН. Спецпредставник генсека ООН по Косово Мартті Ахтісаарі підготував план вирішення косовської проблеми, який де-факто надає краю незалежність від Сербії. Згідно з ініціативою М. Ахтісаарі, Косово повинне мати свою власну конституцію, прапор і національний гімн, а також право на членство в міжнародних організаціях [5].

Росія поділяє позицію Сербії і вважає, що пропозиція із вирішенням проблеми Косово повинна мати підтримку всіх зацікавлених сторін. Оскільки Белград відкидає ініціативу М. Ахтісаарі, Москва закликає до продовження переговорів щодо статусу Косова [2].

І справді – Парламент Косова в односторонньому порядку проголосив незалежність від Сербії 17 лютого 2008 року.

У цьому сенсі неможливо сумніватися в пронатівському характері нової Косовської держави. З таких документів, як план спецпосланця ООН в Косово Мартті Ахтісаарі, за яким стоять США і ЄС, зрозуміло, що присутність військ НАТО – одна з ключових передумов косовської «самостійності». Саме у цьому контексті слід розглядати розвиток Косовської держави, яка стає одним з найважливіших сателітів США і ЄС на Балканах [3].

Реакція сербської влади на проголошення «незалежності» була миттєвою. І вона полягає в організації протесту проти незалежності в Белграді й інших містах Сербії, а також, з допомогою неонацистських організацій, у нескінченному повторенні фрази про порушення міжнародного права. Оскільки міжнародне право, як і будь-яке інше буржуазне «право», є насправді тільки фасадом системи, в якій право на боці сильного [6].

Протест проти незалежності, що стався 21 лютого в Белграді, краще за все говорить про дійсну природу будь-якого націоналізму. Відбуваються зібрання народу, на яких були присутні близько 250 тисяч чоловік.

Пізніше Парламент Косова прийняв нову конституцію. У ній декларувались наміри створити державу, яка захищатиме права меншин, зокрема, сербів, албанців. Конституція набрала чинності 15 червня, коли ООН мала завершити процес передачі повноважень новим властям. У Белграді сербський міністр у справах Косова Слободан Самарджич назвав ухвалення конституції «незаконним актом» [2].

Перші місяці після проголошення незалежності Косова тривав активний процес визнання нової держави, появу якої привітала більшість країн Європейського Союзу, США та основні союзники Вашингтона, низка невеличких латиноамериканських держав і ще кілька в Океанії й Африці.

Можна зауважити, що найважливішим для Приштини і болісним для Белграда було визнання Косова колишніми югославськими республіками – Чорногорією, Македонією та Словенією, які таким чином висловлювали солідарність із домінуючою в Євросоюзі позицією з цього питання. На сьогодні Косово визнали 54 країни, хоча очікувалося, що за рік це число перевищить сотню. Косово не стало поки членом жодної міжнародної організації, але влада в Приштині прагне цього, а саме – стати членом МВФ і, можливо, якоїсь із регіональних міжнародних структур. Інша частина світової спільноти обрала абовичікувальну позицію і вирішила поспостерігати за процесом становлення нової держави, або однозначно визначилася у своїй позиції не визнавати Косово [4].

8 жовтня 2008 року Генасамблея ООН 77 голосами проти шести ухвалила рішення передати питання про те, чи відповідає міжнародному праву акт проголошення незалежності Косова, на розгляд Міжнародного суду в Гаазі. Рішення суду носитиме рекомендаційний характер, проте влада Косова вже заявила про готовність його виконати [1].

Після проголошення незалежності Косова виникло питання, як вплине ця подія на подальший розвиток міжнародно-правових відносин у сучасному світі. За словами експертів визнання незалежності Косова можна вважати кінцем системи міжнародних відносин, заснованої на визнанні непорушності суверенітету національних держав.

По-перше, це визнання можливості зміни кордонів у Європі через насильство і без згоди країни, що мала суверенітет над певною територією, зафіксований міжнародно-правовими актами. Розпад СРСР, Чехословаччини, Югославії не порушував принципу непорушності кордонів. Суб'єкти федерацій цих країн просто змінили свій статус, закріпивши це в домовленостях між собою. Приєднання НДР до ФРН здійснилося за бажанням НДР як суб'єкта міжнародного права. Утворення Європейського Союзу також обмежується принципом національного суверенітету й непорушності кордонів. Однак, можна вважати, що сьогодні цей принцип у Європі більше не діє, а отже, навряд чи він буде діяти в інших частинах світу [4].

По-друге, можна стверджувати, що косовський прецедент фактично зафіксував відмову від принципу суверенітету держави-нації і перехід до права, заснованого на приматі своїх принципів віри і своїх цінностей, підкріплених своєю силою [4].

По-третє, можна припустити, що, використовуючи косовський прецедент, сепаратисти спробують встановлювати контроль над територіями, значимість яких визначають, наприклад, запаси корисних копалин чи геополітичні інтереси тих чи інших держав [4].

Існує ще один важливий для європейської спільноти аспект. Косово є переважно ісламським регіоном, а отже в перспективі ЄС може зустрітися з серйозними проблемами щодо ісламського фундаменталізму [6].

Отже, зі вказаного вище можна дійти висновку, що проблема Косово являтиме собою виклик сучасній системі європейської безпеки. Головна небезпека полягає, звичайно, у створенні прецеденту і трактуванні незалежності Косова як прикладу для наслідування численними етнічними рухами у всьому світі. Проте, незважаючи на побоювання міжнародної спільноти щодо можливих загроз для регіону, проголошення незалежності не матиме фатальних негативних наслідків. Оскільки країни Західної Європи залишаються досить сильними і впливовими для того, щоб не допустити дезинтеграцію своїх держав.

Список використаних джерел

1. Брюссельские переговоры за завесой тумана от 26.01.2013 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.fondsk.ru/news/2013/01/26/brusselskieperegovory_zazavesojtumana.html
2. Кандель П.Ю. Станет ли Косово «состоявшимся» государством? / П.Ю. Кандель // Международная жизнь. – 2008. – № 5. – С. 94–96.
3. Козин В.П. Пять уроков «независимости» Косова / В.П. Козин // Международная жизнь. – 2008. – №5. – С. 63–78.
4. Михеева Н.М. Регион в глобальной архитектуре современного мира [Электронный ресурс] / Н.М. Михеева, В.А. Плотников. – Режим доступа: http://uchenyjkot.ru/infusions/pro_download_panel/download.php?did=2570793
5. Резолюция ООН 1244 о развёртывании международного гражданского присутствия и присутствия по безопасности в Косово Совета Безопасности от 10.06.1999 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://en.wikipedia.org/wiki/United_Nations_Security_Council_Resolution
6. Шишелина Л.Г. Растревоженный улей соседей / Л.Г. Шишелина // Международная жизнь. – 2008. – № 5. – С. 99–101.

ХАРАКТЕРИСТИКА ПЕРЕДУМОВ ВИНИКНЕННЯ «ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ»

Фролова Рената Едуардівна,

студентка магістратури спеціальності «Країнознавство»,
факультет міжнародної політики, менеджменту та бізнесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Науковий керівник: Шелемба Михайло Михайлович,

викладач кафедри країнознавства,
факультет міжнародної політики, менеджменту та бізнесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Стаття присвячена новому геополітичному протистоянню, яке увійшло в історію як «холодна війна». У період 1945–1953 рр. така конфронтація не тільки істотно вплинула на характер міжнародних відносин і на шлях подальшого розвитку окремих держав, а й стала фундаментом моделі двополюсного світу.

Ключові слова: «холодна війна», наддержави, ідеологічні схеми, політична залежність, конфронтація, військово-політичні блоки, «ідеологізація», гонка озброєнь.

Постановка проблеми. Однією з найважливіших проблем конфронтації, яка призвела до «холодної війни», була ідеологічна. Дві наддержави — переможниці в другій світовій війні намагалися перебудувати світ згідно зі своїми ідеологічними настановами, тому їхня зовнішньополітична діяльність набувала, певною мірою, месіанського характеру.

Виклад основного матеріалу. Термін «холодна війна» вживається для характеристики конфлікту, сторони якого не вдаються до використання збройних сил одна проти одної. Виникнення самого терміна датується приблизно XIV ст. Щодо конфронтації між СРСР і західними державами на чолі зі США цей термін уперше був ужитий британським часописом «Триб'юн» восени 1945 р. в коментарі відомого письменника Д. Оруелла. Пізніше, на початку та наприкінці 1947 р., цей термін підхопили відповідно Б. Барух та В. Липман. Характерно, що всі «автори» терміна «холодна війна» не були професійними політиками чи, принаймні, не брали в той час участі в державній діяльності. Та, мабуть, саме тому, не зв'язані традиційною обережністю дипломатії, вони втілили в дещо застарілу метафору загальне відчуття поступового переходу союзників у Другій світовій війні від партнерства до протистояння [2].

Насправді переростання протистояння в перманентну конфронтацію відбулося дещо пізніше, у 1947–1949 рр. Саме тоді стало очевидним, що лідери обох таборів уже кардинально переглянули ставлення до колишніх союзників і «логіка війни» стала для них домінуючою. Але жоден із них не вдавався до використання терміна «холодна війна», утвердився ж він у політичній риториці лише з виникненням гострих кризових ситуацій у полі взаємовідносин Заходу та Сходу.

СРСР, як ніколи після відмови ще у 20-х роках від ідеї світової революції, був близький до реалізації цієї надмети на практиці, принаймні в деяких частинах світу.

США вдруге у своїй історії відкинули принцип невтручання в європейські справи, оскільки це дорівнювало невтручанням у глобальні політичні процеси – друга спроба мала бути безумовно вдалою. США прагнули не лише стати «першими серед рівних», а й одноосібно домінувати в повоєнному світі. Така позиція дістала відображення в Ідеологічній схемі «Пакс Американа». Складовими запланованого успіху були економічна міць США, ослаблення західноєвропейських держав та їхня економічна й політична залежність від північноамериканського партнера і, нарешті, монопольне володіння атомною зброєю [1].

У тій ситуації головною загрозою не тільки для оперативних інтересів, а й для ідеологічних концепцій обох наддержав стали вчорашні союзники. Для США до довоєнного

протистояння двох антагоністичних систем додалася загроза поширення впливу СРСР у ключових регіонах світу — Європі та Азії. Крім того, СРСР був найвірогіднішим претендентом на порушення «атомної монополії».

Ще одним дуже важливим чинником формування ситуації невідворотного перетворення «холодного миру» на «холодну війну» став «ядерний фактор» — принципово нове явище в повоєнних міжнародних відносинах. Гонка ядерних озброєнь була не наслідком, а, скоріше, визначальним чинником «холодної війни».

«Ядерний фактор» став новим утіленням традиційного для світових держав підходу до вирішення міжнародних проблем з позиції сили. Наддержави отримали технічну можливість знищити будь-якого опонента, що відрізняло їх від інших держав та підштовхувало до максимальної глобалізації своєї політики. Маючи військовий потенціал, що давав змогу стерти супротивника з землі, жодна зі сторін не могла вдатися до подібного кроку, бо відповідь була б такою ж нищівною. Ознакою нової ситуації стало «балансування на межі війни» — сутність усього повоєнного протистояння та основа певної стабільності під час «холодної війни».

Термін «холодна війна» був введений в обіг У.Черчіллем в ході його виступу в Фултоні (США) 5 березня 1946 року. Черчілль залишався одним з найвпливовіших політиків світу. У своїй промові він констатував, що Європа виявилася розділеною «залізною завісою», і закликав західну цивілізацію оголосити війну «комунізму». Насправді війна двох систем, двох ідеологій не припинялася з 1917 року, однак, оформилася як цілком усвідомлене протистояння саме після Другої світової війни [5].

Німеччина почала територіальні захоплення (Рейнська область, Австрія), а майбутні союзники дивляться на це майже байдуже. Кожен з майбутніх союзників припускав, що подальші кроки Гітлера будуть направлені в потрібний їм бік, закриваючи очі на багато порушень міжнародних договорів з демілітаризації Німеччини. Найбільш яскравим прикладом такої політики є Мюнхенський договір 1938 р., за яким Гітлеру була віддана Чехословаччина. СРСР схильний був розглядати дії Гітлера як прояв кризи капіталізму і загострення протиріч між «імперіалістичними хижаками». Кожен сам за себе – вирішив Сталін і СРСР уклав з Гітлером «Пакт про ненапад» і, як пізніше стало відомо, секретний договір про розподіл сфер впливу [3].

Тепер відомо, що Гітлер виявився непередбачуваним і почав війну проти всіх відразу, що, врешті-решт, його і згубило. Але він і в страшному сні не міг припустити утворення коаліції, яка в підсумку і вийшла переможницею у війні. Гітлер розраховував на те, що глибокі розбіжності, які існували між майбутніми союзниками, нездоланні, і помилився. Зараз в істориків достатньо даних про особистість Гітлера. І, хоча хорошого про нього говорять мало, дурнем його не вважає ніхто, отже, протиріччя, на які він розраховував, реально існували. Тобто у «холодній війні» були глибокі коріння [4].

Висновки. Отже, першочерговий обов'язок усіх вільнолюбних народів світу, Організації Об'єднаних Націй, інших впливових міжнародних об'єднань і союзів полягає в тому, щоб попереджати можливість виникнення повторення «холодної війни», запобігати регіональних чи глобальних конфліктів: політичних, територіальних, міжнаціональних, з приводу релігійних проблем, посилювати довіру між народами, їх консолідацію, підвищувати роль політичних чинників у розв'язанні конфліктних ситуацій.

Список використаних джерел

1. Сафонов В.П. СССР-США-Япония в контексте «холодной войны» (1945–1960)// Советская внешняя политика в годы «холодной войны». – М.,1995. – С. 190.
2. Тумашов А.В. «Холодна війна» і її негативний вплив на міжнародну атмосферу в 60–80 рр. XX ст. – Львів. – 200. – Вісник Національного університету «Львівська політехніка» № 408. – С. 427.
3. Тумашов А.В. До аналізу перебігу «холодної війни» та її негативних наслідків. –Львів., 2001. Військово-науковий вісник. – Вип.3. ЛВІ, 2001. – С.167–175.
4. Тумашов А.В. Політичні аспекти виникнення і наслідки «холодної війни». – Львів., 2000. Військово-науковий вісник. – Вип.1. ЛВІ, 2000. – С. 74-94.
5. Тумашов А.В. Політичні та військові аспекти оцінки «холодної війни» у радянських та зарубіжних виданнях // Військово-науковий вісник. – Вип. 4. – Львів: Видавництво ЛВІ, 2002. – С.354.

Секція 3: Цивілізаційний та гуманітарно-культурний виміри європейської та євроатлантичної інтеграції

ВПЛИВ ТЕРОРИЗМУ ТА ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ НА РОЗВИТОК ТУРИЗМУ

Шафар Крістіна Василівна,
студентка магістратури спеціальності «Країнознавство»,
факультет міжнародної політики, менеджменту та бізнесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Науковий керівник: Свєженцева Оксана Іванівна,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри країнознавства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Наукова розвідка присвячена головній проблемі сьогодення, яка негативно впливає на всі сфери життя, зокрема і на туристичну сферу.

Ключові слова: туризм, турист, туристична індустрія, військові дії, тероризм, терористичні акти, небезпека.

Постановка проблеми. Головною проблемою на сьогодні, яка постала перед країнами ЄС та всім світом, є проблема терористичних загроз. Все це негативно впливає на розвиток туристичної сфери і не дає їй розвиватися. Географія тероризму досить стрімко набирає обертів, передбачити сьогодні, яка саме країна буде наступною в списку постраждалих, стає зовсім неможливо. Подібні події підривають популярність багатьох туристичних напрямків – в першу чергу все більше падає популярність саме мусульманських країн, оскільки там виникають найбільші ризики терористичних актів з боку ісламістів.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах міжнародний тероризм набуває все нових і нових форм. Тероризм належить до числа одних з найнебезпечніших злочинів проти основ конституційного ладу, а також безпеки держави. Саме це є масштабною проблемою, яка гальмує розвиток туристичного потоку. У багатьох країнах світу туризм є однією з основних галузей економіки і головним джерелом надходжень у бюджет. Ці держави намагаються всіляко підтримувати цю галузь економіки та дбати про безпеку туристів. Але, на превеликий жаль, у свою чергу, напади на найбільш відвідувані туристичні об'єкти є хорошим способом донести послання терористів до засобів масової інформації, оскільки саме туризм орієнтований на широкі маси населення. Військові конфлікти здатні в короткий час знищити розвинену індустрію туризму, У світі існують території, куди туристи можуть їздити лише з дуже великою обережністю. Кількість країн, у яких зберігається складна політична ситуація, відбуваються військові або інші серйозні конфлікти є досить значною. Щорічно приблизно 30 держав вважаються несприятливими для туризму. Але оскільки динаміка змін постійна, а часом буває і досить несподіваною, урядові структури багатьох держав світу регулярно дають відповідні вказівки й офіційні рекомендації щодо поїздок своїх громадян у різні країни світу [2].

Перше місце в світі у списку гарячих точок тероризму займає саме Ірак, де сталося втричі більше терористичних актів, ніж у самому Пакистані, який займає друге місце за кількістю терактів. Небезпечними також є Афганістан, Пакистан, Сомалі та Нігерія. Найбільш динамічна економіка Африки у 2013 р. зіткнулася з величезною кількістю терористичних актів. Їх число сягнуло 146, а кількість загиблих становила 3477 осіб. Не кращою є ситуація і в Європі, де останнім часом дуже стрімко загострилася загроза терористичних актів. Прикладом цього є події у Франції. 13 листопада 2015 року в країні

сталася низка терактів, одразу ж після цього президент ввів надзвичайний стан та заборонив людям виходити на вулиці міста. Інші сусідні країни також одразу посилили свою безпеку. Все це є негативним фактором для туристичної індустрії. Деякі країни не поспішають посилювати свою безпеку через загрозу втратити туристів. Багато менеджерів вважають, що такі заходи особливо можуть злякати не тільки терористів, але й охочих відправитися в подорожі. Отож, не дуже виявляють бажання стримувати туристичний потік. І саме терористичні акти породжують війну, через яку у певних країнах навіть забороняють населенню виїжджати за кордон [3].

Саме тому туристи сьогодні постійно вимагають забезпечення своєї безпеки добре навченими і озброєними професіоналами. Потрібно використовувати всі методи для того, щоб захистити як подорожуючих, так і корінне населення від терактів. Останнім часом туроператори скаржаться на значне скорочення потоку туристів. Одна з головних причин – це терористична загроза. За даними Союзу туристичної індустрії, туристи з Європи та Америки відмовляються їхати з ідейних мотивів, з інших країн – через побоювання за своє життя. Найбільшу кількість відмов від заброньованих турів зафіксовано в Європі [1].

Отже, у випадку серйозних військово-політичних загроз індустрія туризму не може існувати та розвиватися до тих пір, поки не припиняться це безладдя. Менш серйозні обставини політичного характеру спонукають уряди та керівників туристичної індустрії шукати вихід із кризи й формувати державні або міжнародні програми розвитку туризму.

Висновки. На сьогоднішній день туризм є однією з найважливіших галузей, яка приносить значні доходи в бюджет кожної країни. Але, на превеликий жаль, ситуація, що склалася у світі, є дуже критичною. Перед людством постала величезна проблема, яка стосується кожного, – проблема тероризму. Щодня відбуваються нові терористичні акти і ніхто не може знати заздалегідь, де саме вони стануться. Саме тому, туристична індустрія занепадає. Країни втрачають своїх туристів все більше і більше. Найбільш привабливі місця для відпочинку перетворюються на арену для терористичних актів. Необхідно використовувати всі можливі способи для того, щоб подолати проблему світового масштабу, владнати, насамперед, політичну ситуацію і дати змогу туристичній діяльності продовжити свій розвиток.

Список використаних джерел

1. Безпека туристичних подорожей [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://studru/turism/bezpeka-turistichnih-podorozhej/376725-1194447-page3.html>.
2. Виноградська А. Розвиток українського туристичного бізнесу / Алла Виноградська // Економіка. Фінанси. Право. – 2000. – № 5. – С. 13–18.
3. Завіруха Г.В. Релігійний екстремізм і феномен тероризму в сучасному світі / Г.В. Завіруха [Електронний ресурс] // Збірник праць за результатами Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Соціум. Наука. Культура». – Режим доступу: <http://intkonf.org/zaviruha-g-v-religijnyekstremizm-i-fenomen-terorizmu-v-suchasnomu-sviti>.
4. Закон України «Про туризм» від 18.11.2003 р. № 1282/4 // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №29 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
5. Квартальнов В.А. Туризм / В.А. Квартальнов. – М.: Финансы и статистика, 2002. – С. 320.
6. Козинець В.М. Безпека життєдіяльності у сфері туризму: навч. посіб. / В.М. Козинець. – К.: Кондор. 2006. – С. 576.
7. Про заходи щодо забезпечення реалізації державної політики у галузі туризму: Указ Президента України від 14.12.2001 р. № 1213/2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua>

**Секція 4: Мовні аспекти реалізації євроінтеграційних
та євроатлантичних прагнень України**

**LINGUISTIC ASPECTS OF PHRASEOLOGICAL UNITS
TRANSLATION IN BUSINESS ENGLISH**

Mytsyak Natalia Ivanivna,

the 3-rd year student

of International Politics, Management and Business

Uzhhorod National University

Andrus A.F.

candidate of philological sciences,

assistant professor of Applied Linguistics Department

Uzhhorod National University

Ukraine has recently become a part of the world and European community and this process gives our language a tremendous impulse for lexical borrowing and changes in word formation. Contemporary Ukrainian vocabulary is a direct reflection of a modern world lexical situation. Languages come into contact, one common outcome of this process being the diffusion of cultural items across linguistic boundaries.

It is common knowledge that English does not have the largest number of native speakers. It comes after Mandarin Chinese and shares the II place with Spanish. Yet, up to two billion people in the world speak it, which makes up a quarter of the world population. Such an impressive number of non-native speakers gives it a lingua franca status, meaning that it has been chosen as a common language for intercultural communication. Nowadays, English is spoken in 101 countries, and used by more people in more areas for a vaster range of purposes than any other language. This language is considered to be the mother tongue for 527 million people in Britain, Ireland, the USA, Canada, Australia, New Zealand, and a number of countries in the Caribbean. It is the official language in 35 countries, the most commonly used unofficial language in many countries, including Israel, Switzerland, and Norway, and the most studied foreign language in the world (1.5 billion learners) [1]. During the course of over a millennium the language gained influence as a result of cultural, economic, political trends, as well as technological advancements, including but not limited to the growth of the British Empire, the US political and economic influence, and the growing power of entertainment, tourism and computer technology corporations. English is used as a language of choice by over 90% of international airlines, and makes up about 75% of the world's mail correspondence. It is the language of two thirds of all scientific papers in the world [2].

Due to the chosen course on European integration by Ukrainian authorities knowledge of English, as the main language of communication, is gaining special importance.

When studying English, we often faced with expressions whose meaning is impossible to understand if translate literally. This phenomenon is called idioms - resistant, indivisible, specific to a particular language statements that express a single concept, original phraseological turnovers. Idiomatic or phraseological expressions are structurally, lexically and semantically fixed phrases or sentences having mostly the meaning, which is not made up by the sum of meanings of their component parts. An indispensable feature of idiomatic (phraseological) expressions is their figurative, i.e., metaphorical nature and usage. It is this nature that makes them distinguishable from structurally identical free combinations of words : mean business (free word-comb.) середній бізнес - mean business (idiom) говорити серйозно; the tables are/were turned (free word-comb.) столи перекинуті/були перекинуті - the tables are turned (idiom) ситуація докорінно змінилася / супротивники помінялися ролями/місцями; by the books (free word-comb.) за книгами - by

the books (idiom) легальний, чесний шлях; back to the salt mines (free word-comb.) повертатися до соляних шахт - back to the salt mines (idiom) неохоче повертатись до роботи. [3, p.43]

Idiom inherent only one language, it detects national flavor that is lost during translation in another language is widely used in the literature. However, without knowledge of English phraseology is impossible to fully enjoy reading original English texts, and claim the title of a serious connoisseur of English.

Idioms are widely used not only in literature but also in spoken language and business English. There are many idioms used in the business world. If you don't understand these expressions, it's easy to get lost in a conversation.

When translating phraseologism is necessary to transfer its meaning and display the imagery by finding similar expression in English and not losing at the same time stylistic feature of phraseologism. In the absence of identical expression in English, the translator has to look for "fuzzy matches"[4, p. 58]:

Translation of phraseologisms is a very complicated problem. Right translation is stipulated with finding the most concordant and equivalent words that is usually deprived of coloring in the translation as a usual lexical unit.

Translator should be able to use different "types of translation" to achieve maximum phraseology adequacy when translating from English to Ukrainian language [5,p.28]:

1. Equivalent, is available in the Ukrainian language adequate phraseological turnover, which coincides in content and figurative basis. Phraseological equivalents may be full and partial. Full phraseological equivalents are those ready English equivalent that match the Ukrainian in meaning, lexical composition, imagery, stylistic and grammatical structure, for example "busy as a bee" – працюючий як бджола; "black market" – чорний (тіньовий) ринок.

2. Analogue is a Ukrainian resistant turnover that is adequate by meaning, but figuratively fully or partially differs from it. For example "strike while the iron is hot" – рубати з плеча; "come up short" – піймати облизня; "take a beating" – вилетіти в трубу.

3. The lexical translation consists in explicating through other words the denotative meaning of the phraseologism, giving up all the other style and connotation aspects. For example, "hammer and anvil" - to be in an uneasy, stressing situation; "blue chip company" - a company with a solid reputation for the quality of its products and the stability of its growth and earnings; "a blue collar worker" - is someone who works with his or her hands (manufacturing, construction, maintenance, etc.).

4. Antonymic translation - transfer of a negative meaning using affirmative structure or vice versa.

5. Tracing is used in cases when the translator wants to highlight figurative basis of phraseologism.

Phraseologisms – or expressions that would aspire at becoming so – are formed in huge quantities, but do not always succeed. Sometimes are formed and disappear almost simultaneously. The only instances that create problems for the translator are the stable, recurrent lexical idioms, that for their metaphorical meaning do not rely only on the reader's logic at the time of reading, but also, and above all, on the value that such a metaphor has assumed in the history of the language under discussion.

Literature

1. Noack R. and Lazaro Gamio. The World's Languages, in 7 Maps and Charts / R. Noack, L. Gamio // The Washington Post. – 2015. – Available at : <https://www.washingtonpost.com/blogs/worldviews/wp/2015/04/23/the-worldslanguages-in-7-maps-and-charts>.
2. "Who Speaks English?" // The History of English. – 2011. – Available at : http://www.thehistoryofenglish.com/history_today.html.
3. PEER, W. Van (2000), "Hidden Meanings", Contextualized Stylistics, Tony Bex, Michael Burke and Peter Stockwell (eds.), Amsterdam-Atlanta GA, Rodopi, pp. 39-47.
4. SHORT, M. (1995), "Understanding conversational undercurrents in 'The Ebony Tower' by John Fowles", Twentieth-Century Fiction: From Text to Context, Peter Verdonk and Jean J. Weber (eds.), London and New York, Routledge, pp. 45-62.
5. Прокол'єв С.М. Механізм створення фразеологічної образності. – М., 1996, С.28.

ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ФОРМ ЧИСЛА
ІМЕННИКІВ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ

Агій Аннабела Василівна,
студентка 4 курсу напряму підготовки «Міжнародний бізнес»
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Томенчук Мар'яна Василівна,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри прикладної лінгвістики
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Метою дослідження є виявлення правильного числового оформлення іменника у перекладі та можливих способів їх перекладу, особливостей вживання іменників різних числових форм при перекладі.

Проблемою дослідження форм числа іменників в англійському мовленні займалися В.І. Карабан, В.В. Коптілов, С.Є. Максимов та інші [1, 4, 6].

Кожна мова з точки зору співвіднесеності з іншими мовами у лексико-синтаксичному плані містить два рівні: універсальний (спільний з іншими мовами набір способів та засобів для вираження понять) та етноспецифічний (відмінний від інших мов набір способів та засобів вираження певних понять) [7].

Системні співвідношення числових форм іменників такі:

1) форма однини українського іменника відповідає формі однини англійського іменника, а форма множини першого – формі множини англійського іменника (*tree – дерево, trees – дерева*);

2) форма однини українського іменника відповідає формі множини англійського іменника: в українській мові є іменники, які звичайно не вживаються у формі множини (наприклад, *політика, кар'єра, спадщина, походження, діяльність* тощо), тоді як відповідні англійські іменники можуть вживатися у певних контекстах у формі як однини, так і множини (наприклад, *policy – policies, career – careers, legacy – legacies, origin – origins, activity – activities*). Тому бувають ситуації, коли українському іменнику у формі однини відповідає англійський іменник у формі множини (наприклад, *спадщина Середньовіччя – legacies of the Middle Age*) [1];

3) форма множини українського іменника відповідає формі однини англійського іменника (*чорнила – ink, повені – flooding, сутички – fighting, гроші – money*);

4) форма однини і форма множини українського іменника відповідає формі однини англійського іменника (*доказ, докази, свідчення – evidence; справа, справи – business*).

У зв'язку з розбіжностями мовленнєвих традицій та правил вживання числових форм іменників між мовленням українською і англійською мовами можуть спостерігатися такі розбіжності [7]:

1) у реченні український іменник, що може мати форму як однини, так і множини, звичайно вживається у формі множини, тоді як в англійському реченні відповідний іменник вживається, як правило, у формі однини:

Великими зусиллями волі він ліквідував усі зовнішні ознаки тілесної недуги.

He eliminated all external signs of physical ailment by great effort.

З усіх колишніх радянських республік Україна мала найкращі шанси для розвитку.

Ukraine has the best chance for development among all the former Soviet republics.

2) в українському реченні іменник, що може мати форму як однини, так і множини, звичайно вживається у формі однини, тоді як в англійському реченні відповідний іменник вживається, як правило, у формі множини:

Якби Шевченко народився в Італії, він би належав до тих знаменитостей, хто починає свій *творчий шлях* у Флоренції.

If Shevchenko was born in Italy, he would have belonged to those celebrities who started their *careers* in Florence.

Я говорю: їхнє *життя* буде досить складним.

I'm saying their *lives* will be complicated enough.

3) українському іменнику *singularia tantum* відповідає англійський іменник, який може вживатися у формі як однини, так і множини:

Фредерік Л. Шуман займався аналітичною роботою у галузі зовнішньої *політики*.

Frederick L. Schuman was engaged in analytical work in the field foreign *policy*.

Ці країни продовжували реформування своєї внутрішньої сільськогосподарської *політики* та вживали заходи стосовно зменшення торговельних бар'єрів.

These countries were reforming their domestic agricultural *policies* and were implementing measures to reduce trade barriers.

У наведених прикладах вживання форм множини іменника *policies* значною мірою пов'язано із вживанням в англійських реченнях інших іменників у формі множини. В реченнях англійської мови існує певне семантичне і граматичне узгодження слівформ. Тобто, в англійському реченні, у порівнянні з українськими реченнями, в цілому спостерігається більша узгодженість вжитих у ньому іменників у формі числа. Тому, якщо в англійському реченні вже є імпліцитне чи експліцитне представлення семи множин або коли є два різнорідних означення до одного іменника, інший іменник теж повинен мати форму множини.

4) українським іменникам *pluralia tantum* відповідають англійські іменники, що можуть вживатися як у формі однини, так і у формі множини, але вживаються звичайно у формі однини:

Точаться гарячі *дебати* стосовно характеру залежності між суспільним класом і поведінкою виборців.

There is going a heated *debate* about the nature of relationship between the social class and the behavior of voters.

Отже, у вживанні числових форм іменників під час перекладу з української мови англійською існують певні відмінності. Потрібно перш за все враховувати той факт, що в англійській мові форма числа іменника повинна узгоджуватися з формами числа інших іменників, які вжиті у множині. Крім того, існує ціла низка характерних системних співвідношень в українській та англійській мовах, знання яких є важливим для адекватного перекладу.

Список використаних джерел

1. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. У двох томах. /В.І. Карабан. – Вінниця: Нова книга, 2001. – Т.2. – 304 с.
2. Карабан В.І. Розбіжності у вживанні форм числа англійських та українських іменників як проблема перекладу / В.І. Карабан, Л.З. Загородня // Мовні і концептуальні картини світу. – Київ: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2005. – Вип. 16. – Книга 1. – С. 157–160 (у співавторстві).
3. Карабан В.І. Теорія і практика перекладу з української мови на англійську мову: навч. посібник-довідник для студентів вищих закладів освіти / В.І. Карабан, Дж. Мейс. – Вінниця: Нова книга, 2003. – 608 с.
4. Коптілов В.В. Теорія і практика перекладу / В.В. Коптілов. – К.: Юніверс, 2003. – 280 с.
5. Корунець І.В. Теорія і практика перекладу / І.В. Корунець. – Вінниця: Нова книга, 2003. – 448 с.
6. Максимов С.Є. Усний двосторонній переклад (англійська та українська мови) / С.Є. Максимов. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2002. – 122 с.
7. Мірам Г.Е. Основи перекладу: курс лекцій / Г.Е. Мірам, В.В. Дайнеко, Л.А. Тарануха, М.В. Грищенко, О.М. Гон – К.: Ельга, Ніка Центр, 2002. – 240 с.
8. Томенчук М.В. Теорія і практика перекладу з української мови на англійську: навч.-метод. посіб. / М.В. Томенчук; М-во освіти і науки України, Закарпат. держ. ун-т. – Ужгород: Вид. центр ЗакДУ, 2011. – 110 с.

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Качмар Ольга Юрївна,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри прикладної лінгвістики
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

У сучасному мовознавстві загальноприйнятою є думка про те, що світоглядні позиції, відображені у мові особистості, віддзеркалюють її ціннісні орієнтації. Мова особистості впливає на її духовний розвиток, а мова народу – на розвиток його соціокультурних рис. Так, В. фон Гумбольдт ще в XIX столітті справедливо відзначив значний вплив мови на світогляд та культуру народу: «Як окремий звук постає між предметом і людиною, так і вся мова загалом виступає між людиною і природою, що впливає на неї зсередини і ззовні...» [1, с. 80].

Соціокультурні особливості особистості цікавили й видатного українського мовознавця О. Потебню. Він убачав органічну участь національної (етнічної) мови не тільки у формуванні народного світосприйняття, але й, власне, у розгортанні думки. Учений підкреслював загальнолюдську цінність кожної мови: «Якби об'єднання людства за мовою і народністю було можливим, воно було б згубним для загальнолюдської думки, як заміна багатьох почуттів одним, хоча б це одне було не дотиком, а зором... Для існування людини потрібні інші люди; для народності – інші народності» [2, с. 229]. Необхідно зазначити, що О. Потебня, підкреслюючи різноманітність кожної окремої особистості, у край негативно ставився до асиміляції, вважаючи її процесом, що призводить до знищення самобутніх рис в особистості.

Мовне спілкування формує певні мовні спільноти, пов'язані між собою особливою комунікацією, в яких мова може виконувати різні функції. Мовний потенціал суспільства формує особистість, а тому їх можна розглядати як дві системи, що живуть і функціонують згідно з потребами та законами суспільства.

Процеси інтеграції та адаптації особистості і мови відповідно до соціально-лінгвістичної ситуації та типу мови є постійними й безперервними. Тому є всі підстави розглянути цю взаємодію в науковому аналізі шляхом акцентування мовного аспекту в особистості, а саму особистість трактувати як мовну – з можливими її варіаціями «етно-мовної особистості», «культурно-мовної особистості» тощо.

У нашому розумінні, **мовна особистість** – це система, яка виникає та розвивається в суспільстві, ґрунтуючись на здатності вираження й закріплення соціальних відносин і взаємодій. Вона – умова і продукт культури. Пропоноване для введення в науковий ужиток поняття «мовна особистість» передбачає розгляд її мовної складової частини як системно-культурного «ферменту» та механізму її розвитку.

Мовна особистість – це, власне, особистість, охарактеризована з боку впливу засвоєної нею мовної культури на її особистісні якості та соціально-культурну ефективність її діяльності як суб'єкта суспільних відносин. Цій особистості, за її функціональною природою, мають бути притаманні певні якості – характеристики, що здатні позитивно впливати на процес соціально-культурної трансформації. Виокремимо такі з них:

- **мовна відкритість і доступність** – націленість на спілкування і прагнення передати ідеї і цінності іншим соціальним агентам;
- **соціально-діяльнісна спрямованість**, пов'язана з інтенсивністю трансформаційних процесів і забезпеченням необхідної динаміки особистісних змін;

- **адаптивно-акумулююча характеристика** як мовний механізм забезпечення пристосування до умов суспільства, що трансформується;
- **соціально-культурна пізнавальна мотивація**, що пов'язується з прагненням «розкодувати» світ і сформувати його індивідуальну мовну модель;
- **мисленсва індивідуалізація світу** як особистісно-мовна стимуляція пізнання та формування стилю мислення, який відповідає специфіці духовного світу мовної особистості;
- **культурно-репрезентативна (демонстративна)** якісна визначеність мовної особистості, яка знаходить прояв у своїй етнічно-національній та культурно-груповій приналежності, а також вираженні її в різних соціальних сферах (політиці, моралі тощо);
- **естетико-мовний профіль особистості** як цілісний вияв її буття у світі, утвердження її особистісного естетичного світу.

Особливо важливо підкреслити зв'язок мовної особистості з **ментальністю**. Мовна особистість за допомоги базового елемента культури (мови) накопичує, зберігає і передає соціальний досвід від одного покоління до іншого з допомогою життєвих орієнтирів [3].

Однак, розвиток особистості характеризується і соціально-мовною залежністю. Традиційне визначення мовного середовища як такого, що характеризується спільністю території, соціальними та мовними особливостями, що притаманні народу на відповідній території, є недостатнім, бо воно зростає зі специфікою культурного середовища та особливостями соціальних умов, соціокультурною трансформацією загалом. Тому, на нашу думку, у цьому контексті коректніше буде вживати поняття «соціокультурне поліваріантне середовище».

Склад і структура такого середовища зумовлені: а) соціально-мовною структурою суспільства; б) соціально-мовною ситуацією; в) своєрідністю соціально-культурної лінгвістичної ситуації; г) новою структурою культури, що трансформується; д) історичними традиціями мовних взаємин корінної нації з іншими національностями; е) зміною культурного контексту та умов життєдіяльності; є) ціннісними орієнтаціями і соціальними установками суспільства. Такий підхід, що виходить з єдності соціальної, індивідуальної та мовної характеристик людини, дає змогу об'єктивно розглядати мовні зміни, які відбуваються в сучасному суспільстві.

Список використаних джерел

1. Гумбольдт В. О различии строения человеческих языков и его влияния на духовное развитие человечества (1830 – 1835) / В. Гумбольдт // Избранные труды по языкознанию. – М.: Наука, 1984. – С. 178–181.
2. Потебня А.А. Эстетика и поэтика / А.А. Потебня. – М.: Наука, 1976. – 326 с.
3. Соссюр Ф. Труды по языкознанию / Ф. Соссюр. – М.: Наука, 1977. – 456 с.

Секція 4: Мовні аспекти реалізації євроінтеграційних та євроатлантичних прагнень України

ВІДДЗЕРКАЛЕННЯ КОРЕЛЯЦІЇ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ТА МОВНИХ СТРУКТУР (НА ОСНОВІ ТВОРЧОСТІ ПАУЛО КОЕЛЬО)

Костельна Соломія Романівна,
студентка 2 курсу напряму підготовки «Філологія. Прикладна лінгвістика»
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Качмар Ольга Юріївна,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри прикладної лінгвістики
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Переконавання у тому, що люди бачать світ по-різному – крізь призму своєї рідної мови – лежить в основі теорії «лінгвістичної відносності» Е. Сепіра і Б. Уорфа [3]. Вони прагнули довести, що розбіжності між культурами зумовлені відмінностями в мовах. І хоча ця теорія й дотепер вважається не доведеною, окремі аспекти її вивчення вплинули на інтерес до аналізу впливу соціокультурних особливостей особистості на проблему трансформації не тільки суспільства в цілому, але й багатьох його структур, зокрема, й мовного середовища як одного із суб'єктів соціокультурного процесу.

Сучасні вчені, звертаючись до означеної проблеми, прагнуть досліджувати взаємний детермінізм соціальних, культурних і мовних факторів у суспільстві, аналізуючи ті чи інші кореляції між соціокультурними і мовними структурами на широкому географічному й історичному просторі [2; 3]. Прикладом взаємовпливу мовних культур і світоглядних засад соціуму в царині культури може слугувати літературно-філософський доробок визначних авторів сучасності – Пауло Коельо та Мирослава Дочинця.

Постать бразильського письменника Пауло Коельо є цікавою та непересічною. Кожна праця автора – це як життєвий орієнтир, що спрямовує на правильний шлях та перешкоджає зневірі в трьох найважливіших елементах життя: вірі, надії та любові. У творах письменника простежується синтез різних напрямів, що є властивим постмодерній літературі: «мутація» жанрів, простору і часу, поєднання істин (іноді полярно протилежних), людей, націй, культур, релігій та філософій. Автор нерідко звертається до філософських прийомів, які складають основу своєрідності його романів [5, с. 29].

Особливість його творчості – зображення глобальних істин життя за допомогою звичних образів, без зайвого пафосу та надмірної кількості художніх засобів. Всі образи, які автор зображує у своїх книгах, є глибоко символічними. Але зрозуміти символіку дуже легко, оскільки вона розкриває всю суть важливої істини. Наприклад, у творі Пауло Коельо «Алхімік» ця істина відкривається нам за допомоги сну. Сон (у розумінні автора) – це віддзеркалення реальності та спосіб спілкування людини з Богом [4, с. 17].

Художньому стилю автора у мовному плані притаманні такі риси:

- притчовий характер (саме тому твори насичені афоризмами, висловами відомих людей, релігійними оповіданнями, приказками та прислів'ями);
- лаконічність (стислість викладу, пояснення складного у легкій доступній формі);
- алегоричність образів (надприродне є уособленням людського, кожен персонаж, елемент твору несе в собі певну істину);
- автобіографізм (більшість книг автора написані за мотивами його власного життя);
- філософствування (філософське сприйняття дійсності, глибина думок, постійні пошуки істини та сенсу буття, роздуми над цінністю життя);

- синтез жанрів, простору, поєднання істин різних релігій та націй (вміння поєднувати вірування, релігії, філософські тези і таким чином втілювати їх з допомогою власного бачення);

- запозичення персонажів та сюжету (автор звертається до Біблії, міфології, творів інших письменників);

- міфологічність (тільки через міфи можна відчутти справжню людську сутність; із міфології автор запозичує сюжети).

Образи Пауло Коельо є, безсумнівно, постмодерними. Вони часто є співзвучними з художніми образами інших авторів, до творчості яких звертається письменник. Це, безперечно, Оскар Уайльд та його історія про Нарциса, яка є прологом до «Алхіміка» і створює загальний настрій роману, готує до розуміння відносності та суб'єктивності істин [5, с. 30]. Ім'я та риси характеру головного героя роману Коельо запозичив від старого рибалки з твору Хемінгуей «Старий і море» [5, с. 31]. Три золоті монети, якими нагородив Сантьяго батько, асоціюються з трьома волосинами Крихітки Цахеса, на прізвисько Цинобер, з однойменної повісті Гофмана [5, с. 31]. Герой перебуває в постійних мандрах, що знаходить паралель з головним героєм гомерівської «Одісеї» [5, с. 31].

Однак, багато соціокультурних та мовних структур у творчості Пауло Коельо перегукуються і з доробком сучасної української літератури. Так, Мирослава Дочинця – відомого закарпатського письменника – нерідко називають українським Коельо, який є ніби прототипом бразильського письменника [5]. Схожими рисами художнього стилю цих митців у плані мовного вираження є:

- доступність викладу інформації, легке сприйняття головної думки, якою автор хоче поділитися з читачем;
- мовна концептуалізація тернистого шляху до мети, який неодмінно долає персонаж твору;
- метафоричність опису роздумів про життя ;
- часте вживання лексем *віра, надія та любов*, що акцентуються як невід'ємні елементи існування героя;
- чіткі, зручно оформлені інструкції щодо праведного життя;
- констатація неминучості випробувань у вживанні авторських афоризмів та народних істин;
- застосування засобів алегорії та метонімії у змалюванні психологічних образів.

Отже, творчість Пауло Коельо є своєрідним та неординарним синтезом літературної спадщини всіх часів. Розуміння паралелізму створених образів та особливості віддзеркалення їх у різних мовах доводить, що соціокультурні особливості мають визначальний вплив на характер мовного вираження провідних тенденцій у світоглядному розвитку конкретного суспільства. Водночас, лінгвокультурна специфіка світосприйняття носіїв мови безпосередньо впливає на процес формування відповідної картини світу, у тому числі – й мовної.

Список використаних джерел

1. Белл Р. Социолінгвістика: цели, методы и проблемы / Р. Белл. – М.: Флинта, 1998. – 234 с.
2. Блакар Р.М. Язык как инструмент социальной власти / Р.М. Блакар. – М.: Гнозис, 1997. – 186 с.
3. Сепир Э. Коммуникация / Э. Сепир // Избранные труды по языкознанию и культурологии. – М.: Флинта, 1993. – 368 с.
4. Стамат Т.В. Сон, нав'яний коханням. За казкою-притчею Пауло Коельо «Алхімік» // Зарубіжна література. – К.: Знання, 2004. – №1. – С. 17–18.
5. Рада І.М. Пауло Коельо: постмодернізм чи після нього? / І.М. Рада // Всесвітня література та культура: науково-методичний журнал. – К.: Антропосвіт, 2005. – № 9. – С. 29–32.

**ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕРЕКЛАДАЧА
В ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ СЕРЕДОВИЩІ**

Ляшина Алла Георгіївна,

старший викладач кафедри полікультурної освіти та перекладу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Справедливий обмін та діалог між цивілізаціями, культурами і народами на основі взаємного розуміння та поваги, рівної гідності всіх культур є необхідною умовою для побудови соціальної згуртованості, примирення та миру між народами [8, с. 26].

Кожен перекладач у процесі своєї практичної діяльності змушений постійно вирішувати проблему якомога тіснішої відповідності тексту, який перекладається, мовним і культурним особливостям цільової аудиторії. У процесі перекладу необхідно враховувати культурні та когнітивно-семантичні закономірності в мовному структуруванні дійсності, іншими словами: враховувати національно-культурну специфіку мовної картини світу того чи іншого етносу.

Мовна картина світу являє собою зафіксований у мові образ навколишньої дійсності, що сформувався в ході історичного шляху етносу. Мова забарвлює крізь систему своїх значень концептуальну модель світу в національно-культурні кольори. У мові знаходить вираження все розмаїття умов, у яких здобувалися людиною знання про світ, природні особливості народу, його суспільний устрій, історичні долі.

Культури більшості народів мають зовсім різні витоки та основи, що й обумовлює значні розбіжності. Існують культурні пласти, спільні для багатьох мов, і саме тому в різних мовних картинах світу присутні спільні риси. Відмінності в мовних картинах світу не настільки принципові, щоб перешкоджати міжкультурній комунікації. Комбінація мовних засобів дозволяє висловити будь-яке поняття. Той факт, що переклад можливий у принципі з будь-якої мови, спростовує думка про унікальність процесів мислення носіїв різних мов. Доцільно розглядати переклад з точки зору культурологічного підходу, враховуючи, крім пошуку оптимальних мовних еквівалентів, національно специфічні закономірності у мовному структуруванні дійсності.

Новий підхід до підготовки перекладачів для ефективної професійної діяльності у полікультурній комунікації викликаний потребами суспільства щодо наведення мостів порозуміння у спілкуванні між представниками не тільки різних мов, а й різних культур [8, с.32]. Згідно з цією концепцією перекладач має справу з двома культурними планами. З одного боку, в тексті зафіксована «культура в мові», тобто національно специфічна картина світу в чистому вигляді. Вона може бути описана термінами концептуальної лінгвістики, що розглядає когнітивно-семантичні структури людського мислення (концепти, фрейми) в сукупності із засобами їх мовної об'єктивації. З іншого боку, в тексті відображена так звана «культура, описувана мовою», тобто відображення у змісті тексту артефактів культури, культурних реалій.

Таким чином, у рамках культурологічної концепції перекладу текст розглядається як складне культурологічне явище, яке характеризується національною специфікою як на рівні когнітивно-семантичної структури, так і на рівні мовної об'єктивації культурних реалій. Отже, труднощі, які виникають у процесі перекладу, можна розглядати в двох аспектах: когнітивно-семантичному і саме культурологічному. Переклад являє собою не тільки перехід від однієї мови до іншої, а й перехід від однієї культури до іншої. Тобто, переклад – це акт міжкультурної комунікації за участі посередника-перекладача.

У процесі навчання майбутній перекладач детально вивчає специфіку іноземної мови. Але в практичній діяльності перекладач знову і знову буде стикатися з окремими випадками, коли набутих знань не вистачить для адекватного перекладу. Тому, крім постійного вдосконалення знання іноземної мови, необхідно розширювати загальний тезаурус, отримати знання як про шлях етносу в цілому, так і про окремі історичні події. Отриманню таких знань сприяє регулярний перегляд художніх та документальних фільмів в оригіналі, читання художньої літератури та іноземної періодики, живе спілкування з носіями мови. Лише за наявності розвиненої культурологічної компетенції переклад буде являти собою процес створення тексту, тотожного оригіналу в комунікативному, інформативному і культурному аспектах. Для ефективного спілкування та адекватного взаєморозуміння учасників комунікативного акту необхідно подолати не тільки мовний, але й культурний бар'єр. Як пише С.Г. Тер-Минасова, культурний бар'єр набагато небезпечніший і неприємніший за мовний. Він ніби зроблений з абсолютно прозорого скла і не відчутний до тих пір, поки не розіб'єш собі лоба об цю невидиму перешкоду. Небезпечний він ще й тим, що культурні помилки зазвичай сприймаються набагато болючіше, ніж помилки мовні. Усі ми знаємо, з якою добродушністю зазвичай сприймаються помилки в іноземних мовах його носіями. Культурні ж помилки, як правило, не прощаються так легко і справляють негативне враження [3, с. 20].

Одним із результатів глобалізації спілкування стає вплив англійської мови на інші мови на прагматичному та дискурсному рівнях, що визнається багатьма лінгвістами [5, с. 251]. У полікультурному суспільстві перекладач, який вільно володіє англійською мовою, повинен ще бути обізнаним з комунікативними ознаками багатьох культур. Здійснюючи комунікативні акти перекладу англійською, він повинен постійно усвідомлювати особливості культур народів, представники яких беруть участь в інтеракції, для забезпечення основної мети спілкування – порозуміння.

Отже, формування у перекладача крос-культурної компетенції є сучасною вимогою щодо ефективного спілкування у полікультурному суспільстві.

Список використаних джерел

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник /Ф.С. Бацевич. – К.: Видавничий центр «Академія», 2004. – 344 с.
2. Рот Ю. Межкультурная коммуникация. Теория и тренинг / Ю. Рот. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2006. – 223 с.
3. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация /С.Г. Тер-Минасова. – М.: Слово, 2000. – 624 с.
4. Bührig Kristin, House Juliane and D. ten Thije Jan. Translational Action and Intercultural Communication. – St. Jerome Publishing, 2009. – 188 p.
5. House Julian. Communicative Styles in English and German // European Journal of English Studies. – 2006. – Vol. 10 (3).– P. 249–267.
6. Lusting M.W., Koester J. Intercultural competence. Interpersonal communication across cultures. – Longman, 1999. – 401 p.
7. Pym Anthony. On Translator Ethics. Principles for mediation between cultures. – Benjamins Translation Library, 2012. – 185 pp.
8. International Year of Languages. Promotion of International Communication. Published by the Department for General Assembly and Conference Management (DGACM), New York 08–55810-October 2008–1000 p.

Секція 4: Мовні аспекти реалізації євроінтеграційних та євроатлантичних прагнень України

КУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ

Мишко Світлана Анатоліївна,

кандидат педагогічних наук,
завідувач кафедри полікультурної освіти та перекладу,
факультет міжнародної політики, менеджменту та бізнесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

На сучасному етапі розвитку суспільства та системи освіти зокрема, багато дослідників визнають важливість культурної компетентності. Однак одностайного вирішення цієї проблеми так і не досягнуто. Почнемо з того, що навіть визначення поняття «культура» значно відрізняються. Тлумачні словники англійської мови дають такі визначення цього поняття:

- це спосіб життя, особливо загальні звичаї і вірування певної групи людей в певний час;
- це переконання, спосіб життя і звичаї, які є загальними і прийнятними для людей в конкретному суспільстві;
- це ідеї, звичаї та соціальна поведінка того чи іншого народу або суспільства;
- це загальна сума успадкованих ідей, переконань, цінностей та знань, які являють собою загальні основи соціальної дії [7,8,9,10,11].

Розглянемо наступні визначення поняття «культурна компетентність»:

— Це комплекс конгруентної поведінки, ставлень та політики, які разом дають можливість системі ефективно працювати в полікультурних ситуаціях.

— Культурна компетентність вимагає від організації певного набору цінностей і принципів і демонструє поведінку, відносини, політику і структури, які дозволять їм ефективно працювати в різних культурах.

— Культурна компетентність є процес розвитку протягом тривалого періоду. Як окремі особи, так і організації знаходяться на різних рівнях інформованості, знань і навичок культурної компетентності континууму [1].

— Культурна компетентність включає в себе розуміння і адекватне реагування на унікальну комбінацію культурних змінних, у тому числі здібностей, віку, переконання, етнічної приналежності, досвіду, статі, гендерної ідентичності, мовного тла, національного походження, раси, релігії, сексуальної орієнтації та соціально-економічного статусу [2].

Отже, деякі визначення підкреслюють наявність знань та навичок, необхідних для взаємодії з людьми різних культур, в той час, як інші зосереджені на ставленні.

Розвиток культурної компетентності є динамічним і складним процесом, який вимагає постійної самооцінки і безперервного розширення культурної обізнаності і починається з розуміння своєї власної культури, продовжуючись через взаємодію з приватними особами — представниками різних культур, спричиняючи розширення власних знань. Для вимірювання культурної компетентності пропонують використовувати чотири ізольовані когнітивні компоненти — усвідомлення, ставлення, знання і навички.

Ми поділяємо думку дослідників, які вважають культурну і мовну компетентність дуже тісно пов'язаними, адже культура належить до інтегрованих моделей людської поведінки, які включають мову, думки, комунікації, дії, звичаї, вірування, цінності та інститути расових, етнічних, релігійних або соціальних груп [6].

При підготовці фахівців у галузі міжнародних відносин і регіональних студій значну увагу слід приділити полікультурній компетентності, особливо в процесі викладання

іноземних мов. Саме полікультурна компетентність допоможе розвинути взаєморозуміння і людські відносини, необхідні для досягнення професійних цілей.

Американські дослідники розробили низку принципів, які можуть сприяти полікультурній компетентності:

- Зрозумійте свою культуру, визнайте той факт, що ви бачите світ по-своєму.
- Управляйте своїм ставленням до культури. Ви повинні керувати своїми реакціями на цінності та звичаї, які відрізняються від ваших власних.
- Не чекайте, що певна книга або курс навчання дасть вам відповіді на ваші запитання. Спробуйте розібратися в культурі для себе, використовуючи наявну інформацію, як ключ до пізнання.
- Сформулюйте культурні пояснення поведінки. Спробуйте пояснити собі, чому люди певної культури діють інакше, ніж ви. Використання ваших знань про культуру для пояснення поведінки допоможе більш глибоко зрозуміти культуру в цілому.
- Спробуйте дивитися на речі з точки зору людей з іншої культури. Думайте заздалегідь про те, що ви повинні сказати і як ви хочете, щоб інші люди сприйняли вас [3].

Ми вважаємо, що перераховані принципи мають важливе значення для розвитку полікультурної компетентності.

Слід зазначити, що майбутні фахівці-міжнародники та перекладачі мають бути обізнаними з культурними нормами — правилами, за якими ми живемо і які керують поведінкою людей різних соціальних груп. У різних культурних середовищах ці норми різні. Група американських вчених провела дослідження з метою визначення важливості культурних норм в різних полікультурних середовищах. Вони підкреслили, що в деяких суспільствах можуть недостатньо піклуватися про свої культурні норми, наполягаючи на їх дотриманні за кордоном. Такі суспільства, на їх думку, відображають «культурну герметичність». Інші допускають багато відхилень від норм — це так звані «м'які» культурні суспільства. Дослідники виділили такі рівні:

1. Екологічні та історичні загрози. Ворожі сусіди, хвороби і щільність населення збільшують потребу у скоординованих дисциплінованих діях з боку населення.
2. Соціально-політичні інститути. Культурно щільні народи, як правило, мають більш авторитарні уряди, обмежені засоби масової інформації, сильне придушення інакомислення і більш суворі покарання за злочини.
3. Щоденні соціальні ситуації. Всі види взаємодій з іншими членами культури є більш формальними у народів з жорсткими культурними нормами.
4. Психологічні адаптації. Люди, більш обережні у своїй поведінці, уважніше спостерігають за собою та іншими з метою запобігання помилок, пов'язаних з порушенням норм [5].

На нашу думку, виділення таких рівнів є штучним, однак, відсутність розуміння різних культурних норм може призвести до конфліктів.

Викладачі повинні враховувати та пояснювати студентам способи невербального спілкування у різних культурних середовищах. Так, наприклад, прямий зоровий контакт при розмові може показувати відсутність поваги в певній культурі, а посмішка сигналізувати про легковажність.

Студенти мають бути обізнаними з різними способами вирішення конфліктів, адже саме спостерігаючи, як люди справляються і реагують на конфлікти, ми бачимо явні відмінності між культурами. У деяких культурах конфлікт вважається позитивним моментом, у той час як інші намагаються його уникнути.

Слід підкреслити, що життя в сучасному суспільстві ставить великі вимоги як до студентів, так і до викладачів, які повинні постійно підвищувати свою полікультурну компетентність та ефективно спрямовувати студентів до досягнення академічного успіху і самореалізації.

Список використаних джерел

1. Cultural Competence [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://en.wikipedia.org/wiki/Cultural_competence
2. Cultural Competence [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.asha.org/Practice-Portal/Professional-Issues/Cultural-Competence/>
3. Rasmussen L. Cross-Cultural Competence: Engage People from any Culture [Електронний ресурс] / Rasmussen L. // Comments Updated November 18, 2015. – Режим доступу: <http://www.globalcognition.org/cross-cultural-competence/>
4. Rasmussen L. Cross-Cultural Perspective Taking [Електронний ресурс] / Rasmussen L. // Comments Updated November 18, 2015. – Режим доступу: <http://www.globalcognition.org/cross-cultural-perspective-taking/>
5. Sieck W. Cultural Norms: Do they Matter? [Електронний ресурс] / Sieck W. //Comments Updated Nov 11, 2015. – Режим доступу: <http://www.globalcognition.org/cultural-norms/>
5. What is Cultural Competence? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://npin.cdc.gov/pages/cultural-competence>
6. Cambridge Free English Dictionary and Thesaurus [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dictionary.cambridge.org/>
7. Collins English Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.collinsdictionary.com/dictionary/english>
8. Longman English Dictionary Online [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ldoceonline.com/>
9. Macmillan Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.acmillandictionary.com/>
10. Oxford Dictionaries – Dictionary, Thesaurus, & Grammar [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oxforddictionaries.com/>

АНГЛІЙСЬКО-ФРАНЦУЗЬКЕ МОВНЕ КОНТАКТУВАННЯ
ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ МОВ

Мотрук Віктор Петрович,
доцент кафедри прикладної лінгвістики
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

У ХХІ ст. питання міжмовної та міжкультурної взаємодії стає одним з пріоритетних освітніх і культурологічних завдань. Глобалізація світових процесів сприяє взаємодії й зближенню концептуальних та мовних картин світу. Контакткування мов може відбуватися як безпосередньо, тобто внаслідок спілкування носіїв мов, так і опосередковано — через мас-медіа, кіно, періодику, науково-технічну та художню літературу. В наукових джерелах взаємодія мов позначається термінами «мовні контакти», «мовне контактування» [1], [2].

Процес переходу слів з однієї мови до іншої як наслідок контактування мов є однією із ключових проблем сучасної лінгвістики. Вчені розглядають її на матеріалі неспоріднених і цілком відмінних за своєю структурою мов та структурно подібних мов. Панують різні підходи до проблеми, зокрема, здійснюється пошук спільних моментів у різноманітних процесах мовної взаємодії, встановленням їхньої типології тощо. Вплив однієї мови на іншу пояснюється історичними причинами: війнами, завоюваннями одних країн іншими, подорожами, торговими та культурними взаєминами тощо. Міра впливу при цьому визначається мовним фактором, а саме ступенем близькості контактуючих мов, тобто їхньою спорідненістю чи неспорідненістю. Природним процесом, що відбиває економічні, політичні, культурні зв'язки з іншими народами є *запозичення (borrowings, loan-words; emprunts)*, коли разом з реаліями і поняттями у мову-рецептор приходять відповідні лексеми та граматичні елементи, внаслідок чого мова збагачується, вдосконалюється її структура. «Немає мови, яка б не запозичала певну кількість слів чи висловів у іншій мові», — наголошує С.В. Семчинський [3, с. 254]. При цьому інтенсивність припливу нових запозичень у різні історичні періоди різна. Німецький мовознавець У. Вайнрайх трактує запозичення як початкову форму інтерференції мов в умовах білінгвізму [1, с. 34].

Коли йдеться про запозичення, то найчастіше мають на увазі «лексичне запозичення». Цей термін вживається і на позначення поняття «запозичення структурної одиниці, словосполучення»: «Запозичення — це слово, морфема чи вислів, що їх запозичує, не перекладаючи, мовець чи мовна спільнота» [4, р.136].

Запозичення — складний мовний процес. Мова-рецептор не просто сприймає чуже слово або вислів, вона активно «освоює», перебудовує, підпорядковує запозичені лексеми чи структурні одиниці своїм внутрішнім законам, включає їх у мережу своїх системних відношень. Розрізняють «мовні» і «мовленнєві» запозичення [5, р. 34]. «Мовні» запозичення — запозичення на рівні усієї мовної спільноти чи нормативної мови, наприклад, *rosbif, bulldozer* у французькій мові. «Мовленнєві» запозичення — індивідуальні запозичення, тобто запозичення на рівні носіїв мови, коли, наприклад, французький мовець вживає запозичене й адаптоване англійське слово: «*Je vais chéquer le courier*».

Запозичення слів чужої мови може відбуватися кількома способами:

— *транскрипція*: запозичення, при якому зберігається звукова форма слова. В англійській мові функціонують запозичені французькі лексеми зі збереженою звуковою формою: *regime, ballet, bouquet* та ін.;

— *калькивання*: запозичення у вигляді буквально перекладеної іншомовної одиниці, точно відтвореної засобами мови-рецептора зі збереженням морфологічної структури і

мотивування. Наприклад, англійська калька-фразеологізм *pen name* (псевдонім) утворена не від ідіоми французької мови *nom de plume*, а фразеологізм *masterpiece* (шедевр) калькований з французького фразеологізму *chef d'oeuvre*;

— семантичні запозичення: мають місце тоді, коли запозичується нове значення; своє слово набуває значення, яке має його іншомовний відповідник.

Питання про роль і значення *французько-англійського мовного контактування* при становленні норм французької і англійської літературної мови належить до складних і вимагає глибокого аналізу. Спираючись на критерій напряду дії (впливу) мови, можемо констатувати, що французько-англійські мовні взаємини є *обопільними*, причому їх наслідки не обмежені самим лише лексичним рівнем. Французькі запозичення в англійській мові вивчали І.В. Арнольд, О.І. Чередниченко, Е.А. Войнова, В.Д. Аракін, А.М. Смирницький, М.І. Михеєва, В.П. Секирнін, Т.І. Найда, А. Вальтер, Фр. Грожан та ін. Французько-англійське мовне контактування вивчається в хронологічних рамках певної епохи або ж на матеріалі різних періодів розвитку цих мов. Обмежений обсяг тез дозволить нам звернути увагу лише на деякі його особливості, зокрема ті, що стосуються французьких запозичень в англійській мові.

Германісти доводять, що відсоток запозичень в англійській мові значно вищий, ніж в інших мовах, і пояснюють це порівняно більшою можливістю англійської мови запозичувати чужу лексику за умов безпосереднього контакту: спочатку з іноземними завойовниками, які вторгалися на Британські острови, згодом — завдяки торгівій експансії і колонізаторській активності самих англійців [6, с.73]. Англійська мова засвоїла велику кількість французьких слів. У складі запозичень, що збагатили словниковий склад англійської мови, поруч з кельтськими, латинськими, скандинавськими запозиченнями виділяють і *старі французькі запозичення* (XII–XV стст.), зумовлені норманським завоюванням. О.І. Чередниченко твердить, що, франко-англійські мовні контакти тривають майже десять століть [7, с.74]. Із 80000 найбільш вживаних англійських слів близько 22500 — французькі запозичення всіх періодів історії.

Початок найактивнішого мовного спілкування між франкомовними (норманами) і англомовними (англійцями) спільнотами датується 1066 роком. Нормано-французькі запозичення поповнили словник різних сфер життя англійського суспільства: *beef* (яловичина), *pork* (свинина), *invade* (вторгатися), *tongue* (язик), *person* (особа), *army* (військо), *battle* (битва), *banner* (прапор), *victory* (перемога). У сфері англійського державного управління почали вживатися запозичені політичні терміни: *people*, *nation*, *government*, *power*, *authority*, *court*, *crown* та ін.

Процес запозичення тривав і в середньоанглійській період, коли французька стала основною мовою англійської аристократії: *baron*, *baroness*; *count*, *countess*; *duke*, *duchess*; *marquis*, *marquess*; *prince*, *princess*; *viscount*, *viscountess*; *noble*, *royal*. У XVI ст. широко запозичувалася переважно лексика військової та морської справи, торгівлі: *trophy*, *pioneer*, *jacquerie*, *brigantine*, *pilot*, *sally*, *colonel*, *corsair*, *volley*, *cartridge*, *livre*, *indigo*, *gauze*, *vase*, *portmanteau*. Французькі запозичення XVII–XVIII стст. стосуються галузі культури французької аристократії: *fiance*, *coquette*, *unique*, *machin*, *elegant*, *extravagant*, *delicate*, *miniature*, *naive*. Під впливом Французької буржуазної революції, Семирічної війни та завоювань Наполеона Бонапарта запозичено багато суспільно-політичних та військових термінів. У XIX ст. французькі слова потрапляли до англійської мови здебільшого через наукову, художню літературу, публіцистику та переклади з французької мови [8, с.59].

У XX ст. до англійської мови потрапило чимало французьких науково-технічних термінів. Але вже у 60–70 роки XX ст. французькі запозичення втратили провідне місце в англійській мові, а у 80-ті, за свідченням В.П. Секирина, вони становили лише 15% від загальної кількості запозичень [8, с.63].

Французькі запозичення піддавалися фонетичній, морфологічній, семантичній трансформації відповідно до мовних норм і вимог лексико-семантичної системи англійської мови. Наприклад, французькі слова з фіксованим на останньому складі наголосом

підпорядковуються вимогам англійського словесного наголосу. Також утворення похідних слів підпорядковуються правилам англійської морфології. Мають свої характерні особливості й семантичні процеси під час запозичення: багато французьких запозичень втрачають свої первинні конкретні значення, розширяють своє значення і починають передавати складніші і абстрактніші поняття. Наприклад, лексема *money*, запозичена від французького слова *monnaie* – (монета, дрібні гроші), *point* від *point* (ім'я), *adjourn journey* від *jour* (день), *champion* від французького *le champ* (поле) [6, с.73].

Підбиваючи підсумки, зазначимо, що процес мовного контактування є наслідком зближення народів на ґрунті економічних, політичних, наукових інтересів, міжкультурних зв'язків. Яскравим прикладом цього можуть бути численні французькі запозичення в англійській мові. Найбільшого впливу з боку французької англійська мова зазнала у норманський період. Запозичення піддавалися фонетичній, морфологічній, семантичній трансформації відповідно до мовних норм і вимог лексико-семантичної системи англійської мови. Вже у другій половині ХХ ст. англійська мова поступово перетворилася з мови-рецептора на мову-донора, ставши головним джерелом поповнення словникового складу різних європейських мов, у тому числі й французької. Цей аспект проблеми вимагає окремого дослідження.

Список використаних джерел

1. Вайнрайх У. Языковые контакты: состояние и проблемы исследования / У. Вайнрайх. – К.: Вища школа, 1979. – 263 с.
1. Розенцвейг В.Ю. Языковые контакты. Лингвистическая проблематика / В.Ю. Розенцвейг. – Л.: Наука, 1972. – 80 с.
2. Семчинський С.В. Загальне мовознавство / С.В. Семчинський. – К.: Вища школа, 1988. – 327 с.
3. 4. Namers J.F. Emprunt/ Sociolinguistique. Concepts de base. – P. : Mardaga, 1997. – P.136–139.
4. Grosjean F. Parler plusieurs langues: le monde des bilingues. Paris, France: Albin Michel, 2015. – 329 pp.
5. Найда Т.І. Французькі запозичення в англійській мові як результат мовних контактів / Т.І. Найда // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Випуск 3: збірник наукових праць. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. – С. 71–75.
6. Чередниченко О.І. Про мову і переклад. Мова в соціокультурному просторі. Переклад як міжкультурна комунікація / О.І. Чередниченко. – К.: Либідь, 2007. – 248 с.
7. Секирин В.П. Заимствования в английском языке / В.П. Секирин. – К.: Изд-во Киевского ун-та, 1964. – 152 с.

Секція 4: Мовні аспекти реалізації євроінтеграційних та євроатлантичних прагнень України

ПОЛІКУЛЬТУРНІ ТА МОВНІ АСПЕКТИ НАВЧАННЯ СЛОВАЦЬКОЇ (СПОРІДНЕНОЇ) МОВИ УКРАЇНЦІВ

Нілабович Яна Василівна,
викладач кафедри полікультурної освіти та перекладу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Культурною потребою сучасного життя є знання кількох мов, передусім – мов сусідніх держав. Полікультурну складову в процесі навчання неодмінно слід враховувати під час фахової підготовки студентів. Адже такі педагогічно сформовані особистісні характеристики студентської молоді, як, наприклад, толерантність і вихованість, є досить важливими чинниками полікультурної освіти. Обізнаність в етнічних, мовних, релігійних відмінностях представників різних верств сучасного суспільства необхідно формувати під час процесу навчання у вищих навчальних закладах. Тільки у такий спосіб студенти зможуть здобути теоретичні знання, необхідні для професійної діяльності в полікультурному суспільстві. Включення спецкурсів і тематичних занять до програми навчання дозволяє отримувати необхідні знання. Крім того, полікультурна складову в процесі вивчення фахових дисциплін забезпечує ефективне взаєморозуміння представників різних культур.

Мовні аспекти навчання словацької (спорідненої) мови у полікультурному середовищі є складним багатоаспектним напрямом вивчення, теоретичні засади якого базуються на концептуальних підходах, що є предметом досліджень учених і дослідників, які присвячують свої наукові праці цьому питанню. У нашому дослідженні ми виходимо з того, що Україна і Словаччина мають споріднені мовні системи. Спорідненість типологічних, генетичних та мовних характеристик створить ґрунтовну основу для успішного оволодіння словацькою мовою. Навчання словацької мови стає доступнішим, якщо в ньому враховувати психологічні та психолінгвістичні особливості опанування обома мовами, лінгвістичні їх закономірності. Допускаємо, що провідною ідеєю методики навчання спорідненої (словацької) мови має бути взаємозв'язок з рідною мовою (в цьому випадку – українською). Такий лінгводидактичний підхід пояснюється близькістю мов.

Методика навчання словацької (спорідненої) мови українців не має означених досягнень. Знаходимо лише окремі праці словацьких лінгвістів (П. Гавора, Р. Репка, Й. Светлік, Е. Секанінова, М. Штец), де стверджується, що навчання словацької мови з урахуванням української можливе, оскільки українська і словацька мови формувались у один період, за аналогічних соціально-економічних та політичних умов, а також мають спільнослов'янські витоки. Отже, недостатнє лінгводидактичне осмислення методики навчання словацької (спорідненої) мови українців, відсутність відповідного педагогічного досвіду і зумовило вибір та актуальність пропонованого нами дослідження. Мета дослідження полягає в обґрунтуванні мовних аспектів та доцільних методик керівництва навчально-виховним процесом на заняттях словацької мови, їх зміст та структуру, засоби методичної реалізації та втілення сучасних вимог.

З'ясування специфіки навчання споріднених мов з урахуванням їх мовних систем знаходимо в працях вітчизняних науковців: Н.М. Арват, К.Ю. Голобородько, М.А. Жовтобрюха, Г.П. Їжакевич, А.В. Майбороди, Н.Г. Озерової, Н.А. Пашківської, Н. Семенова, О.Н. Хорошковської, Н.М. Яковенко. У працях зазначених учених обґрунтовується важливість принципу врахування знань з рідної мови як під час визначення змісту навчання, так і у презентації навчального матеріалу, підходах до вибору методів і прийомів навчання, побудові систем вправ. Саме реалізація цього принципу буде сприяти

створенню умов для позитивного переносу знань, умінь і навичок та запобіганню інтерференції. Тому доцільно у методиці викладання спорідненої мови (другої) враховувати ступінь збігу мовних фактів. Означене спрямування порівняльного аналізу систем української та російської, російської і білоруської мов знаходимо у працях К.Ю. Голобородько, Г. Коваль, Н.А. Пашківської, А. Супруна, О.Н. Хорошковської. Результати порівняльного аналізу становлять організуючу основу методики навчання на заняттях спорідненої мови. Важливим є усвідомлення спільного та розбіжностей між двома мовними системами.

Під час опрацювання теоретичних концепцій функціонуючої системи словацької мови враховувались також і фундаментальні дослідження словацьких лінгвістів та лінгводидактів про опору навчання на дані лінгвістики (П. Балаж, Л. Жігова, Й. Оравец, Я. Пекаровічова); про важливість поступового переходу від соціолінгвістичних критеріїв та прагматичних аспектів вивчення мови до оцінки та презентації мовних розділів як рідної і як іноземної (Й. Млацек); про значення порівняльного мовознавства, а також вивчення історії словацької мови у структурі мовленнєвої діяльності (Й. Містрік); про втілення функціонально-комунікативного підходу до вивчення словацької мови (П. Балаж, М. Даровец, М. Чабала); про доцільність порівняння словацької і української мов (П. Гавора, Р. Репка, Й. Светлік, Е. Секанінова, М. Штец); про застосування контрастивної лінгвістики у відборі мовного матеріалу, його організація та опрацювання методичної типології (Й. Долнік, Л. Жігова); про функціонування модифікованої лінгвістичної граматики словацької мови (Й. Долнік).

Таким чином, мовні аспекти навчання словацької (спорідненої) мови українців в умовах полікультурного середовища ґрунтуються на засадах соціальної рівності та є необхідними для вдосконалення системи іншомовної підготовки і формування високого рівня культури студентів вищих навчальних закладів. Культура визначає основні шляхи, якими випускники навчальних закладів вчаться взаємодіяти з навколишнім середовищем. А також навчання студентів іноземним мовам в умовах полікультурного середовища зосереджене на розвитку навичок і здібностей, що сприяють ефективній міжкультурній взаємодії та на вихованні бікультурної або полікультурної особистості. Принципи лінгводидактичних технологій у процесі навчання іноземним мовам у полікультурному середовищі окреслені як діюча система певних методів, прийомів, засобів навчання, які організовані у соціально-педагогічну гармонію діючих положень, що забезпечують досягнення позитивних кінцевих результатів щодо формування уявлень про загальну картину світу, передбачають підготовку більшої кількості фахівців, які володіють двома мовами та мають подвійну ідентифікацію в різних типах культур.

Список використаних джерел

1. Васильєва Л. Деякі аспекти викладання словацької та інших близькоспоріднених слов'янських мов (Позитивний трансфер і міжмовна інтерференція) / Л. Васильєва // *Studia slovakistica*. 4. Українсько-словацькі діалоги. Мовознавство. – Ужгород: Мистецька лінія, 2004. – С. 34–42.
2. Галло Я. Теоретические и практические аспекты обучения иностранным языкам в полилингвистическом контексте / Я. Галло, Т. Куприна // *Сборник докладов, прозвучавших на on-line международном семинаре русистов, состоявшемся 7 апреля 2009 года в Прешове, под ред. А. Петриковой*. – Прешов: *Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta*, 2010. – С. 15 – 22.
3. Куприна Т. Современные направления обучения иностранным языкам в условиях поликультурной окружающей среды / Т. Куприна // *Сборник докладов, прозвучавших на on-line международном семинаре русистов, состоявшемся 7 апреля 2009 года в Прешове, под ред. А. Петриковой*. – Прешов: *Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta*, 2010. – С. 57 – 62.
4. Масарикова А. До питання про освіту вчителів у Словаччині: історичний досвід і сучасний стан / А. Масарикова, П. Масарик // *Вісник Львівського університету, Серія педагогічна*. – 2001. – Вип. 15. – Ч. 1. – С. 57–60.
5. Медвідь-Пахомова С. Українсько-словацька інтерференція на лексико-семантичному рівні / С. Медвідь-Пахомова // *Шляхом єдності. Збірник матеріалів з міжнародної наукової конференції «Словацько-українські взаємини», Банська Бистриця, 23-24 жовтня 2003*. – *Banská Bystrica: Partner z.p.*, 2003. – *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур*, 2014. – Випуск 25 58. – С. 271–279.

-
6. Хоменко О.В. Основні тенденції вирішення проблеми іншомовної підготовки в умовах євроінтеграції / О.В. Хоменко // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т.Г. Шевченка.– Випуск 101.– Серія: Педагогічні науки – Чернігів: Чернігівський національний педагогічний університет ім. Т.Г. Шевченка, 2012.
  7. Dolník J. Lexikológia / J. Dolník. – Bratislava : Univerzita Komenského, 2003. – 236 s.
  8. Mistrík E. Multicultural Education in Teacher Training (Curriculum Guide for Universities) / E. Mistrík. – Bratislava: Iris, 2000. – 68 p. Режим доступу : <http://www.erichmistrík.sk>
  9. Pečarovičová J. Slovenčina ako cudzí jazyk / J. Pečarovičová. – Bratislava: STIMUL, 2004. – 208 s.; 5. Як справи? Українсько-словацький словник / упорядник К. Сладек, А. Стара. – Пряшів: Видавництво Міхала Вашка, 2010. – 182 с.; 6. Кочерган М.П. Словарь русско-украинских межъязыковых омонимов («ложные друзья переводчика») / М.П. Кочерган. – К.: Академия, 1997. – 400 с.

Секція 4: Мовні аспекти реалізації євроінтеграційних та євроатлантичних прагнень України

ЕКОНОМІЧНІ ТЕРМІНИ ТА ЇХ ПЕРЕКЛАД

Піскор Надія Михайлівна,
студентка 4 курсу
факультету міжнародної політики, менеджменту на бізнесу,
напряму підготовки «Міжнародний бізнес»
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Томенчук Мар'яна Василівна,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри прикладної лінгвістики
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Проблема перекладу термінів з англійської мови на українську була й залишається однією з найбільш актуальних у сучасному перекладознавстві [1,2,4,5]. Економічна терміносистема англійської мови є чисельною та розгалуженою, що може викликати певні труднощі у процесі перекладу на українську мову. У зв'язку з інтенсифікацією та значним розширенням економічних відносин України з англійськими країнами сьогодні особливо гостро постає питання правильного перекладу текстів економічної літератури.

Метою наукової розвідки є визначити способи перекладу англійських економічних термінів. Економічна терміносистема динамічно розвивається, знаходиться в тісному контакті з життям і розвитком суспільства, реагує на зміни мовної ситуації, передає наукову інформацію [2, с.68]. Тому дослідження є безумовно актуальним, оскільки сучасне перекладознавство спрямоване на вивчення чинників, які впливають на вибір варіанта перекладу та їх зв'язку із специфікою мови перекладу.

Об'єктом дослідження є економічні терміни англійської мови. Предметом – способи перекладу економічних термінів англійської мови.

При перекладі економічних термінів важливе значення має взаємодія терміна з контекстом, у якому він розкриває своє лексичне значення [1, с. 74]. Основним прийомом перекладу економічних термінів є переклад за допомоги лексичного еквівалента. Лексичний еквівалент – це постійна лексична відповідність, яка точно співпадає із значенням слова [4 с.112].

Однак пошук еквівалентів у рідній мові для перекладу термінів з іноземної мови ускладнюється тим, що терміни неоднозначні і в залежності від сфери знань, у якій вони вживаються, мають різні значення та дефініції. Але є деякі терміни, які завжди перекладаються абсолютним еквівалентом. Наприклад, терміни : “*economics*”, “*money*”, “*market*”, мають точні відповідники в українській мові: «економіка», «гроші», «ринок», які легко знайти у загальних словниках, не звертаючись навіть до фахових [2, с. 45]. Також економічні терміни – це складні терміни або терміни словосполучення, тому вони є основною проблемою перекладу економічного тексту.

Розглянемо приклади: *the interest rate* – відсоткова ставка; *the financial market* – фінансовий ринок; *securities* – цінні папери; *diplomatic contract* – дипломатичний договір; *consumer goods* – товари повсякденного попиту; *energy products* – енергоносії; *the final warning* – кінцеве попередження [3].

Переклад складних термінів включає дві основні процедури – аналітичну і синтетичну. Велику роль при перекладі словосполучень відіграє саме аналітичний етап – переклад окремих його компонентів. Для цього необхідно правильно визначити компоненти складного

терміна, оскільки ними можуть бути і слова, і словосполучення, що входять до складного терміна. Важливо також з'ясувати, в яких семантичних відносинах перебувають компоненти між собою та з головним компонентом терміна-словосполучення. Характер цих відносин визначає порядок та сам зміст перекладу складного терміну. Синтетичний етап перекладу передбачає розгляд компонентів у залежності від зазначених семантичних відносин і отримання остаточного варіанту перекладу складного терміна [5, с.42].

Значні труднощі при перекладі економічних термінів з англійської мови на українську виникають у тому випадку, якщо еквівалент, зафіксований у словнику, не підходить. Тоді слід підібрати еквівалент, спираючись на контекст.

Наприклад, у реченні *«The period of rapid economic growth from 2009 to 2011, characterized by the growth of production and a workforce increase»* термін *«workforce»* (штат, персонал) краще перекласти за допомогою контекстуального еквівалента *«робочі місця»*: *«Період швидкого економічного зростання з 2009 по 2011 рік, який характеризується приростом виробництва і збільшенням робочих місць»*.

Контекст допомагає визначити відмінності між загальним і термінологічним використанням слова. Так, у фразі, наведеній вище, вжито слово *«growth»*, яке має загальне значення «зростання, збільшення» і термінологічне значення «економічне зростання». Саме контекст показує, що в цьому випадку це слово використане в ролі терміна.

У випадку відсутності відповідного значення слова в рідній мові, а також і при поясненні слова у словнику застосовується описовий спосіб. Такий прийом застосовується при перекладі тих економічних понять, які вже давно відомі, але тільки зараз починають з'являтися в українському соціумі. Описовий спосіб – передача слова за допомогою поширеного пояснення значення іноземного слова [4, с. 110]. Нариклад:

- *the right to collect revenue* – право на витягнення доходу;
- *unpaid debt-claim* – не сплачена боргова вимога.

В англійських економічних текстах широко вживаються різні власні імена, що позначають географічні назви, найменування міжнародних організацій, фірм, банків, періодичних видань і т.д. Вони можуть передаватися на українську мову за допомогою калькування або транскрипції.

Калькування – це передача комбінаторного складу слова, коли складові частини слова (морфеми) чи фраземи (лексеми) перекладаються відповідними елементами мови перекладу [6, с.24]. Наприклад:

- *National Institute for Statistics and Economic Research* – Національний інститут статистики і економічних досліджень.
- *European Union* – Європейський союз.

Транскрипція – передача літерами рідної мови звучання французького слова [6, с.27]. Практична транскрипція максимально відбиває написання і вимову слів іноземної мови. Розглянемо приклади:

- Brighton - Брайтон
- New York - Нью-Йорк

Однак при перекладі способом транскрипції не слід забувати і про «фальшивих друзів перекладача», які попри зовнішню схожість у англійській та українській мовах мають різні значення. Мова йде про псевдоінтернаціоналізми – слова вихідної та цільової мов, які не мають подібних лексичних значень. Транслітераційний спосіб перекладу таких слів «призведе до невиправданого семантичного калькування, порушення норм лексичної сполучуваності, стилістичної неадекватності українського відповідника та зрештою до грубих викривлень лексичного змісту слова, що перекладається» [5, с. 80].

Проаналізувавши способи перекладу економічних термінів, можна зробити висновок, що переклад англійських термінів українською мовою вимагає знання і розуміння змісту термінів англійською мовою і знання термінології українською мовою.

Найпоширеніший спосіб перекладу термінології – це передача ознак терміна за допомогою лексичних еквівалентів, оскільки терміни характеризуються однозначністю.

Якщо така відповідність відсутня або термін багатозначний, то використовується калькування або описовий метод. Для перекладу власних назв компаній, банків, періодичних видань та економічної документації найчастіше використовується транслітерація або транскрипція.

Крім того, існування англійських термінів, які не мають поки що відповідника в українській мові, відкривають нові перспективи для подальшого дослідження, що становить інтерес як для теорії мови, так і для практики зіставлення мов.

Список використаних джерел

1. Коптілов В.В. Теорія і практика перекладу: навч. посіб. / В.В. Коптілов – Київ: Юніверс, 2003. – 185 с.
2. Головін В.М. Переклад економічної термінології : навч. посіб. / В.М. Головін – Київ : Наука, 2005. – 187 с.
3. Пивовар А.Г. Большой финансово-экономический словарь / А.Г. Пивовар. – М. : Экзамен, 2005. – 1064 с.
4. Теорія і практика перекладу: навч. посіб. / І.І. Тимченко, Г.Т. Головченко, І.В. Дерев'янку, Г.І. Остапенко. – Харків : Вид-во НУА, 2006. – 284
5. Циткіна Ф.О. Термінологія й переклад: навч. посіб. / Ф.О. Циткіна – Львів: ВЛІ, 2003. – 187 с.
6. Томенчук М.В. Теорія і практика перекладу: навч. метод. посіб. / М.В. Томенчук; М-во освіти і науки України, Закарпат. держ. ун-т. – Ужгород: Ред.-вид. від. ЗакДУ, 2011. – 110 с. – Бібліогр.: С.113-114 (26 назв).

Секція 4: Мовні аспекти реалізації євроінтеграційних та євроатлантичних прагнень України

КОНЦЕПТУАЛЬНА ЕКВІВАЛЕНТНІСТЬ У ПЕРЕКЛАДАХ ТЕКСТІВ ЄВРОЛЕКТУ

Попович Наталія Мафтеївна,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри полікультурної освіти та перекладу

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Багатомовна фахова комунікація в країнах Європейського Союзу ставить перед українськими мовознавцями конкретні виклики в перекладознавчому вимірі. Договір про асоціацію України з Європейським Союзом (ЄС) ще більш увиразнює увесь спектр проблем, що постають перед перекладачем текстів ЄС – текстів євролекту.

Тексти євролекту у перекладознавчому та фаховому лексикографічному вимірах досліджували О. Чередниченко, Т. Кияк, Д. Касяненко, М. Антонович, О. Демська-Кульчицька, І. Грицяк та інші [1;3-5;10].

Метою цієї розвідки є обґрунтування доцільності застосування *концептуальної еквівалентності* як основного критерію оцінки якості адекватності перекладу текстів євролекту. Збереження максимальної точності і внутрішньої форми у відтворенні терміна текстів євролекту вимагає передачі смислової наповнюваності терміна як мовного виражального засобу концепту «спільних цінностей» (спільного надбання) Європейського Союзу в економічній, політико-правовій та культурно-релігійній сферах [8-10].

Поняття «євролект» є явищем як мовного, так і позамовного характеру. Хибно вважати «євролект» тільки мовою юридичних документів, що доведено дослідниками фахових мов та фахової термінології [2-3]. Більшість науковців сходиться на тому, що євролект – *«підсистема в системі національної мови, порівняна з мовою для спеціальних цілей, яка обслуговує офіційне спілкування в усіх сферах, пов'язаних з існуванням Євросоюзу. Ця підмова має притаманну їй лексику, фразеологію, систему скорочень»*, що ґрунтується на *«наднаціональних концептах»* [10] – концептосфері спільного Європейського надбання [2; 5; 10].

Професор О.Чередниченко справедливо називає євролект *«новою інтернаціональною мовною сутністю»*[10], викликаною інтеграційними процесами ще у 50-ті роки. Вона є наслідком процесів семантичної взаємодії мов на теренах Західної Європи. Завдяки мовному плюралізму ЄС зростає перекладацька діяльність усередині ЄС та виникають **наднаціональні концепти**, що потребують *«більш-менш однакових вербалізацій у мовах ЄС»* [10]. Результат відтворення таких вербалізацій українською мовою потребує теж конкретних критеріїв якості оцінювання адекватності, що може базуватися на аспектному перекладознавчому зіставному аналізі та концептуальній еквівалентності як його основного оцінювального критерію [8].

«Джерелами євролекту стали офіційні тести з євроінтеграційної тематики за всю понад п'ятдесятилітню історію ЄС, починаючи від Римського договору 1957 р.» [10].

Результати дослідження на прикладі порівняльного перекладознавчого аналізу перекладів термінів з тексту конституції Європейського Союзу [11] та перекладного словника термінології Європейського Союзу [1] дозволяють зробити такі основні, хоч і не остаточні, висновки:

Під час аналізу необхідно ураховувати такі важливі структурні компоненти зіставного аналізу перекладних мовних одиниць, як термінологічний, інформаційний, словотвірний, граматичний, лексико-семантичний, жанрово-стилістичний аспекти [2; 8].

Одним із найважливіших критеріїв оцінки якості адекватності перекладу текстів євролекту є досягнення концептуальної еквівалентності [8]. Окрім цього ключового критерію, критика перекладу спирається на принципи та критерії оцінки, розроблені загальною теорією перекладу.

«Критерії доступності і прозорості текстів ЄС вимагають дедалі більшої уніфікації національних термінологій, тобто збільшення в них прошарку спільних термінів на базі євролексем (євронімів), які збігаються як за формою, так і за змістом. Однак, у кожній національній мові ЄС функціонують так звані гетеролексеми на позначення наднаціональних концептів. Саме вони викликають певні труднощі як при перекладі на офіційні мови ЄС, так і у відтворенні іншими мовами, зокрема українською» [10].

Концептуальна еквівалентність – це відповідність мовної одиниці оригіналу мовної одиниці перекладу на рівні їх смислового наповнення через наявність у них концептуальних євросем (змістових елементів семемі, що характеризують концептосферу спільного Європейського надбаня). Компонентний аналіз перекладних термінів текстів євролекту показав, що будь-який з цих термінів має щонайменше одну таку сему [8].

Для вибору адекватного відповідника перекладачеві рекомендовано враховувати:

- 1) історичний розвиток оригінального терміна (європейський контекст);
- 2) традицію становлення перекладного терміна (національ- ний/наднаціональний) і цілої терміносистеми фахової мови перекладу;
- 3) дані лексикографічних спеціалізованих видань як критерію істинності (тлумачні одномовні та багатомовні словники);
- б) вплив традиції фахового перекладу, яка склалася в тій чи іншій мові перекладу;
- 7) переклад термінології євролекту переважно демонструє прийоми повного (на приклад: *transnational dissemination of culture* - *transnationale Verbreitung der Kultur* – *транснаціональне поширення культури*; *academic recognition of periods of study* – *akademische Anerkennung der Studienzeiten* - *академічне визнання термінів навчання*) та часткового калькування терміносполучень зі збереженням кількості компонентів (наприклад: *ever closer union* - *immer engere Union* – *дедалі міцніший союз*), транскодуванням (адаптованою транслітерацією / перекладацькою транскрипцією), за відсутністю відповідника у мові перекладу чи застосування описового (перифрастичного) відповідника паралельно з прямим термінологічним (на приклад: *language-friendly communities* – *sprachenfreundliche Gemeinschaften* – *мовосприятливі громади*; *громади, сприятливі для вивчення та розвитку мов*);
- 8) переклад способами лексичної, граматичної та лексико-граматичної трансформацій [8].

Список використаних джерел

1. Англійсько-французько-німецько-український словник термінології Європейського Союзу. – К.: “К.І.С.”, 2007. – 226 с.
2. Д’яков А.С. Основи термінотворення: Семантичні та соціолінгвістичні аспекти / А.С. Д’яков, Т.Р. Кияк, З.Б. Куделько – Київ: Видавничий Дім «КМ Academia», 2000.– 218 с.
3. Кас’яненко Д.С. Особливості перекладу та лексичної гармонізації законодавчих актів ЄС в контексті євроінтеграції України : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.16 / Д.С. Кас’яненко. – К., 2011. – 21 с.
4. Кияк Т. Мовна картина світу нації та міжкультурна комунікація / Т. Кияк// Наукові записки – Вип.126. – Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. – 606с. – С. 17–22.
5. Кияк Т.Р. Проблеми тактики українського термінотворення / Т.Р. Кияк // Українська термінологія і сучасність: Матеріали 2 Всеукр. наук. конференції. – К., 1997. – С.19–23.
6. Коробейнікова Д. Мова ЄС – євролект чи переклад? / Д. Коробейнікова // Мовні і концептуальні картини світу : Збірник наукових праць. – Випуск 31. – К., 2010. – С. 56–61.
7. Некряч Т.Є. Через терни до зірок: труднощі перекладу художніх творів. Для студентів перекладацьких факультетів вищих навчальних закладів: навчальний посібник / Т.Є. Некряч, Ю.П. Чала. – Вінниця: Нова Книга, 2010. – 195 с.
8. Попович Н.М. Відтворення давньогрецької тринітарної термінології в українській богословській терміносистемі (на матеріалі християнської догматичної літератури 351-362 років): автореф.

дис...канд. філол. наук – 10.02.16 /Н.М. Попович; Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського» МОН України. – Одеса: 2015. – 20 с.

9. Попович Н. Концептуально-трансцендентна еквівалентність як критерій оцінки якості конфесійного перекладу / Н. Попович // Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / [редактори-упорядники В. Ільницький, А. Душний, І. Зимомря]. – ISSN 2308-4855 (Print). – ISSN 2308-4863 (Online). – Дрогобицьк : Посвіт, 2015. – Вип. 13. – 308 с. – С.182–188.
10. Чередниченко О. Євролект: термінологія і переклад / О. Чередниченко.– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.anvsu.org.ua/index.files/Articles/evrolect.htm>
11. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union // Official Journal of the European Union. – ISSN 1977-091X. – 2012/C 326/01. – P. 1 – 363.

Секція 4: Мовні аспекти реалізації євроінтеграційних та євроатлантичних прагнень України

ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ПРОФЕСІЙНОГО ВЖИТКУ ЯК ЧИННИК ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ ОСВІТИ ТА АКАДЕМІЧНОЇ МОБІЛЬНОСТІ

Тодорова Наталія Юрївна,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри полікультурної освіти та перекладу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Сьогодні в Україні важко знайти людину, яка б не визнавала важливості володіння іноземною мовою для успішної кар'єри в сучасному глобалізованому середовищі. Політики, урядовці, працедавці та організатори вищої освіти в країні вимагають від випускників вільного володіння хоча б однією іноземною мовою. Незважаючи на впровадження різних, навіть найпрогресивніших, підходів, якісного прориву в рівні володіння іноземною мовою випускниками українських немовних ВНЗ досі не відбулося. Попри низку об'єктивних чинників, які зумовлюють низький початковий рівень знань з іноземної мови у абітурієнтів, слід визнати, що для більшості студентів мотивація до навчання є вузько спрямованою на майбутню професію та вірогідне місце працевлаштування, а іноземна мова у цьому контексті, хоча і є теоретично привабливою додатковою кваліфікацією, для багатьох не є об'єктом безпосереднього інтересу.

У зв'язку з цим постає питання: яким чином можна використати природну націленість студента немовного вишу на майбутню професію для створення внутрішньої мотивації до вивчення іноземної мови професійного спілкування, і тим самим розширити його можливості для освіти потягом життя на основі найкращого світового досвіду. Для цього є сенс згадати фізичний термін, який останнім часом став дуже популярним у галузі соціології, психології та управління: «синергія» – комбінований вплив факторів, об'єднана дія яких є суттєво більшою, ніж ефект кожного окремого компонента та їх простої суми.

Синергія в організації навчання в університеті – це інтегрування переваг, досвіду і надбань кожної кафедри та кожного окремого викладача в процесі створення, викладання і контролю за результатами навчального курсу. Така синергія передбачає взаємну підтримку в процесі викладацької діяльності й розробки навчальних матеріалів та засобів діагностики, яка взаємодоповнює, а не протиставляє дисципліни. Навчальні програми зазвичай декларують взаємозалежність курсів у процесі фахової підготовки, але саме синергетичні взаємозв'язки між кафедрами, що готують фахівця певного напрямку підготовки, дають можливість і викладачам, і студентам дійсно відчутти та реалізувати цей взаємозв'язок. Якщо синергія — це умова, за якої загальний результат є більшим за суму часток, синергія зусиль різних кафедр у спільній підготовці майбутнього фахівця має сприяти досягненню очікуваного рівня якості освіти.

Мета статті – проаналізувати існуючий, та поки що невикористаний, потенціал синергетичної взаємодії між викладачами іноземної мови професійного вжитку (далі – ІМПВ) та викладачами фахових дисциплін немовних ВНЗ. По-перше, слід визначити її переваги для викладачів та студентів і можливі ризики, що має переконати зацікавлені сторони в необхідності певних змін у підходах до викладання та в сприйнятті своєї ролі в розробці «кінцевого продукту». По-друге, треба накреслити можливі шляхи розбудови синергетичних відносин та визначити умови їх успішності.

Багато вчених, які вивчають специфіку викладання ІМПВ – Т. Хатчінсон, А. Уотерс, Т. Дадлі-Еванс, П. Робінсон, Дж. Девіс та інші дійшли висновку, що викладання ІМПВ не може не використовувати методичку та прийоми викладання в межах тієї дисципліни, яку ця

мова обслуговує. Мотивація студентів ВНЗ до вивчення іноземної мови безпосередньо пов'язана з їх майбутньою професією. За словами Т. Хатчінсона та А. Уотерс [5, с. 19], ІМПВ – це підхід до викладання мови, в якому всі рішення щодо змісту і методики викладання ґрунтуються на тому, які підстави до навчання має учень. Як стверджує Б. де Ескорція, зміст спеціальних дисциплін слугує засобом залучення учня до активної участі у вивченні іноземної мови та підвищення його мотивації: те, що студент знайомий з певною професійною темою (іноді краще, ніж викладач-лінгвіст), допомагає йому відчувати свою впевненість перед вчителем, який традиційно давав відповіді на всі запитання [2, с. 138], а значить, легше повірити у свій особистий успіх і не втратити мотивацію.

Для того, щоб мотивувати студентів, сприяти їхній самостійності і розвивати їх різні здібності і стилі навчання, сучасні викладачі ІМПВ повинні бути лінгвістично та культурно компетентними, щоб рівною мірою компетентно поводитися на рівні професійно орієнтованого дискурсу. Без знання базової спеціальності студентів викладач може виявитися не спроможним ефективно взаємодіяти з учнями через незнання дискурсу, який розгортається в аудиторії. Так чи інакше викладачі ІМПВ, як правило, звертаються до змісту спеціальності з метою забезпечити учням можливість розвивати навички вільного володіння мовою, продукувати розширений мовний дискурс і ефективно ділитися своїми знаннями в цій галузі, навіть якщо ці знання виходять за межі компетенції викладача іноземної мови з цього питання.

Таке інтегроване викладання іноземної мови і змісту фаху не є новою тенденцією в методиці викладання ІМПВ. Проблемне та проектне викладання / навчання ІМПВ стали найбільш популярними методичними розробками для студентів ВНЗ. У цьому контексті особливої уваги заслуговує викладання командою (team-teaching) як найбільш високий рівень співпраці між викладачами фахових дисциплін та викладачами ІМПВ при створенні інтегрованих авторських курсів, що найефективніше враховують реальні потреби студентів та майбутніх працедавців і синергетично об'єднують творчий педагогічний і науковий потенціал викладацького складу ВНЗ. Такі комплексні міждисциплінарні курси, які викладає команда педагогів, вважаються «ідеальними» для професійного та особистого розвитку студентів [1].

Починаючи з середини ХХ сторіччя, поняття «викладання командою» викликає певну зацікавленість педагогічної спільноти. Ці періоди зацікавленості зафіксували використання підходу в різних ситуаціях та в різному педагогічному контексті, і, як вважає Р. Джордан [7], додали нових можливостей та викликів викладанню ІМПВ ще в кінці 1970-х років. Проте, як зазначають дослідники [6, с. 13], у практиці викладання іноземних мов можливості цієї моделі залишаються недостатньо вивченими та розробленими: багато публікацій містять згадку про такий засіб організації курсу, але практично немає глибокого дослідження та всебічних рекомендацій щодо ефективного використання на практиці його навчального, виховного та розвиваючого потенціалу.

Для вищої немовної освіти важливим є факт, на який звернув увагу Т. Дадлі-Еванс [4, с. 132]: потреба у викладанні командою сильніша у студентів, які не мають попереднього професійного досвіду, тому що вони навряд чи мали досвід фахових комунікацій і не в змозі будувати своє професійно орієнтоване спілкування та когнітивні процеси, спираючись на реальні потреби майбутнього професійного середовища.

Ще одна проблема полягає в тому, щоб імітувати автентичне середовище для професійно орієнтованого спілкування в країні, де немає англомовного середовища. Важливість створення такого середовища та його потенціал для опанування змістом майбутньої професії важко переоцінити. Сьогодні Інтернет виявляється єдиною доступною платформою для створення та дослідження справжнього мовного і крос-культурного контексту для спілкування іноземною мовою у професійних цілях.

Таким чином, у сучасній українській вищій школі зріє об'єктивна потреба в курсах, які викладаються командою, а сучасні технології зробили широко доступними можливості організації такого викладання, в тому числі і з використанням іноземної мови. Проте

теоретична база такого викладання в контексті ІМПВ ще недостатньо розроблена. Бракує досвіду, що був би накопичений в українському освітньому просторі та системно описаний. Поки що ініціювання змін у підходах до викладання ІМПВ у напрямі створення курсів, що викладаються командою, базується на досвіді окремих успішних проєктів, які ще не мають впливу, що може трансформувати систему, але від того не є менш цікавими, бо є спробами адаптувати закордонні напрацювання до українського навчального середовища.

Список використаних джерел

1. Davis J.R. Interdisciplinary Courses and Team Teaching: New Arrangements for Learning [Electronic resource] / J.R. Davis – Arisona: Oryx Press, 1997. – 288 p. – Mode of access: http://www.ntlf.com/html/lib/ictt_xrpt.htm. – Last access: 11.01.2004. – Title from the screen.
2. De Escorcía B.A. Team Teaching for Students of Economics; a Columbian Experience [Text] / B.A. De Escorcía // *Common Ground: Shared Interests in ESP and Communication Studies*. ELT documents. – Pergamon Press & The Brit Council, 1984. – No 117. – P. 135–143.
3. Dudley-Evans T. Developments in English for Specific Purposes: A Multi-disciplinary Approach [Text] / T. Dudley-Evans, M.J.St John. – Cambridge: Cambridge University Press, 1998. – 301 pp. – ISBN 0 521 59675-0.
4. Dudley-Evans T. The Team Teaching of Writing Skills [Text] / T. Dudley-Evans // *Common Ground, Shared Interests in ESP and Communications Studies* / R. Williams, J. Swales, and J. Kirkman eds. – ELT Documents 117. – Oxford: Pergamon Press and The British Council, 1984. – P. 127–134.
5. Hutchinson T., A. Waters. English for Specific Purposes: A Learner-centered Approach [Text] / T. Hutchinson, A. Waters. – Cambridge: Cambridge University Press, 1987. – 315 p. – ISBN: 0 521 318378.
6. Johnston B.A Fresh Look at Team Teaching [Electronic resource] / B. Johnston, B. Madejski // *The Teacher Trainer*.– 1990. – vol.4. – No 1. – Mode of access: – Last access: 10.08.2009. – Title from the screen. Jordan R.R. English for Academic Purposes. A Guide and Resource Book for Teachers [Text] / R.R. Jordan.– Cambridge: Cambridge University Press, 1997. – 370 p. – ISBN: 0-521-55618-X

Секція 4: Мовні аспекти реалізації євроінтеграційних та євроатлантичних прагнень України

ФОРМУВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ У МАЙБУТНІХ МІЖНАРОДНИКІВ-ПЕРЕКЛАДАЧІВ

Худзей Олеся Омелянівна,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри полікультурної освіти та перекладу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Сучасна освітня ситуація України вимагає не лише принципово нових моделей опису культури, але і впровадження в практику утворення інноваційних парадигм. У кінці ХХ століття міжнародна організація ЮНЕСКО визначила глобальну концепцію освіти, призначення якої забезпечити в майбутньому суспільстві переважання цінностей й ідеалів культури світу, толерантності, активної міжкультурної комунікації. В зв'язку з цим у рамках модернізації української освіти проблема полікультурного утворення сьогодні стає більш ніж актуальною. Глобальна інтегрована інформаційна цивілізація стрімко просуває людське суспільство в нові якісний і кількісний виміри, що вимагає «цілісної» людини, яка володіє вселенською ціннісною зорієнтованістю та полікультурним світоглядом.

Серед найважливіших передумов, що обумовили наукові пошуки у сфері формування полікультурної особистості, під якою розуміється «особистість, яка сприймає себе як суб'єкта полілогу культур, що має активну життєву позицію, що володіє розвиненим почуттям емпатії та толерантності, емоційною стійкістю, здатна до продуктивної професійної діяльності в умовах культурного різноманіття суспільства»[1, с. 6], як правило, виділяються такі, як необхідність толерантного співіснування різних етнічних і соціальних спільнот, оскільки в світі практично немає моноетнічних держав, глибоке осмислення феномена культури як явища пронизує всі сфери соціального буття.

У зв'язку з цим перед українською системою професійної освіти постає нова мета – виховання особистості студента, що володіє мисленням і сприймає себе не тільки представником національної культури, що проживають у конкретній країні, а й громадянином світу, є суб'єктом діалогу культур і усвідомлює свою роль, значущість і відповідальність у глобальних загальнолюдських масштабах.

У ціннісному розумінні культури затверджується дуже важливий аспект. Цінності не дані людині спочатку, вони виникають як результат культурної діяльності і самі стають її регулятором. Мова, будучи універсальною ціннісною знаковою системою, дозволяє долучитися до фундаментальних основ культури і життя етносу, до якого вона належить. Як відомо, мова – головний, соціально визнаний з усіх видів комунікативної поведінки, її знання є ключем до культури іншого народу. У силу цих особливостей мова є, з одного боку, інтегруючим чинником, що об'єднує народ, з іншого, диференціює етноси. У процесі міжкультурного спілкування різноманітні комунікативні мережі («свій» і «чужий») накладаються один на одного, утворюючи суміжні зони, складні збіги. Це призводить до неповного взаєморозуміння, порушення комунікації і навіть конфлікту культур, попередити які може полікультурна взаємодія.

Знання культури країни, ментальності народу відіграють важливу роль у професійній діяльності майбутніх перекладачів і, тим самим, роблять серйозний вплив на іншомовну комунікативну компетенцію. Головним мотивом у мовній освіті має стати розвиток мотивації студентів до участі в полікультурній комунікації. Отже, в цей час актуалізується необхідність ціннісного орієнтування особистості, що дозволяє людині зрозуміти сутність іншої культури, побачити її втілену екзистенціальну унікальність і красу.

З аксіологічних позицій полікультурне навчання забезпечує глибоке оволодіння іноземною мовою як соціальним кодом, допомагає студентам зрозуміти визначальні характеристики різних культур світу, проникнути в сутність їх подібностей і відмінностей, усвідомити цінність і неповторність кожної лінгвокультурної спільності. Через систему знаків культурний зміст передається до учасників діалогу, в ході якого відбуваються інтерпретація і засвоєння складних знакових структур і значень.

Майбутній перекладач повинен оволодіти технікою передачі глибинного сенсу через поверхневі структури вихідного тексту, відточуючи перекладацьку герменевтику синонімів, фразеологізмів, експромтів, кальок і простонародних виразів. Майбутньому лінгвістові необхідно толерантно сприймати і тлумачити відмінні від власних правил моделі поведінки з метою встановлення комунікації, адекватної досліджуваній культурі, і ефективній участі в ній, самонавчатися і функціонувати самостійно в полікультурному світі.

Очевидно, що ефективно полікультурне спілкування малоімовірно при відсутності у його учасників відповідної соціокультурної компетенції. Носій мови справді володіє такою компетенцією, зобов'язаний демонструвати високий рівень сформованості полікультурних ціннісних орієнтацій, що відображають знання про різноманітність ідей і видів діяльності, характерних для різних людських спільнот в усьому світі. Він повинен усвідомлено уявляти собі, як ці ідеї і види стосуються його власної культури, можуть бути сприйняті з іншої, більш об'єктивної точки зору.

На підставі проведеного аналізу феномена «ціннісна орієнтація» [3, с. 6–27] було сформульовано визначення полікультурних ціннісних орієнтацій, що являють собою елементи внутрішньої структури особистості, що реалізують позитивні відносини до зразків культури, які дозволяють їй встановлювати толерантні взаємини з представниками інших культурних груп. Зафіксовано, що вони виявляються в характері когнітивних, афективних, поведінкових реакцій особистості на навколишню дійсність, проявляються в міжособистісних відносинах. Полікультурні ціннісні орієнтації мають соціокультурну природу, їх активізація стимулюється як змістом професійної освіти, акцент в якому зроблений на цінності культури країн досліджуваної мови, так і мотивацією до участі в міжкультурній комунікації. Полікультурне ціннісне орієнтування в процесі мовної освіти спонукає ініціювати і брати активну участь у діях проти культурної агресії, дискримінації та вандалізму.

Ефективним засобом формування полікультурних ціннісних орієнтацій є використання автентичних матеріалів, елементів національної культури та особистого комунікативного досвіду в процесі навчання професійному міжкультурному спілкуванню. Важливе значення має акцентування уваги майбутніх перекладачів на використанні мови в певних соціальних і культурних ситуаціях. Так, знання норм поведінки, цінностей, правил спілкування необхідне не тільки для вибору правильного мовного реєстру, але й розуміння контексту мовної культури. Для оптимізації цього процесу необхідно, щоб мовна підготовка включала в себе ціннісно-культурне розмаїття тематичного наповнення навчально-методичних матеріалів у рамках професійної підготовки, тим самим створюючи сприятливі умови для ціннісно-культурного орієнтування студентів. Однак аналіз навчальних програм і навчально-методичних посібників для мовних вузів свідчить про те, що в практичному плані переважна більшість з них монокультурні й звернені виключно до стандартів вивчення профільних дисциплін у частині засвоєння лінгводидактичних норм і правил. Культурна варіативність тематичного наповнення, його ціннісний зміст не знайшли системного втілення у змісті іншомовної освіти в багатьох мовних навчальних закладах, хоча останнім часом переглядається традиційний підхід до вивчення культури країн досліджуваної мови. Це значно звужує реалізацію принципу діалогу культур при навчанні іноземним мовам. Зміст і організація основ мовної полікультурної освіти, що впливає на розвиток ціннісного полікультурного мислення, перебувають у стадії обговорення і експериментального апробування, але при розробці методик навчання

іноземної мови та культури країни на різних його рівнях не враховуються особливості формування у майбутніх перекладачів полікультурних ціннісних орієнтацій.

У рамках іншомовної комунікативної компетенції студентів до кінця не визначені аксіологічні засади мовної освіти, які сприяють успішному професійному становленню майбутніх фахівців. На думку В.С. Біблера, «Виходячи з особливостей сучасних форм мислення і діяльності, повинен бути по-новому зрозумілий сам сенс освіти. У центрі його має бути утворення «людини культури», людини, здатної не тільки включитися в існуючі форми діяльності та мислення, але переформулювати самі їх основи, сполучати різні культурні змісти. Такий підхід вимагає зміни як форм організації навчального процесу і методів викладання, так і самого змісту освіти» [2, с. 15].

Згідно з концептуальними положеннями «школи діалогу культур», процес формування полікультурних ціннісних орієнтацій при вивченні мови повинен бути організований таким чином, щоб відбувався ефективний розвиток когнітивного та афективного компонентів полікультурної особистості і забезпечувалося розуміння її сутності. В умовах професійної мовної підготовки для вирішення подібних завдань студентам-мовникам пропонувалися проблемні ситуації, спрямовані на усвідомлення себе як полікультурними суб'єктами у рідному середовищі, розуміння того, що групова належність змінюється залежно від контексту комунікації. Не менш важливим аспектом діяльності щодо формування полікультурних ціннісних орієнтацій майбутніх перекладачів є ознайомлення з національно маркованими мовними одиницями, засвоєння ними на конкретних прикладах співвідношення мови і суспільства, мови і культури, мови та історії, розуміння контексту перекладацьких лексичних одиниць, вміння дати до них лінгвокраїнознавчий коментар. Знання культурної специфіки вживання іноземної мови, інтерпретація культурознавчих фактів, виділення необхідної інформації, зокрема національної лексики, сприяють успішному розвитку професійно значущих якостей і формуванню соціокультурного рівня в цілому.

У прикладному аспекті вирішення проблеми формування особистості майбутнього перекладача з розвиненими полікультурними ціннісними орієнтаціями бачиться в досліді соціокультурного компонента змісту іншомовного навчання. Зокрема, пильна увага приділяється вивченню специфічних відмінностей у рамках існуючих мовних варіантів (лексики, граматики, фонетики), а також етикету, жестів, етнічного менталітету, визначального знання, поведінки і відносин між носіями мови (свята, традиції, обряди нації), тобто всього того, чим пишається кожен носій мови. Наприклад, навчання англійській мові в умовах професійної мовної освіти повинно бути ціннісно зорієнтовано на глобалізацію цілей його вивчення. Виступаючи в якості основного засобу спілкування між представниками різних країн і культур, він не повинен бути носієм виключно англосаксонської культури. Навпаки, відмінною рисою мови міжнародного спілкування є здатність відображення в ньому культур учасників комунікації. Саме в цьому випадку англійська мова відображає поліфонію міжнародного спілкування.

Ціннісне ставлення майбутніх перекладачів до іншомовної культури встановлюється за допомоги ідентифікації та персоніфікації в міру ознайомлення з видами культур на заняттях з іноземної мови, що забезпечує у майбутніх перекладачів обізнаність і професійну готовність до зустрічі з культурологічною варіативністю. Методи формування полікультурних ціннісних орієнтацій опираються на притаманні гуманістичній парадигмі освіти два способи виховання як цілеспрямованого процесу інтерпретації цінностей [3, с. 48]. В узагальненому вигляді такий процес включає в себе такі механізми. Перший з них полягає в тому, що стихійно сформовані або спеціально організовані умови взаємовідносин вибірково актуалізують окремі ситуативні спонукання, які при систематичній активізації поступово стверджуються і переходять у більш стійкі мотиваційні утворення. Образно кажучи, цей «механізм знизу вгору» ґрунтується на природньому посиленні тих спонукань, які за своїм змістом виступають в якості вихідного моменту.

Другий механізм організації гуманістичної взаємодії полягає в засвоєнні учнем пропонуваного йому в «готовому вигляді» спонукань, цілей, ідеалів, змісту спрямованості особистості, які за задумом педагога повинні у нього сформуватися і які сам індивід повинен поступово перетворити з тих, що сприймаються ззовні у внутрішньо прийняті і реально діючі. Пояснення сенсу сформованих спонукань, їх співвідношення з іншими полегшують учню змістовну роботу і позбавляють від стихійного пошуку, нерідко пов'язаного з безліччю помилок. Такий механізм отримав назву «зверху вниз». Повноцінне формування ціннісних орієнтацій у системі гуманістичних відносин має включати в себе обидва механізми, і в більшості випадків навіть при стихійному збігу обставин вони діють. У той же час один з них може переважати, що показує не тільки їх єдність, але і відносну самостійність. Недостатність першого механізму бачиться в тому, що, навіть спеціально організовуючи взаємодію на принципах гуманізму, ми не можемо бути впевнені у формуванні необхідних, прогнозованих орієнтацій. Тому бажано доповнити цей механізм другим, переконуючи студентів у виконанні норм, що мають соціальну цінність, пояснюючи їх зміст і необхідність. Недостатня ефективність другого механізму обумовлена можливістю чисто формального засвоєння пропонуваного вимог. Метою ж повинно бути не зовнішнє пристосування до них, а формування внутрішніх орієнтацій, що відповідають моральним вимогам.

У загальнометодичних рамках реалізації методик і технологій професійного виховання майбутніх перекладачів відзначається певна домінанта, звернена до когнітивних та афективних характеристик свідомості студента. Когнітивний компонент формується за допомоги такого засобу впливу, як слово. Саме воно сприяє залученню студентів до знань через вмиле володіння ним, є засобом вираження сили інтелекту. Розвиток афективного компонента відбувається в результаті збагачення емоційно-чуттєвої сфери особистості в силу проникнення в культуру мови, яку вивчають.

Важливо, щоб процес формування полікультурних ціннісних орієнтацій у майбутніх перекладачів відповідав внутрішнім потребам молодих людей та не викликав у них відторгнення, бажання відходу від організованих впливів і спонукав прагнути до професійно-особистісного самовдосконалення.

Список використаних джерел

1. Верещагин Е.М. Язык и культура / Е.М. Верещагин, В.Г. Костомаров. – М.: Русский язык, 1976. – С. 63.
2. Гальскова Н.Д. Современная методика обучения иностранным языкам: пособие для учителя. – М.: АРКТИ. – 2004. – 192 с.
3. Гвоздева Е.Н. Поликультурное образование будущих учителей в процессе обучения иностранным языкам: моногр / Е.Н. Гвоздева, Н.Ю. Гусевская, В.М. Еремина. – Чита: Изд-во ЗабГГПУ. – 2008. – 138 с.
4. Longman Dictionary of English Language and Culture. – Harlow, 1992. – P. 7.
5. Ощепкова В.В. Культурологические, этнографические и типологические аспекты лингвострановедения. – М., 1995. – С. 54-55.

Секція 4: Мовні аспекти реалізації євроінтеграційних та євроатлантичних прагнень України

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗМІВ ТА ПСЕВДОІНТЕРНАЦІОНАЛІЗМІВ В ЕКОНОМІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Шомко Юлія Анатоліївна,
студентка 4 курсу напряму підготовки «Прикладна лінгвістика»,
факультет міжнародної політики, менеджменту та бізнесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Науковий керівник: Андрусь Андріана Федорівна,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри прикладної лінгвістики
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Інтернаціоналізація лексики пов'язана з інтернаціоналізацією та глобалізацією суспільного життя. Інтернаціональні та псевдоінтернаціональні слова з'явилися в сучасній англійській і українській мовах у зв'язку зі збільшенням міжнародних контактів і все більш зростаючою інтеграцією світового співтовариства. Саме інтернаціоналізація суспільного життя, що отримала прискорений розвиток під впливом науково-технічної революції, збільшує суспільні потреби у вивченні іноземних мов, у перекладі наукової та художньої літератури. Неухильно прискорюється потік інформації, у кожній галузі науки з'являються нові поняття, що потребують номінації.

Метою цього дослідження є аналіз та переклад інтернаціональних та псевдоінтернаціональних слів в економічному дискурсі.

Інтернаціоналізми – це такі мовні одиниці, які запозичені з одного і того самого джерела не менш, ніж трьома генеалогічно різними мовами в такій самій або подібній формі і мають ідентичне значення. Такі слова подібні за звучанням, написанням та значенням. Наприклад: *економіка* – *economy*, *інфляція* – *inflation*, *менеджер* – *manager* [2, с.15].

Псевдоінтернаціоналізми – це слова вихідної та цільової мов, які значною мірою збігаються за графічною або фонетичною формою, але мають різні значення. Наприклад: *accurate* – *точний*, а не *акуратний*; *replica* – *точна копія*, а не *репліка*; *conference* – *зустріч*, а не тільки *конференція* [1, с.155].

Лексика економічної тематики наразі наповнена інтернаціоналізмами. Для того, щоб визначити, чи це справді так, і щоб навчитися вирізняти з-поміж них псевдоінтернаціоналізми, ми проаналізували кілька статей на економічну тему з англійських електронних видань «Телеграф» (The Telegraph), «Гуардіан» (The Guardian) та «Економіст» (The Economist) і здійснили їх переклад.

У всіх реченнях, що ми опрацювали є слова, які можуть бути інтернаціоналізмами. Але, перш ніж зробити певні висновки, потрібно перевірити їх у словнику.

But facing a cash *crisis* that will force them to choose between paying public sector workers, rather than the Troika, the *prospect* of an intra-euro *default* is now very real [6].

Результати роботи зі словником є такими: слово «*crisis*» перекладається українською мовою як «криза»; слово «*prospect*» – як «перспектива»; слово «*default*» – як «дефолт». Іменники «*crisis*» та «*default*» подібні за звучанням, написанням та значенням в англійській та українській мовах. Це говорить про те, що вони є інтернаціоналізмами. Оскільки англійське слово «*prospect*» перекладається українською мовою саме як «перспектива», а не «проспект» («проспект» – англійською «*prospectus*» в значенні каталогу або рекламного проспекту та «*avenue*» в значення виду вулиці), то його можна назвати «хибним другом

перекладача», тобто воно є псевдоінтернаціоналізмом. Для того щоб остаточно довести сказане вище, ми перевірили ці слова з допомогою лексикографічного джерела (Oxford Wordpower Dictionary):

- **a crisis** – a time of great danger or difficulty; the moment when things change and either improve or get worse [3, с.176];
- **a prospect** – the possibility that sth will happen [3, с.570];
- **a default** – a failure to perform a task or fulfill an obligation, especially failure to meet a financial obligation [3, с. 192].

Отже, з допомогою словників нам вдалося з'ясувати значення цих слів та правильно їх перекласти. Тому це речення потрібно перекладати таким чином: Але перед фінансовою кризою, яка змусить їх обирати між оплатою праці бюджетників, швидше, ніж Трійки, перспектива дефолту євро зараз дуже реальна.

American military spending no longer facilitated the *expansion* of the world *economy*; instead, it became an obstacle to *financial regulation* [5].

Користуючись словником, ми з'ясували, що слово «expansion» перекладається українською мовою як «експансія»; слово «economy» – як «економіка»; слово «financial» – як «фінансовий»; слово «regulation» – як «регулювання». Можна зробити висновок, що всі ці слова є інтернаціоналізмами, оскільки вони мають одне і те саме звучання, написання та значення в українській та англійській мовах. Для того щоб остаточно переконатися в цьому, ми перевірили значення цих слів з допомогою англійського тлумачного словника:

- **expansion** – the act of becoming bigger or the state of being bigger than before [3, с.255];
- **the economy** – the operation of a country's money supply, commercial activities and industry [3, с.234];
- **financial** – connected with money [3, с.274];
- **regulation** – the control of sth by using rules [3, с.598].

Отже, ми з'ясували, що всі розглянуті нами слова є інтернаціоналізмами. Тому переклад цього речення повинен бути таким:

Витрати американського війська більше не сприяли експансії світової економіки; замість цього вони стали перешкодою для фінансового регулювання.

In March it was revealed that a *petition* had been filed at County Court by a *creditor* and he was announced *bankrupt* [4].

З допомогою словника ми визначили, що слово «petition» перекладається українською мовою як «петиція»; слово «creditor» – як «кредитор»; слово «bankrupt» – як «банкрут». Звучання, написання та значення цих слів збігається в українській і англійській мовах. Для більш детального аналізу цих слів ми перевірили їх з допомогою лексикографічного джерела (Oxford Wordpower Dictionary):

- **a petition** – a written document, signed by many people, that asks a government, etc. to do or change sth [3, с.533];
- **a creditor** – a person or company from whom you have borrowed money [3, с.174];
- **a bankrupt** – a person which does not have enough money to pay what he/she owes [3, с.51].

Отже, всі проаналізовані нами слова є інтернаціоналізмами. Тому переклад цього речення має здійснюватися таким чином: У березні стало відомо, що петиція була подана до Окружного Суду кредитором і він був оголошений банкрутом.

Таким чином, ми продемонстрували, що в текстах економічної тематики існує багато інтернаціональної та псевдоінтернаціональної лексики. Ми знайшли такі інтернаціоналізми як *a crisis* (криза), *a default* (дефолт), *expansion* (експансія), *the economy* (економіка), *financial* (фінансовий), *regulation* (регулювання), *a petition* (петиція), *a creditor* (кредитор), *a bankrupt* (банкрут) та псевдоінтернаціоналізм *a prospect* (перспектива).

Наразі інтернаціональна лексика дуже поширена в різних галузях науки, техніки, політики, публіцистики, економіки та навіть у побутовому спілкуванні в англійській та

українській мовах. Її переклад має свої особливості і викликає певні труднощі. Перекладачу слід уважно розглянути цю проблему, тому що незнання цієї термінології може призвести до серйозних непорозумінь, адже аналогії з рідною мовою часто є помилковими.

Список використаних джерел

1. Гуськова Т.И. Трудности перевода общественно-политического текста с английского языка на русский: учебное пособие для ин-тов и фак. иностр. яз. /Т.И. Гуськова, Г.М. Зиброва – М.: «Российская политическая энциклопедия», 2000. – 228 с.
2. Слепович В.С. Курс перевода (английский-русский язык). Translation Course(English-Russian) – 3-е изд., доп./ В.С. Слепович. – Мн.: «Тетра-Системс», 2003. – 320 с.
3. Oxford Wordpower Dictionary / Third edition. - Oxford : Oxford UP, 2006. - 823 p.
4. The Economist. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economist.com>
5. The Guardian. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.theguardian.com/uk>
6. The Telegraph. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.telegraph.co.uk>

Секція 4: Мовні аспекти реалізації євроінтеграційних та євроатлантичних прагнень України

ФАХОВА КОМУНІКАЦІЯ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ

Янкович Рената Яношівна,
викладач кафедри прикладної лінгвістики
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Науковий керівник: Полюжин Михайло Михайлович,
доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри прикладної лінгвістики
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Стрімкі інтеграційні процеси та міжкультурна комунікація у сучасному світі потребує мовних навичок та розуміння особливостей культури різних націй. Саме це є предметом науки, що сформувалась на стику лінгвістики та культурології на базі антропоцентричного підходу – лінгвокультурології. Людина як носій інтелекту є ключовою персоною у розвитку усіх суспільних процесів як на державному, так і міждержавному рівнях.

Сьогодні в українських вузах формується професійна еліта, яка своєю працею розвиватиме економіку нашої країни та на яку покладають великі сподівання. Неодмінно набуває великої значимості рівень викладання іноземних мов в університетах. Свідомий підхід молоді до вивчення іноземних мов часом вражає: вони не зупиняються на опануванні розмовного рівня, але прагнуть отримати фахові мовні знання зі спеціальності. Досконале володіння іноземною мовою молодими представниками української еліти – це «місток» до ефективного діалогу з країнами ЄС на тему економіки й політики, невід'ємна складова євроінтеграційного процесу. Саме тому аналіз рівня готовності фахівця-економіста до ефективного діалогу з іноземними партнерами є актуальним і, безперечно, дуже цікавим. Об'єктом нашого дослідження є фахова мова економіки як засіб та результат комунікації у цій сфері.

Лінгвісти нараховують сьогодні близько 300 фахових мов, серед найпопулярніших є мова економіки та юриспруденції, а також мова комп'ютерних технологій.

Поняття «економічної мови» або «фахової мови економіки» є гетерогенним визначенням. Фахова мова певного рівня використовується групами людей з різним рівнем освіченості, різними заняттями, цілями та формами комунікації у професійному чи академічному полі. Розвиток бізнес-відносин між українськими та європейськими підприємствами зумовив велику потребу у спеціалістах з високим рівнем фаховості та мовних навичок, які неодмінно йдуть в ногу з прогресом. Фахівець зі знанням мови спроможний зробити професійний переклад як усний, так і письмовий.

Серед вчених лінгвістів, що намагались надати якомога точніше визначення поняттю «економічної фахової комунікації» та описати цей феномен, чільне місце посідали М. Хундт, Л. Гоффманн, Г. Бусманн, Т. Іклер, Р. Гайнц, Г. Флук, В. Ган та інші.

З розвитком торгівлі та підприємництва значних прогресуючих змін зазнала й економічна мова, яка стосується сфер маркетингу, консалтингу, податкових консультацій, публічного менеджменту. Економічна мова використовується у сфері підприємництва, у фаховій комунікації та економічній науці. До економічних текстів фахового спрямування, що є інструментом щоденної комунікації з іноземним, у нашому випадку – німецькомовним партнером, варто віднести: циркулярний лист (Rundschreiben), газету (Zeitung), повідомлення та розпорядок дня (Mitteilung und Tagesordnung), діловий звіт (Geschäftsbericht), опис

продукту (Produktbeschreibung), доповідь (Bericht), замовлення (Bestellung), рахунок (Rechnung), технічний реліз (Technische Veröffentlichung) та угоду (Vertrag). Аби оволодіти усіма вищезгаданими способами комунікації, необхідно мати належну мовну підготовку. Саме тому вищі навчальні заклади, що готують спеціалістів з економічної сфери, повинні фокусувати увагу на мовній підготовці молодого фахівця, який після закінчення вузу зможе вільно висловлювати власні думки, дискутуючи з проблемних питань у своїй галузі, вести кореспонденцію іноземною мовою, читати та аналізувати фахові економічні тексти наукового й публіцистичного стилю.

Фахова комунікація на підприємстві є зазвичай предметно-технічною чи ієрархічно-економічною. Звісно, важливе значення у бізнес-комунікації відіграють сучасні технічні засоби, що економить час та зусилля, але зменшує потребу візуального контакту чи так званих зустрічей «face to face» (нім. «Auge in Auge»).

Фахові тексти – це специфічний клас текстів, при написанні та сприйнятті яких додатково необхідні фахові знання. Економічні фахові тексти є безумовно результатом та інструментом діяльності промислової, банківської, страхової, підприємницької, маркетингової сфер [6, с. 431]. Насичені термінами, вони часто є складними для розуміння навіть носіям мови. Росте й популярність фахових економічних термінів. Економічна терміносистема німецької мови пристосовується до нових вимог галузі й постійно поповнюється новими елементами або «позбувається» зайвих, що потрібно враховувати при підготовці вітчизняних спеціалістів економічної галузі, тобто йти в ногу зі змінами, які відбуваються. В економічних текстах спостерігається певне міжнародне «вирівнювання» термінології, що є насамперед результатом впливу американської економіки, однак у цій галузі має місце й амбіційний спротив окремих мов, які намагаються запроваджувати власні термінологічні одиниці [2, с. 105].

Після Другої світової війни Німеччина займає у економіці позиції «чемпіона з експорту» й вирішальним фактором для досягнення такого успіху постають міжнародні торговельні відносини. До таких факторів належали безумовно фахові знання та знання законів, особистісні критерії, серед яких здоров'я, фізичний і психологічний потенціал, досвід при веденні міжнародної кореспонденції.

Дослідженню економічної комунікації присвятили свої роботи вчені Дюссельдорфського університету. Вони провели моніторинг у 1000 діючих в Федеральній Республіці Німеччині підприємств щодо найпродуктивнішого способу комунікації з іноземними партнерами. Результати показали такі рейтингові результати:

1. Телефонна кореспонденція.
2. Усні переговори з клієнтами.
3. Письмове листування.
4. Конфіденційні переговори.
5. Інформативні обговорення (дискусії).

Економічна фахова мова як гомогенна цілісність не існує. Економіка опирається щонайменше на три різні сфери – теорію, інституції та повсякденну комунікацію, які залежать від потреб та базуються на комунікативних стратегіях [3, с. 77]. Тож основною функцією фахової мови є забезпечення взаєморозуміння, інформаційного та когнітивного обміну знаннями у визначеній професійній сфері чи певному дискурсі.

Обізнаність та мовна підготовка українських фахівців економічної галузі впливає на результативність міжнародних переговорів, формує думку про компетентність та інтелігентність українських економістів та демонструє готовність України до входження у європейську спільноту.

Список використаних джерел

1. Д'яков А.С. Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти / А.С. Д'яков, Т.Р. Кияк, З.Б. Куделько.– К.: Вид. дім «KM Academia», 2000.– 218с.

-
2. Кияк Т.Р. Функції та переклад термінів у фахових мовах / Т.Р. Кияк // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – С. 104–108. – Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/1545/1/84.pdf>
  3. Bolten J. Fremdsprache Wirtschaftsdeutsch: Bestandsaufnahme und Perspektiven. – München: Iudicium-Verlag, 1991. – S. 77.
  4. Bußmann, H. Lexikon der Sprachwissenschaft. Stuttgart: Kroner, 2002. – S. 211.
  5. Fluck H. Fachsprachen: Einführung und Bibliographie. – Tübingen, Basel: Francke, 1996. – 293 S.
  6. Hoffmann L., Kalverkämper H., Wiegand H. Fachsprachen. Ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft. – Berlin: Walter de Gruyter, 1999. – S. 428-438.

ЗМІСТ

Вступне слово	5	
Передмова	6	
ЧАСТИНА I: ПЛЕНАРНІ ДОПОВІДІ		
Szeptycki A. Postkolonialny kompleks w relacjach polsko-ukraińskich: kontekst historyczny, współczesne implikacje, możliwości przewyciężenia	9	
Пойда-Носик Н.Н. / Poida-Nosyk N. Проблеми забезпечення фінансової безпеки України в умовах реалізації стратегії європейської та євроатлантичної інтеграції	19	
Черленяк І.І. / Cherleniak I. Фундаментальні економічні зміни постіндустріального етапу та проблема європейської інтеграції України	27	
Черленяк І.І., Тодоров І.Я. / Cherleniak I., Todorov I. Український кластер глобального громадянського суспільства як чинник європейської інтеграції	39	
ЧАСТИНА II: СЕКЦІЙНІ ДОПОВІДІ		
Секція 1: Пріоритети зовнішньої та безпекової політики України у контексті російської агресії		47
Андрейко В.І. / Andreiko V. Загострення міжнародної безпекової ситуації в контексті національної безпеки України	47	
Білак П.П. / Bilak P. Російська агресія проти України як виклик європейській системі безпеки	51	
Бедзир В.С. / Bedzyr V. Концепція Східноєвропейського Союзу: геополітичні ризики та переваги	54	
Богінська І.В. / Bohinska I. Проблема «Східної Європи» у створенні нової системи європейської безпеки	57	
Зелінська М.І. / Zelinska M. «Слабкі держави» світу: чи входить Україна в цей клуб аутсайдерів ?	59	
Кривенкова Р.Ю. / Kryvenkova R. Державне управління стратегією національної консолідації України на сучасному етапі	62	
Лихоман Н.О. / Lykhoman N. Історія створення організації з безпеки та співробітництва в Європі	65	
Мельник Ю.В. / Melnyk Yu. Право законодавчої ініціативи громадян Європейського Союзу: досвід для України	68	
Микитчук Н.М. / Mykytchuk N. Розвиток українсько-казахстанських відносин в умовах трансформації зовнішньої політики України	71	
Осельська О.С. / Oselska O. Дифузні війни як новий клас геополітичних загроз	74	
Потехін О.В. / Potiekhin O. НАТО як фактор стабілізації Європи під час агресії Росії проти України	77	
Соколан О.І. / Sokolan O. Особливості роботи медіа в окупованому Криму	80	
Тодоров І.Я. / Todorov I. Сучасні виклики безпеці України в контексті ціннісних розбіжностей	83	
Толстов С.В. / Tolstov S. Корекція пріоритетів європейської політики сусідства	86	
Секція 2: Економічний та бізнесовий виміри європейської та євроатлантичної інтеграції України		89
Martinaityte E. Key factors influencing financial stability in Baltics nowadays	89	
Агій А.В., Курей О.А. / Ahii A., Kurei O. Конкурентоспроможність національних підприємств на міжнародних ринках	94	
Блінда А.І. / Blinda A. Економічні аспекти євроінтеграції України	97	
Бондаренко В.М., Демян М.М. / Bondarenko V., Demian M. Сучасні ризики розвитку міжнародного бізнесу в Україні	99	

Бондаренко В.М., Клев`яник В.Ю. / Bondarenko V., Klevianyk V. Критичний аналіз ефективності теорій мотивації праці в сучасних умовах	102
Бондаренко В.М., Майор М.М. / Bondarenko V., Maior M. Логістика як інструмент підвищення ефективності діяльності міжнародного бізнесу	105
Бондаренко В.М., Таранчук В.А. / Bondarenko V., Taranchuk V. Особливості функціонування фондових бірж в Україні в умовах європейської інтеграції	107
Бондаренко В.М., Тарасюк К.А. / Bondarenko V., Tarasiuk K. Національне та наднаціональне регулювання міжнародних автомобільних перевезень	119
Булеца Н.В. / Buletsa N. Наукові підходи щодо розвитку міжбюджетних відносин в умовах інтеграції України з ЄС	112
Голубь В.В. / Holub V. Модернізаційна парадигма сучасних управлінських трансформацій	115
Делія О.В. / Delia O. Форсайт як інструмент формування середовища державної політики	118
Довба І.В. / Dovba I. Ефективна взаємодія підприємств Закарпаття та суб'єктів господарювання прикордонних регіонів сусідніх держав	120
Дюгованець О.М., Костюченко В.В. / Diuhovanets O., Kostiuchenko V. Механізм зовнішнього хеджування валютних ризиків за допомогою опціонів: теорія та практика	123
Дюгованець О.М., Матвійчук А.В. / Diuhovanets O., Matviichuk A. Інтернет-інтеграція бізнесу в сучасному світі	126
Дюгованець О.М., Моргентал В.В., Шендригоренко І.І. / Diuhovanets O., Morhental V., Shendryhorenko I. Аналіз ризиків бізнес-середовища	129
Дюгованець О.М. / Diuhovanets O. Вплив економічної інтеграції на підприємницьку діяльність	132
Жуков С.А., Біжко В.В. / Zhukov S., Bizhko V. Глокальний маркетинг як симбіоз глобального та регіонального бізнесу	135
Зеліч В.В., Мицик Д.П. / Zelich V., Mytsyk D. Проблема розвитку інноваційного виробництва в Україні	138
Зеліч В.В., Піскор Н.М. / Zelich V., Piskor N. Основи формування цінової політики компанії на міжнародному ринку	140
Керечанин В.Ф., Табанюхова О.Ф., Табанюхова О.М. / Kerechanyn V., Tabaniukhova O., Tabaniukhova O. Північноамериканська економічна інтеграція: характерні риси, проблеми та перспективи розвитку	143
Корж М.В., Жуков С.А. / Korzh M., Zhukov S. Системно-ситуативний підхід до розробки стратегій міжнародного маркетингу в умовах розвитку сучасної світогосподарської системи	147
Кужелєв М.О., Брітченко І.Г., Житар М.О. / Kuzheliev M., Britchenko I., Zhytar M. Фінансування наукової діяльності в контексті європейської інтеграції України	150
Курей О.А. / Kurei O. Податкова відповідальність підприємця у контексті економічної безпеки держави	152
Марина О.-М.В. / Maryna O.-M. Стратегічне управління розвитком сільського туризму з урахуванням європейського досвіду	155
Мойсеєнко І.В. / Moiseienko I. Модернізація управління в умовах економічних трансформацій	158
Мошак О.В. / Moshak O. Логістичні стратегії у системі управління підприємством	161
Симочко М.І. / Symochko M. Організація ефективного управлінського обліку на підприємствах ресторанного бізнесу Закарпатської області	163
Сінкевич Є.Г. / Sinkevich Ye. Проблеми в просуванні української економіки до цивілізованих ринкових відносин	166

Сойма С.Ю. / Soima S. Маркетингові методи підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств	169
Тимчик О.Ю. / Tymchuk O. Управління логістичною системою багатомовного супермаркету (на прикладі ТОВ Епіцентр К)	172
Щодей Р.Б. / Shchodei R. Венчурне фінансування	175
Секція 3: Цивілізаційний та гуманітарно-культурний виміри європейської та євроатлантичної інтеграції	178
Анікеєв Д.І. / Anikeiev D. Сутність та причини конфлікту між Ізраїлем і Палестиною	178
Жванко Л.М. / Zhvanko L. Біженство на європейському континенті: соціогуманітарні виклики	181
Комар В.Ю. / Komar V. Сучасні наукові погляди на сутність і особливості самоуправління в системі професійної підготовки студентів ВНЗ управлінського профілю	184
Комар Ю.М. / Komar Yu. Використання управлінської категорії «повноцінність» в сучасних системах і моделях управління державотворенням	187
Кюрджиева Д.Г. / Kiurdzhyeva D. Миграционный кризис – как угроза членству Украины в Европейском Союзе	191
Новицький В.В. / Novytskyi V. Законодавче забезпечення протидії загрозам сталого розвитку у контексті міжнародної інтеграції України	193
Пиляев И.С. / Piliaev I. Постигание «другого»: механизмы воспроизводства антимодерна в современной России	196
Поп Л.д.В. / Pop Ld. Выборчий процес як невід’ємна частина демократичних процесів у суспільстві	199
Росул К.І. / Rosul K. Вплив ЗМІ на громадсько-політичну позицію українців щодо євроінтеграції	203
Савчук Т.О. / Savchuk T. Основні інструменти досягнення гендерної рівності в політиці Європейського Союзу: досвід для України	206
Сімйон К.К. / Simion K. Основи міждержавних відносин між Україною і Угорщиною	209
Тертишник В.М. / Tertyshnyk V. Цивілізаційний вибір правової парадигми в контексті політичного та гуманітарного виміру євроінтеграції України	212
Фолучко М.В. / Foluchko M. Незалежність Косово та наслідки для світових глобалізаційних процесів	215
Фролова Р.Е. / Frolova R. Характеристика передумов виникнення «холодної війни»	218
Шафар К.В. / Shafar K. Вплив тероризму та військових дій на розвиток туризму	220
Секція 4: Мовні аспекти реалізації євроінтеграційних та євроатлантичних прагнень України	222
Mytskyak N., Andrus A. Linguistic aspects of phraseological units translation in business English	222
Агій А.В., Томенчук М.В. / Ahii A., Tomenchuk M. Особливості вживання форм числа іменників при перекладі	224
Качмар О.Ю. / Kachmar O. Соціокультурні особливості мовної особистості	226
Костельна С.Р., Качмар О.Ю. / Kostelna S., Kachmar O. Віддзеркалення кореляції соціокультурних та мовних структур (на основі творчості Пауло Коельо)	228
Ляшина А.Г. / Liashyna A. Особливості професійної діяльності перекладача в полікультурному середовищі	230
Мишко С.А. / Myshko S. Культурна компетентність та її значення	232
Мотрук В.П. / Motruk V. Англійсько-французьке мовне контактування як фактор розвитку мов	235

Нілабович Я.В. / Nilabovych Ya. Полікультурні та мовні аспекти навчання словацької (спорідненої) мови українців	238
Піскор Н.М., Томенчук М.В. / Piskor N., Tomenchuk M. Економічні терміни та їх переклад	241
Попович Н.М. / Popovych N. Концептуальна еквівалентність у перекладах текстів євролекту	244
Тодорова Н.Ю. / Todorova N. Викладання іноземної мови професійного вжитку як чинник полікультурної освіти та академічної мобільності	247
Худзей О.О. / Khudzei O. Формування полікультурних цінностей у майбутніх міжнародників-перекладачів	250
Шомко Ю.А. / Shomko Yu. Особливості перекладу інтернаціоналізмів та псевдоінтернаціоналізмів в економічному дискурсі	254
Янкович Р.Я. / Yankovych R. Фахова комунікація у сфері економіки як невід'ємна складова євроінтеграційного процесу	257

Наукове видання

**БЕЗПЕКОВИЙ, ПОЛІТИЧНИЙ, ЕКОНОМІЧНИЙ
ТА ГУМАНІТАРНИЙ ВИМІРИ СУЧАСНОГО ЕТАПУ
ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ
УКРАЇНИ**

*Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 70-ій річниці створення
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
(5 грудня 2015 року, м. Ужгород)*

Відповідальний за випуск: О.М. Дюгованець

Коректура: Т.М. Алексєєва
Технічна редакція: М.І. Іванова, О.І. Гурчумелія
Комп'ютерна верстка, обкладинка: А.І. Бродич

Підписано до друку: 11.12.2015 р.
Формат 60x84/8. Ум.друк.арк. 30,69
Гарнітура Times New Roman
Зам.№ 128

Оригінал-макет виготовлено:
в редакційно-видавничому відділі ДВНЗ «УжНУ»
88015, м. Ужгород, вул. Заньковецької, 89
dep-editors@uzhnu.edu.ua

Видавництво УжНУ «Говерла».
88000, м.Ужгород, вул.Капітульна, 18.
E-mail: hoverla@i.ua

Свідоцтво про внесення до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія 3т No 32 від 31 травня 2006 року